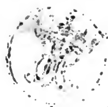

19

Natus 17 Iunij Ao. 1626. Denatus 29 Apr. Ao. 1674.

Bosius in scriptis, simul hâc in imagine Vivet,
Corporis et mentis lumina donec erunt

Honori Amici æstimatissimi f.
Lipsiæ M. Iac. Thomasij. PP

IO. ANDR. BOSII
INTRODVCTIO GENERALIS
IN
NOTITIAM RERVMPVBLICARVM
ORBIS VNIVERSI

Accedunt
EIVSDEM
DISSERTATIONES
DE
STATV EVROPAE

quibus omnium eius Imperiorum iuxta & Imperantium numerus, Religionis item, litterarum, belique ac pacis ratio, qualis nuper erat, designatur.

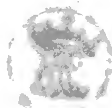

JENAE
SVMTV JO. BIELKI
Ex Officina SAMVELIS KREBSII

CIϽ. IϽC. LXX. VI.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO

DOMINO

FRIDERICO

DVCI SAXONIAE IVLIACI
CLIVIAE AC MONTIVM
LANDGRAVIO THVRINGIAE
MARCHIONI MISNIAE
PRINCIPI HENNEBERGIAE
COMITI MARCAE
ET
RAVENSBERGAE
DYNASTAE RAVENSTEINII

DOMINO MEO
ET PRINCIPI CLEMENTISSIMO
PERPETVAM FELICITATEM

SERENISSIME PRINCEPS
DOMINE CLEMENTISSIME

POterant curæ, quibus turbulento isthoc rerum statu suppressus in singulorum commodum salutaria prouides, ac præcelsum gloriæ fastigium, me facile absterrere, ne consecratione Bosiani huius operis TE *alio diuerterem. Sed, quæ est diuinæ indolis* TVAE, *benignitas audacem me fecit, & gratiosa erga ingenuas artes voluntas,*

tas, per quam lætisſima clementiæ ſuffragia haut ſemel vſurpandi, ac liberali etiam fruendi otio jam aliquot annis mihi datum eſt. Quare vel hoc nomine, vt publicum ſubmisſi cultus gratique animi monumentum exſtaret, ſumma fuit ope connitendum. Quod tamen cum ex propria deſperarem induſtria, præter opinionem factum eſt, vt hæc mihi lucubratio e beati Auctoris muſeo ad publicos vſus edenda committeretur. Hæc ipſa vero propter ſcripturæ genium, quo diſciplinam orbis ac notitiam, eiusque adquirendæ meliora præſidia tradit, nemini magis, quam TIBI, SE-

RENISSIME DOMINE, *deberi videbatur, qui ipsa ortus conditione, tot peregrinationibus, per Germaniam & huic vicina regna susceptis, intelligentia temporum, assiduoque negotiorum tractatu, eum Imperiorum intellectum iuxta & usum consecutus es, quantum in Principe optimum maximum mirantur prudentes, ac summe deprædicant: ne quid iam commemorem de interiore illa cognitione, qua, incomparabili Parentis exemplo, amplissimarum ditionum res, ac si minimæ domus diligentia contineantur,* TIBI *patent ac penitissime introspiciuntur.*

tur. Lætantur inde, quibus obſequii gloria relicta, ac in mutuas gratulationes ſoluuntur, quod ſupremo diuinæ indulgentiæ munere ipſis præſit, qui nihil plane ignorat, quod communem illorum ſalutem attinet. Accipies igitur clementi vultu librum hunc, ſpecimen ciuilis actus ac prudentiæ inſtrumentum, cuius ex gloria & meritis perfectum, ac poſteritati memorabile, exemplum præbes, ſimul & inter demisſisſimæ mentis obſequia admittes, qui ſe æternum conſecrat

SERENITATI TVAE

Jene, Idibus Martii, an. Chr.
CIↃ.IↃC.LXX.VI.

devotisſimus

M. G. SCHVBARTVS.

b DE

DE

VIRI CL.

JO. ANDREAE BOSII

INTRODVCTIONE

IN

NOTITIAM RERVMPVBL.

JOHANNES SCHILTER

AD

LECTOREM.

EN Bosio ſudata lucubratio
multos per annos! ciuium prudentiæ
Gemella Lux: Pharos peregrinantium.
Auguſta ſic ad Principum palatia,
Rerumque templa publicarum duceris;
Vires Iberi, ſiue regna Caesaris,
vel inquietem Franciæ potentiam,
ſiue & beatas inſulas Hollandiæ,
aut orbis Arctoi, vel & Britanniæ
penetralia indagare, vel faſtigia
Patris iuuat Latini, ſiue Barbaræ
non imperitum Te cupis tyrannidis;
En Lesbiam Tibi reliquit Bosivs.
Tv Bosianis ſolue laudes Manibvs,
qui litterarum rem tuentur pvblicam.

AD
EVNDEM
BENIGNVM LECTOREM.

IOANNES ANDREAS BOSIVS, *ex quo Historiam publice tradere iussus est, nunquam maiore fide ac diligentia prouinciam tueri se credidit, quam vbi commissam sibi florentissimorum iuuenum ætatem in publicum vitæ vsum, reique litterariæ decus ac vigorem dirigeret, neque committeret vnquam, quod studiorum perfectioni ac tempori, tum & instituto cuiusque molestum aut ingratum foret. Videas hinc tot ipsius dissertationes, ac in quolibet doctrinæ genere exercitationes, edi-*

tas pariter & ineditas, quibus vel ciuilis prudentiæ studiosis ad rerum actum viam munit, mores antiquorum, prudentum instituta, molimina, successus & euentus, accuratam rerum publice gestarum cognitionem, variosque casuum rationes exponit; vel emendatam eloquentiæ venustatem, procul inepta facundia & obscuris sensibus, vitæ ciuili ac vsui publico accommodat; vel de classicis aliisque præstantioris notæ scriptoribus disserit, loca obscura illustrat, difficilia explanat, errores notat, menda tollit, ac suis quæque adserit adeo, vt in his, quidquid eruditi laboris ac sapientiæ vspiam est, concurrisse haut immerito credas. Scilicet solerti studiorum vsu deprehendebat, vix esse simplicis curæ, pro ratione muneris, in-

*nteriorem ac paucis obuiam vtili-
atem ex pragmatica historiæ scien-
ia demonstrare; aut publicæ ad-
ninistrationis notitiam, imperio-
um fata, eorumque caussas, mul-
iformia agendi consilia, humani
noris dissimilitudinem, omnemque
erum indolem altius perquirere, ac
peram suam fideli prouisu cuiuis
rensanti sine ambage & ex voto
ommodare. Egregium præ reli-
uis litterarii huius apparatus spe-
imen exhibet* INTRODVCTIO GE-
ERALIS *isthæc, quam ante hos
uattuordecim amplius annos qui-
usdam prosapia generosis, nec mi-
us ingenio ac eruditione præcipuis,
d præclaras Rerum publicarum
unctiones adspirantibus, tanquam
rudentiæ scholam, intra priuatos
arietes, tradidit, ac postea etiam*

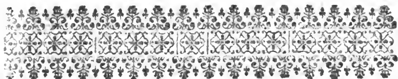
repetiit. Conſtituerat quidem amplisſimi vir ingenii de præcipuis hodierni Orbis Imperiis, eorumque origine, progresſu, ſtatuque illius temporis tam Eccleſiaſtico, quam Politico, aliisque, ad ciuilem vitam cumprimis facientibus, tractare, & hanc in rem præſentem Introductionem, præcognita quaſi & vniuerſales obſeruationes complexam, præmiſerat, cum de natura ipſius Notitiæ, tum de Imperiis in genere, deque omnibus, quæ in ſingulis obſeruari merentur, quibus conſecutura ſpecialis tractatio ceu hypotheſibus, aut etiam regulis, inædificari posſet. Sed quæ eſt humanarum rerum varietas, ac veluti orbis quidam, huic tam vaſtæ animi deſtinationi pariter intercesſit, vt, præter generalem iſtam Introductionem, nul-

nullius nisi Hispanici Regni notitia ad finem perduceretur, aliquando luci publicæ committenda. Prodeunt hac vice de consilio Magnifici SCHILTERI, *cui vitam Boniana & animam debent, de Statu Europæo, iuxta sexcentesimum primum & sequentem huius sæculi annum, (quo temporis articulo potissima similiter generalis Introductionis metienda) delineato, dissertationes aliquot, haut inutiles futuras illis, qui vno complecti intuitu Europam, eiusque Imperia cum imperantibus ac statum religionis reique litterariæ, Pacis etiam & belli in singulis Rebuspublicis, animo comprehendere student. Existimes vero, benigne Lector, breui secutura, si non iniquus præsentibus fueris, alia maioris & ingenii & operæ*

scripta

ſcripta Boſiana, deſideriis plurimorum votisque pridem expetita, in quibus ſunt variantes ſcripturæ atque correctiones in Chronographos, Syncellum, Theophanem, ac Nicephorum Conſtantinopolitanum, itemque Joſephi, quæ exſtant, ex emendatisſimis Codicibus manu exaratis, immenſo ſtudio ſumtuque vel a beato auctore collectæ, vel a ſummis viris maturandæ in primis Joſephicæ editioni, quam poſt tot aliorum conatus fuerat meditatus, ſubmisſæ; quibus denique Geneſii continuatio, hactenus inedita, aliaque quaſi in inſidiis latentia, & præcurſoris huius libelli fortunam obſeruantia, propediem ſuccedent. Vale.

I. N. J.

INTRODVCTIONIS

in

NOTITIAM RERVMPVBLICARVM

CAPVT PRIMVM.

Notitia Rerumpubl. peculiaris disciplina. Nec ad Politicam pertinet, aut Geographiam, aut Historiam, etsi eundem, quem illa, vsum præbet; aut Iurisprudentiam publicam. Quomodo Notitia Rerumpubl. cum illis conueniat aut distinguatur. Politicæ commode subordinatur.

§. I.

ESse aliquam partem liberalis & ingenuæ doctrinæ peculiarem, & a reliquis disciplinis distinctam, quæ de singulis Imperiis, eorumque ortu, fato, institutis, prouinciis, artibus imperandi modoque regiminis, ac similibus aliis, exponat, vel hinc apparet, quod multa huiusmodi ciuilis prudentiæ studioso in particulari cognoscenda sunt, quæ tamen ad nullam aliam disciplinam commode referri possunt, aut in ea tractari solent. Adde, quod diuersum a reliquis finem habet: vt sciat nempe & cognoscat, quid in singulis Rebuspub. hoc illove tem-

pore, hoc illove rerum ſtatu obtinuerit, obtineatve: quibus mediis illæ ſuſtineantur ac gubernentur &c. quæ tamen nulla earum diſciplinarum, quas vulgo ſub *Encyclopædiæ* nomine comprehendunt, docet.

§. II.

Sunt equidem, qui hanc cognitionem ad Politicam referunt, ac *Politicam ſpecialem* appellant. Sed Politica ſcientia, prout inter partes Philoſophiæ recenſeri ſolet, æque ac pleræque ceteræ partes Philoſophiæ, in vniuerſalibus ſubſiſtit, nec ad ſingularia deſcendit, niſi ſecundario, & quando illis ad vniuerſalium propoſitionum confirmationem illuſtrationemque opus habet. Quare conſideratio huius illiusve reipub. cum reſpectu loci, temporis aliarumve circumſtantiarum, ad eam proprie pertinere non poteſt. *Politica* autem *ſpecialis* ea potius cenſenda dicendaque eſt, quæ generalia præcepta conſtituendæ gerendæque reipub. ad ſingulas ſpecies rerumpub. applicat, & naturam earum atque arcana ſpecialia, mutuaque diſcrimina ſeorſim pertractat. Sicut *Metaphyſicam ſpecialem* dicimus, quæ ſeorſim decem ſumma genera Entis, eorumque ſpecies; *Phyſicam ſpecialem*, quæ cauſſas & affectiones corporum naturalium in ſingulis ſpeciebus; *Geographiam ſpecialem*, quæ magnitudinem ac ſitum ſingularum Orbis partium conſiderat.

Keckerm. in Syſt. Polit. Henr. Nicolai in Curſu Philoſ. Sutbolár Diſſ. 1. n. 43 Eric. Maurit. Exercit. 1. de Principiis Iuris publ. cap. 2. num. 41.

§. III.

Haud pauci politicam ſingularum regionum deſcriptionem in libellis Geographicis tractare ſolent. Sed hi potius ad retinendos & excitandos lectorum animos, qui nuda regionum locorumque enumeratione plerumque ſomnolenti redduntur, obque affinitatem vtriusque diſciplinæ, id feciſſe exiſtimandi ſunt, quam, quod hanc doctrinæ partem proprie ad *Geographiam* pertinere crederent.

ent. Hæc enim prout ſcientia Mathematica eſt, eate-
ius ſolummodo orbem terrarum ſpectat, qua ſuperfici-
m habet certa magnitudine præditam, per quam in par-
es ſuas eſt diuiſibilis; quarum ipſa magnitudinem, for-
nam, ſitum, ordinem, numerum, commenſum, & cete-
as proprietates a quantitate dependentes, partim expli-
ando perſequitur, partim apte repræſentando ſubiicit o-
ulis. Qua vero certa hiſtoriæ ſpecies, de qua nos alibi, vix
mplius quam cuiusque loci nomina, ſitum, quæque huc
aciunt, determinat. Quod ſi quid præterea tractationi ſuæ
nſerit, id omne ex hiſtoria, aut Imperiorum Notitia mu-
uatur. Sicut viciſſim Scriptores de Rebuspub. multa e Geo-
raphia mutuo accepta in libellos ſuos transferre ſolent.

§. IV.

Videri etiam poſſit ad *Hiſtoriam pragmaticam*, ſiue
κατ' ἐξοχὴν ita dictam, hæc doctrina pertinere; quippe cuius
dem obiectum, idemque fructus ſit. *Obiectum* nempe,
uod illa pariter de variis Orbis Imperiis agat, eorumque
es narret; particularis quidem, ſingulorum aut pluri-
um; prope vniuerſalis, plurimorum; vniuerſalis autem
mnium, quæ inde a prima Imperiorum origine ad hæc vs-
ue tempora innotuerunt. *Fructus* autem duplex. Primo e-
im hoc cum hiſtoria, præſertim ciuili, commune habet
Notitia Rerumpub. quod vna cum illa maximam partem
iuilis obſeruationis & doctrinæ conſtituit. Nam vtra-
ue ſolidius multo & liberalius veram prudentiæ inſti-
itionem, quam præcepta Politices, profitetur. Cum e-
im ciuilis prudentia proprie in iis verſetur, quæ artem
on habent, & ad quæ non tam regulis, quam inſpectione
ropiore obſeruationis cuiusdam, opus eſt; fieri nequit,
t e præceptis generalibus, ſyſtematisque Politicis, aut ſo-
s, aut potiſſimum, mature, & feliciter, & ad vitam actum-

que ciuilem ac regimen Imperiorum apte atque accommodate, comparetur. Ut proinde valde aberrent, qui Scriptoribus ſyſtematicis, & regulis quibusdam locisque exemplorum communibus, modum ſtudii Politici metiuntur. Quæ opinio tanto certius impedimentum profectus Politici, & egregii publici eſt, quanto plurium animos obſedit. Longe aliter Veteres, quod hac quoque parte nobis ſapientiores, potius tractationibus Politicis ad certa argumenta, certasque hypotheſes accommodatis, & in rem præſentem traductis, hiſtoriæ præcipue dabant operam: præceptis vero generalibus ſolummodo vice Commentariorum ſiue locorum & librorum memorabilium vtebantur, ad quos cetera, & ciuilem prudentiam actumque propius contingentia, ſuo quodque loco referrent.

Caſaub. in Praf. ad Polyb. Bæcler. in Hiſtor. Schol. Principum.

§. V.

Deinde & in eo cum hiſtoria conuenit *Imperiorum* Notitia, quod ſicut illa ſuppeditat *omnis exempli documenta in illuſtri poſita monumento, vnde tibi tuæque reipub. quod imitere, capias, vnde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites;* vt *in procemio operis* ſui loquitur *Liuius:* ita hæc pariter ſolida argumenta ſuggerit toti de rebuspub. Philoſophiæ vniuerſali ſiue ciuili: quæ non poteſt exacte & ſolide, niſi per obſeruationem exemplorum in ſingulis, tractari. Nec tamen aliunde melius, commodius, pleniusque licebit varias Rerumpub. ſpecies, earumquè modos & gradus, varias item rationes augendæ potentiæ, locupletandi ærarii, firmandi tuendique ſtatus, aliaque rerumpub. rectoribus ac adminiſtris ſcitu neceſſaria, cognoſcere, quam ex inſpectione accuratiore & comparatione variorum Imperiorum, quæ Notitia noſtra deſcribit. Vnde & a Gabriele Naudæo, in *Bibliographia Politica,* inter communes ſup-

edit. Buch ner. p. 106.

ſuppetias ſtudii Politici *tertium caput* conſtituitur *cognitio regnorum & adminiſtrationis publicæ ſtatuum omnium, qui in Europa, præſertim autem inter Chriſtianos propriis ſe legibus gubernant, libertatemq; ſuam ab aliorum incurſibus & violentia ſartam tectamque, quantum in ipſis ſitum eſt, communibus auxiliis tuentur atque defendunt.* Et ſane quantum ad ciuilem prudentiam faciat ſpecialis Imperiorum variorum cognitio, vel vnius *Ariſtotelis* opus *Politicorum* (vt de *Bodino* recentioribusque aliis nunc nil dicam) docet. In eo enim paſſim præcepta obſeruationesque generales variarum rerumpub. exemplis illuſtrat, ac firmat; immo *lib. II.* ex inſtituto de præcipuis ſui temporis Imperiis egit.

§. VI.

Nihilo tamen ſecius & ab hiſtoria multum doctrina hæc diſtat. Illa enim maxime particularia ſiue ſingularia perſequitur, & ſingulas actiones Imperiorum cum annotatione temporis, loci, ordinis, perſonarum, aliarumque circumſtantiarum, exponit; inſertis, ubi opus eſt, cauſſis, prætextibus, euentibus & iudiciis. Hæc vero paullo generaliori tractatione, totam faciem & ſtatum cuiusque Imperii, velut vno intuitu, legentis audientisve proponit animo; & quaſi medium tenet inter hiſtoriam & Politicam: dum ſingulorum quidem Imperiorum res, ſed magnam partem ſub ratione vniuerſali, neque huic illive tempori, his illisve perſonis alligatas, pertractat. Quanquam interim negari nequit, non ſolum hanc Notitiam, vt infra docebimus, magnam partem ex hiſtoria deſumi; ſed ipſos etiam Hiſtoricos meliores, particulares præſertim, ſubinde ſtatum deſcriptionemque eius reipub. cuius res geſtas narraturi ſunt, breuiter deſcribere, & operibus ſuis alicubi inſerere, tanquam illuſtres digreſſiones, ſo-

lere. Quemadmodum & quidam vniuersalis historiæ Scriptores, vt *Micrælius*, & qui simili methodo vsi sunt, res omnium orbis Imperiorum, sed leuiter, solent attingere.

in Syntagm. Histor. Polit.

§. VII.

Ostendimus huc vsque, Notitiam Imperiorum neque ad Politicam, nec ad Geographiam, nec ad Historiam denique pertinere. Ad nullam aliam disciplinam pertinere, in aperto est. Omnes enim reliquæ toto genere & obiectis ab ea distant. Nisi quod Iurisprudentia publica partem obiecti eius, sed perexiguam, considerat: illud scilicet Imperium, cuius est Iurisprudentia; exempli caussa, Romana Romanum, Germanica Germanicum, Gallica Gallicum, &c. Est enim sua cuique Imperio legibus bene instructo Iurisprudentia publica; etsi non omnium æque exculta, ac litteris prodita. Nam vbicunque ius publicum, hoc est quod ad statum certæ alicuius reipub. spectat, reperitur, ibi & Iurisprudentiæ publicæ locus est. Cæterum Iurisprudentia suum Imperium non vltra, aliaque ratione, considerat, quam prout certa in eo iura, certæque leges sunt, secundum quas de illius personis, rebus, & actionibus statuendum, iudicandumque est. Æque enim ac Priuati Iuris prudentia, ad solam prudentiam iudiciariam spectat, non ad legislatoriam aut deliberatiuam. Quare & quæ ad arcana, potentiam, administrationem publicam, mediaque conseruandi, stabiliendi, instaurandi huius illiusve Imperii spectant, non ad Iurisprudentiam publicam, sed ad nostram Notitiam proprie pertinent. Vt proinde Iurisprudentia publica, aut pars videatur esse huius Notitiæ; aut distincta quædam ab ea disciplina, sed tamen ei subordinata; prout cuiusque Imperii res, personas, & actiones eatenus tractat, quatenus in iudicium & disceptationem veniunt. Vtcunque fue-

fuerit, saltem Notitiam Imperiorum non esse partem Jurisprudentiæ publicæ, manifestum est; cum multo latius obiectum eius, quam Iurisprudentiæ, pateat.

§. VIII.

Sit ergo hoc certum, dari distinctam ab aliis disciplinis doctrinam, quæ de singulis Imperiis in specie agat atque hanc fortasse non incommode dixeris subordinari Politicæ; eum fere in modum, quo mixtæ scientiæ Mathematicæ subordinantur Geometriæ & Arithmeticæ. Nam vt illæ certas species quantitatis, prout in cœlo, terra, sono, pondere, ædificiis &c. reperiuntur, ita hæc Notitia certas reipub. species, eoque pertinentia, prout in hoc illove populo, in hac illave parte terrarum reperiuntur, considerat.

CAPVT SECVNDVM.

Varia Notitiæ huius nomina. Cur dicatur Notitia Imperiorum? eius definitio vberius explicata. Fontes Notitiæ huius duo: Experientia propria, eaque duplicis generis, & relatio aliorum.

§. I.

Ostenso, peculiarem esse disciplinam, quæ de Imperiis Orbis vniuersi agat, proxima est nominum, quibus appellatur, inuestigatio. Ac parum quidem interest, quo nomine vocetur, modo id eiusmodi sit, vt eam ab aliis omnibus secernat; illiusque naturam & obiectum quodammodo exprimat. Varie autem appellari solet. Est, qui *scientiam Mundi* vel *doctrinam de statibus, Imperiis & Principatibus Orbis* appellat: alius *Archontologiam Cosmicam:*

alius

alius *descriptionem orbis, & omnium in eo rerumpub.* vocat. Sunt etiam, qui *Politiam Regiam, Theatrum Mundi* siue *vniuersi, Relationes Vniuersales, doctrinam de Regimine ac administratione diuersorum Regnorum ac rerumpub.* aliisque nominibus appellant. Nos haud incommode censemus appellari posse *Notitiam Imperiorum Orbis;* ea ferme ratione, qua viri docti *Notitiam Orbis Geographicam* vocant, qua regiones totius Orbis; *Notitiam vtriusque Imperii,* qua prouinciæ Orientalis atque Occidentalis Imperii, cum suis præfecturis, copiis, insignibus &c; *Notitiam Episcopatuum,* qua vniuscuiusque prouinciæ Christianæ Metropoles, Archiepiscopatus & Episcopatus recensentur.

§. II.

Potest autem hæc Notitia describi, quod sit *Orbis Imperiorum distincta & accurata cognitio perficiendi intellectus caussa, experientia ac fide dignorum hominum relatione acquisita.*

§. III.

Quattuor hæc Descriptio complectitur: *Materiam* siue *obiectum*, quod sunt *omnia Orbis Imperia; Formam,* quæ est cognitio, eaque *distincta & accurata; Finem,* qui est *intellectus perfectio;* & *Efficientem,* hoc est, *duplicem fontem,* vnde hauriri potest.

§. IV.

Obiectum feci *Imperia Orbis,* siue quod idem est, Respublicas. Quibus nominibus quid significetur, quæque ciuitates atque hominum cœtus, illam appellationem mereantur, infra prolixe dicemus. Omnia autem dixi, non pleraq;, hoc est, tam quæ nunc exsistunt, quam quæ inde ab Adamo, primaque hominum dispersione, exstitere. Nam hæc omnia ad vnam eandemque disciplinam pertinent. Quanquam interim negari nequit, hanc Notitiam, vt nunc

unc reperitur, aut reperiri poteſt, de iis tantummodo Im-
eriis agere, quæ nobis innotuerunt, quorumque ſtatus ac
egimen ſaltem aliqua ratione cognita nobis atque per-
pecta ſunt. Quippe ne de illis dicam, quæ iam deſierunt
ſſe, etiam nunc multa in Aſia, Africa, atque vtraque Ame-
ica, terriſque incognitis ſunt Imperia, Genteſque, qua-
um ſtatum ac modum gubernandi ignoramus, immo
nultorum ne quidem nomina & ditiones nouimus. Quod
amen Notitiæ noſtræ non magis detrahit, quam vel Geo-
raphiæ, quod multas Orbis terrarum partes aut penitus
gnorat, aut non ſatis accurate cognitas; vel Phyſicæ, quod
nagnam partem ſtellarum, multaſque animalium, planta-
um, mineralium ſpecies, aut omnino non, aut parum
erſpectas habet.

§. V.

Genus feci *Cognitionem*, quia ad vnum aliquem e
uinque mentis habitibus Ariſtotelicis non ſatis commo-
e referri videtur poſſe. Quæ vox etſi actum ſignificat
roprie; heic tamen habitum potius deſignat: eumque
on tam, vt in huius illiusve animo imperfectus exſiſtit;
uam cuiusmodi in ſe & ſua natura eſt, ac mente potius
oncipitur, quam in vllo homine reperitur.

§. VI.

Addidi *diſtincta* & *accurata*, vt hac nota ſecernatur a
onfuſa & ſuperficiaria cognitione Imperiorum, quæ cum
Politica ſpeciali, tum in vniuerſali hiſtoria tradi ſolet.
Huius enim eſt, quæ ſingulis mundi ætatibus Imperia flo-
uerint, quomodo orta & euerſa, quaſque mutationes in-
gniores paſſa ſint, breuiter narrare. Illius ſingularum
eipub. formarum exempla nude, & ſine ampliore de-
criptione, enumerare: vt factum ab Ariſtotele in Politi-
s. At noſtra Notitia vlterius progreſſa, præter Catalo-

gum Imperiorum, ſingulorumque fata, etiam ditiones enumerat, modum regiminis penitius ſcrutatur, in arcana eorum ſe penetrat, potentiam rimatur, & quæcunque ad accuratiorem vniuscuiusque Imperii cognitionem faciunt, ſtudioſe perueſtigat. In quibus autem diſtincta iſta & accurata cognitio conſiſtat, quibusque partibus abſoluatur, dicemus capite peculiari.

§. VII.

Finem dixi esſe *perfectionem intellectus.* Eſt enim in ſe, & ſi mentem abſtrahas ab intentione huius illiusve operam ei dantis, mere theoretica; ac ſolius contemplationis, indeque ortæ voluptatis animi causſa appeti ac comparari, non ſolummodo poteſt, ſed ab haud paucis ſolet. Ac proinde a peritia adminiſtrandi ſingulas respub. (quæ nihil aliud eſt, quam facultas prudenter ac dextre applicandi generalia præcepta ciuilis prudentiæ ad ſingularem aliquam Rempub. bene cognitam perceptamque) haud parum differt. Quanquam interim negari nequit, eam cum ad ſingularem iſtam peritiam, tum ad ciuilem prudentiam vniuerſe, melius perfectiusque conſequendam, non ſolum vtiliſſimam, ſed etiam necesſariam esſe. De quibus, & aliis illius fructibus plura itidem peculiari capite ſumus dicturi.

§. IIX.

Fontes, vnde Notitia hæc hauriri poteſt, duos conſtituimus: *Experientiam propriam, & Relationem fide dignorum hominum.* Nam quicquid de Imperiorum ſtatu, regimine, ditionibus &c. cognoſci poteſt, his duobus modis vnice innoteſcit. Experientia quidem propria; cum aut ipſi rempub. capesſimus, & rebus gerendis interſumus; aut peregrinatione ad diuerſa terrarum loca ſuſcepta, gentium ſitum, mores, inſtituta, regimen,

reli-

religionem, ſtudia, potentiam &c. coram oculis auribusq; percipimus. Relatione autem fide dignorum hominum, cum eadem aut e colloquiis & narrationibus, aut etiam epiſtolis prudentum & peritorum hominum, aut variis ſcriptis, editis pariter atque ineditis, cognoſcimus.

CAPVT TERTIVM.

Imperii vox ſumitur vel abſtracte, vel concrete: ſicut & Reipublicæ. Quid vtraque hoc loco notet. Maieſtas quid, & cur ſumma dicatur? vim omnem excludit & in ſe perfecta eſt, ſibi ipſi innixa, abſoluta, indiuiſibilis, vbique efficax, nihilque precarium admittens. Diuidi ſolet in realem & perſonalem: ſed periculoſe, niſi recidantur quædam conſectaria. Eſt forma Reipub. & character eſſentialis. Vnde cognoſcendum, penes quod Imperium ſit Maieſtas. Ciuitates Imperii Germanici liberæ, Electoratus etiam & Principatus non ſunt Respublicæ; nec ciuitates alterius cuiusuis Imperio ſubiectæ, etſi regni vel principatus titulo gaudeant; nec cœtus ſylueſtrium hominum aut prædonum. Contra ex Imperiorum numero non excludendæ ciuitates, quarum imperantes titulo Maieſtatis non honorantur, aut honorari nolunt; ac Respub. corruptæ; ſecus quam nonnulli exiſtimant; aut, quæ inuitis aliis plena li-

na libertate gaudent: item quæ malo titulo libertatem adeptæ, aut paruæ & infirmæ, caput cum alia commune habentes, aut cum aliis vnum corpus facientes; ex vna in plures diuisæ, tributariæ, censuales aut vectigales; fœdere inæquali alteri iunctæ &c. An & in feudum datæ? prolixius disquiritur, & argumenta Arnisæi examinantur.

§. I.

CUm obiectum Notitiæ huius dixerimus esse Imperia Orbis siue Respublicas; ante omnia cognoscendum est, quid nominibus istis significetur, ne quis vocabulorum ambiguitate deceptus, ea quoque a nobis heic significari existimet, quæ nomina illa minime merentur, etsi & ipsa vulgo illis soleant insigniri.

§. II.

Imperii vox priscis pariter ac iunioribus varia notat. Nunc enim abstracte sumitur (vt Philosophi loqui amant) designatque I. omnem potestatem, vel dominium in personas aut res alias; vt cum dicimus *Imperium paternum, herile, imperium maris &c.* II. solum ductum & auctoritatem aut suasionem, vt docet *Grotius.* III. summam in Repub. potestatem; quo sensu Imperium subiectioni, Imperantes subditis opponuntur. IV. auctoritatem Magistratuum, qui *cum Imperio & in Imperio* esse dicuntur. V. regimen militare, a quo Duces belli *Imperatores* vocabantur. VI. Iurisdictionem, aut potius partem eius, quæ cognitionem sequitur, & sententiam Iudicis exsequitur, Jureconsultis *merum & mixtum Imperium* dictum. Nunc ipsum *exercitium potestatis*

II. de I. B. & P. c. III. n. 21.

statis denotat ; vt cum dicimus *Imperia ducum & magistratuum*, pro eorundem iussis & mandatis. Nunc denique *concretiue* ipsum *subiectum*, sive cœtum, cui potestas inest, connotat. Cum scilicet vel omnes Respublicas appellamus *Imperia*, & cum adjecto *Imperia Orbis*; (quo etiam pertinet appellatio quattuor summorum Imperiorum) vel secundum excellentiam, ea solummodo, quæ pro reliquis amplitudine & potentia eminent, pluraque Regna sub se comprehendunt : quorum etiam Principes idcirco *Imperatores* vocamus. Cujusmodi hodie sunt Imperium Romano-Germanicum, Moscouiticum, Turcicum, Persicum, Tartaricum, Indicum Magni Mogoris, Æthiopicum (vulgo dictum) Presbyteri Ioannis, Iaponicum, Zeilonense Regis Candy, Iauanum Magni Matarani, & ante paucos annos Sinense. Affectarunt quidem & Castellæ Reges aliquando titulum *Imperatorum*; itemque nonnemo ex Regibus Daniæ, vt ex veteri lapide docet Stephanus Ioannis Stephanius in notis ad Historiam Saxonis Grammatici. Galliæ quoque Regibus tribuerunt Galli quidam apud Limnæum, & nuper admodum autor *Dissertationis Gallicæ Historico-Politicæ* super tractatu, facto inter regem Galliæ & DucemCarolum Lotharingiæ, Lotharingiam spectante : (quorum illos refellit Limnæus : hunc Bœclerus, sub initium excerptorum exactis venatus in Parnasso) attamen in regnis illis nec à pluribus vsurpatus est titulus ille, aut in solennem formulam iuit; nec ipsa eorum regna dicta sunt *Imperia*; ut recte obseruauit Ioan. Freinshemius de præcedentia Electorum Sacri Rom. Imp & S. Romanæ Ecclesiæ Cardinalium. Est etiam Imperii nomen soli Germanico κατ' ἐξοχὴν, ut olim Romano, tributum; de quo idem Freinshemius. Eamq; acceptionem nuper a cavillis Davidis Blondelli solide & graviter

Not. Franc. l. 2. c. 1.

l. c.

Diatr. 1. §. 9.

l. c. §. 8.

p. 44. seqq. viter vindicavit itidem modo laudatus Bœclerus *in Diss. de S.R. Imp.*

§. III.

Reipublicæ quoque nomen modo abstracte, modo concrete accipitur. *Abstracte*, cum vel I. ordinem imperantium& parentium in ciuitate iisdem legibus vtente designat *a)* vel II. rem, quæ totius est ciuitatis aut societatis: vel III. denique vtilitatem ac salutem publicam; vt cum dicimus, aliquid *esse* vel *fieri e republica. Concrete* vero tribus itidem modis: vel enim *I. generaliter* omnem cœtum legibus gubernatum; vel *II. specialiter* quodcunque Imperium nulli alteri subjectum; *b)* vel denique *III. specialissime* Polyarchiam sive ciuitatem a pluribus gubernatam *c)* significat.

a) Vt. ap. Aristotel. 3. polit. 4. al. 6.

b) Tacit. hist. 1. 84. 6.

c) Tacit. An. 1. 3. 9.

§. IV.

Nobis in præsenti vtraque vox designat cœtum hominum, siue ciuitatem, suis legibus ac iudiciis, iureque belli, pacis, federum, & similibus vtentem, nec alteri Principi populove subiectam; sive vt breuius dicam, ciuitatem maiestate præditam. *MAIESTATEM* vero recentiorum consuetudinem secuti, (veteres enim fere ea voce dignitatem, eminentiam, reuerentiam, auctoritatem significabant;) vocamus id, quod Græci scriptores *τὸ κύριον τῆς πόλεως, τὴν πρώτην ἀρχὴν, τὸ αὐτεξούσιον, τὴν τῶν ὅλων ἐξουσίαν, τὸ ἀνυπεύθυνον, αὐτοκρατορίαν, ἐξουσίαν αὐτοτελῆ*, Aristoteles *τὸ πολίτευμα*; Romani *rerum summam, rerum imperium, summum imperium, arbitrium rerum omnium, vim Imperii & summum rerum iudicium, summam potestatem*, appellant; quæque ad institutum nostrum accommodatissime describi potest e *Grotio*, *quod sit summa ciuilis potestas, cuius actus alterius iuri non subsunt, ita vt alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi.*

1. de I. B. & P. III, n. 7.

§. V.

§. V.

Summa cur dicatur hæc poteſtas, nemo gravius ex-
plicavit Bœclero, cujus hæc ſunt verba in nuperis annot. ad
Grotii lib. I. c. III. Summa eſt poteſtas, quæ maieſtas di- p. 102.
citur, quia aliam non agnoſcit ſuperiorem, niſi divinam:
ſumma, quia DEUS, qui conſtituit eam, ſibi ſecundam &
proximam, id eſt inter humana ſummam fecit: Summa,
quia in ordine divinitus præcepto opus eſt aliquo ſummo,
a quo cetera omnia pendeant, & ad quod referantur in ci-
vitate aut cœtu imperantium parentiumque: Summa ad-
huc clarius, quia DEUS, ut civitas ſit civitas, aliquam ei po-
teſtatem dedit, quam nihil ſupergrederetur; quæ vices
DEI cuncta gubernantis in certo cœtu referret; quæ legis
munus, omnem harmoniam concinnantis, vivo quodam
præſentiſſimoque miniſterio obiret: Summa, quæ non
impeditur, non ſuſpenditur, non iudicatur vllo humano
arbitrio, aut vi cogendo, niſi per arma aut ſcelus: Summa,
quia nihil veneratione ſanctius, nihil faſtigio auguſtius in
rebus humanis habetur: ſupra quam & contra quam, & ſi-
ne qua in civitate nihil geri poteſt; cum ſit, vt breviſſime
& veriſſime Ariſtoteles loquitur, in civitate vbique ſumma
poteſtas.

§. VI.

Ex eo autem, quod majeſtatem *ſummam, nulliuſ-
que arbitrio ſubiectam poteſtatem* dicimus, facile apparet,
eam omnem externam ſiue directiuam ſiue coercitiuam ab
illius naturali conditione ac ſtatu procul amoueri, poniq;
aliquid in ſe perfectum, quodq; in ſe conſtet atq; ſubſiſtat,
ſe ipſũ abſolvat ac determinet, ſeipſũ impleat, totumq; ſit
ſui. Id quantũ ſit, amplius elucet tũ ex iis, quæ majeſtati re-
pugnant, ſeu quæ in eã non cadunt, qualia ſunt: alterius au-
xilio indigere ad exerendã vim ſuam, ab altero ſuſtineri ac
regi,

regi alterius iuri aut vi obnoxiũ agere, precario aliquid tenere aut vsurpare: tum quæ in eam cadunt, eiq; veluti propria sunt, vt regimen in omnia & omnes pro iure suo, eiusq; exercitium, & quæ his sunt similia. Stat igitur in se collecta, major omni lege, nullis finibus circumscripta, nullis temporum spatiis arctata: nec magis aut minus admittit: tamque est indivisibilis & incommunicabilis, ut parte amissa, substantiam amittat. Denique id in imperio, quod DEVS in vniverso, anima in corpore est: hoc est, liberrime agit, tota in toto Imperio & in singulis eius partibus inest, ac in omnia sibi subiecta se infert, influitque. Plura in hanc rem disserit graviter & eleganter Theodorus Grasvvinckelius *lib. de Iure Maiestatis c. iv.*

§. VII.

Competit autem maiestas Imperiis siue Rebusp. non immediate & tanquam subiecto proprio, sed tanquam communi & mediate. Immediate autem inest imperantibus, siue vnus sit, qui imperat, siue pauci, seu populus. Neq; enim probare possumus eorum opinionem, qui duplicem faciunt in omnibus aut saltem in Monarchicis, oligarchicis & mixtis, Imperiis maiestatem; Realem vnam, alteram Personalem: quarum illa ipsius Imperii atque reip. siue populi sit; hæc Imperantium, priori illi semper obstricta atque subiecta. Quam enim illa distinctio sit periculosa, & noxia Imperantibus, præsertim Regibus, vel nuperum Anglorum regicidium docuerit; quod vix alio speciosiori tibicine, quam fictitia Majestate Reali ab auctoribus, eorumque advocatis fulciebatur. Qua de re plura viri docti, qui Caroli Magnæ Britanniæ Regis caussam scriptis in publicum editis defenderunt. Videri tamen possit, haud omnino reiiciendam esse hanc distinctionem, si reci-

dan-

antur non toleranda consectaria, qualia sunt: in regno „
leno & absoluto manere semper maiestatem populi, ab „
oq; Reges, si deliquerint in commoda publica, e throno „
uo deiici, immo exstirpari posse: omnem potestatem re-„
iam non solum sub ortum suum, sed toto regni tempore, „
endere a populo &c. dicaturque cum nonnullis, de-
nere & euanescere maiestatem realem, cumpri-
num maiestas in personam Regis absoluti, & super o-
nnia constituti, confertur: manente vero reali maiesta-
e, nullam esse veram maiestatem personalem, sed tantum
maginem eius, respectu administrationis & curationis,
liarumque prærogatiuarum, quæ speciem summæ pote-
tatis præ se ferunt. Quo ferme sensu hanc distinctionem
xplicat Grasvvinckelius. Sed tamen ne sic quidem con- *d. l. de iur. maiestat. c. X. & XI.*
edi debet, vlla ratione personalem maiestatem Regum
ut optimatum, (eorum saltem, qui absolute imperant,
lenaque maiestate gaudent) a reali pendere: quippe quæ
x saniorum Theologorum Politicorumque sententia a
EO immediate conferturImperantibus, atque etiam ipso
opulo semper & vbique superior est. Quod si vero hanc
istinctionem ad illa consectaria periculosa, sensumque
aullo ante a nobis indicatum, extendas, tunc plane repu-
nabit naturæ majestatis, quæ, vti diximus, absolute sum-
ia, nec cuiusquam hominis populique arbitrio subiecta
st. Qua de re præter dictos scriptores *de controuersia
nglicana*, Salmasium puta, in *Defensione Regia*, & *apologia
ostuma* aduersus Miltonum, Casp. Zieglerum *exerc. II.
irca regicidium Anglorum &c.* prolixe Guilielmus Barcla-
s *in libris VI. de regno & regali potestate* aduersus Monar-
iomachos, præcipue lib. III. c. II, III. IV. lib. IV. c. X. lib. V.
XIII. seqq. Arnisæus tract. *de auctoritate Principum semper
uiolabili*, c. 1. §. 6. 7. 10. seq. & L. 1. *de iure maiestatis*, c. III. §. I.

seq. Grotius *l. de I. B. & P. c. III. n. 4.* & ibi Bœclerus *in not. p. 225. 230. seqq.* Populo etiam fideli superiores esse Reges, docet idem Grotius *lib. de Imperio summarum potestatum circa sacra c. IV. n. 3.*

§. IIX.

Maiestate igitur, tanquam forma & essentiali atque inseparabili charactere, natura atque essentia Reipub. censenda, ac ita existimandum est, quæcunq; civitas maiestate gaudet, eã iure meritoq; pro imperio & repub. peculiari haberi: Contra quæ eadem caret, etsi potentissimam, & plurimas ditiones complectentem, tamen reipub. nomen & titulum proprie & politice loquendo, non mereri. Nam cum maiestatis conditione immutata, statim & essentia Reipub. mutetur & conuertatur; sequitur ex ea præcipue Rempub. æstimandam esse. Ea enim præcipua Reipub. pars est, ex cuius mutatione tota mutatur Respublicaa.

Arnis. II. Relect. Pol. c. I. sect. 1. §. 13.

§. IX.

Penes quod vero imperium sit maiestas aut non sit, cognoscitur ex huius siue partibus potestatiuis, siue, vt alii, effectis, consequentibus aut adiunctis; quæ vulgo iura maiestatis vocantur. Quæ vt definiri debeant, prolixe disquirit Arnisæus. In enumerandis iis mire variant Auctores prisci recentioresque: quorum varias partitiones collegerunt idẽ Arnisæus *a)* Grotius *b)* & ibi Bœclerus *c)* qui etiã ostendit, veterum, qui laudantur, non fuisse id institutum, ut omnia recenserent; sed vt præcipua tantummodo & per compendium referrent: recentiorum autem plerasque partitiones aut imperfectas aut ineptas esse. Optima, & cum menti veterum, tum rei ipsius naturæ accommodatissima est distributio Grotii, declarata defensaque a Bœclero *ibid. p. 209. seqq.*

II. d. iur. maiest. c. 1. n. 3.
a) l. c. n. 4.
b) l. 1. c. III. n. 6
c) p. 206. & seqq.
l. c.

§. X.

§. X.

Quæcunque igitur imperia cuncta hæc iura non precario aut dependenter ab alio imperio possident, haud dubie inter Imperia & Respublicas orbis recenseri debent. Quid vero si unum alterumque desit de reliquis? vix dubitem, non satis dignum esse tam augusto nomine cœtum illum, cui unum alterumque eorum, saltim ex principibus & potioribus, deest. Sed de iure maiestatis circa sacra idem affirmare non ausim. Alioquin enim magnæ parti, etiam maximorum Europæ Imperiorum, quæ in rebus sacris Papæ arbitrio subsunt, honor iste derogandus esset. Quanquam id interim negari vix potest, eorum Imperiorum non esse integram planeque perfectam maiestatem; adeoq; & ipsa non posse inter perfectissimas Respublicas iure recenseri.

§. XI.

Ex iis, quæ huc usq; diximus, apparet (I.) proprie loquendo in numerũ Rerumpub proprie referri non posse liberas ciuitates Imperii Germanici. Quanquam enim *Respublicæ* appellari solent, ac suis plerumq; legibus vtuntur, nec pauca maiestatis iura exercent: tamen nec plena maiestate gaudent, sed membra totius Imperii sunt vni capiti subiecta. Idem dicendum est de dominiis Electorum ac reliquorum Imperii Principum, quæ & ipsa partes sunt eiusdem Imperii, nec suprema cum potestate ab illis tenentur. Nisi fortasse cum nonnullis dicas, Imperium Germanicum non esse unam Remp. sed fœdus plurium, quale olim inter ciuitates Græciæ fuit, ac hodie inter fœderatas Belgii provincias, inter civitates Helvetiæ ac minores Rhætiæ Respublicas esse dicitur. *Arnis de Rep. l. II. c. 1. sect. 1. n. 15.*

§. XII.

Sequitur (II.) Regna, Principatus & Respublicas alte-

rius regni aut Reipub. imperio obnoxias, non esse in Imperiis aut Rebuspub. habendas, etsi eos titulos etiam nunc retineant. Nam cum belli aliove iure in alterius populi Regisve potestatem transierint, ac in provinciarum formam redactæ sint, maiestatem, qua antea gaudebant, hoc ipso amiserunt, ac proinde (ut recte Grot.) non per se sunt ciuitates, sed membra minus digna magnæ ciuitatis: quomodo servi sunt membra familiæ. Huiusmodi olim fuere varia regna ac ciuitates, quæ sub Babylonici, Persici, Macedonici, Romani, Francici, Saraceniçi, Tartarici, aliorumq; magnorum Imperiorum potestatem concesserant. Hodie autem tales haberi debent Regna Candiæ & Corsicæ, Ducatus Lithuaniæ, regno Poloniæ incorporatus; aliquot item regna & ditiones Americæ, quæ Hispanis, Lusitanis, Belgis aut Anglis; regnum Ægypti & alia plura Africana & Asiatica, quæ Imperatori Turcico, Magno Mogori, regi Siamensi & Persico, Magno Chamo Tartariæ, Magno Duci Moscouiæ, aliisque potentioribus Monarchis, subiecta sunt.

l. I II. 7.

adde eund. II. IX. 6.

§. XIII.

Sequitur (III.) Respublicas non esse cœtus sylvestrium ferorumque hominum, societatesque prædonum & latronum, quorum non tantum olim magna fuit frequentia per orbem vniuersum; sed etiam hodie haud pauci, maxime in America, Arabia, Africa meridionaliore, & alicubi in Septentrionalibus Europæ & Asiæ reperiuntur. Nam etsi nullius Imperio subsunt; sine legibus tamen & ordine ciuili vitam degunt; aut si maxime ordo quidam ciuilis & socialis inter eos reperitur (nam id de quibusdam negari nequit) attamen vera maiestate non gaudent: eoque tantum instar quoddam ciuitatis constituunt, quantum ad imperium; nomen autem ciuitatis non merentur, cum maleficii

Bœclerus ad Grotii l. I. IV. p. 270.

ficii caussa coierint. Interim negari nequit, e latronum coetibus multa, immo pleraque magna Imperia nata esse. *Arnis. II. Relect. Pol. c. I. S. II n. 5. & 14.*

§. XIV.

Contra ex eadem hypothesi sequitur (I.) nomen Imperii ac Reipub. non esse denegandum iis ciuitatibus, quarum Imperantes titulo maiestatis non honorantur, aut honorari nolunt; modo iuribus maiestatis gaudeant. Neque enim hac in re tituli, sed res ipsa respici debet. Itaque non minus Imperia sunt omnes Respub. siue ciuitates reuera liberæ, quam regna. Et vicissim non minus Rerump. nomen debetur regnis, quam ciuitatibus liberis. Quemadmodum & pro regnis haberi debent omnes illi Principatus ac Ducatus, quorum reges nullius alterius arbitrio sunt obnoxii, etsi eo titulo siue ad declinandam inuidiam, siue ne potentioribus deridendos se præbeant, aut quod sumtibus regiis pares non sint, non vtantur, modo regia potestate sint prædici. Neq; enim hæc siue modestia siue prudentia obesse ipsorum potestati & iuribus, aut maiestas ideo illis abiudicari debet. Tales autem principatus sunt status Ecclesiasticus, sive Papale dominium; magnus Ducatus Florentiæ, Ducatus Sabaudiæ, &, si Grotium aliosque feudum non officere maiestati affirmantes sequimur, ditiones Ducum Mantuæ, Mutinæ, Parmæ, &c. *Arnis. l. de iur. maiest. c. I. n. 4.*

§. XV.

Sequitur (II.) malas quoque & corruptas Respub. in Imperiis orbis habendas. Neque enim essentialiter differunt a rectis siue integris. Præterea sicut res omnes ciuiles sua natura indifferentes sunt, nec in essentia sua (quam etiam, cum male adhibentur, retinent) bonitatem includunt: ita & Reipub. atque Imperii nomen ad bonum malumque statum indifferens est, & æque tyrannidi atque oli-

Oligarchiæ, quam Regno aut Aristocratiæ conuenit.
II.Rel. Pol. c. I. S. II. n. 13. seqq. Quæ omnia prolixe ostendit Arnisæus. Non igitur probari potest eorum opinio, qui nomen aut naturam ciuitatis & Reipub. propter tyrannidem amitti censent; aut Regem & Principem, cumprimum a bonitate deflectit, & tyrannum agere incipit, Regem esse desinere, eoque a populo aut proceribus regni deponi, aut etiam interfici iure posse affirmant (vt Georgius Buchananus *in l. de iure regni apud Scotos*, Stephanus Iunius Brutus *in vindiciis contra Tyrannos, & defensores parricidii Anglicani.*) quam perniciosissimam opinionem prolixe confutarunt inter alios Albericus Gentilis *in libro de vi civium in regem semper iniusta*, Arnisæus in tractatu *de auctoritate Principum semper inuiolabili*, & Salmasius *in defensione regia* pro Carolo Magnæ Britanniæ rege, aliique supra laudati. Videri & Grotius
§. VII. annexa Geogr. Sacra. potest *lib. 1. de I. B. & P. c. IV.* & quæ ibi annotavit Bœclerus; itemq; Sam. Bochartus *in epist. ad Morleyum.*

§. XVI.

Tertio & illud hinc elicitur, non excludendas e numero Imperiorum eas esse ciuitates, quæ inuitis aliis, quibus antea subiiciebantur, libertatem suam obtinent, summaque potestate gaudent; neque illarum plenæ libertati officere prætensiones aliorum Regum, Principum aut populorum. Sic iure inter libera Imperia & Respublicas numerantur Regnum Lusitaniæ, ciuitas Geneuensis: quanquam illud inuito Hispaniarum Rege, hæc ingratiis Ducis Sabaudiæ libertate fruantur. Idem de aliis, in quas diuersi Reges ac Principes Imperii ius prætendunt, iudicium esto.

XVII.

Sed & illud (IV.) hinc sequitur, non esse titulum, quo quis alterius Imperio se exemit, heic respiciendum.

Siue

Siue enim ciuitas aliqua iure belli, siue certa pecuniæ summa soluta, siue rebellione, seu quacunque demum occasione plane alterius potestati se subduxit, modo plena maiestate gaudeat, pro libero Imperio habenda est. Nam si nulla Respublica esset existimanda, nisi quæ bono titulo fundata sit: fortasse paucissimas hodie, immo ab omni æuo, reperire esset.

§. XIIX.

Sequitur (V.) etiam paruas, & ditionibus pariter ac potentia angustas ciuitates, si plena libertate vtuntur, inter imperia orbis referenda esse. Quales sunt Dominium Pontificis Romani, Principatus Arausionensis, Dominium Magni Ducis Etruriæ, & alii Principatus liberi minores; itemq; Respublicæ Helveticæ, Rhæticæ, Resp. Valesiorum, Geneuensis, Ragusana, & in Italia Lucensis; ac (si vera sunt, quæ de ea narrantur) parva Respubl. S. Marini, in Ducatu Vrbini sita, Italis ideo *Republichetta* dicta. Neque enim quam late, sed quam libere quis imperet, videndum. *Arnis. l. r. de iur. maiest. c. 1. n. 4.*

§. XIX.

Neque (VI.) peculiare Imperium esse desinit ea ciuitas, quæ caput aut regem habet alteri quoque Imperio præpositum. Neque enim absurdum est, in morali corpore, quale est ciuitas, vnum idemque caput pluribus corporibus imperare, sed diuerso respectu. Nam ut recte notauit Grotius, accidit aliquando, vt plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt. *l. de I. B & P. c. III. n. 7.* Cuius rei certum indicium esse potest, quod exstincta domo regnatrice (si scilicet regnum sit successiuum) aut si electitium, exstincto Rege vel Principe (id enim addere debuit Grotius) imperium, vt ille loquitur, siue potius, vt loqui debebat, libertas & αὐτονομία, iusque nouum Principem aut eius loco optimates constituendi, vel

&

& Democratiam instituendi, (nam imperium ipsum siue maiestas ad DEVM, a quo profecta, cuiusque in his terris vicaria fuerat, redit) ad quemque populum seorsim reuertitur: Vnde & alibi Grotius negat, vera vnitate
II c.IX n.9. iungi regna, quæ eo duntaxat iunguntur, quod regem communem habent. Sic cum anno sup.sæc. XCIV. Sigismundus, Poloniæ Rex, etiam Suediæ regnum, mortuo parente, obtineret, non ideo Polonia & Suedia in vnum idemque Imperium conflata sunt. Et hodie Germanicum, Bohemicum & Hungaricum; Daniæ item & Norvvegiæ; Angliæ, Scotiæ & Hyberniæ, variaque Hispano subiecta regna, etsi eisdem regibus subsunt, pro diuersis tamen regnis & Imperiis habentur. Benè autem monuit Bœclerus
pag. 229. ad priorem Grotii locum, fieri sæpe, vt vnius regni nomen, vt Castellæ, & præsertim Hispaniæ, ceteras appellationes vel inumbret, vel complectatur: varias etiam incidere mutationes, consiliaque & artificia Politica heic regnare. Bernhardus Varenius *dissert. de Rebuspublicis in genere, descriptioni regni Iaponiæ præmissa*, capite *de numero Rerumpublicarum*, distinguendum heic putat inter regiones, in quas regi summa & absoluta est potestas; & eas, ad quas se habet tantummodo, vt Rex secundum leges. Priori casu omnes illos populos vnum imperium siue regnum constituere : nec diuersitatem regionum aut distantiam hoc impedire posse: quemadmodum nec illud, quod consuetudo loquendi eam regni appellationem non videatur admittere; cum ipsam rem heic habeamus. Ita Imperium Romanum, Persicum, Macedonicum, Babylonicum pro singulis haberi Imperiis, etsi plurima & disiuncta a se inuicem regna in illa coierint. Idem hodie de regno Turcico, regnisq; Hispanicis multum a se inuicem remotis, iudicandum esse. Si vero dispar sit regi potestas

ftas in illas regiones, præfertim fi & reliqua adminiftratio reipub. diuerfa fit; non effe illa vnius reipub. membra, fed diuerfa regna & plerumque his accidere, vt Rex quædam iure hereditatis, reliqua per electionē tantummodo obtineat. Sic cum Germani Carolum V. Hifpaniæ regem Cæfarem fibi eligerent; neutiquam ex Hifpania & Germania vnum imperium factum effe; ficut nec ex Polonia & Suedia, cum Sigifmundus utriq; præeffet. Admodum enim diuerfam regis in hæc regna fuiffe auctoritatem; & totam gubernationem regnorum diuerfam; nullum quoque inter populos hofce fœdus aut vinculum intercesfiffe. Hæc fere Varenius. In quibus etfi haud difficulter admittimus, quæ de poftremo cafu dicit; (quoties fcilicet regnorum aliud hereditarium, aliud vero electitium eft) attamen reliqua fortaffe fimpliciter concedi non debent. Interim tamen Notitia noftra commodius vt vnum Imperium confiderabit, quæ vni regi, faltem fuccesfiuo, fubiiciuntur.

§. XX.

Idem dicendum eft (VII.) de ciuitatibus illis, quæ arctiffimo fœdere fic inuicem connexæ funt, vt vnum quoddam fyftema fiue corpus conftituant. Nam fingulæ non ideo amittunt ftatum perfectæ ciuitatis, vt etiam Ariftoteli obferuatum eft. *II Pol. XX. & L. III. c. IX.* Talis olim fuit, quæ dicebatur *respublica Achaica*, defcripta a Iacobo Gothofredo, *fub init. orat. quam de causfis interitus illius fcripfit*; Ioan. Schildio *de coalit. populor.* Mart. Schookio, *tract. peculiari.* Hodie vero tanquam illuftria huiusmodi fœderum exempla laudantur tres Rhætorum in Alpibus, fœdere quidem iunctæ, fed tamen non fub vno fupremo magiftratu; itemque Belgii, & Heluetiorum, fœderatæ refpublicæ. Exempla alia congeffit Arnifæus. *I Relect. Pol. c. IV. S. II.* Sunt, qui & Germanicum Imperium fœdus eiusmodi diuerfarum rerumpub. effe cenfent;

in Disp. de Comitiis, §. IX. sub fin. sect. II. p. 230. In his Ioannes Freinshemius, &, vti quidem viris doctis videtur, Gothofredus in *orat. iam laudata.* Idque perpendendum lectori relinquit etiam Nobilissimus Conringius *in libello de pace perpetua Protestantibus danda*, etsi in negantem partem inclinare videtur. Bœclerus *ad Grotii lib. I. c. III.* recte annotauit, in hac quæstione magna quædam & ardua latere. Et sunt in vtramque partem, quæ speciose vrgeri possunt: nondum tamen tam valida, quæ pro affirmante sententia adducuntur, vt in eam concedendum existimem. Videtur autem ita sensisse & Thomas *c. XIX. p. m. 154.* Campanella, qui in *lib. de Monarchia Hispanica* ait, Germaniam in republicas exiguas dissectam esse. Porro eiusmodi fœdus etiã fuisse dicitur ante annos amplius CCLX. inter tria regna septentrionalia. Apud Veteres præter Achæorum, etiam alia exempla occurrunt, quorum aliqua *II. Relect. Pol. IV. S. II §. 22. 23. 24. 25 lib. II. a C. VI usque ad XIII.* congessit Arnisæus. Plura eaque prolixius exposita Io. Schildius *in libris III. de coalitione populorum ac rerump.* qui & de *Achaico fœdere* fuse egit. *Amphictyonicum*, quod & ipsum huc refertur, seorsim exposuit Bœclerus in peculiari de eo dissertatione. Cauendum autem, ne confundamus eiusmodi confœderationes arctiores diversarum Rerumpub. cum iis, quæ vere coaluerunt in vnam rempublicam. Solet enim interdum, cum ciuitas minor, aut minus digna, in accessionem maioris aut dignioris venit, eiusq; velut appendix fit; immo & tum quandoque, cum æque digna ac potens alteri vera vnione iungitur, singulari arcano ista con- *Bœclerus de eo, quod ciuitas egit, p. 24. seqq.* fœderationis species obtendi, vt factum hoc sæc. in vnione magnæ Britanniæ, nonnulli censent. Non satis distincte heic egit Schildius, in opere iam laudato. Ceterum etsi reuera sint distinctæ respublicæ, quæ huiusmodi fœdere iunguntur; solent tamen Principes populique alii aut omnino aut sæpius cum iis, tanquam cum vna ciuitate agere.

Eaque

Eaque ratio & in Notitia nostra commodius obseruabitur.

§. XX.

Sequitur (IIX.) si, quæ vna ciuitas fuerat, mutuo consensu, aut vi bellica sic diuidatur, vt penes singulas partes sit absoluta & suprema Imperii potestas; vel si vnum idemque regnum aut Principatum plures heredes ita inter sese partiantur, vt singuli supremi sint Domini, nec primogeniti fratris, aut cuiusquam alterius arbitrio subiecti: tum singulas earum partium pro singulis Imperiis habendas esse. Id quod Grotius declarat exemplo successorum Alexandri; ac amplius illustrat Bœclerus. Cui non male addideris Imperium Romanum, Regnum Francorum, & alia commemorata Arnisæo. Apparet hinc, cum Imperatores, vnus Occidentale, alter Orientale Imperium, plena vterque potestate, indiuisim tenuerunt, accurate loquendo, duo diuersa fuisse Regna, vt recte contra Grotium Bœclerus docet.

l. II. c. IX. n. 10. *l. c. p. 26.* *Lib. II. Rel. Pol. II. S. VII. §. 14. seqq.* *ad illius l. I. c. III. n. 21. p. 254. seqq.*

§. XXI.

Sed neque (IX.) Ciuitates Tributariæ, vectigales vel censuales, si cetera plane sui iuris sint, a Rerumpub. numero excludi debent: siue sponte & ob commodum aliquod, v. g. ad redimendas iniurias, ad tutelam comparandam &c. siue necessitate & coacte tributum, vectigal aut censum exsolvant. Nam & de his nullam esse dubitandi caussam, quo minus summum Imperium habeant, recte affirmat Grotius.

l. I c. III. n. 22. add. Arnisæus l. I. d. iur. mai. c. V. n. 21.

§. XXII.

Neque (X.) fœdera inæqualia (vt cum vi pactionis inter diuersos populos initæ, alteruter populus aut Princeps tenetur alterius, in cuius clientela est, maiestatem co-

miter conseruare, reuereri; aut eosdem hostes & amicos habere, quos velit pars altera; aut nulli exercitui, cui cum altera parte bellum sit, transitum commeatumve dare; aut certis locis non ædificare arces, aut exercitum ducere, aut vrbem condere, militem conscribere &c.) efficiunt, quo minus is populus, qui ad hæc tenetur, separatum Imperium constituat. Neque enim ea reuerentia subiectionem includit, vt inter alios auctoritatibus veterum, inprimis Proculi JCti ac rationibus, & comparatione libertatis priuatæ siue personalis; prolixe ostendit, ac ad obiecta respondet Grotius *a)* Itemque Bodinus *b)* Arnisæus *c)* & Auctor iuris fecialis inter Gentes *d)* quanquam interim negari nequit, sæpissime, immo plerumque huiusmodi fœdera in veram subiectionem partis inferioris desinere, aut eiusmodi clientelam, vt recte vulgo dicitur, primum esse ad seruitutem gradum. Exempla habet Grotius loco priore, & quos laudat in notis.

a) l. c. III. n. 21. & II. c. XV. n. 7.
b) 1. de Rep VII. n. 68.
c) 1. de Iur. maі. c. IV.
d) part. II. sect. II. n. 4.

§. XXIV.

Ad hoc genus fœderum pertinere etiam, quæ vocantur clientelaria, itemque patrocinia, aduocatiæ, Mundiburdia, vel Mundiburgia, aiunt Grotius, *a)* & Besoldus *b)* qui prolixe de fœderibus eiusmodi clientelaribus agit, docetque eiusmodi clientes (Germ. Schutz- und Schirms-Verwandte) ordinarie libertatem suam illibatam retinere, neque Patroni subditos esse. Sed quod porro addit, protectionem evidens signum esse iurisdictionis & superioritatis non competentis; nam si peculiaribus pactis impetretur protectio, apparere, eam non competere ipso iure: id absolute admitti non potest. Neque enim per pacta peculiaria de protegendo altero populo ius imperii protegenti competens, imminuitur: cum minime insolitum sit, pactis promitti, quod legibus alias debebatur:

a) l. c.
b) in Diss. de iur. fœder.

tur: præsertim si caussæ adsint, quæ faciant, vt aliquando de dispositione aut applicatione iuris dubitetur. Non igitur omnis protectio libertatem clientibus ciuitatibus populisque relinquit: sed ea tantummodo, quæ iura maiestatis integra ac illibata seruat protectis. Quemadmodum & fœdera quædam inæqualia cum imminutione Imperii coniuncta sunt. In cuius rei exemplum Grotius laudat *II.c.XV.§.7.* secundum fœdus Carthaginiensium cum Romanis, quo cauebatur, ne cui Carthaginienses bellum facerent iniussu populi Rom. Nisi dicas: fœderis vocabulum de eiusmodi pactis improprie vsurpari: quemadmodum & deditio conditionata, qua imperium non imminuitur, sed plane transfertur, aliquando fœderis nomine venit, vt Grotius ibidem obseruat. Id interim verum est, neque fœdus inæquale, neque protectionem & patrocinium ex se maiestatem tollere: adeoque, nisi alia accedant, non officere, quo minus peculiare imperium constituant eæ ciuitates, quæ in iis deteriore siue inferiore sunt loco.

§ XXV.

Ius quoque vrbium matricum in colonias apud Græcos *l.c.III.n. 21* huc refert Grotius, quod coloniæ cum vrbibus matricibus pari fuerint iure libertatis, etsi debuerint matrici reuerentiam & honoris signa quædam exhibere. Et de coloniis *lib. II. c. IX. §. 10.* vniuerse ait, discessione, quæ fit per eas, nouum populum sui iuris nosci. Contra alii *metropoles, quasi naturæ lege, coloniis suis imperare* debere existimarunt. Quorum posterius vt merito neque verum neque æquum arbitratur *Io. Strauch. in Beryto c. 2. §. 13.* apud *Dionys. Halicarnass.* Rex Tullius; ita neque prius sim-„ pliciter admittendum; sed omnino videndum, cuius au-„ spiciis, qua mente, quo iure, in quæ loca emittantur. Ac de Græcorum quidem, Romanorum, aliarumque gentium coloniis αὐτονόμοις & quæ seorsim ciuitates constituebant,

facile assentior Grotio. Nam quæ illæ maiori patriæ præstare tenebantur, vt quod eundem illi honorem exhibebant, quem filii parentibus; quod quotannis legatos mittebant, Diis patriis sacra facturos, quod Pontifices inde accipiebant; quod in publicis ac solennibus ludis principem illius ciuibus locum in consessu dabant; quod coloniam aliquo ducturi, ducem ab eo poscebant, de quibus videatur Henricus Valesius, *in notis ad excerpta Peire-*
p. 6. 7. *sciana Polybii*; ea nihil amplius, quam reuerentiam colonorum, & fœderis inæqualitatem, non autem subiectionem, arguunt. In dubio quoq; cum de mente mittentium non constat, & in loca fit missio, quæ ciuitati, vnde exit colonia, non paret, populum liberum & sui iuris factum
§. 13. esse, facile admiserim cum *Strauchio, in differt. de Beryto.* Aliter autem existimandum est de iis coloniis, quæ vel militares ob vsus, vel alias ob caussas ita deducuntur, vt in ditione mittentium permaneant; quales sunt, quæ hoc & superiore sæculo ab Hispanis, Anglis, Lusitanis, Belgis, Gallis, in insulas Americanas ac Indiæ Orientalis missæ sunt.

§. XXV.

lib. I. c. III. n. 23. Secundum eundem Grotium etiam nexus feudalis, quo vasalli, siue qui ditiones suas alterius beneficio, vel iure fiduciario obtinent, Dominis feudi obstringuntur, nil aliud est, quam species fœderis inæqualis, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Nam cum in eiusmodi contractu duo contineantur, obligatio personalis, & ius in rem; obligationem personalem eandem esse ait, siue quis ipsum ius imperandi, siue aliud quiduis etiam alibi situm feudi iure possideat. Talem autem obligationem, sicut priuato non erat demtura ius libertatis personalis; ita nec regi aut populo ius demere summi

Imperii.

Imperii. Idque in feudis liberis siue Francis, quæ nullo iure in rem in sola personali obligatione consistunt, apertissime conspici. In Ligiis quoque promissam aduersus omnes operam nihil de iure summi Imperii in subditos detrahere. Ius vero in rem, etsi familia exstincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit; tamen idcirco summum esse non desinere: cum aliud sit res, aliud habendi modus. Sed aliter censet *Arnisæus*, qui prolixe disputat, vtrum qui alteri fiduciam tanquam Domino præstiterunt, iura maiestatis retineant? & postquam distinxisset inter Reges & Principes, qui ipsum regnum aut Principatum; & eos, qui præter illud alias quasdã terras & regiones fiduciæ nomine tenent, & deinceps posterioris generis multa exempla attulisset, tandem quærit: an, qui alterius seruitio se illigat, cum ipse sit absolute in regno suo Dominus, iura maiestatis amittat; an vero diuerso respectu Rex esse possit & Vasallus, respondetq; hoc posterius verisimilius esse, modo hæc duo inter se distincta conseruentur. Sic eundem esse patremfamilias in sua domo, in aliena mercenarium: sic alterius ciuitatis ciuem in altera prædia possidere, & huic tributa, illi vero obedientiam patriæ debitam præstare: sic denique Principes Germanicos in suis prouinciis Imperatores esse, Imperatoris tamen imperium, vt comiter habeant, teneri; sed tunc distinguendum esse inter regnũ ipsum & personam regis. Illud maiestatem suam non perdere; cum non ipsum ad seruitia præstanda obligetur, sed is, qui feudum accipit. Accipere autem, non vt regem, sed vt vasallum; nec feudum ipsum coalescere cum partibus regni. Personam vero regis, qui feudum habet adiunctum, maiestate præditam dici non posse: quia accusari, conueniri, condemnari possit, alteriusque seruitio teneatur: quod directe contrarium sit maiestati.

l. 1. de iure maiest. c. V. §. 2.

Dein-

Deinde etiam ex eo, quod Vasallus Ligius fidem præstat Domino contra omnes homines, cogiturq; omnia sua bona potestati & iurisdictioni Domini subiicere: quodque fidelitas a Ligio homine præstita alteri fidelitati locum non relinquit; colligit, aliquem non posse Ligium alicuius esse, cuius non sit subditus; neque posse Principem Ligium alicui homagium præstare, cui non & regnum & Rempub. suam subiiciat. Proinde quicquid promittant iurentve Principes, fieri nunquam posse, vt idem sit Rex absolute, & Vasallus Ligius, voce proprie accepta. Neque locum heic esse diuerso respectui vnius eiusdemq; personæ: cum Vasallus non respectiue, vt Marchio vel Comes, sed absolute secundum personam, vitam & omnia bona sua Domino obligetur. Simplex tamen Vasallus quo minus fiat rex, nihil prohibere, si inter regnum & personam regis eo, quo dictum est, modo distinguatur.

§. XXVII.

§.18.seqq. Idem Arnisæus porro docet, vtut regnum eiusmodi absolutum sit, quod ex persona regis deterius fieri non possit: tamen personam Regis, qui homagium fecit alteri, maiestatem illibatam non retinere. Idque ob sequentes rationes: I. quia etiam Papa, inquit, si a Comite; aut Imperator, si ab Ecclesia feudum accipiat, inferior vterque habetur Domino, a quo inuestitur, respectu feudi. Comparatur enim Vasallus clienti, adeoque Domino tenetur exhibere summam reuerentiam: cuius reuerentiæ vix vllum maius est argumentum, quam quod ex ritu inuestituræ desumitur. Quid enim abiectius & humilius, quam suppliciter Dominum adire, exutis armis, deligatis calcaribus, nudato capite, aliquando etiam genibus flexis, supplices manus in eius, aut qui Procurator pro eo constitutus est,

inſerere, vexillumque aut gladium accipere? Eum igitur, qui tam humili obſequio alterius Imperio ſe ſubiicere cogitur, an Principem abſolutum vel Regem liberum vocabimus? Certe Eduardus III. Rex Angliæ, & Carolus V. Imperator, quod indignum maieſtate ſua exiſtimarent, alterius beneficio quaſdam prouincias obtinere, in tractatibus Pacis, cũ Regibus Galliæ ſuſceptis, nihil prius habuere, quam vt ille prouincias, quas in Gallia fiduciario nomine obtinebat, hic Flandriam & Arteſiam ſupremo deinceps Dominio poſſideret. II. Quia Vaſallus ordinarie ſeruitia Domino exhibere, (nam id de natura feudorum maiorum eſt, nec niſi in minoribus, de quibus hoc loco quæſtio non eſt, ex pacto ſeruitia remitti poſſunt) ac fidelitatem vbique præſtare tenetur. Id vero Regis & Monarchæ naturæ repugnat. Nullum enim eſt ſeruitiorum genus, quod ſubiectionem non habeat coniunctam. III. Quia Vaſallus, ſi ſeruitia detrectauerit, accuſari poteſt, & ſi iudicium recuſauerit, feudo exuitur. Iam vero maieſtati nihil tam eſt contrarium, quam accuſari, aut in alieno foro cauſſam dicere. Quare tandem concludit, hinc neceſſario inferri, §. 20.
eum, qui feudum recognoſcit ab alio, maieſtatem non habere: multo minus regna abſoluta eſſe, de quibus, qui inueſtitus eſt, alteri iurat fidelitatem; ad quam rem probandam adducta argumenta eo plus habeant roboris, quo minus locum habet diſtinctio diuerſorum reſpectuum. Regem enim heic iurare fidelitatem, non quatenus Dux vel Comes, ſed quatenus Rex: nec de aliquibus terris, ſed de toto regno. Talium itaque Regum non eſſe meliorem conditionem, quam Principum Germaniæ: niſi quod hi, præterquam quod ſint Vaſalli, etiam ſint ſubditi. Addit tamen, diligenter hoc loco diſtinguendum §. 21.
eſſe inter regna, quæ ſunt alteri vectigalia, cenſualia, vel tributaria, & inter ea, quæ ſunt feudataria. Huius enim

 di-

distinctionis ignorantia siue potius dissimulatione factum esse, vt Romani Pontifices fere omnia regna sibi fecerint feudataria, censum aliquem aut pensionem Ecclesiæ stipulatam, pro signo subiectionis, aut pro canone feudali interpretantes. Hæc Arnisæus, singula argumenta assertionesque prolixe diducens, variisque auctoritatibus & exemplis confirmans. Idem asserit, feuda nihil aliud esse, quam speciem dominatus. Dominum enim in Vasallum verum perfectumque dominatum obtinere. Quod si admittimus, pariter libertas & maiestas Vasallo deneganda est. Iam si imperanti maiestas denegatur, & Imperio ipsi siue Principatui, cui is præest, denegabitur. Nam maiestas Imperiorum, ut supra diximus, immediate & radicaliter ipsis Imperantibus inest. Sed & alia sunt, quæ maiestatem Principatibus illis, qui feudi nomine ab aliis accipiuntur, abiudicare videntur. Nam si penes Dominum remanet feudi dominium directum & supremum, vti communiter docent Feudistæ; vtique ditiones eiusmodi non erunt liberæ & sui iuris. Deinde cum ius imperandi, siue summa potestas, exstincta familia eius, cui feudum concessum est, aut etiam Vasallo aduersus Dominum delinquente, non ad populum, cui Vasallus præfuit, sed ad Principem, qui concesserat, redeat: idcirco videtur Principatus feudatarius ad illud quoq; Imperium, a cuius Principe in feudum concessus est, tanquam pars eius pertinere.

L. II. Pol. c. III. S. V. n. 13. seqq.

c. III. §. IIX.

§. XXVII.

Hæc fere sunt, quæ in vtramque partem speciose & subtiliter disputari possunt. Nos in re intricata & a nemine definita, a paucis tentata, saluo aliorum iudicio ita existimamus: I. non desinit esse Imperium liberum & sui iuris, cuius Rex aut Princeps quasdam ditiones ad Imperium

perium illud proprie non pertinentes fiduciario iure, tanquam Vasallus ab alio Principe Imperiove obtinet, modo reliquas, plures pauciores ve supremi Imperii iure possideat. Id enim sicuti statum illius Imperii siue ciuitatis non spectat, (nam illa nec ad seruitia Domino præstanda obligatur, nec cum feudis illis coalescit) ita libertati eius nihil derogat. Quis enim dixerit, Regna Hispaniæ, Daniæ, Suediæ & olim Britannicum, cum Normanniam & Aquitaniam feudi iure obtineret a Gallo, aut etiam Ducatum Slesuicensem, quantum eius ad Ducem Holsatiæ Gottorfiensem pertinet, & Ducatum Borussiæ, idcirco non esse liberos status & Imperia sui iuris, quia illorum reges ac Principes quædam feuda ab Imperio Germanico, Regibusque Galliæ & Poloniæ fiduciario iure tenuerunt, tenentve. II. Nec maiestas deneganda est eiusmodi regibus & Principibus, qui etsi quasdam ditiones vt Vasalli possident, reliquas tamen supremi Imperii iure tenent, nec in iis superiorem agnoscunt. Nam Vasalli non sunt, nisi respectu feudorum, quorum nomine fidelitatem præstant. Neque enim verum est, quod ait, Arnisæus eos non *l.c.n. 17.* vt Comites, Marchiones &c. sed absolute secundum personam, vitam & omnia bona sua Domino obligari. Præterea alioquin Hispaniæ & reliquis, quos diximus, Regibus ac Principibus maiestas deneganda esset, quod sine insigni ipsorum iniuria nemo fecerit. Nec officere debet I. quod vasalli accusari, iudicari ac condemnari possunt: nam id naturæ maiestatis non simpliciter aduersatur, si ex pacto fiat, vt apparet ex fœderibus, quorum commune quoddam tribunal est, itemque ex iudiciis compromissoriis &c. Immo Princeps a suis quoque subditis aliquando accusari & iudicari potest, sed non vt supremus Princeps, verum alio respectu. Nec II. quod alterius seruitio tenentur.

 Nam

Nam(1.) non tenentur vt Principes aut Reges, sed vt Domini ditionum, quas vt Vasalli obtinent. (2.) Seruitia illa non inferunt subiectionem; non magis quam illa, quæ in fœdere inæquali, aut clientelari fœderatus inferior præstare tenetur superiori. Neq; (3). quod Vasallus Ligius tenetur fidem præstare Domino contra omnes homines: nam fides illa nihil amplius, quam opem & defensionem poscit: cui etiam in fœdere æquali locus est, salua sancientium maiestate. Quemadmodum & in iisdem interdum promitti solet auxilium contra omnes. Denique id quoque non alio respectu, quam vt Vasalli præstant. Neque (4.) quod cogitur sua bona potestati & iurisdictioni Domini subiicere: nam id falsum est; & si maxime verum esset, non esset tamen extendendum ad ea bona, quæ quis supremi Imperii iure possidet.

§. XXIIX.

Quod vero illos Principes attinet, qui cunctas ditiones suas fiduciario aut beneficiario iure, & tanquam veri proprieque dicti Vasalli obtinent; (nam Vasalli, fidelis, Ligii, & similes voces aliquando nihil amplius, quã fœderatos
l. c. n. 9. notare, docet Arnisæus: neque negari potest, tales aliquando haberi aut dici, qui tantum in clientela aut fide sunt aliorum, aut certam pecuniæ summam pendunt) horum alii Vasalli tantum, alii simul subditi ac Imperii eius, a quo, aut eius Principe, feudum acceperunt, vera membra sunt.
n. 10. Quod discrimen ipse Arnisæus admittit. De posteriori genere manifestum est, neque ipsis, neque eorum ditionibus plenam libertatem posse tribui; cum illi alterius Prinpis subditi, hæ vero alterius Imperii membra sint, quorum neutrum maiestas admittit: sed prioris generis Principibus non videtur deneganda maiestas & libertas ciuilis: nam *iuris certissimi est, vasallagium non facere subditum*, ait Mar-

MartinusMagerus, *in de Advocatia armata*, idque expresso textu iuris, & Doctorū auctoritatibus confirmat. Prӕterea *c.VI.n.689.* Vasallus, vtVasallus, neque crimen maiestatis in Dominum committere, neq; puniri potest, nisi ademtione feudi. cū nō ratione personӕ, sed ratione feudi obligetur Domino, vt inter alios docetLimnӕus Itaq; aliud est, Vasallū esse, aliud *lib. IV. iuri pub. c. VII. n. 44.* subditum: nec Domino feudi competit ius superioritatis in vasallum. Iam qui subditus non est, in quem nemo ius *Dn. Strux. synt. iur. feud c. VIII aph. 6. & c. XI. aph. 2.* superioritatis habet, quique ratione personӕ nemini obligatur, nec vt subditus puniri potest, is vtiq; liber & sui iuris; & si accedat liberrima res & personas sibi subiectas pro arbitrio tractandi facultas, ac in eas potestas, (quӕ omnino vasallis eiusmodi competit) maiestatem habere censetur. Neque obstant, quӕ obiicit Arnisӕus. Non I. *quod etiam Papa, aut Cӕsar inferior habetur Domino, a quo feudum accipit.* Neque enim recte colliges: inferior est altero, ergo subiectus ei. Nam & in fœdere inӕquali altera pars inferior & habetur & dicitur. Nec II. *quod vasallus clienti comparatur.* Id enim sententiӕ nostrӕ tantum abest, vt nōceat, vt eam iuuet potius. Nam vt clienti libertas sua sarta ac tecta permanebat: ita & Principi Vasallo, qui clienti similis. Nec III quod *summam reuerentiam Domino exhibere tenetur.* Nam id quoque clientes faciebant. Immo hodieque faciunt Imperatori ciuitates & Principes quidam sine controuersia liberi. Neque IV. quod *suppliciter petit & accipit inuestituram:* nam id non infert subiectionem, sed cultum ac reuerentiam. Idemque faciunt aliquando bello fracti, salua libertate sua; neque inde colligi debet, eum Imperio alterius humili obsequio se subiicere, nisi *obsequii* & *Imperii*, vocabulis abuti velis. Quanquam id interim non negamus, recte hinc colligi, minorem esse vasallorum dignitatem, splendorem, potentiam. Neque

V.

V. quod *obligatur ad seruitium & fidelitatem Domino præstandam:* Nam fidelitas illa & seruitia in se nihil amplius, quam opem & defensionem includit, vt apparet ex variis iuramentorum in inuestitura præstandorum formulis, quarum aliquas exhibet Limnæus. Etsi interim vt diuersa est Vasallorum obligatio, ita in formulis quoque inuestituræ interdum amplius aliquid additur. Neque VI. quod *ob neglecta seruitia potest accusari & feudo exui;* Nec enim sequitur: Forum sortitur ratione bonorum; Ergo est subditus. Hæc enim diuersissima sunt.

l. c. n. 37.

Reinck. de R. S. & E. L. I. cl. IV. c. 4. n. 54. & 57.

§. XXIX.

Sed nec illud maiestati Vasallorum officit, quod *in feudis & fiduciaria possessione vestigia dominatus reperiri* cum Bodino & Heigio affirmat Arnisæus: nam I. ea assertio multam limitationem requirit. II. Id tantum fit ratione rei ipsius in feudum concessæ, quippe cujus dominium directum apud dominum remanet: sicuti in quibusdam dominatibus Barbaricis nihil proprii possident subditi, sed omnia immobilia bona sunt Imperantium. Denique III. id tantummodo verum est de feudis Longobardicis antiquis. Nam vt Arnisæus ipse fatetur, cultiores Germaniæ, Italiæ, Galliæ, Hispaniæ, Angliæ, & Scotiæ gentes in tantum a dominatus seueritate recesserunt, quantum feuda propius ad naturam allodialium delabi, & Vasallos plus dignitatis & potestatis repetere passi sunt.

II. de rep. cap. II.

lib. 1. q. 1. n. 41.

n. 19.

§. XXX.

De ipsis vero feudis seu principatibus ac dominiis in feudum concessis non ausim pronunciare, libera & plane sui iuris esse. Non tam quod exstincta familia Vasalli ad Dominum redeunt: nam possunt exstincta familia regnatrice etiam illi principatus ad aliud Imperium aliumque Principem redire, quæ cum supremo dominio & sine omni

mninexu feudali tenentur, adeoque haud dubie peculiare Imperium constituunt. Exemplo est Ducatus Borussiæ, qui vi Pacificationis, inter regem coronamque Poloniæ & Electorem Brandeburgicum, initæ ea conditione Electoricum supremo illius dominio concessus, & ab omni vasallagio liberatus est, vt, deficientibus masculis illius successoribus, ad regnum Poloniæ dominium eius plenarium redeat. Nec II. ex eo, quod delinquente vasallo, aut sine consensu Domini id alienante feudum ad Dominum reuertitur. Nam id nihil amplius, quam pactum infert. Possuntq; etiam supremi Principes ita inter se pacisci, vt pacificatione, donatione aut alia ratione concessæ alteri ab altero ditiones, si non obseruentur certæ conditiones, ad priorem Dominum redeant, belloque repeti possint. Sed III. ob sequentes potissimum rationes I. quia dominium feudi directum & supremum, & possessio saltem ciuilis, penes Dominũ relinquitur, vt inter alios docent Dn. Struuius *a*) & Magerus *b*) nisi dicamus concessione eiusmodi Principatuum concedi etiam dominium directum: quod de feudis Regalibus Principũ Imperii Germanici affirmant Besoldus *c*) & Hilliger ad Donellum *d*) quod tamen, vt feudalis iuris principiis aduersum, reiicit Paurmeist. apud Limnæum *e*) Iam liber & sui iuris esse non potest Principatus, qui sub alterius supremo dominio est. II. quia passim Domini feudorum regalium, etiam eorum, quorum vasalli non sunt simul subditi, vocantur domini supremi. Exempla de Scotiæ regibus, cum id regnum feudum Anglicanum esset, e tabulis publicis & Scriptoribus illorum temporum suppeditabit Arnisæus *f*) Hoc autem pariter naturæ maiestatis & libertati ciuili repugnat. III. quia vasallo non licet alienare, vendere, donare, oppignorare, permutare aut testamento relinquere alteri extraneo feudum

sine

art. V.

a) d. l. c. XI. aph.

b) d. op. cap. XV. n. 54. seqq.

c) l. Polit. VIII n. 7.

d) l. 17. c. 9. lit. L.

e) iur. pub. IIX. n. 9.

f) l. de iur maj. c. V.

facile assentior Grotio. Nam quæ illæ maiori patriæ præstare tenebantur, vt quod eundem illi honorem exhibebant, quem filii parentibus; quod quotannis legatos mittebant, Diis patriis sacra facturos, quod Pontifices inde accipiebant; quod in publicis ac solennibus ludis principem illius ciuibus locum in consessu dabant; quod coloniam aliquo ducturi, ducem ab eo poscebant, de quibus videatur Henricus Valesius, *in notis ad excerpta Peire-*
p. 6. 7. *sciana Polybii*; ea nihil amplius, quam reuerentiam colonorum, & fœderis inæqualitatem, non autem subiectionem, arguunt. In dubio quoq; cum de mente mittentium non constat, & in loca fit missio, quæ ciuitati, vnde exit colonia, non paret, populum liberum & sui iuris factum
§. 13. esse, facile admiserim cum *Strauchio, in dissert. de Beryto.* Aliter autem existimandum est de iis coloniis, quæ vel militares ob vsus, vel alias ob caussas ita deducuntur, vt in ditione mittentium permaneant; quales sunt, quæ hoc & superiore sæculo ab Hispanis, Anglis, Lusitanis, Belgis, Gallis, in insulas Americanas ac Indiæ Orientalis missæ sunt.

§. XXV.

lib. I. c. III, n. 23. Secundum eundem Grotium etiam nexus feudalis, quo vasalli, siue qui ditiones suas alterius beneficio, vel iure fiduciario obtinent, Dominis feudi obstringuntur, nil aliud est, quam species fœderis inæqualis, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Nam cum in eiusmodi contractu duo contineantur, obligatio personalis, & ius in rem; obligationem personalem eandem esse ait, siue quis ipsum ius imperandi, siue aliud quiduis etiam alibi situm feudi iure possideat. Talem autem obligationem, sicut priuato non erat demtura ius libertatis personalis; ita nec regi aut populo ius demere summi Imperii.

Imperii. Idque in feudis liberis siue Francis, quæ nullo iure in rem in sola personali obligatione consistunt, apertissime conspici. In Ligiis quoque promissam aduersus omnes operam nihil de iure summi Imperii in subditos detrahere. Ius vero in rem, etsi familia exstincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit; tamen idcirco summum esse non desinere: cum aliud sit res, aliud habendi modus. Sed aliter censet *Arnisæus*, qui prolixe disputat, vtrum qui alteri fiduciam tanquam Domino præstiterunt, iura maiestatis retineant? & postquam distinxisset inter Reges & Principes, qui ipsum regnum aut Principatum; & eos, qui præter illud alias quasdā terras & regiones fiduciæ nomine tenent, & deinceps posterioris generis multa exempla attulisset, tandem quærit an, qui alterius seruitio se illigat, cum ipse sit absolute in regno suo Dominus, iura maiestatis amittat; an vero diuerso respectu Rex esse possit & Vasallus, respondetq; hoc posterius verisimilius esse, modo hæc duo inter se distincta conseruentur. Sic eundem esse patremfamilias in sua domo, in aliena mercenarium: sic alterius ciuitatis ciuem in altera prædia possidere, & huic tributa, illi vero obedientiam patriæ debitam præstare: sic denique Principes Germanicos in suis prouinciis Imperatores esse, Imperatoris tamen imperium, vt comiter habeant, teneri; sed tunc distinguendum esse inter regnū ipsum & personam regis. Illud maiestatem suam non perdere; cum non ipsum ad seruitia præstanda obligetur, sed is, qui feudum accipit. Accipere autem, non vt regem, sed vt vasallum; nec feudum ipsum coalescere cum partibus regni. Personam vero regis, qui feudum habet adiunctum, maiestate præditam dici non posse: quia accusari, conueniri, condemnari possit, alteriusque seruitio teneatur: quod directe contrarium sit maiestati. *l. 1. de iure maiest. c. V. §. 2.*

Dein-

Deinde etiam ex eo, quod Vasallus Ligius fidem præstat Domino contra omnes homines, cogiturq; omnia sua bona potestati & iurisdictioni Domini subiicere: quodque fidelitas a Ligio homine præstita alteri fidelitati locum non relinquit; colligit, aliquem non posse Ligium alicuius esse, cuius non sit subditus; neque posse Principem Ligium alicui homagium præstare, cui non & regnum & Rempub. suam subiiciat. Proinde quicquid promittant iurentve Principes, fieri nunquam posse, vt idem sit Rex absolute, & Vasallus Ligius, voce proprie accepta. Neque locum heic esse diuerso respectui vnius eiusdemq; personæ: cum Vasallus non respectiue, vt Marchio vel Comes, sed absolute secundum personam, vitam & omnia bona sua Domino obligetur. Simplex tamen Vasallus quo minus fiat rex, nihil prohibere, si inter regnum & personam regis eo, quo dictum est, modo distinguatur.

§. XXVII.

§.18. seqq. Idem Arnisæus porro docet, vtut regnum eiusmodi absolutum sit, quod ex persona regis deterius fieri non possit: tamen personam Regis, qui homagium fecit alteri, maiestatem illibatam non retinere. Idque ob sequentes rationes: I. quia etiam Papa, inquit, si a Comite; aut Imperator, si ab Ecclesia feudum accipiat, inferior vterque habetur Domino, a quo inuestitur, respectu feudi. Comparatur enim Vasallus clienti, adeoque Domino tenetur exhibere summam reuerentiam: cuius reuerentiæ vix vllum maius est argumentum, quam quod ex ritu inuestituræ desumitur. Quid enim abiectius & humilius, quam suppliciter Dominum adire, exutis armis, deligatis calcaribus, nudato capite, aliquando etiam genibus flexis, supplices manus in eius, aut qui Procurator pro eo constitutus est,

in-

nſerere, vexillumque aut gladium accipere? Eum igitur, ui tam humili obſequio alterius Imperio ſe ſubiicere coitur, anPrincipem abſolutum vel Regem liberum vocabius? Certe Eduardus III. Rex Angliæ, & Carolus V. Imerator, quod indignum maieſtate ſua exiſtimarent, alteius beneficio quaſdam prouincias obtinere, in tractatius Pacis, cũRegibusGalliæ ſuſceptis, nihil prius habuere, uam vt ille prouincias, quas in Gallia fiduciario nomine btinebat, hic Flandriam & Arteſiam ſupremo deinceps Dominio poſſideret. II. Quia Vaſallus ordinarie ſeruitia Domino exhibere, (nam id de natura feudorum maiorum ſt, nec niſi in minoribus, de quibus hoc loco quæſtio non ſt, ex pacto ſeruitia remitti poſſunt) ac fidelitatem vbique ræſtare tenetur. Id vero Regis & Monarchæ naturæ repunat. Nullum enim eſt ſeruitiorum genus, quod ſubietionem non habeat coniunctam. III. Quia Vaſallus, ſi ſeruitia detrectauerit, accuſari poteſt, & ſi iudicium recuuerit, feudo exuitur. Iam vero maieſtati nihil tam eſt ontrarium, quam accuſari, aut in alieno foro cauſſam dire. Quare tandem concludit, hinc neceſſario inferri, §. 20.
um, qui feudum recognoſcit ab alio, maieſtatem non abere: multo minus regna abſoluta eſſe, de quibus, qui iueſtitus eſt, alteri iurat fidelitatem; ad quam rem proandam adducta argumenta eo plus habeant roboris, quo inus locum habet diſtinctio diuerſorum reſpectuum. egem enim heic iurare fidelitatem, non quatenus Dux el Comes, ſed qnatenus Rex: nec de aliquibus terris, ſed e toto regno. Talium itaque Regum non eſſe meorem conditionem, quam Principum Germaniæ: niquod hi, præterquam quod ſint Vaſalli, etiam ſint ſubdi. Addit tamen, diligenter hoc loco diſtinguendum §. 21.
ſe inter regna, quæ ſunt alteri vectigalia, cenſualia, vel ibutaria, & inter ea, quæ ſunt feudataria. Huius enim

 di-

distinctionis ignorantia siue potius dissimulatione factum esse, vt Romani Pontifices fere omnia regna sibi fecerint feudataria, censum aliquem aut pensionem Ecclesiæ stipulatam, pro signo subiectionis, aut pro canone feudali interpretantes. Hæc Arnisæus, singula argumenta assertionesque prolixe diducens, variisque auctoritatibus & exemplis confirmans. Idem asserit, feuda nihil aliud esse, quam speciem dominatus. Dominum enim in Vasallum verum perfectumque dominatum obtinere. Quod si admittimus, pariter libertas & maiestas Vasallo deneganda est. Iam si imperanti maiestas denegatur, & Imperio ipsi siue Principatui, cui is præest, denegabitur. Nam maiestas Imperiorum, ut supra diximus, immediate & radicaliter ipsis Imperantibus inest. Sed & alia sunt, quæ maiestatem Principatibus illis, qui feudi nomine ab aliis accipiuntur, abiudicare videntur. Nam si penes Dominum remanet feudi dominium directum & supremum, vti communiter docent Feudistæ; vtique ditiones eiusmodi non erunt liberæ & sui iuris. Deinde cum ius imperandi, siue summa potestas, exstincta familia eius, cui feudum concessum est, aut etiam Vasallo aduersus Dominum delinquente, non ad populum, cui Vasallus præfuit, sed ad Principem, qui concesserat, redeat: idcirco videtur Principatus feudatarius ad illud quoq; Imperium, a cuius Principe in feudum concessus est, tanquam pars eius pertinere.

L. II. Rel. Pol. c. III. S. V. n. 13. seqq.

c. III. §. IIX.

§. XXVII.

Hæc fere sunt, quæ in vtramque partem speciose & subtiliter disputari possunt. Nos in re intricata & a nemine definita, a paucis tentata, saluo aliorum iudicio ita existimamus: I. non desinit esse Imperium liberum & sui iuris, cuius Rex aut Princeps quasdam ditiones ad Imperium

perium illud proprie non pertinentes fiduciario iure, tanquam Vaſallus ab alio Principe Imperiove obtinet, modo reliquas, plures pauciores ve ſupremi Imperii iure posſideat. Id enim ſicuti ſtatum illius Imperii ſiue ciuitatis non ſpectat, (nam illa nec ad ſeruitia Domino præſtanda obligatur, nec cum feudis illis coaleſcit) ita libertati eius nihil derogat. Quis enim dixerit, Regna Hiſpaniæ, Daniæ, Suediæ & olim Britannicum, cum Normanniam & Aquitaniam feudi iure obtineret a Gallo, aut etiam Ducatum Slesuicenſem, quantum eius ad Ducem Holſatiæ Gottorfienſem pertinet, & Ducatum Boruſsiæ, idcirco non eſſe liberos ſtatus & Imperia ſui iuris, quia illorum reges ac Principes quædam feuda ab Imperio Germanico, Regibusque Galliæ & Poloniæ fiduciario iure tenuerunt, tenentve. II. Nec maieſtas deneganda eſt eiusmodi regibus & Principibus, qui etſi quasdam ditiones vt Vaſalli posſident, reliquas tamen ſupremi Imperii iure tenent, nec in iis ſuperiorem agnoſcunt. Nam Vaſalli non ſunt, niſi reſpectu feudorum, quorum nomine fidelitatem præſtant. Neque enim verum eſt, quod ait, Arniſæus eos non vt Comites, Marchiones &c. ſed abſolute ſecundum perſonam, vitam & omnia bona ſua Domino obligari. Præterea alioquin Hiſpaniæ & reliquis, quos diximus, Regibus ac Principibus maieſtas deneganda eſſet, quod ſine inſigni ipſorum iniuria nemo fecerit. Nec officere debet I. quod vaſalli accuſari, iudicari ac condemnari posſunt: nam id naturæ maieſtatis non ſimpliciter aduerſatur, ſi ex pacto fiat, vt apparet ex fœderibus, quorum commune quoddam tribunal eſt, itemque ex iudiciis compromisſoriis &c. Immo Princeps a ſuis quoque ſubditis aliquando accuſari & iudicari poteſt, ſed non vt ſupremus Princeps, verum alio reſpectu. Nec II. quod alterius ſeruitio tenentur.

l.c.n. 17.

Nam

Nam(1.) non tenentur vt Principes aut Reges, sed vt Domini ditionum, quas vt Vasalli obtinent. (2.) Seruitia illa non inferunt subiectionem; non magis quam illa, quæ in fœdere inæquali, aut clientelari fœderatus inferior præstare tenetur superiori. Neq; (3). quod Vasallus Ligius tenetur fidem præstare Domino contra omnes homines : nam fides illa nihil amplius, quam opem & defensionem poscit : cui etiam in fœdere æquali locus est, salua sancientium maiestate. Quemadmodum & in iisdem interdum promitti solet auxilium contra omnes. Denique id quoque non alio respectu, quàm vt Vasalli præstant. Neque (4.) quod cogitur sua bona potestati & iurisdictioni Domini subiicere : nam id falsum est; & si maxime verum esset, non esset tamen extendendum ad ea bona, quæ quis supremi Imperii iure possidet.

§. XXIIX.

Quod vero illos Principes attinet, qui cunctas ditiones suas fiduciario aut beneficiario iure, & tanquam veri proprieque dicti Vasalli obtinent; (nam Vasalli, fidelis, Ligii, & similes voces aliquando nihil amplius, quã fœderatos
l. c. n. 9. notare, docet Arnisæus: neque negari potest, tales aliquando haberi aut dici, qui tantum in clientela aut fide sunt aliorum, aut certam pecuniæ summam pendunt) horum alii Vasalli tantum, alii simul subditi ac Imperii eius, a quo, aut eius Principe, feudum acceperunt, vera membra sunt.
n. 10. Quod discrimen ipse Arnisæus admittit. De posteriori genere manifestum est, neque ipsis, neque eorum ditionibus plenam libertatem posse tribui; cum illi alterius Prinpis subditi, hæc vero alterius Imperii membra sint, quorum neutrum maiestas admittit : sed prioris generis Principibus non videtur deneganda maiestas & libertas ciuilis: nam *iuris certissimi est, vasallagium non facere subditum*, ait

Mar-

Martinus Magerus, *in de Advocatia armata*, idque expresso textu iuris, & Doctorũ auctoritatibus confirmat. Prӕterea Vasallus, vt Vasallus, neque crimen maiestatis in Dominum committere, neq; puniri potest, nisi ademtione feudi. cũ nõ ratione personӕ, sed ratione feudi obligetur Domino, vt inter alios docet Limnӕus Itaq; aliud est, Vasallũ esse, aliud subditum: nec Domino feudi competit ius superioritatis in vasallum. Iam qui subditus non est, in quem nemo ius superioritatis habet, quique ratione personӕ nemini obligatur, nec vt subditus puniri potest, is vtiq; liber & sui iuris; & si accedat liberrima res & personas sibi subiectas pro arbitrio tractandi facultas, ac in eas potestas, (quӕ omnino vasallis eiusmodi competit) maiestatem habere censetur.

c. VI. n. 689.

lib. IV. iuri pub. c. VII. n. 44.

Dn. Strun. synt. iur. feud c. VIII aph. 6. & c. XI. aph. 2.

Neque obstant, quӕ obiicit Arnisӕus. Non I. *quod etiam Papa, aut Cӕsar inferior habetur Domino, a quo feudum accipit.* Neque enim recte colliges: inferior est altero, ergo subiectus ei. Nam & in fœdere inӕquali altera pars inferior & habetur & dicitur. Nec II. *quod vasallus clienti comparatur.* Id enim sententiӕ nostrӕ tantum abest, vt noceat, vt eam iuuet potius. Nam vt clienti libertas sua salva ac tecta permanebat: ita & Principi Vasallo, qui clienti similis. Nec III quod *summam reuerentiam Domino exhibere tenetur.* Nam id quoque clientes faciebant. Immo hodieque faciunt Imperatori ciuitates & Principes quidam sine controuersia liberi. Neque IV. quod *suppliciter petit & accipit inuestituram:* nam id non infert subiectionem, sed cultum ac reuerentiam. Idemque faciunt aliquando bello fracti, salua libertate sua; neque inde colligi debet, eum Imperio alterius humili obsequio se subiicere, nisi *obsequii & Imperii*, vocabulis abuti velis. Quanquam id interim non negamus, recte hinc colligi, minorem esse vasallorum dignitatem, splendorem, potentiam. Neque

V.

mni nexu feudali tenentur, adeoque haud dubie peculiare Imperium constituunt. Exemplo est Ducatus Borussiæ, qui vi Pacificationis, inter regem coronamque Poloniæ & Electorem Brandeburgicum, initæ ea conditione Electoricum supremo illius dominio concessus, & ab omni vasallagio liberatus est, vt, deficientibus masculis illius successoribus, ad regnum Poloniæ dominium eius plenarium redeat. Nec II. ex eo, quod delinquente vasallo, aut sine consensu Domini id alienante feudum ad Dominum reuertitur. Nam id nihil amplius, quam pactum infert. Possuntq; etiam supremi Principes ita inter se pacisci, vt pacificatione, donatione aut alia ratione concessæ alteri ab altero ditiones, si non obseruentur certæ conditiones, ad priorem Dominum redeant, belloque repeti possint. Sed III. ob sequentes potissimum rationes I. quia dominium feudi directum & supremum, & possessio saltem ciuilis, penes Dominũ relinquitur, vt inter alios docent Dn. Struuius *a*) & Magerus *b*) nisi dicamus concessione eiusmodi Principatuum concedi etiam dominium directum: quod de feudis Regalibus Principũ Imperii Germanici affirmant Besoldus *c*) & Hilliger ad Donellum *d*) quod tamen, vt feudalis iuris principiis aduersum, reiicit Paurmeist. apud Limnæum *e*) Iam liber & sui iuris esse non potest Principatus, qui sub alterius supremo dominio est. II. quia passim Domini feudorum regalium, etiam eorum, quorum vasalli non sunt simul subditi, vocantur domini supremi. Exempla de Scotiæ regibus, cum id regnum feudum Anglicanum esset, e tabulis publicis & Scriptoribus illorum temporum suppeditabit Arnisæus *f*) Hoc autem pariter naturæ maiestatis & libertati ciuili repugnat. III. quia vasallo non licet alienare, vendere, donare, oppignorare, permutare aut testamento relinquere alteri extraneo feudum sine

art. V.

a) *d. l. c. XI. aph.*
b) *d. op. cap. XV. n. 54. seqq.*
c) *I. Polit. VIII n. 7.*
d) *l. 17. c. 9. lit. L.*
e) *iur. pub. IIX. n. 9.*
f) *I. de iur mai. c. V.*

sine consensu Domini, vt Limnæus a) & b) Struuius aliique docent. Id quod rursus aduersatur summæ potestati. IV. Quia subdi ti vasalli habentur etiam quodammodo subditi Domini. vid. Magerus. c) Subditus autem vnius Imperii non potest esse subditus alterius. V. Quia Domino competit iurisdictio in vasallum, ratione feudi, adeoque & in feudum ipsum. Liber autem Principatus esse nequit, qui sub alterius iurisdictione est. VI. Quia passim Principatus feudales ab Historicis, Politicis, ICtis, & in tabulis, instrumentisque publicis, numerantur inter partes ac membra eorum Imperiorum, quorum sunt feuda. Exempla passim suppeditabit egregium opus Conringii *de finibus Imperii.* Peculiare autem Imperium esse nequit, quod alterius pars, aut membrum est. Nec obstat, quod Principes eiusmodi vasalli maiestatem habent, vt supra diximus, adeoque etiam Principatus, cui præsunt, maiestatem habere videatur. Fieri enim potest, vt & supremi ac liberrimi Principes non tantum sint aliorum vasalli, sed & subditi respectu ditionum, quas in aliis Imperiis possident.

a) *IV. iur. pub. IIX, n. 131. 155.*
b) *d. l. c. XIII. per tot.*
c) *d. l. c. VI. n. 21.*

§. XXXI.

Facile hinc apparet, quousque verum sit, quod ait Grotius, *nexum feudalem nihil aliud esse, quam speciem fœderis inæqualis*; nempe de vasallis ipsis, si tantummodo personam eorum & obligationem personalem, qua Domino adstricti sunt, consideres, admitti potest. Nam sicut in fœdere inæquali, mutua obligatione fœderatus inferior tenetur superiorem comiter reuereri, fidemque & opem ei exhibere; superior autem inferiorem defendere: sic in contractu feudali, vt vasallus ad servitia auxiliaque ac fidem Domino præstandam: ita Dominus ad defensionem vasalli obligatur, adeo quidem, vt aliquando id expresse in

se in formulis inuestituræ caueatur. De quo l. c. Magerus. *c. VI. n. 7 &c seqq. & c. XV. n. 43.* Vnde & *clientulorum* appellatio vasallis interdum tributa legitur, vt docet idem Magerus: sed de ipsis feudis id concedi nequit. *n. 46.* Nam in fœdere inæquali & clientelari parti inferiori plenaria libertas, plenumque Dominium & prædiorum ius ac Dominium relinquitur; nec Protector vlla ratione pro Domino ab ea agnoscitur: at in feudis tantummodo vsusfructus & Dominium vtile vasallo conceditur; directum autem & supremum, vt superius diximus, penes Dominium manet. Quare Principes quidem, qui meri vasalli sunt, pro liberis & supremis Principibus haberi possunt; Principatus autem ipsorum feudales pro peculiaribus Imperiis ac Rebuspub. si accurate rem putamus, haberi vix merentur. Interim tamen Notitia nostra eos, vt distincta & separata ab aliis Imperia aut saltem eorum appendices, quorum feuda sunt, commodius considerabit: tum quod eorum Principes aut Magistratus omnia libere & pro arbitrio agunt ac administrant; tum quod diuersorum Principum aut Imperiorum feuda, si ab vno teneantur, communi consilio gubernantur, communiaque arcana ac rationem status & alia in Imperiis orbis præcipue consideranda, habent; adeoque vix aliter, quam vt vnum Imperium, considerari possunt.

§. XXXII.

Antequam finiamus hoc caput, duo adhuc monenda sunt; quorum prius est: non officere libertati ciuili ac supremo iuri ciuitatum, si ab altero Principe aut populo ditiones illius aut omnes aut aliquæ, seu consentientibus illis, seu inuitis, militari præsidio teneantur. Sic cum anno huius sæculi XLI. Honoratus Grimaldus, Princeps Monaconis, Mantoni & Rupebrunæ in Liguria, excusso iugo Hispanico, in protectionem regis Galliæ concessisset, præ-

sidiumque Gallicum in vrbem Monaconis recepisset *Art.* VII. transactionis, inter dictum Principem & Regem Galliæ anno eodem, die VIII. Iulii, Peronæ initæ, cautum est, vt Maiestas Christianissima relinquat Principem in sua libertate, & supremo iure Monaconis, Mantoni & Rupebrunæ, adeo vt præsidium illud regium, aut vllus alius ipsum ne turbet, nec sese ingerat vnquam in ea, quæ spectant supremum ius terræ & maris: minus etiam, quæ gubernationis rationem, iustitiam populis ipsius administrandam, & administrationem bonorum eius spectant: sed solummodo curet præsidium illud, vt locum tueatur. Et *art.* XI. vt Rex conseruet Principem, & omnes hereditarios illius successores in eodem iure supremo & libertate, in qua inuenientur, inque omnibus priuilegiis suis, iuribusque maris & terræ, & in quaque alia iurisdictione eius, & eo pertinentibus, quocunque demum modo. Et cum Belgæ fœderati superiori bello Hispano-Belgico Rhenobergæ, Vesaliæ & aliis locis, ad Imperium Romano-Germanicum pertinentibus, præsidia militaria imposuissent, variaque in eiusdem Imperii fundo castella, atque alia opera militaria exstrui curassent; conquerentibus Cæsare, Electore Coloniensi, Duce Cliuiæ, aliisque Imperii Principibus, sibi, ad quos bellum Hispanicum minime pertineat, agroque suo iniuste vim hostilem illatam, vrbesque ad se pertinentes violenta manu occupatas, ac arces in suo fundo exstructas, Belgæ protestati sunt, se non inuasisse dominium rei alienæ, sed præsidiis suis saltem eorum vrbes arcesque, quas ipsi proprietarii, vel impotentes, vel negligenter agentes, & sub titulo ac larua neutralitatis insidias clanculum fœderatis meditantes, non tutati sint, firmasse, ne præsentissimo periculo Hispanus easdem occuparet: manentibus interim cuique Domino integris omnibus & imperio

perio, & priuilegio & iurisdictione: itemque eorum amicitiam se minimum læsisse, vbi eorum ciuitates non iurisdictionis possessione, sed hostium consilii infringendi animo Hispanis eripuerint. Arausionensis quoque Principatus, etsi proximis annis a Gallo occupatus, libertatem tamen suam retinere existimandus est, quam diu Rex Galliæ eum ad Principem Wilhelmum spectare, ac in suam tutelam peruenienti restituendum esse profitetur.

§. XXXIII.

Alterum est, non derogare maiestati libertatique Principis aut populi, si leges alterius Principis populive vltro & sponte in suis ditionibus admittat, ratasque habeat. De quo videndus Richart. Zucheus. Itaque non derogat libertati Anglorum & Protestantium Imperii Germanici Statuum, quod in quibusdam negotiis ius Canonicum; nec aliis populis Imperiisque, quod ius ciuile Romanorum sequuntur: neq; si populus aliquis liber aut socius Romanorum unam pluresve leges Romanas approbauerat ac receperat; (quod qui facerent populi, *fundi fieri* dicebantur: de quibus exstant trium doctissimorum Gallorum, *Nicolai Rigaltii, Ismaëlis Bullialdi & Henrici Valesii*, Dissertationes Diuione excusæ) ita legum Romanarum obseruationi se adstrinxere, vt *αὐτονομίᾳ* iuribusque propriis vti amplius non possent, aut nouas leges inductis Romanis scribere, vt voluit Bullialdus: sed vt recte docent *Rigaltius* & *Valesius*, prorsus liberi & sui iuris manebant, nulla lege populi Romani adstricti, nisi quam ipsi sponte adsciuissent, voluissentque.

Iur. Fec. p. 11 sect. 2. quæst. 5.

CAPVT QVARTVM.

Fontes Notitiæ huius. Experientia propria, eaque duplex, & Relatio aliorum: quomodo differant? vsus & peregrinatio apta huic rei; sed neutrum sufficit. Vtilis tamen erit peregrinatio, si animo bene præparato suscipiatur, & consuetudo peritorum hominum accedat. Idem de vsu dicendum. Relatio itidem duplicis generis. Aut enim ex scriptis, aut e conuersatione & similibus comparatur. Omnium orbis Imperiorum descriptionem ex professo nemo dedit. Micralii, Hornii, Sansouini & Auctoris Archontologiæ Cosmicæ opera laudata. De variis Rebuspublicis scripta, cum veterum, vt Aristotelis, Heraclidis Pontici, Xenophontis, Pausaniæ; tum recentiorum, qui vel antiquiores descripsere Respub. vel hodiernas; siue iunctim, siue seorsim. Singulorum prærogatiuæ ac næui indicati.

§. I.

c. II. §. IIX. FOntes Notitiæ Imperiorum supra duos constituimus: vnum, *Experientiam propriam eamque duplicem; vsum scilicet & peregrinationem: alterum, Relationem aliorum.* Inter quos tamen hoc discriminis intercedit, quod prior locum non habet, nisi in hodiernis Imperiis; alter omnis æui Imperiis, si non perfecte, saltē aliquatenus co-

ognoſcendis aptus eſt. Sed & in eo differunt,quod prior
aucis tantũ imperiis cognoſcẽdis,alter vniuerſis,aut pro-
e vniuerſis adhiberi poteſt Nempe,in vtroq; experientiæ
enere multa accurate pernoſci poſſe,negari quidem non
oteſt.Nã qui rebus ipſis & arcanis ac interioribus cõſiliis,
ractatibus, relationibus interſunt,ſi induſtriam & iudiciũ
dhibeant,fieri non poteſt,quin abdita quæque& recondi-
ex ipſa negotiorum tractatione, e tabulis & archiuis
eipub. e conſiliorum viſceribus, penitisſimoque reſpe-
u momentorum ſtatus eruant. Peregrinatione quoque,
æſertim ſi recte inſtituatur, longe plurima, quæ ad mo-
s gentium, ſtatumque & regimen Imperiorum perti-
nent, & magis adhuc, quæ ad prouinciarum ſitum,qua-
atem, aliaque ſpectant, certius multo,quam ex relatio-
domi accepta, aut e vulgaribus libellis hauriri, tanto
identius eſt, quanto melius certiusque cognoſcimus,
æ ipſi videmus atque audimus, quam quæ aliena fide ni-
ntur.Nihilo tamen ſecius vtrique generi ſua incommo-
, magnaque imperfectio adhæret. Ob quam fieri ne-
ſſe eſt, vt non ſufficiant perfectæ & accuratæ, qualem
s deſcribimus,Imperiorum cognitioni. Vſus enim,ſeu
ctatio ipſa negotiorum, niſi aliis præſidiis inſtructa ſit,
t in diuinum planeque extraordinarium ingenium inci-
t, multa non ſatis penetrat, quippe a ſe ſuisque expedi-
nibus aliena : deinde & hoc incommodi habet, quod
me vnius Reipub. finibus continetur; eius ſcilicet,cui
ram ſuam nauat: cuius tamen ipſius non æque cuncta
ſpicit, cum non omnia ad curam & officium eius per-
eant, aut eodem tempore excutiantur. Ceterarum no-
a fere arcetur, niſi forte vnius & alterius, quibus cum
Reipub. belli paciſque negotia intercedunt. Peregri-
ione autem,etſi pluſcula Imperia perluſtrari poſſunt,
 at-

attamen & multa omitti necesse est, ob orbis eiusque partium amplitudinem, si quidem aliquis diutius vnicuique immorari velit, quod ad interiora cuiusque Imperii penetraturo plane necessarium est: & plerumque externa solummodo & in sensus incurrentia annotantur. Interior autem Reipub. contextus & arcana, cæteraque accuratioris cognitionis non nisi leviter, si tamen, inspiciuntur. Adde, quod plerique nimis iuuenes, nec satis præparato ad solidiorem harum rerum cognitionem pectore peregrinationes suscipiant. Vt taceam alia incommoda, quæ plerosque peregrinatores solida Reip. quam perlustrant, notitia prohibent.

§. II.

Multum tamen in accuratiori Imperiorum cognitione proficiet, qui non ante peregrinationem susceperit, quam & necessaria scientia, & moribus insuper ac erudita virtute instructus fuerit, neque ignorarit, quid vbique cognitu pulchrum, quid æmulatu decorum, quos in vsus, quam per partem valeat. Nam in vniuersum fieri vix potest, vt ex peregrinatione earum sibi quisquam rerum penitiorem cognitionem promittat, quas antea prorsus ignorauerat, aut vix obiter cogitauerat. Et multum temporis suæ peregrinationi decernat necesse est, qui omne profectus sui rudimentum in loca peregrina differet. *Scilicet tu mibi* (verba sunt Clarissimi Bœcleri) *statum Reipub. tu mores gentium indicabis, tu arcanas consiliorum regulas penetrabis, nisi attuleris animum talis studii tractatu non vulgari subactum atque præparatum. Sicut enim res exiguas visu non discreueris, nisi adhibito microscopio aliquo, figura, color, omnisque species ex illa subtilitatis caligine in plenam conspectus humani lucem educatur. Ita subtilissimum Reip. contextum, & celantia suos nexus vincula & inuoluta tot artifi-*

Dissert. de peregrinat. Germanici §.10. seqq.

tificiosis tenebris mysteria, qui citra facem Politici intellectus introspici posse autumat, is eadem opera sine pennis volare instituat, opinor. Iam alienos mores arbitrari, qui suos non composuit, qui vitæ totius morem ignorat, non video equidem, quomodo possit. Veniat ad elegantes,& politiori consuetudine suetos homines, peregrinator incultus, abnormis ad exemplum Gnathonis vel Thrasonis vel Æschini in comœdia factus: periisse sibi omnem virtutis exercendæ, omnem humani moris vsurpandi occasionem dolebunt, donec inauspicatos eiusmodi aduentores amoliti fuerint.

§. III.

Quod de peregrinatione diximus, id quodammodo & de vsu dictum est. Nam & hic parum iuuabit Notitiæ huius studiosum, nisi pectore bene præparato accesserit. Sed de hoc & quæ cum in peregrinatione, tum in ipsa rerum administratione versanti, si in Notitia hac solide proficere cupiat, præcipue obseruanda sint, infra suo loco dicemus. Id interim ex superioribus liquet, præter experientiam propriam relatione aliorum opus esse. Ea vero & ipsa duplex est. Nam aut e libris editis ineditisve, aut ex conuersatione, colloquiis, narrationibus, epistolis prudentum, peritorumque hominum, notitia variorum Imperiorum comparatur. De vtrisque monemus, tantum cuiusque relationi habendum esse fidei, quantum ciuilium rerum peritia, candore, industria & iudicio valere deprehenditur.

§. IV.

Inter libros haud dubie fundamenti loco substerni, oque ante reliquos nominari debent, qui de Rebuspub. eu Imperiis orbis ex professo agunt. Atque vtinam essent, qui tam vetera, quam hodierna, aut saltim illustriora

ſtriora ex vtriſque, eo, quem Notitia noſtra requirit, modo deſcripſerint! nunc nemo, quod ſciam, hoc labore defunctus eſt. Nam etſi de illuſtrioribus pleriſque egit Ioan. Micrælius *a)* vix tamen amplius, quam Catalogos & Genealogias Imperantium, mutationes familiarum, & pauca quædam alia, ad hiſtoriam Imperiorum pertinentia, attigit. Georgius quoque Hornius, *b)* etſi pleroſq; Imperiorum ortus, mutationes & euerſiones, per certas periodos, breuiter enarrauit, reliqua tamen, & quæ ſunt præcipua huius notitiæ, plane præteriit. Franciſcus autem Sanſouinus, quamuis operi ſuo, mox nominando, tam antiquas, quam hodiernas Respub. præſcripſit, nullas tamen ex antiquis præter Romanam, Athenienſem & Spartanam expoſuit. Archontologia deniq; Coſmica, poſtremæ editionis, complectitur quidē Archontologiam ſpecialem præteritam; ſed pleraque Imperia vetera nude recenſet, addito numero Regum, ac temporibus ortus & euerſionis: reliquorum vix amplius, quam Reges eorumque geſta, enumerat.

a) in ſyntagmate hiſtoriarum ciuilium.

b) in introductione ad hiſtoriam vniuerſalem.

§. V.

Quod veteres ſeorſim attinet, Ariſtoteles peculiari opere, quod *Politias* inſcripſit, iuxta Diogenem Laertium, CL iuxta alios, CCL aut CCLV Reſpublicas, earumque mores, inſtituta ac diſciplinam deſcripſit; de quo opere plura Petrus Ioan. Nunneſius *a)* Conringius *b)* Huius operis fragmenta, poſt alios, e variis ſcriptoribus antiquis collegit Iſaacus Caſaubonus, leguntúrque paſſim in nuperis editionibus Politicis Ariſt. ſubnexa. Sed quoniam pleraque e Grammaticis ſcriptoribus deſumta ſunt, parum politici continent. Alia quædam, prætermiſſa Caſaubono, indicant Voſſius *c)* de Hiſtoricis Græcis, & Conringius. *d)*

a) in notis ad vit. Ariſt. n. 44.

b) Introd in Pol Ariſt. p. 371.

c) lib. 4. c. IX.

d) l. c.

§. VI.

Sub idem tempus Heraclides Ponticus, Speuſippi primum

primum & Pythagoricorum, post Aristotelis auditor, librum περὶ πολιτειῶν *siue de Rebuspublicis* scripsit, quo varias Græcorum Republicas, earumque mutationes, regimen & mores exposuit. Huius excerpta pariter supersunt, Græce Latineque, cum seorsim a Nicolao Cragio, tum ab Heinsio aliisque cum *Politicis Aristotelis* edita. Ante vtrumque eodem instituto *Respublicas Atheniensium & Lacedæmoniorum* descripsit Xenophon duobus libellis, qui etiam nunc inter opera eius leguntur, ac ad ciuilem prudentiam, statumque Imperiorum cognoscendum multo aptiores sunt fragmentis modo recensitis.

§. VII.

Præter hos scriptores non memini, quenquam Veterum in isto genere superesse. Nam Pausanias & Strabo etsi multas Respub. descripserunt, magnamque laudem merentur; potius tamen ad Geographos pertinent. At Neotericorum haud pauca huius argumenti exstant. Quorum præcipui sunt Vbbo Emmius *p. III. veteris Græciæ illustratæ*; Ant. Thysius *in Memorabilibus celebriorum veterum Rerumpublic.* Barthol. Keckermannus *in Disputationibus IV. Politicis specialibus, de Principatu Persarum, de LX. Rebusp. priscis, præsertim Græcis, de Repub. Atheniensi, de Rep. Spartanorum*; Barnabas Brissonius in libris *de regio Persarum Principatu*; Guilielmus Postellus, & Carolus Sigonius *de Rep. Athenenienſi*, Nicolaus Cragius *de Repub. Lacedæmoniorum*, Bonauentura Cornelius Bertramus, Sebastianus Castalio, Petrus Cunæus, Hermannus Conringius, Ioachimus Reimarus, & Ioannes Stephanus Menochius *de Repub. Ebræorum: de Romana, Atheniensi & Spartana* egit præclare Sansouinus *lib. XIII. XVII. & XIIX.* Hendreich *de Rep. Carthaginiensi*; Martinus Schookius *de Repub. Achæorum*; de aliis alii.

sub fin. tom. II. systematis systematum p. 1438. & seqq.

§. VIII.

Hodiernas Respub. alii iunctim, plerasque aut saltem plures; alii sigillatim descripserunt. Ad priorem classem pertinent I. Franciscus Sansouinus *in libris XXII. de l. Gouerno & amministratione di diuersi Regni & Republiche, cosi antiche, come moderne*, hoc est, de regimine & administratione diuersorum regnorum & Rerumpub. tam antiquarum, quam hodiernarum: opus eruditum & prudens, & cum accurata diligentia, tum raritate sua commendabile. II. Ioannes Boterus *in parte II* vasti operis, quod inscripsit *le Relationi vniuersali*, id est, Relationes vniuersales, magna & ipse laude dignus. Huius opus a Guilielmo Bruecys Latine conuersum, alteriusque Itali relationibus auctum, denuo poliuit auxitque, & sub titulo *Politiæ Regiæ* edidit Iustus Reiffenbergius: sed cui sic quoque plurima necessaria desunt. *III. Les Estats, Empires & Principautez du Monde &c.* id est, status, Imperia & Principatus Mundi, repræsentati per descriptionem regionum, mores incolarum, opes prouinciarum, vires, regimen, religionem & Principes, qui singulos status gubernarunt, vna cum origine omnium religionum, omniumque equitum & ordinum militarium. Alias idem Parisiis editus sub titulo: Nouuean theatre du Monde, contenant les Estats, Empires, Royaumes & Principautez &c. id est, *noui Theatri mundi, continentis status, Imperia, regna & Principatus &c.* reuisusque per Claudium Malingreum. Auctor se vocat D. T. V. Y. nobilem ordinarium Cameræ Regiæ. Hunc vnum scriptorem, si paulo plus diligentiæ atque fidei adhibuisset, Gabriel Naudæus non dubitaret reliquorum loco habendum esse. Eum e Gallico in Latinum sermonem transtulit & locupletauit, ac sub titulo *Archontologia Cosmica*

Prodiit Rothomagi anno 1633. & postea Geneuæ.

an. 1643. & 1651.

In Bibliographia Politica.

micæ ante complures annos edidit Ioan. Ludouicus Gothofredus. Sed postea a mendis purgauit, necessariis accessionibus auxit, & ad sua vsq; tempora continuauit Georgius Christophorus Heinius. IV. Petri d'Auity domini Montis Martini, prolixum opus Gallica lingua conscriptum, cui titulus: *Le Monde, ou la description generale de ses quattre parties &c.* id est, Orbis, seu descriptio generalis quattuor eius partium cum omnibus Imperiis, regnis, statibus & Rebusp. secundo editum, reuisum, correctum, & in tomo de Gallia auctum per Franciscum Ranchinum, Aduocatum Montis Pessulani. Opus ob eruditionem ac diligentiam singularem merito suo magni æstimandum. V. Anonymi scriptoris Galli *Theatre de l'Vniuers ou L'Abbregê du monde &c.* id est, Theatrũ vniuersi, siue, Breuiarium orbis, continens descriptiones particulares omnium statuum, Monarchiarum, Rerumpub. & Principatuum orbis &c. VI. Gottfried Schultzens / Kurtze Welt-Beschreibung: qui liber etsi valde imperfectus & fere non nisi vulgarissima continet, tyronibus tamen huius studii velut elementarii & compendii loco esse potest, vnde superficiariam Imperiorum notitiam hauriant. VII. Lucas a Linda, Borussus, in *descriptione orbis & omnium eius rerump.* quæ Germanico quoque sermone, sed dissimulato auctoris nomine sub titulo: *Orbis lumen, & Atlantis iuga tecta retecta*, prodiit; in quo etsi passim iudicium & amplioris doctrinæ instructum, alicubi & meliorem Gallicæ Italicæque linguæ peritiam iure desideres; attamen quoniam ex optimis scriptoribus pleraque congessit, & ad nostri temporis statum accommodauit, simul quædam addidit aliis neglecta, reliquis, qui quidem hactenus in lucem prodierunt, saltem Latinis, præferri meretur.

Prodiit Parisiis, anno huius seculo XLIII. quinque tomis in fol. quibus postea VI. accessit.

Parisiis editum anno 1644.

Lugd. Bat. anno 1655. & Ienæ, 1679 excusa.

§. IX.

Singulorum Imperiorum hodie florentium descriptiones e variis scriptoribus collectas, laudabili consilio circiter quinquaginta voluminibus, sed forma & mole exiguis, inde ab anno Christi cIↄ Iↄc xx in Belgio edidere l. c. Elzeuirii *tam ingeniosa serie dispositas* (verba sunt Naudæi) *vt qui de de antiqua & noua Italia, de regnis Angliæ, Galliæ, Hispaniæ, Suediæ & Daniæ, de Imperio Occidentali, Orientalique, aut de Venetorum, Heluetiorumque Repub. ac reliquarum Gentium administratione scripserunt, totidem velut enchiridiis & manualibus libris includantur, maxima certe Politicorum hominum vtilitate & doctrinæ ipsius accessione haud prorsus futili vel pœnitenda.* Harum præcipuas optimasque in vnum volumen ampliori forma expressum collegisse dicitur Ioan. de Laet, cui & Hispanicam, omnium optimam, debemus. Laudandi præ ceteris sunt Claudii Sesellii libri *de Repub. Galliæ, regumque officiis*; itemque Laetii opera congesti libelli *de regno Persiæ & Magni Mogoris*; tum *Resp. Veneta* C. Contareni & Donati Iannotii, *Anglicana* Thom. Schmithii, & Tractatus *de Principibus Italiæ*, ex Italica lingua translatus & notis illustratus a Thoma Segeto ac *Resp. Heluetiorum*. Quibus accenseri merentur Vbertus Folieta *de Rep. Genuensi*, Philippus Mornæus *de statu regni Galliæ*, Io. Limnæi *Notitia Franciæ*, Vbbonis Emmii *descriptio Frisiæ*; Boxhornii, Mart. Schookii, Philippi Zæsii *Resp. fœderati Belgii*, *Polonia* Simonis Starauolscii, & Ioan. Theodori Sprengeri. His addi possunt libelli quidam, nondum editi, quales sunt, quos plerique curiosiores ex peregrinatione Italica secum deferre solent: in quibus omnium Italiæ Principatuum ac Rerumpub. status, administratio, potentia, reditus & expensæ ordinariæ, amicitiæ & inimicitiæ cum aliis, earumq; causæ breuiter recensen-

sentur. Inscribuntur plerumque *del Gouerno d'Italia*, siue de regimine Italiæ, aut similibus titulis. Alios quacunque occasione oblata Notitiæ nostræ studiosus indagabit.

§. X.

Pertinent huc etiam I. *Variæ Relationes & Discursus de diuersis orbis Imperiis*, quæ in *Thesauro Politico* Philippi Honorii habentur, quæ magnam partem quoque continentur in eiusdem tituli libro, sed minore opera Casparis Ens, ex Italico in Latinum sermonem conuersi; quemadmodum & *variæ dissertationes* a Nicolao Bello editæ, vix alia re, quam ordine & numero ab Honoriano opere differunt II. Comitis Alfonsi Loschi, Vicentini, *Compendii Historici*, i.e compendia Historica, Italice conscripta, in quibus ortum, progressum, statum, ditiones & reditus regni Francici, domus Austriacæ, Imperii Ottomannici, regnorum Angliæ & Scotiæ, ac plerorumque Italicorum Principatuum ac Rerumpub. exponit: pollicitus se altera editione illius operis additurum seriem, & status Romanorum Pontificum, Imperatorum, Poloniæ, Suediæ, Daniæ, aliarumque remotiorum regionum. III. *Epistolæ* aliquot Martini Zeilleri ex iis, quæ duobus voluminibus iunctim sunt editæ, quarum supplementum suppeditabunt eiusdem collectanea cap. v. IV. Ex *Dissertationibus Historico-Politicis* Georgii Hornii I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. X. XII. XIII. XIV. XVI. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. & XXVII. quibus de Rebusp. aliquot Belgicis, regnis Daniæ & Norvegiæ, regno Hunnorum, Comitatu Nasouiæ, Ducatu Iuliæ, Imperio Mexicano & rebus Americanis egit. V. Pompeii Caimi liber Italicus, cui titulus: *Parallelo Politico delle Republiche antiche e moderne*, id est, Comparatio Politica rerumpub. antiquarum & hodiernarum.

Coloniæ anno huius seculi X. excus.

Vlmæ anno 1657. ed.

§. XI.

Atque hi ſunt ferme, quantum nobis conſtat, qui de præcipuis orbis Imperiis ſcripſerunt. Vtinam tam plene, tam accurate, tam vere, tam prudenter, vt eorum lectione notitiæ huius cupidus contentus eſſe queat! Nunc de omnibus nimis quam verum eſt, quod ſe comperiſſe ſcribit Bœclerus, valde ſcilicet fallacem habere cognitionem pleraque, quæ in hoc genere paſſim eduntur. Nam & omitti ſæpe, quæ omitti non debuerunt; nec ſatis diiudicari, quæ diſcretione aut deſignatione exactiori opus habent: adeoque multum debituros Politices ſtudioſos ei, qui ad ſcopum ciuilis prudentiæ idonea ratione, inſtructuque rerumpub. hiſtoriam contexendam ſibi ſumſerit. Et ſane quotusquisque horum ſcriptorum accuratius paullo pertractauit, quæ ad tuendum conſeruandumque cuiusq; Imperii ſtatum pertinent? Quis potentiam & opes ſingulorum ex vero retulit? quotusquisque non admiſit pudendos errores, falſis relationibus deceptus aut ſermonis exotici ſolidiori peritia deſtitutus? Quotusquisque eſt, qui non multa orbis Imperia etiam illuſtria, etiam Europæa, plane præteriit? iam ſi conſideremus, quas quantasque mutationes intra paucos annos in ſtatum ciuitatum ac Imperiorum tempus ac fortuna inferant; quis dubitet, pleraque orbis Imperia nunc multo aliter comparata eſſe, quam vt ab iſtis auctoribus deſcripta ſunt.

In Diſſert. Hiſtoria Schola Principum, c. I. §. 21.

CA-

CAPVT QVINTVM.

Apparatus aliorum varii generis ſcriptorum, vnde accuratior Imperiorum cognitio haurienda; quales ſunt Geographi veteres & recentiores, quique totum terrarum orbem, aut inſulas & certas terrarum partes deſcripſerunt; itemque Chorographici, Topographici, itinerum deſcriptores; & alii; in quibus caute verſandum: ſed tamen omnes nondum ſufficiunt. Addendi igitur Hiſtorici cum vniuerſales, & qui res totius orbis aut Europæ, certo tempore geſtas, tradunt; tum particulares ſingularum gentium; quorum aliqui meliores & πολιτικώτεροι recenſentur, vna cum iis, qui ſub fictis nominibus, aut fabularum ſpecie hiſtoriam tradiderunt; itemque varia Acta publica, Relationes, Inſtructiones, Memoriæ; ſcripta narratoria; disquiſitoria, incuſatoria, apologetica; quibus controuerſiæ Principum ac Rerumpub. tractantur; ſcriptores, qui de ſtatu Imperiorum præſenti, eorumque arcanis & ratione ſtatus agunt aut disquirunt; Satyrici & his ſimiles. Neque prætermittendæ variæ quæſtiones, obſeruationes, diſſertationes &c. Annotationes & Diſcurſus ad

ad Historicos veteres; Epistolæ & orationes Politicæ; Systemata Politica, & quæ alia huc referri solent.

§. I.

HÆc cum ita sint, facile apparet, ei, qui solidiorum Imperiorum cognitionem expetit, aliis prætereà subsidiis opus esse, per quæ defectus isti, quos diximus, suppleri, falsa emendari, regnorum, Principatuum: & Rerumpub. notitia plenius, tutius, purius, solidius hauriri queat. Quam rem plurimum iuuabit, si scriptoribus Rerump. iungantur nonnulla scriptorum genera alia, res variorum Imperiorum alia occasione exponentia. Huc igitur pertinent primo *Geographorum* illi, qui præter regionum, locorumque situm, fines, magnitudinem, formam, numerum, distantias, & alia propriè ad Geographiam pertinentia, exponunt etiam eorundem qualitatem, prouentus, opes, incolarumque naturam, mores, instituta, religionem, studia, artes, tum formam administrationemque Imperii, potentiam, commercia, dominos, varias mutationes &c. Quales sunt (I.) ex iis, qui totum terrarum orbem descripserunt, *Veteres* quidem, Strabo, Princeps Geographorum, in *libris XVII. rerum Geographicarum*, ab Isaaco Casaubono emendatus & commentariis illustratus; Anonymus, natione Syrus aut Comagenus, in *veteri orbis descriptione* siue *exegesi totius mundi & Gentium*, Constantio & Constante imperantibus, scripta, & a Iacobo Gothofredo primum cum notis eruditis edita; Pomponius Mela in libris duobus *de situ orbis*, postremo ab Isaaco Vossio emendatus, additis doctissimis obseruationibus; Eustathius in *Commentariis ad Dionysii Alexandrini Periegesin*. *Recentiores* autem, Sebastian. Münsteri

ſteri *Coſmographia*, *Atlas maior* & *minor* a Gerhardo Mercatore primum conſcriptus, poſt a Iodoco Hondio, Ioan. Ianſonio, Guilielmo Blæuio varie emendatus, auctus & continuatus; noua *Geographia Blæuiana*; & his multo breuiores, Abraham. Ortelii *Theſaurus Geographicus*, Sebaſtian. Schrœteri *Geographia Hiſtorica*, Philippi Cluuerii *Introductio Geographica*, cum *ſupplementis* Ioannis Bunonis: Andreæ Concii *Geographia Mathematico-Hiſtorica*; Lazari Stahlii *Sceleton Geographiæ*; *Compendium Geographicum* Vltraiectinum; & Abrahami Gölnitzii; Petri Du Vallii *Geographia Gallica*, Pariſiis edita; Ioan. Antonii Magini *pars II Geographiæ*. (II.) Ex iis, qui Inſulas & continentis oras maritimas ſeparatim deſcripſerunt, Benedictus Bordonius, & Thomas Porcacchius, vterque Italus, in peculiaribus opuſculis; itemque Boterus *P. I. Relationum vniuerſalium, vol. II.* Claudius Moriſotus, *lib. II orbis maritimi*; Ianſonius *in orbe maritimo ſeu tomo V Atlantis maioris*; Robertus Dudlæus in libris *de arcanis maris*. (III.) Ex iis, qui certas orbis partes, Philippus Brietius in *parallelis Geographiæ veteris & nouæ*; Georgius Fournier in *Notitia orbis Geographica*; Æneæ Syluii, ſiue Pii II Papæ, *deſcriptio Europæ & Aſiæ*; Ioach. Vadiani *Aſia, Africa & Europa*; Cyriaci Lentuli *Europa*; *Africa* Ioan. Leonis Africani; Ioan. Bapt. Gramayi *Aſia & Africa illuſtrata*; Philipp. Pigafettæ *regnum congo*; Nic. Godignus, *de rebus Abyſſinorum*, Ioa. Conſaluus, Mart. Henningius, *de regno* Chinæ; Nic. Trigautii *Deſcriptio Chinæ*, Athanaſ. Kircheri *Sina illuſtrata*; *Aſiæ noua Deſcriptio* Scriptoris anonymi, Pariſiis excuſa; *Tabulæ Aſiæ & Africæ*, Gallico ſermone publicatæ a Choulmerio; Hieronym. Benzonii *Nouus Orbis*; Ioan. de Laet Deſcriptio *Indiæ Occidentalis*; Ioan. Ludouici Gothofredi *Hiſtoria Antipodum*; Antonii Herreræ & Petr. de Ceuallos, *Deſcriptio Indiæ*

diæ Occidentalis; Pet. Martyr *de rebus Oceanicis & Nouo Orbe*, Leu. Apollonius *de Peruuia &c.* Quo etiam referri possunt Paulli Merulæ *Cosmographiæ specialis libri III*, quibus Hispania, Gallia & Italia describitur; (cetera enim, quæ destinauerat, acerba mors eius intercepit;) opus nullo modo Geographiæ ac Notitiæ nostræ Studiosis ignorandum, quippe eximie congruens ad regulam Strabonis, quæ iubet, vt si fieri nequeat, vt accuratam per omnia huius argumenti cognitionem adipiscaris, eo quod latius per ciuilis vitæ disciplinam diffunditur, eatenus tamen prodeat, quatenus capere potest, qui Reipub. administrationi deditus est. Nec enim valde diffusum est, & antiqua recentibus copulat, & Geographiam multa Historiarum luce illustrat, & statum deniq; ac regimen cuiusque Imperii sic satis accurate describit. Ceterorum labores ad hos vix comparari possunt, nisi cum singulas aut paucas regiones seorsim descripserunt. Itaque & illi reliquis iungendi, Chorographici scilicet & Topographici scriptores: quales sunt (IV.) *e Geographicis*, Mart. Zeilleri *Descriptiones Hungariæ, Poloniæ, Suediæ, Daniæ & Norvvegiæ, Belgii*, ac *decem circulorum Imperii Germanici*: Leandri Alberti, Chr. Magini, Nic. Reusneri, *Descriptio Italiæ*, & Iod. Hondii *Italia noua*; Pet. Bertii *Germania*; Ludouici Guicciardini *Descriptio Belgii*; Guilielmi Camdeni *Britannia*, & multi alii in speciali Notitia nominandi. *E Topographicis*, (V.) eiusdem Zeilleri *Topographia Galliæ, plerarumq; Germaniæ Prouinciarum*, itemque *Topographia Holsatiæ, & Ducatus Slesuicensis*; *Descriptio Suediæ, Gothiæ & Fenningiæ* Mich. Wexionii; Andr. Burei *Descriptio Orbis Arctoi*; Io. Is. Pontani *Descriptio Daniæ*; Blefkenii & Ion. Arngrimi *Islandia*; Sim. Starouolscii & A. Cellarii *Polonia*; Posseuini *Moscouia*; Leu. Hulsii *Transiluania, Walachia, Moldauia*; Nic. Henelii *Silesio-*

Becl. de peregrin. Germ p. 15.

ſiographia; Fr. Irenici *Exegeſis Germaniæ*; Greg. Graitſchii *Salæ fluuii & adiacentium regionum deſcriptio*; Pet. Apiani *Deſcriptio Bauariæ*; Ioan. Simleri, Henr. Glareani & Ioan. Bapt. Plandini, *Heluetia*; illius etiam *Valeſia*; Fr. Nigri & Gabriel. Bucelini *Rhætia*; Æg. Tſchudi *Gentium Alpinarum Deſcriptio*; Hub. Thom. Leodius *de populis inferioris Germaniæ*; Pet. Scriuerii *Batauia illuſtrata*; Vb. Emmii *Friſia*, aliique plures in hoc genere, ac paſſim obuii. E Veteribus vix quiſquam heic laudari poteſt, præter Pauſaniam in *Deſcriptione Veteris Græciæ*.

§. II.

Deinde *Itineraria*, ſiue deſcriptiones Itinerum per varias Orbis partes aut regiones ſiue ſuſceptorum peractorumque, ſiue a peregrinaturis ſuſcipiendorum. Nam & horum pleraque, ſaltem prolixiora, præter ſitum naturamque locorum, etiam mores incolarum, ſtatum Reipublicæ ac religionis, potentiam, opes, aliaq; huiusmodi aut exponunt prolixe, aut breuiter attingunt. Sed in his quoq; caute verſandum eſt. Nam, vt bene monet Bœclerus, *l. c. p. 16.* *ingerunt ſe illis libris, fauores & odia, & præconcepta domi de peregrinis populis rebusque opiniones. Hinc eſt, quod res Germanicas, Galli & Itali, vix vnquam ad liquidum intuentur, aut deſcribunt. Obuerſante eorum oculis, animisque tanquam nube elati illius faſtigii, quo omnem ſeptentrionem contemnunt. Ex aduerſo, Germani, nimia exterarum rerum admiratione, in maius aliquando augent, quorum ſplendor oculos non ſatis præparatos perſtringit. Frequentisſima labes e feſtinabunda indagatione & fortuitis indigenarum obſeruationibus, in libros peregrinantium immigrat.* Accuratiora tamen & fide digniora ſunt, ex iis, qui varias orbis partes aut regiones deſcripſerunt, inter Veteres vnus Arriani Nicomedienſis *Periplus Ponti Euxini &*

maris Erythræi, a Ioanne Guilielmo Stukio prolixis Commentariis illustratus. Nam Scylacis Caryandensis, siue quis alius auctor est, *Peripli*, qui sub eius nomine circumfertur, Antonini, & reliqua Itineraria antiqua, vix quicquam, præter nomina & situm Regionum, suppeditant. Inter Recentiores, *Peregrinationes* Marci Pauli Veneti, Haytoni Armeni, Ambrosii Contareni, Villamontii, Thom. Herberti, & alterius Angli, qui in Comitatu Equitis Cherleii, Legati Anglici in Persiam, fuit: Marci item L'Escarboti, Maximil. Transsyluani, M. Antonii Pigafettæ, Ferdinandi Mendez Pinto, Ludou. Vartomani &c. *Nauigationes* Aloysii Cadamusti, Christophori Columbi, Americi Vespucii, Francisci Dracki, Hug. Linschotani; Ioa. de Bettencourt, Thomæ Lopes, & *Belgicæ in vtramque Indiam*, Francofurti excusæ; quæque paucis abhinc annis prodierunt, *Peregrinationes* Vincentii Albi, Francisci Boullayi & Payeni; *Itinerarium Orientale* Philippi a SS. Trinitate, Adami Olearii *Descriptio Itineris Persici*, Ioannis Alberti a Mandelsloh *Descriptio Itineris Orientalis*, *Itinerarium* Hieronymi Welschii &c. Ex iis vero, qui singulas Prouincias exposuere, Zeilleri Itinerarium Germaniæ, eiusque *Compendium*, item eiusdem *Fidus Achates*, & *Itineraria Italiæ*, *Hispaniæ*, *Britanniæ*; *Iter Germanicum* Dan. Eremitæ; *Iter in Hispaniam* & *Angliam* Anonymi cuiusdam Galli; Francisci & Andreæ Schotti, Du Vallii & Audeberti *Itineraria Italiæ*. Io H. Pflaumeri *Mercurius Italicus*; Sinceri *Itinerarium Galliæ*; Abr. Gölnitzii *Vlysses Gallo-Belgicus*; varia *Itinera in terram sanctam suscepta*, Bern. a Breidenbach, Ioan. Cotouici, Christ. Fulcherii, & alia suis locis memoranda.

§. III.

Pertinent huc (III.) & diligenter non euoluendi tantum, sed & expendendi, comparandi inuicem, & meditan-

ditandi ſunt Notitiæ noſtræ ſtudioſo præcipui & πολιτικώτεροι ſcriptores *Hiſtorici*, partim ob deſcriptiones Imperiorum & regionum, quas pasſim operibus ſuis inſerunt; partim & præcipue, ob rerum geſtarum actuumque publicorum ordinem, causſas, prætextus, euentus, & de ſingulis ſua aliorumve iudicia. Quæ omnia ſicut anima ſunt hiſtoriæ melioris, ita fieri non poteſt; quin accurate diligenterque conſiderata, & expenſa, Lectorem induſtrium, & iudicio pollentem, ad ipſa Imperiorum penetralia deducant. Posſunt autem, eiusmodi ſcriptores in *tres* veluti *Claſſes* diſtribui. Quarum *prima* complectitur Auctores *Hiſtoriæ vniuerſalis*, e quibus, quoadlicet, liquido & ordinate cognoſcendum eſt, quæ fuerit in vniuerſo orbe ab initio, vſque ad hanc ætatem, rerum facies, connexio, conſecutio, progresſus; quibus occaſionibus, titulis, causſis, varia orbis Imperia orta, quibus artibus & per quos gradus progresſa, aucta, elata; quibus ex causſis imminuta, extenuata, depresſa, oppresſa, euerſa fuerint. Absque hoc enim palmario præſidio facies & indoles mundi, Imperiorumque fata & ſtatus, perſpici nequeunt. Commendari heic præcipue e veteribus debent Iuſtinus & Oroſius; e iunioribus *Epitome Hiſtoriarum totius mundi* Ioan. Cluuerii; Dionyſii Petauii *Rationarium temporum*; Boxhornii *Chronologia* & *hiſtoria Vniuerſalis*: Gothofredi *quattuor Monarchiæ*; Ioan. Carionis *Chronicon* ex editionibus recentioribus; Ioan. Ionſtoni *Polyhiſtor*; Chriſtiani Matthiæ *Theatrum Hiſtoricum*; Ioan. Micrælii *Syntagma hiſtoriarum Politicarum*; Chriſt. Beſoldi *Synopſis Hiſtorica maior*; Hor. Turſellini *Compendium Hiſtoriæ vniuerſalis* cum continuationibus &c. Quanquam nemo adhuc rem ab omnibus commendatam, a nullo exhibitam, tam accurate tradidit, quam magnitudo rei flagitabat. *Altera*

Classis continet *Historicos prope vniuersales*, hoc est, qui res in orbe vniuerso, aut saltem in Europa aliave illius parte intra certi temporis spatium gestas enarrant. Quales e veteribus sunt Herodotus, Polybius, Diodorus Siculus, &c. E recentioribus præcipue laudandus, quæ ad superius sæculum & partem præsentis, Iac. Augustus Thuanus, qui res in Europa ab anno cIↄ Iↄ XLVI ad annum cIↄ Iↄc VII vsq; gestas, ex optimis scriptoribus, & propria experientia, summa eloquentia, prudentia, libertate, & fide composuit; cuius etiam operis *liber primus*, totius Europæ statum, qualis tunc erat, exhibet. Thuano proximi in hoc genere videntur, Ioan. Sleidanus, qui *Commentarios de statu Religionis & Reipublicæ sub Carolo V* conscripsit; & Paullus Piasecius, qui in *Chronicis gestorum in Europa singularium* res superioris & nostri sæculi vsq; ad an. cIↄ Iↄc XLIIX tradidit. Nostri sæculi res gestas ab anno XL vsque ad finem an. XLV ferme pari industria persecutus est Victorius Siri in vasto opere Italico, quod il Mercurio; overo Historia de' correnti tempi, i. e. *Mercurium siue historiam currentium temporum*, inscripsit. In cuius Tom. I lib. I similiter statum totius Europæ, qualis anno XXXV & seqq. vsque ad XL fuit, descripsit. Res ab an. XIIX huius sæculi ad annum LII vsque per Europam gestas, breuiter congessit Adolphus Brachelius, in *Historia sui temporis*, a Christiano Adolpho Tuldeno vsque ad an. LXI continuatus. Ab anno vero XXVII huius sæculi vsque ad LVII res Europæas Italico sermone conscripsit Hieronymus Brusonus in *Historia vniuersali Europæ*. Pertinet huc & *Theatrum Europæum*, VII ingentibus voluminibus res nostro sæculo in Europa gestas, cum variis actis, scriptisque publicis ac priuatis complectens: & *Diarium Europæum* res proximorum annorum cum variis itidem actis scriptisque exhibens,

bens. Tum qui res vnius anni, aut semestris tradunt, vt *Mercurii Gallo-Belgici, Hollandici, Anglici, Relationes Francofurtenses, Lipsienses, &c.*

§. IV.

Tertia Classis eorum est, qui singularum Gentium, aut Imperiorum res, aut etiam vnius belli, vel expeditionis vnius, historiam litteris consignarunt. In quo genere, vt veteres nunc omittamus, antecellent in rebus Italicis Franciscus Guicciardinus, in *historia Italica sui temporis*, Nicolaus Machiauellus in *Florentina*, Paullus Paruta & Andreas Maurocenus, Venetæ Historiæ Princeps, in *Veneta*, Paullus Iouius, in *historia sui temporis*; Petrus Bembus in *Veneta*; Pandulfus Collenutius & Christophorus Bo[illegible]dus in *Neapolitana*; Leonhardus Aretinus in *Florentina*, [illegible] *sui temporis Italica, &c.* Quibus addendi sunt ex iis, qui *vitas Pontificum Romanorum* scripserunt, Baptista Platina, Onuphrius Pauuinius, & Papirius Massonus: itemque Petrus Suauis Polanus, siue potius Paullus Sarpius, Seruita, in incomparabili *historia Concilii Tridentini*. In Hispanicis Ioan. Mariana, Hispanorum Liuius, & Æmilius, *de rebus Hispanicis*, & Hieronymus Conestaggius *de coniunctione Castellæ & Portugalliæ*. In Gallicis præter Thuanum, qui omnes superat, Philippus Cominæus in libris *de rebus gestis Ludouici XI, & Caroli VIII Galliæ Regum*; Henricus Caterinus d'Auila in *historia bellorum ciuilium in Gallia, a Francisco I vsque ad Henricum IV gestorum*, *Petrus Matthæus* in *Historia Gallica*; Gabriel Bartholomæus Gramondus in *historia Ludouici XIII*; Anonymi scriptoris *compilatio rerum ad historiam Caroli IX pertinentium*; Scipio Dupleixius in *historia Gallica*, Iean de Serre in *Inuentario Historiæ Gallicæ*. In Germanicis, quoad historiam mediæ ætatis, Ioan. Auentinus in *Annalibus Boicis*; Albertus Cranzius

zius in *Vandalia*, *Saxonia* & *Metropoli*. Quoad historiam superioris sæculi, præter Sleidanum, David Chytræus in *Saxonia* sua; Georgius Fabricius in *Historia Misnica & Saxonica*, & Christophorus Lehmannus in *Spirensi*. In Helueticis, Franciscus Guillimannus. In Belgicis Ioan. Rheidanus in *Annalibus Belgicis*, Vbbo Emmius in *Historia Frisica*; Ioan. Meursius in *Ferdinando Albano*, *Guilielmo Auriaco*, & *Historia Induciarum*; Dominicus Baudius *de induciis Belli Belgici*; Famianus Strada *de Bello Belgico*; Hugonis Grotii *Annales & Historia de rebus Belgicis*. In Anglicis, Polydorus Virgilius in *Historia Anglicana*, Guilielmus Cambdenus in *Annalibus rerum Anglicarum & Hibernicarum regnante Elisabetha*: Et Franciscus Verulamius, in *historia Henrici VII.* In Scoticis, Georgius Buchananus, in *historia rerum Scoticarum. In Danicis* Ioannes Isaacius Pontanus, & Ioannes Meursius, vterque in *historia Danica*; Ioannes Suaningius in *Chronologia Danica*; & lingua vernacula Arnoldus Huitfeldius; In Suedicis Ioan. Loccenius in *historia Sueco-Gothica* nouissimæ editionis; Paullinus in *historia Arctoa*, & lingua vernacula Ioan. Georgius. In Polonicis Martinus Cromerus. In Moscouiticis Sigismundus Baro Herbersteinius, & Petrus Petreius. In Turcicis Ioann. Leonclauii *Annales Turcici*, & Franciscus Sansouinus in *historia vniuersali de origine, bellis, & Imperio Turcarum*, lingua Italica, nuper cum additionibus & continuatione, Comitis Maiolini Bisaccioni, Venetiis recusa. In Persicis Petrus Pizarrus; In Sinensibus Martinus Martinius Iesuita, &c.

§. V.

Particularibus historicis suo quodam modo accenseri possunt, qui veram Gentis aut Imperii alicuius historiam sub fictis nominibus & circumstantiis tradiderunt. Quo per-

pertinent *Argenis* Ioan. Barclaii, qui ſub ſpecie fabulæ amatoriæ res Gallicas & ſtatum Galliæ, qualis ſuo tempore fuit, artificioſe depinxit; Et, quæ ad Argenidis exemplum comparari ſolet, Franciſci Blondi *Eromena;* itemque incerti Auctoris *Dianea*, & Caroli Grotnicii Germanicum opus, quod **die Geſchicht-Säulen** inſcripſit, quorum vterque ſimili inſtituto res Germanicas tractasſe creditur. Sicut Turcicas & Genuenſes auctor ſimilis libelli a Philippo Zæſio conuerſi, cui titulus: **Ibrahims von der beſtändigen Iſabellen Wunder-Geſchicht.**

§. VI.

Pertinent huc & IV *Acta publica, Relationes & Inſtructiones Legatorum, Memoriæ miniſtrorum*, & alia huiusmodi, quibus ordo rerum geſtarum, & ciuilium negotiorum, accuratius exponitur. Qualia ſunt, quæ in *Relationibus Politicis* Caſparis Ens & *Theſauro Politico* Philippi Honorii continentur: itemque *Legationes* Cardinalis Perronii, *Memoriæ* Philippi Mornæi, Villeregii, Ducis de Sully, & aliorum: *Legationes* Philippi Canaii: *Negotiationes* Præſidis Ieannini, & plures alii Legatorum Gallicorum Commentarii, qui manuſcripti Pariſiis, in Bibliotheca Seguieriana ſeruantur: *Legatio Rhætica* Caroli Paſchalii; *Relationes* Cardinalis Bentiuoglii; *Conclauia Paparum*, ſparſim edita; *Acta Succo-Polonica, Florus Germanicus* Paſtorii, & quæ de Germanicis rebus collegerunt Melchior Goldaſtus in variis operibus, Chriſtophorus Lehmannus in *Actis de pace publica*; Michael Caſpar Lundorpius in *Actis publicis*; Fridericus Hortlederus in voluminibus *de Cauſsis belli Germanici.* Quibus addi posſunt varia ſcripta Theatro Europæo, Diario Europæo, Floro Paſtorii, Mercurio Victorii Siri, Mercuriis Hollandicis & Anglicis, &c. inſerta; *Miniſteria Cardinalium* Richelii & Mazarini;

Tractatus Historico-Politici historiis Brachelii & Tuldeni subiuncti; ac pleræque *disquisitiones*, e sexaginta illis Boxhornii, quæ suppresso nomine auctoris non semel in Belgio sunt editæ; denique varii tractatus & articuli pacis, induciarum, confœderationumq;, vt sunt *Negotia, quæ intercesserunt inter domum Austriacam & Francicam; Tractatus Confœderationis & pacis inter Coronam Gallicam ac Principes & status exteros*; Leonis ab Aitzema *historia pacis a fœderatis Belgis ab anno huius sæculi XXI ad hoc vsque tempus tractata*; variæ *pacificationes* nuper simul Norimbergæ editæ, &c.

§. VII.

Ad interiorem Imperiorum cognitionem plurimum quoque conferent VI varia *scripta narratoria, disquisitoria, incusatoria, Apologetica*, quibus controuersiæ inter diuersos Principes & Respublicas, vel etiam inter vnius eiusdemque Imperii Principes, ordines, populosve intercedentes, tractantur. Hæc enim atque talia, vbi semel in disceptationem iuere, non possunt agitari, quin Mysteria status quodammodo introspiciantur, &, vt ita dicam, sacra ciuitatis commoueantur. In huiusmodi tamen monumentis, præsertim rarioribus, conquirendis haud parum tum laboris & solertiæ, tum delectus & iudicii requiritur. Nam & valde differunt fide, industria, iudicio, & affectibus: &, quæ maxime ad rem faciunt, subinde supprimi solent. Ad nostra tempora pertinent ex hoc genere varia *Gallico-Austriaca, Germanico-Bohemica, Suedico-Germanica, Hispano-Belgica, Hispano-Catalonica, Rhætico- & Heluetico-Austriaca, Hispano-Lusitanica, Britannico-Scotica, Gallico-Sabaudica, Hispano-Sabaudica, Danico-Suedica, Suedo-Polonica, Suedo-Brandenburgica, Sabaudico-Waldensia, &c.* Quibus sub titulis *Defensio-*

ſionum, *Declarationum*, *Deductionum*, *Manifeſtorum*, *Antimanifeſtorum*,*Diſcurſuum*, *Iudiciorum*,*Cogitationum*, & ſimilibus aliis, de belli pacisque negociis, eorumque iuſtitia, ſtatu, euentu, &c. diſceptatur. Quæ ſingula, ſi quis, exemplo Goldaſti aliorumque, in ſuas Claſſes diſtributa colligeret, egregiam haud dubie operam Notitiæ noſtræ ciuilisque prudentiæ ſtudioſis nauaret.

§. VIII.

Huc & VI illi ſcriptores faciunt, qui *de ſtatu præſenti Rerump.* earumq; belli ac pacis negociis, aut nude exponunt, aut inſtituta disquiſitione, quid prudenter & ex vſu illius Reipub. ac Imperantium, quidve ſecus geſtum ſit, aut geratur, disquirunt. Prioris generis ſunt Chartæ, quæ quotannis ſub titulo *Status Europæ* in Germania, Belgio & alibi eduntur. Poſterioris, *Relationes ex Parnaſſo*, a Traiano Boccalino conſcriptæ lingua Italica cum eiusdem *Lapide Lydio*, & *appendice* Hieronymi Briani; quique eum imitatus eſt, ſed diuerſo ſcibendi Genere, Auctor Anonymus *Secretariæ Apollinis*, Ducis Rohanæi libellus *de intereſſe Principum & ſtatuum Chriſtianorum*, ſiue, vt in Latinis Exemplaribus inſcribitur, *Trutina ſtatuum Europæ*; Thomæ Campanellæ libelli *de Monarchia Hiſpanica a capite XIV ad XXXI.* Ioannis Gilenii *Triumphus Suedicus*; *Motus animorum per Europam*, cum *continuatione*; *Cauſſæ Regum heri & hodie belligerantium*; *Collegium Electorale*, cum ſuis *appendicibus* & oppoſita *cenſura*, & *anticenſura*; *Polonia ſuſpirans* Sigismundi Wartemanni, & quæ præterea in hoc genere prodierunt.

§. IX.

VII Huc pertinent ſcriptores, qui ſingularibus libellis aut operibus abditas Imperantium artes, & gubernationis, tum ordinariæ, tum extraordinariæ conſilia expo-

nunt. Huiusmodi sunt Arnoldus Clapmarius *in libris VI de arcanis Rerumpublicarum* cum abbreuiatore suo Io. Arnoldo Coruino,& in eiusdem argumenti Discursu Christophorus Besoldus ; itemque Desiderius Crescentius in *artibus reconditis regendi Respublicas & dominandi:* tum scriptores Italici *de Ratione status*, Ioannes Boterus, Gabriel Zinanus,Ludouicus Septalius, Fridericus Bonauentura, Cyrus Spontonus,Ioannes AntoniusPalazzus,Scipio Claramontius ; qui passim exemplis veterum hodiernorumque Imperiorum suas obseruationes illustrant. Addi possunt *Princeps* Nicolai Machiauelli, Edoini Sandis, Angli, *Relatio de statu Religionis*,& quibus illa artibus & conatibus in variis occidentis partibus fabricata ac usurpata sit; &c.

§. X.

Sed & VIII eorum scriptorum haud exiguus in hoc studio vsus futurus est, qui *satyricis*, libellis famosis, aut nimia libertate sua proxime ad hos accedentibus,secreta Principum, occultasque ministrorum fraudes in apricum proferunt. Sed cauendum est,ne illis sine discrimine fides habeatur : cum sæpe libere quidem, sed non sine affectu,res enarrent. Horum subinde pæne infinita multitudo passim, sed præsertim in Italia, Gallia & Belgio, prodit, quos Notitiæ nostræ studiosus, sollicite diligenterque conquiret. Eximius est in hoc genere Barclaius in Satyrico, in quo, quod mirere, viginti annorum adolescens, sub nomine *Euphormionis Lusinini* ea prudentia & maiestate omnium Europæ Rerumpub. vitia & virtutes satyrico sale perstrinxit,vt vniuersum orbem in stuporem dederit. Pertinent etiam huc Anonymi scriptoris *Heuteteli a*, *Relationes Boccalini, &c.*

§. XI.

§. XI.

Sunt & alia ſcriptorum genera, qui nonnulla ſuppeditant ſtudioſoNotitiæ huius non minimum adiumenti allatura, quos omnes, omniaque eorum genera, enumerare, pæne infiniti laboris esſet. Operæ tamen pretium fuerit nonnulla breuiter indicasſe. Huiusmodi igitur ſunt I, qui varias *quæſtiones, Obſeruationes, disſertationes, & Diſcurſus* Politicos continent, vt ſunt Paulli Parutæ, Hier. Frachettæ, &c. *Obſeruationes* Mich. Piccarti &c. Hi namq; , dum ex omnis æui hiſtoria obſeruationes ſuas ſtabiliunt, ſubinde afferunt, quæ de ſtatu, arcanis, adminiſtratione, Legibus & moribus variorum ImperiorumLectorem edoceant; II, qui *Politicas annotationes* & *Diſcurſus* ad hiſtoricos veteres adornarunt, vt Machiauelli *Discurſus in Liuium*; Iacobi Zeuecotii *Notæ Politicæ in Florum* & *Suetonii Cæſarem*; Chriſtophori Forſtneri *in Tacitum &c.* III Epiſtolæ, quibus ſæpe viri grauisſimi de maximis Reipublicæ negociis inuicem communicant: quales ſunt multæ Æneæ Syluii, Erasmi Rotterodami, Ioachimi Camerarii, Augerii Gislenii Busbequii, Huberti Langueti, Hugonis Grotii, Chriſtoph. Forſtneri, Iacobi Bongarſii: Gallicæ, Cardinalis Osſati, Germanicæ Martini Zeilleri, & ſimiles aliæ, quæ pasſim ac ſæpe ſine nomine ſcribentium prodeunt. Quibus addendæ, & ſollicite conquirendæ ſunt variæ nondum editæ, a Politicis & prudentibus viris ſuper negociis Reipublicæ exaratæ, quotquot earum haberi posſunt. IV *Orationes Politicæ*, quales ſunt inprimis, quæ a Legatis habitæ, & quæ deliberationes de grauisſimis Reipublicæ negociis continent. Nam & hæ omnes plura ſubinde ſuppeditant, ad ſpecialem Imperiorum Notitiam facientia. E veteribus huc pertinent variæ Demoſthenis, Æſchynis, Ariſtidis: item Antiphontis, Iſæi, & aliorum ſimul editæ; multæ

maris Erythræi, a Ioanne Guilielmo Stukio prolixis Commentariis illustratus. Nam Scylacis Caryandensis, siue quis alius auctor est, *Peripli*, qui sub eius nomine circumfertur, Antonini, & reliqua Itineraria antiqua, vix quicquam, præter nomina & situm Regionum, suppeditant. Inter Recentiores, *Peregrinationes* Marci Pauli Veneti, Haytoni Armeni, Ambrosii Contareni, Villamontii, Thom. Herberti, & alterius Angli, qui in Comitatu Equitis Cherleii, Legati Anglici in Persiam, fuit: Marci item L'Escarboti, Maximil. Transsyluani, M. Antonii Pigafettæ, Ferdinandi Mendez Pinto, Ludou. Vartomani &c. *Nauigationes* Aloysii Cadamusti, Christophori Columbi, Americi Vespucii, Francisci Dracki, Hug. Linschotani; Ioa. de Bettencourt, Thomæ Lopes, & *Belgicæ in vtramque Indiam*, Francofurti excusæ; quæque paucis abhinc annis prodierunt, *Peregrinationes* Vincentii Albi, Francisci Boullayi & Payeni; *Itinerarium Orientale* Philippi a SS. Trinitate, Adami Olearii *Descriptio Itineris Persici*, Ioannis Alberti a Mandelsloh *Descriptio Itineris Orientalis*, *Itinerarium* Hieronymi Welschii &c. Ex iis vero, qui singulas Prouincias exposuere, Zeilleri Itinerarium Germaniæ, eiusque *Compendium*, item eiusdem *Fidus Achates*, & *Itineraria Italiæ*, *Hispaniæ*, *Britanniæ*; *Iter Germanicum* Dan. Eremitæ; *Iter in Hispaniam & Angliam* Anonymi cuiusdam Galli; Francisci & Andreæ Schotti, Du Vallii & Audeberti *Itineraria Italiæ*. Io H. Pflaumeri *Mercurius Italicus*; Sinceri *Itinerarium Galliæ*; Abr. Gölnitzii *Vlysses Gallo-Belgicus*; varia *Itinera in terram sanctam suscepta*, Bern. a Breidenbach, Ioan. Cotouici, Christ. Fulcherii, & alia suis locis memoranda.

§. III.

Pertinent huc (III.) & diligenter non euoluendi tantum, sed & expendendi, comparandi inuicem, & meditan-

ditandi sunt Notitiæ nostræ studioso præcipui & πολιτικώτεροι scriptores *Historici*, partim ob descriptiones Imperiorum & regionum, quas passim operibus suis inserunt; partim & præcipue, ob rerum gestarum actuumque publicorum ordinem, caussas, prætextus, euentus, & de singulis sua aliorumve iudicia. Quæ omnia sicut anima sunt historiæ melioris, ita fieri non potest; quin accurate diligenterque considerata, & expensa, Lectorem industrium, & iudicio pollentem, ad ipsa Imperiorum penetralia deducant. Possunt autem, eiusmodi scriptores in *tres* veluti *Classes* distribui. Quarum *prima* complectitur Auctores *Historiæ vniuersalis*, e quibus, quoadlicet, liquido & ordinate cognoscendum est, quæ fuerit in vniuerso orbe ab initio, vsque ad hanc ætatem, rerum facies, connexio, consecutio, progressus; quibus occasionibus, titulis, caussis, varia orbis Imperia orta, quibus artibus & per quos gradus progressa, aucta, elata; quibus ex caussis imminuta, extenuata, depressa, oppressa, euersa fuerint. Absque hoc enim palmario præsidio facies & indoles mundi, Imperiorumque fata & status, perspici nequeunt. Commendari heic præcipue e veteribus debent Iustinus & Orosius; e iunioribus *Epitome Historiarum totius mundi* Ioan. Cluuerii; Dionysii Petauii *Rationarium temporum*; Boxhornii *Chronologia* & *historia Vniuersalis*: Gothofredi *quattuor Monarchiæ*; Ioan. Carionis *Chronicon* ex editionibus recentioribus; Ioan. Ionstoni *Polyhistor*; Christiani Matthiæ *Theatrum Historicum*; Ioan. Micrælii *Syntagma historiarum Politicarum*; Christ. Besoldi *Synopsis Historica maior*; Hor. Tursellini *Compendium Historiæ vniuersalis* cum continuationibus &c. Quanquam nemo adhuc rem ab omnibus commendatam, a nullo exhibitam, tam accurate tradidit, quam magnitudo rei flagitabat. *Altera*

Classis continet *Historicos prope vniuersales*, hoc est, qui res in orbe vniuerso, aut saltem in Europa aliave illius parte intra certi temporis spatium gestas enarrant. Quales e veteribus sunt Herodotus, Polybius, Diodorus Siculus, &c. E recentioribus præcipue laudandus, quæ ad superius sæculum & partem præsentis, Iac. Augustus Thuanus, qui res in Europa ab anno cIɔ Iɔ XLVI ad annum cIɔ Iɔc VII vsq; gestas, ex optimis scriptoribus, & propria experientia, summa eloquentia, prudentia, libertate, & fide composuit; cuius etiam operis *liber primus*, totius Europæ statum, qualis tunc erat, exhibet. Thuano proximi in hoc genere videntur, Ioan. Sleidanus, qui *Commentarios de statu Religionis & Reipublicæ sub Carolo V* conscripsit; & Paullus Piasecius, qui in *Chronicis gestorum in Europa singularium* res superioris & nostri sæculi vsq; ad an. cIɔ Iɔc XLIIX tradidit. Nostri sæculi res gestas ab anno XL vsque ad finem an. XLV ferme pari industria persecutus est Victorius Siri in vasto opere Italico, quod il Mercurio; overo Historia de' correnti tempi, i. e. *Mercurium siue historiam currentium temporum*, inscripsit. In cuius Tom. I lib. I similiter statum totius Europæ, qualis anno XXXV & seqq. vsque ad XL fuit, descripsit. Res ab an. XIIX huius sæculi ad annum LII vsque per Europam gestas, breuiter congessit Adolphus Brachelius, in *Historia sui temporis*, a Christiano Adolpho Tuldeno vsque ad an. LXI continuatus. Ab anno vero XXVII huius sæculi vsque ad LVII res Europæas Italico sermone conscripsit Hieronymus Brusonus in *Historia vniuersali Europæ*. Pertinet huc & *Theatrum Europæum*, VII ingentibus voluminibus res nostro sæculo in Europa gestas, cum variis actis, scriptisque publicis ac priuatis complectens: & *Diarium Europæum* res proximorum annorum cum variis itidem actis scriptisque exhi-

bens,

bens. Tum qui res vnius anni, aut semestris tradunt, vt *Mercurii Gallo-Belgici, Hollandici, Anglici, Relationes Francofurtenses, Lipsienses, &c.*

§. IV.

Tertia Classis eorum est, qui singularum Gentium aut Imperiorum res, aut etiam vnius belli, vel expeditionis vnius, historiam litteris consignarunt. In quo genere, vt veteres nunc omittamus, antecellent in rebus Italicis Franciscus Guicciardinus, in *historia Italica sui temporis*, Nicolaus Machiauellus in *Florentina*, Paullus Paruta & Andreas Maurocenus, Venetæ Historiæ Princeps, in *Veneta*, Paullus Iouius, in *historia sui temporis*; Petrus Bembus in *Veneta*; Pandulfus Collenutius & Christophorus Besoldus in *Neapolitana*; Leonhardus Aretinus in *Florentina*; & *sui temporis Italica, &c.* Quibus addendi sunt ex iis, qui *vitas Pontificum Romanorum* scripserunt, Baptista Platina, Onuphrius Pauuinius, & Papirius Massonus: itemque Petrus Suauis Polanus, siue potius Paullus Sarpius, Seruita, in incomparabili *historia Concilii Tridentini*. In Hispanicis Ioan. Mariana, Hispanorum Liuius, & Æmilius, *de rebus Hispanicis*, & Hieronymus Conestaggius *de coniunctione Castellæ & Portugalliæ*. In Gallicis præter Thuanum, qui omnes superat, Philippus Cominæus in libris *de rebus gestis Ludouici XI, & Caroli VIII Galliæ Regum*; Henricus Caterinus d'Auila in *historia bellorum ciuilium in Gallia, a Francisco I vsque ad Henricum IV gestorum*, *Petrus Matthæus* in *Historia Gallica*; Gabriel Bartholomæus Gramondus in *historia Ludouici XIII*; Anonymi scriptoris *compilatio rerum ad historiam Caroli IX pertinentium*; Scipio Dupleixius in *historia Gallica*, Iean de Serre in *Inuentario Historiæ Gallicæ*. In Germanicis, quoad historiam mediæ ætatis, Ioan. Auentinus in *Annalibus Boicis*; Albertus Cranzius

zius in *Vandalia, Saxonia* & *Metropoli.* Quoad hiſtoriam ſuperioris ſæculi, præter Sleidanum, Dauid Chytræus in *Saxonia* ſua; Georgius Fabricius in *Hiſtoria Miſnica & Saxonica*, & Chriſtophorus Lehmannus in *Spirenſi.* In Helueticis, Franciſcus Gullimannus. In Belgicis Ioan. Rheidanus in *Annalibus Belgicis*, Vbbo Emmius in *Hiſtoria Friſica;* Ioan. Meurſius in *Ferdinando Albano, Guilielmo Auriaco*, & *Hiſtoria Induciarum;* Dominicus Baudius *de induciis Belli Belgici;* Famianus Strada *de Bello Belgico;* Hugonis Grotii *Annales & Hiſtoria de rebus Belgicis.* In Anglicis, Polydorus Virgilius in *Hiſtoria Anglicana*, Guilielmus Cambdemus in *Annalibus rerum Anglicarum & Hibernicarum regnante Eliſabetha:* Et Franciſcus Verulamius, in *hiſtoria Henrici VII.* In Scoticis, Georgius Buchananus, in *hiſtoria rerum Scoticarum. In Danicis* Ioannes Iſaacius Pontanus, & Ioannes Meurſius, vterque in *hiſtoria Danica;* Ioannes Suaningius in *Chronologia Danica;* & lingua vernacula Arnoldus Huitfeldius; In Suedicis Ioan. Loccenius in *hiſtoria Sueco-Gothica* nouisſimæ editionis; Paullinus in *hiſtoria Arctoa*, & lingua vernacula Ioan. Georgius. In Polonicis Martinus Cromerus. In Moſcouiticis Sigismundus Baro Herberſteinius, & Petrus Petrejus. In Turcicis Ioann. Leonclauii *Annales Turcici*, & Franciſcus Sanſouinus in *hiſtoria vniuerſali de origine, bellis, & Imperio Turcarum*, lingua Italica, nuper cum additionibus & continuatione, Comitis Maiolini Biſaccioni, Venetiis recuſa. In Perſicis Petrus Pizarrus; In Sinienſibus Martinus Martinius Ieſuita, &c.

§. V.

Particularibus hiſtoricis ſuo quodam modo accenſeri posſunt, qui veram Gentis aut Imperii alicuius hiſtoriam ſub fictis nominibus & circumſtantiis tradiderunt. Quo per-

pertinent *Argenis* Ioan. Barclaii, qui ſub ſpecie fabulæ amatoriæ res Gallicas & ſtatum Galliæ, qualis ſuo tempore fuit, artificioſe depinxit; Et, quæ ad Argenidis exemplum comparari ſolet, Franciſci Blondi *Eromena*; itemque incerti Auctoris *Dianea*, & Caroli Grotnicii Germanicum opus, quod die Geſchicht-Säulen inſcripſit, quorum vterque ſimili inſtituto res Germanicas tractasſe creditur. Sicut Turcicas & Genuenſes auctor ſimilis libelli a Philippo Zæſio conuerſi, cui titulus: Ibrahims von der beſtändigen Iſabellen Wunder-Geſchicht.

§. VI.

Pertinent huc & IV *Acta publica, Relationes & Inſtructiones Legatorum, Memoriæ miniſtrorum*, & alia huiusmodi, quibus ordo rerum geſtarum, & ciuilium negotiorum, accuratius exponitur. Qualia ſunt, quæ in *Relationibus Politicis* Caſparis Ens & *Theſauro Politico* Philippi Honorii continentur: itemque *Legationes* Cardinalis Peronii, *Memoriæ* Philippi Mornæi, Villeregii, Ducis de Sully, & aliorum: *Legationes* Philippi Canaii: *Negotiationes* Præſidis Ieannini, & plures alii Legatorum Gallicorum Commentarii, qui manuſcripti Pariſiis, in Bibliotheca Seguieriana ſeruantur: *Legatio Rhætica* Caroli Paſchalii; *Relationes* Cardinalis Bentiuoglii; *Conclauia Paparum*, ſparſim edita; *Acta Sueco-Polonica, Florus Germanicus* Paſtorii, & quæ de Germanicis rebus collegerunt Melchior Goldaſtus in variis operibus, Chriſtophorus Lehmannus in *Actis de pace publica*; Michael Caſpar Lundorpius in *Actis publicis*; Fridericus Hortlederus in voluminibus *de Cauſſis belli Germanici*. Quibus addi posſunt varia ſcripta Theatro Europæo, Diario Europæo, Floro Paſtorii, Mercurio Victorii Siri, Mercuriis Hollandicis & Anglicis, &c. inſerta; *Miniſteria Cardinalium* Richelii & Mazarini;

Tractatus Historico-Politici historiis Brachelii & Tuldeni ſubiuncti; ac pleræque *disquiſitiones*, e ſexaginta illis Boxhornii, quæ ſuppreſſo nomine auctoris non ſemel in Belgio ſunt editæ; denique varii tractatus & articuli pacis, induciarum, confœderationumq; vt ſunt *Negotia, quæ interceſſerunt inter domum Auſtriacam & Francicam; Tractatus Confœderationis & pacis inter Coronam Gallicam ac Principes & ſtatus exteros*; Leonis ab Aitzema *hiſtoria pacis a fœderatis Belgis ab anno huius ſæculi XXI ad hoc vsque tempus tractata*; variæ *pacificationes* nuper ſimul Norimbergæ editæ, &c.

§. VII.

Ad interiorem Imperiorum cognitionem plurimum quoque conferent VI varia *ſcripta narratoria, disquiſitoria, incuſatoria, Apologetica*, quibus controuerſiæ inter di uerſos Principes & Respublicas, vel etiam inter vnius ei usdemque Imperii Principes, ordines, populosve intercedentes, tractantur. Hæc enim atque talia, vbi ſemel indisceptationem iuere, non posſunt agitari, quin Myſteria ſtatus quodammodo introſpiciantur, &, vt ita dicam, ſacra ciuitatis commoueantur. In huiusmodi tamen monumentis, præſertim rarioribus, conquirendis haud parum tum lab oris & ſolertiæ, tum delectus & iudicii requiritur. Nam & valde differunt fide, induſtria, iudicio, & affectibus: &, quæ maxime ad rem faciunt, ſubinde ſupprimi ſolent. Ad noſtra tempora pertinent ex hoc genere varia *Gallico-Auſtriaca, Germanico-Bohemica, Suedico-Germanica, Hiſpano-Belgica, Hiſpano-Catalonica, Rhætico-& Heluetico-Auſtriaca, Hiſpano-Luſitanica, Britannico-Scotica, Gallico-Sabaudica, Hiſpano-Sabaudica, Danico-Suedica, Suedo-Polonica, Suedo-Brandenburgica, Sabaudico-Waldenſia, &c.* Quibus ſub titulis *Defen-*

ſio-

sionum, Declarationum, Deductionum, Manifestorum, Antimanifestorum, Discursuum, Iudiciorum, Cogitationum, & similibus aliis, de belli pacisque negociis, eorumque iustitia, statu, euentu, &c. disceptatur. Quæ singula, si quis, exemplo Goldasti aliorumque, in suas Classes distributa colligeret, egregiam haud dubie operam Notitiæ nostræ ciuilisque prudentiæ studiosis nauaret.

§. VIII.

Huc & VI illi scriptores faciunt, qui *de statu præsenti Rerump.* earumq; belli ac pacis negociis, aut nude exponunt, aut instituta disquisitione, quid prudenter & ex vsu illius Reipub. ac Imperantium, quidve secus gestum sit, aut geratur, disquirunt. Prioris generis sunt Chartæ, quæ quotannis sub titulo *Status Europæ* in Germania, Belgio & alibi eduntur. Posterioris, *Relationes ex Parnasso*, a Traiano Boccalino conscriptæ lingua Italica cum eiusdem *Lapide Lydio*, & *appendice* Hieronymi Briani; quique eum imitatus est, sed diuerso scibendi Genere, Auctor Anonymus *Secretariæ Apollinis*, Ducis Rohanæi libellus *de interesse Principum & statuum Christianorum*, siue, vt in Latinis Exemplaribus inscribitur, *Trutina statuum Europæ*; Thomæ Campanellæ libelli *de Monarchia Hispanica a capite XIV ad XXXI.* Ioannis Gilenii *Triumphus Suedicus*; *Motus animorum per Europam*, cum *continuatione*; *Caussæ Regum heri & hodie belligerantium*; *Collegium Electorale*, cum suis *appendicibus* & opposita *censura*, & *anticensura*; *Polonia suspirans* Sigismundi Wartemanni, & quæ præterea in hoc genere prodierunt.

§. IX.

VII Huc pertinent scriptores, qui singularibus libellis aut operibus abditas Imperantium artes, & gubernationis, tum ordinariæ, tum extraordinariæ consilia expo-

nunt. Huiusmodi sunt Arnoldus Clapmarius *in libris VI de arcanis Rerumpublicarum* cum abbreuiatore suo Io. Arnoldo Coruino, & in eiusdem argumenti Discursu Christophorus Besoldus ; itemque Desiderius Crescentius in *artibus reconditis regendi Respublicas & dominandi:* tum scriptores Italici *de Ratione status*, Ioannes Boterus, Gabriel Zinanus, Ludouicus Septalius, Fridericus Bonauentura, Cyrus Spontonus, Ioannes Antonius Palazzus, Scipio Claramontius ; qui passim exemplis veterum hodiernorumque Imperiorum suas obseruationes illustrant. Addi possunt *Princeps* Nicolai Machiauelli, Edoini Sandis, Angli, *Relatio de statu Religionis*, & quibus illa artibus & conatibus in variis occidentis partibus fabricata ac usurpata sit ; &c.

§. X.

Sed & VIII eorum scriptorum haud exiguus in hoc studio vsus futurus est, qui *satyricis*, libellis famosis, aut nimia libertate sua proxime ad hos accedentibus, secreta Principum, occultasque ministrorum fraudes in apricum proferunt. Sed cauendum est, ne illis sine discrimine fides habeatur : cum sæpe libere quidem, sed non sine affectu, res enarrent. Horum subinde pæne infinita multitudo passim, sed præsertim in Italia, Gallia & Belgio, prodit, quos Notitiæ nostræ studiosus, sollicite diligenterque conquiret. Eximius est in hoc genere Barclaius in Satyrico, in quo, quod mirere, viginti annorum adolescens, sub nomine *Euphormionis Lusinini* ea prudentia & maiestate omnium Europæ Rerumpub. vitia & virtutes satyrico sale perstrinxit, vt vniuersum orbem in stuporem dederit. Pertinent etiam huc Anonymi scriptoris *Heutelia*, *Relationes Boccalini*, *&c.*

§. XI.

Sunt & alia ſcriptorum genera, qui nonnulla ſuppeditant ſtudioſo Notitiæ huius non minimum adiumenti allatura, quos omnes, omniaque eorum genera, enumerare, pæne infiniti laboris esſet. Operæ tamen pretium fuerit nonnulla breuiter indicasſe. Huiusmodi igitur ſunt I, qui varias *quæſtiones, Obſeruationes, disſertationes, & Diſcurſus* Politicos continent, vt ſunt Paulli Parutæ, Hier. Frachettæ, &c. *Obſeruationes* Mich. Piccarti &c. Hi namq; ,dum ex omnis æui hiſtoria obſeruationes ſuas ſtabiliunt, ſubinde afferunt, quæ de ſtatu, arcanis, adminiſtratione, Legibus & moribus variorum Imperiorum Lectorem edoceant; II, qui *Politicas annotationes* & *Diſcurſus* ad hiſtoricos veteres adornarunt, vt Machiauelli *Diſcurſus in Liuium*; Iacobi Zeuecotii *Notæ Politicæ in Florum* & *Suetonii Cæſarem*; Chriſtophori Forſtneri *in Tacitum &c.* III Epiſtolæ, quibus ſæpe viri grauisſimi de maximis Reipublicæ negociis inuicem communicant: quales ſunt multæ Æneæ Syluii, Erasmi Rotterodami, Ioachimi Camerarii, Augerii Gislenii Busbequii, Huberti Langueti, Hugonis Grotii, Chriſtoph. Forſtneri, Iacobi Bongarſii: Gallicæ, Cardinalis Osſati, Germanicæ Martini Zeilleri, & ſimiles aliæ, quæ pasſim ac ſæpe ſine nomine ſcribentium prodeunt. Quibus addendæ, & ſollicite conquirendæ ſunt variæ nondum editæ, a Politicis & prudentibus viris ſuper negociis Reipublicæ exaratæ, quotquot earum haberi posſunt. IV *Orationes Politicæ*, quales ſunt inprimis, quæ a Legatis habitæ, & quæ deliberationes de grauisſimis Reipublicæ negociis continent. Nam & hæ omnes plura ſubinde ſuppeditant, ad ſpecialem Imperiorum Notitiam facientia. E veteribus huc pertinent variæ Demoſthenis, Æſchynis, Ariſtidis: item Antiphontis, Iſæi, & aliorum ſimul editæ; multæ

Ciceronis&c.Recentiorũ aliquæ huius generis simul prodierunt Venetiis anno cIↃ IↃ LV sub titulo: *Orationes clarorum hominum.* Plures postea aliquot voluminibus *Wechclii* dedere. Singulas editas, ineditasque conquirere ad industriam Notitiæ nostræ studiosi spectat. Sed præcipue hic commendari debent, *Orationes contrariæ* Thomæ Lansii, siue *consultationes de principatu inter Prouincias Europæ*, quæ cum variæ eruditionis suppellectile, quid in singulis Europæ Imperiis laudari culparique possit, ac soleat, docent, eademque opera vniuersum vnius cuiusq; statum lectori suo insinuant. Neque paruus illarum vsus fuerit, quæ statum Europæ, aut aliquot eius Prouinciarum delineant. Qualis est, quæ ab anonymo quodam *de præsenti Europæ statu, ad Principes & populos Europæos* anno huius seculi XL scripta & publicata est. Neque omitti debent, in quibus causſæ & lites, quæ Principibus & Rebuspub. inuicem intercedunt, oratorie disceptantur, vt factum in *tergeminis Discursibus historico- Politicis* Nic. Vernulæi, *in quibus causſa belli Suedo Germanici, & Franco - Lotharingici, armorumque Hispano- Belgicorum ventilantur*; itemque quæ potentiam variorum Principum & Imperiorum inter sese comparant, vt eiusdem Vernulæi *decem orationes*, de hoc argumento scriptæ. V denique nonnulli eorum, qui aut integra systemata Politica prolixius adornarunt, aut argumenta particularia v.g. de origine & progressu Imperiorum, de potentia Ciuitatum, de Principe, de bello & pace, de fœderibus, de præcedentia &c. ampliori cum apparatu exemplorum documentorumque persecuti sunt. Nam vtrique dum præcepta & obseruationes generales tradunt, sæpe veterum hodiernorumque Imperiorum Exempla adducunt. E Systematicis scriptoribus

ad

ad hunc ſcopum inprimis faciunt, ex antiquis Ariſtoteles *in Politicis*; e iunioribus Bodinus *in lib. de Republica*, cuius magna in peculiaribus Imperiis deſcribendis induſtria, etſi non æquum ſatis ſemper iudicium fuit: itemque Arniſæus *in Doctrina Politica & lib. de Republica*. Particularium ſcriptorum magnam partem in reliquis Introductionis huius partibus indicabimus.

§. XII.

Hæc de ſcriptoribus, vnde accuratior Imperiorum Notitia peti queat, ex ſententia Doctorum prudentiumque virorum, propriaque obſeruatione, dicta ſunt. Qui ſi cui nimis multi videbuntur, is cogitet, nos heic reſpexisſe Notitiam perfectam, aut perfectæ proximam; ad quam cui pertingere non licet, is non ideo nihil in hoc ſtudiorum genere præſtitisſe exiſtimari debet; Deinde vaſtum esſe admodum hoc Doctrinæ genus, immenſamque rerum multitudinem & varietatem continere; ac proinde qui ſerio in illo proficere cupit, ei amplisſimo penu inſtructuque opus esſe. Cui vero non licebit omnes iſtos ſcriptores euoluere, (licebit autem oppido paucis) ei ſuffecerit illis vti, quos ſua ſibi fortuna, conditio, tempusque permittent.

CA-

CAPVT SEXTVM.

Conuersatio cum prudentibus, iisque vel extraneis; quorum consuetudo pracipuo peregrinationis impendio quarenda; vbi tamen cautione opus; ab iis sollicite haurienda cognitio interior aularum & Rerumpub. vel Legatis patria; quibus adharere vtile peregrinanti. Quanam heic ambienda. A quolibet discendum. Amicitia cum exteris sancita per litteras aliaque officia studiose obseruanda. Conuersatio cum prudentibus in patria: qua circa illam obseruanda.

§. I.

HActenus de *Relatione* aliorum, quæ *ex libris* petitur. Alterum illius genus est, quod *e conuersatione cum prudentibus* peritisque hominibus. Hi vel *extranei* sunt, vel *in Patria* nostra, aut vbi ipsi viuimus, degunt. Quod *illos* attinet, quærendi inprimis sunt in singulis, quo ad licet, regionibus ac imperiis, qui scientia rerum, experientia ac ætate præstantes, conuictuque politiore ad commoda adeuntium facti, suæ quisque Patriæ res edisserere queant. *Horum colloquia, notitiæ, amicitiæ, præcipuo peregrinationis labore, impendioque emidebent. Hæc enim vera peregrinatoris schola est. eximiorum in vnaquaque gente hominum, modo experientia & vsu, modo doctrina erudiri; huius comitate foueri, illius familiaritate æstimari; præsentis profectus rationes, cum futuris vtilita-*

Bacler. de Peregrin. Germ. p. 33.

litatibus, felicitate sapiendi connectere. Quid homini Reipublicæ nato, factoque ad laudem insignius, ad agendas res efficacius, quam electis virorum idoneorum notitiis, quas Latinitatem insuper habentes correspondentias vocant, vndique subsidia, nec cognitionis modo, sed negotiorum, comparata & promta habere? Thuanus certe diserte fatetur, *sibi, cum undiquaque materiam operi historico, quo omnium Europæ Imperiorum res suo æuo gestas exposuit, comparasset, plurimum profuisse, quod per peregrinationes in adolescentia, virorum illustrium in tota Europa, aut per litteras aut coram contraxerit familiaritatem: pluraque se hominum litteratorum literis, & amicorum consuetudine, quam proprio labore, profecisse.* in Coment. de vita sua lib. I & V.

§. II.

Ceterum, vt idem Bœclerus monet, *in hoc genere conuictionis, magna prudentia & cautione vtendum est. Sunt enim magnis quoque viris sui naui sua artes. Alius studio partium, alius odio nationis, nonnulli certo ingenii proposito aduentatoribus nec patere nec intelligi volunt, si præsertim desit artificium incantandi, vt sic dicam, penetrabilia carmina, quibus e latebris extrahantur animorum secreta.* Similiter (vt idem porro loquitur) *Si rebus alienis importuno arbitratu se peregrinator ingerat, dedecori sese exponet ac periculo, quod ne tum quidem vitabitur, si innoxiam curiositatem, neque alienis tractandis, sed ad sua olim tractanda noscendis intentam, tempore locoque minus idoneo exerceat. Non patebunt tibi duræ, sed præsertim peregrinis, Archiui fores: nisi quatenus emittunt publicantque ea, quibus statum suum extrinsecus conspici cupiunt.* Quosdam, eosque longe plurimos, sui mores vitaq; paullo turpius acta, & neglectæ occasiones illustribus & peritis viris innotescendi, ab adytis interioris Notitiæ excludunt. Quo pertinet l. c. p. 57.

tinet illud Itali cuiusdam, qui extero, de conuictu Italorum minus familiari conquerenti, acerbe quidem, sed vere tamen, respondit: *At vos peregrinatores, cuius hominis consuetudine in Italia vti soletis, præterquam cauponum, mercatorum, lenonum?*

§. III.

Nihilo tamen secius Peregrinator intelligens ac bene moratus, industriusque, & de propositi melioris fructu semper sollicitus, ac rebus suis intentus, si non importune se ingerat; si, quantum fieri potest, tum curiositatis nimiæ, tum vel minimam contentionis suspicionem vitet; si colloquia sua non verborum profluentia, sed opportunitate sensuum moderetur, & suauitate morum non affectata neque ostentata commendet; denique si candorem & taciturnitatem vbique præse ferat; haud difficulter id, quod diximus, impetrabit. Nam *ferme vbique reperiet*
l. c. p. 43. (vtemur iterum verbis Bœcleri) *viros omnem suæ Reipublicæ aulæque conditionem ingenio vsuque complexos: Qui nefas non putabunt, cum Peregrinatore digno & capace, conciliandis illustribus amicitiis per virtutis indolem apto, sermones de Republica accuratiores & secretiore sapientia plenos cædere. Fietque hoc imprimis, si Peregrinator Reipub. destinatus, generis nobilitatem idoneis artibus ita conspicuam fecerit, vt qualis in ciuili negocio tractando sit futurus, prævideri quodammodo possit. Tales enim iuuenes animis curisque virilibus, maximus quisque virorum ciuilium in varios vsus futuri temporis familiarius adhibet, mutuamque sibi aut Reipub. suæ operam, non simplici augurandi solertia tacite velut paciscitur.* Adde, quod eximia ingenia, & iisdem artibus innutrita, arcano quodam vinculo, & singulari animorum consensu, sibi inuicem copulantur; quo fit, vt li-

liberius aditus patefiat iis, quos ingenio ſtudiisque ſimiles eſſe nobis deprehendimus.

§. IV.

Ab huiusmodi igitur viris accurate & ſollicite haurienda eſt præcipua pars ſtudii peregrinatorii, cognitio aularum & Rerump. non tantummodo ſuperficiaria, qualis in vulgaribus libellis, quos ſupra laudauimus, per rudiores lineolas, & formas non diu ſibi conſtantes expresſa habetur; ſed etiam interior illa, tam ſæpe commutabilis, & ad momenta Politici tractatus proprius valens, altiorisque in explicando indaginis, in æſtimando iudicii, ac, vt etiam ſupra monuimus, ex ipſo negociorum tractatu, e tabellariis publicis, ex conſiliorum viſceribus eruenda. Heic quicquid audis, quicquid legis, quicquid vides in hoſpitium reuerſo diligenter in diaria referendum (neque enim heic memoriæ, quantumuis felici, fidendum) & cum aliorum relationibus comparandum; ſed clam, & remotis arbitris, aut ſolum iis conſciis, qui propoſiti tui ſunt participes. Nam ſi aperte, & præſentibus iis, inter quos verſaris, facias, aut riſum, aut ſuſpicionem & offenſam incurres.

Boeclerus l.c. p. 41. & 45.

§. V.

Iuuabit etiam Oratoribus & Legatis, cum ordinariis, tum extraordinariis, nomine Principis aut Reipublicæ tuæ in iis regionibus, quas peregrinando perluſtras, verſantibus, eorumque ſecretariis & comitibus, adhærere. Hi enim præterquam quod accurate & ſollicite inquirunt in ſtatum & arcana Reipublicæ ac aulæ, ad quam ablegati ſunt, etiam hoc habent, quod libere & aperte tecum communicabunt, quæ e re tua eſſe videbuntur. Neque denegabunt ciui, præſertim idoneis artibus ac virtutibus inſtructo, commentarios & acta cum Legationis, tum alio-

rum tractatuum & negociorum, quibus ipsi admouentur, aut quorum conscii & participes esse debent.

§. VI.

Sed quemadmodum in peregrinatione inprimis obseruandum est generale præceptum; *Disce a peritis:* ita nec illud Arabum negligendum; *sapiens a quolibet* (scilicet iuxta cuiuslibet captum) *discit*; immo peregrinantibus pro Lege esse debet. Nempe, *facundus & sollers peregrinator dum nullum genus hominum aut colloquiorum, quatenus licet, negligit, etiam e fortuito & temerario sermone imperitorum, plebeiorumque hominum haud parum proficit.*

Barcl. l. c. pag. 31.

§. VII.

Reuerso e Peregrinatione amicitia cum exteris facta sollicite & studiose obseruanda alendaque est, crebris non litteris tantum, & salutationibus, sed etiam officiis & beneficiis, si maxime id interdum cum aliquo facultatum, temporis, negotiorumque impendio fieri necesse sit. Nam absque hoc adiumento res Imperiorum, quæ sæpe intra exiguum tempus magnam mutationem subeunt, recte pleneque cognosci non possunt.

§. VIII.

Quod conuersationem cum prudentibus eruditisque hominibus in Patria nostra degentibus attinet, ad eam pleraque accommodari possunt, quæ de conuersatione cum Peregrinis hucusque diximus. Quare nihil amplius, quam hoc vnum, monemus; dandam esse operam, vt nobis conciliemus amicitiam & familiaritatem eorum, qui peregrinatione, aut vsu rerum ciuilium, aliquam Imperiorum Notitiam sibi compararunt. Quales sunt, qui per aliquod tempus Legatorum, Consiliariorum, Secretariorum, aut similibus muniis, siue apud exteros, siue domi,

mi, functi sunt. Ab his quicquid haberi potest, studio, prece, & pretio extorquendum, si maxime interdum nonnihil audaciæ & impudentiæ concedendum sit.

CAPVT SEPTIMVM.

Experientia propria vsu constat & peregrinatione. Vtrumque in quonam præcipue consistat.

§. I.

HÆc de priore fonte, *Relatione aliorum.* Alterum diximus esse *Experientiam propriam*; eamque duplicem fecimus, *Vsum & Peregrinationem.* De *Vsu*, c. IV, §. I & III.
præter ea, quæ supra diximus, id obseruandum est, summam ab iis, qui in ipso rerum actu versantur, esse diligentiam adhibendam, cunctaque Imperiorum, quorum res tractant, accurate & solicite inspicienda. Id enim nisi fiat, multa non recte perspicientur, immo fiet interdum, vt (quod etiam in præliis euenire solet) melius res Imperiorum perspiciant, diiudicentque, qui extra rerum actum constituti sunt, quam qui in eo versantur.

§. II.

Peregrinatione, quantum eius huc pertinet, (nam prout ex aliis res Imperiorum a peregrinantibus cognoscuntur, ad *Conuersationem*, de qua iam dictum; prout a Legatis aliisq; ministris instituitur, magnam partem ad *vsum* spectat) vix amplius cognoscere licet, quam ea, quæ in oculos auresque influunt: puta regionum, vrbiumq;, & castellorum aliorumq; locorum situm, nomina, magnitudinem, naturam, & conditionem; incolarum mores, numerum, linguam; qualitatem soli cœlique; numerum,

nomina, ac functiones ministrorum ac magistratuum; staturam & corpora Principum: ritus ceremoniasque sacras, statum rei litterariæ, commerciorum, militiæ; & pauca quædam alia. Quæ vero ad interiorem Imperiorum cognitionem faciunt, sensibus vix patent. Ceterum quomodo instituenda sit cum fructu, plures prolixe & accurate præceperunt, quorum dicta non est cur huc transferamus.

CAPVT OCTAVVM.

In accurata Imperiorum cognitione acquirenda quattuor de sententia Conringii obseruanda: Materia, Efficiens, Finis, Forma. Temporis etiam ratio habenda. Tres aliæ classes constitutæ, Historica, Geographica, Politica, quibus plerorumque Imperiorum Notitia continetur ac describitur. Duplex cognitio, vniuersalis & particularis indicata.

§. I.

De Ciu. Prud. c. XII. & in Proœm Dissert de Rebuspub.

DEfiniuimus Notitiam Imperiorum *accuratam & distinctam* eorum *cognitionem*. Ea igitur quibus partibus seu capitibus absoluatur, nunc dicendum est. Illustris Conringius ad singulorum Imperiorum perfectam cognitionem vnice requiri ait, vt omnium ciuitatis illius rerum caussas quattuor plene quis cognoscat: Efficientem, scilicet finem, materiam, & formam. Ad *materialem* refert multitudinem hominum, quorum considerari debeat I Numerus, II Qualitates tum corporis, tum animi, tum fortunæ; & hæc tum immobilia, ipsa

ipſa ſcilicet regio, in qua notandum, quomodo ſe habeant res neceſſariæ, vtiles & ad elegantiam facientes: itemque ſitus, vicini, cuſtodia, commercia cœlumque & aër: tum mobilia, vt frumentum, pecunia, vectigalia, &c. Ad *finalem* ſcopum Reipublicæ, hoc eſt, vitam beatam: vbi videndum, an ciues illius Imperii poſſint ciuiliter beate viuere; an virtute ſint præditi; an habeant rerum omnium ſufficientiam; itemque an beatitudo populi primario attendatur, an vero potius amplitudo Dominii, opes, voluptates? an media ad ſcopum aſſequendum vera & debita recte adhibeantur; &c. Ad *efficientem*, quomodo ſe habeant omnes, qui aut ſummam poteſtatem exercent, aut magiſtratibus funguntur, aut ius dicunt: neque ipſi duntaxat, ſed quomodo eorum primarii quoque miniſtri ac domeſtici; idque reſpectu habito, partim ad facultatem eorum, partim ad voluntatem. Item, quantum rerum animatarum pariter ac inanimatarum ad manus ſit idonearum, vt ſint inſtrumenta rerum gerendarum: & an illæ probe & accommodate ad ſcopum Reipublicæ ſint compoſitæ; quo pertinent pecunia, ærarium, reditus, expenſæ, vectigalia, arma, &c. Ad *formalem* denique cauſſam refert ea omnia, quæ ad regimen ipſum Reipublicæ & ſummam poteſtatem, magiſtratus, iudicia, &c. pertinent. Vbi cognoſcendum, quomodo ſe habeat poteſtas ferendarum Legum, belli & fœderum, vectigalium ac tributorum, conſtituendorum Magiſtratuum ac iudiciorum, vitæ & necis in ciues, &c. quomodo item comparata ſit poteſtas ſecundaria, imprimis iudicia; vtrum ſumma poteſtas Rempub. violenter, an benigne regat; & an illa ratio regiminis ciuitati ſatis ſit conueniens, &c. Addebat præterea, cuiusque Reipublicæ *tria tempora* cognoſcenda eſſe; primo *præteritum*, vt melius intelligatur præſens, & propter

pter controuerſias de iuribus &c. Deinde, & maxime quidem, *Præſens*; quomodo nunc ſeſe Respublica habeat; poſtremo *futurum*, quid ſcilicet ab hac vel illa Republica impoſterum exſpectari debeat.

§. II.

Quæ a ſcriptoribus Rerumpub. ſupra laudatis in ſingulis Imperiis conſiderentur, hic dicere nihil attinet; cum & valde inter ſe differant, & plerique omnes nonnulla ex iis, quæ potiſsimum conſiderari debebant, penitus omittant. Nobis, quæ in vnaquaque Republica maxime cognitu vtilia ſunt, haud incommode ad tres claſſes reuocari videntur poſſe. Alia enim veluti *hiſtorica* ſunt, alia *Geographica*, alia, & pleraque, *Politica*. *Primi Generis* ſunt, I Origo cuiusque Reipublicæ, eiusque tempus, occaſio, titulus: II Incrementa, decrementa, ac, ſi iam deſierunt eſſe, euerſio, horumque præſagia, cauſſæ, modus, tempus, &c. III Inſigniores mutationes ſtatus, potentiæ, amplitudinis, an belli pacisque tempore factæ. IV Catalogi Imperantium, eorumque Genealogiæ, cognationes, affinitates cum principibus aliis. Ad *ſecundum genus* pertinent ditiones cuique Imperio ſubiectæ, earumque nomina, ſitus, magnitudo, fines, flumina, maria, vrbes, caſtella; natura & qualitas locorum; prouentus agrorum, fructuum, animalium; numerus, mores, ingenia & lingua incolarum &c. Ad *poſtremum* denique I forma regiminis, & leges fundamentales: II ratio adminiſtrandi, & præcipui magiſtratus ac miniſtri, aliique curatorio nomine Rempublicam adminiſtrantes: III Status Religionis, & qui ab eo magnam partem pendet, rei literariæ; IV Opes, potentia, reditus, & expenſæ Reipublicæ aut Imperantium: V Fœdera, amicitiæ, aut inimicitiæ cum aliis Rebuspublicis aut principibus, harumque cauſſæ, prætextus, pro-

progresſus: illorum finis, conditiones, firmitas aut infirmitas, &c. VI Prætenſiones & illuſtres controuerſiæ cum vicinis aliisque ac fundamenta & prætextus, quibus nituntur: VII Ordo vel ipſius Reipublicæ, vel eorum, qui præſunt, aut imperantes repræſentant, reſpectu aliorum imperiorum & Principum; & fundamenta, quibus controuerſiæ de præcedentia inædificari ſolent: VIII Ratio ſtatus, & arcana potiora: IX Denique prudentum iudicia de cuiusque Reipublicæ cum forma & legibus fundamentalibus, tum ſtatu præſenti, eiusque firmitate aut infirmitate, &c.

§. III.

Hæc igitur omnia in ſingulis Imperiis, ſaltem veterum celebrioribus, & inter recentiora Europæis, Notitia noſtra conſiderabit, ſi quidem haberi posſunt; ſin, ſaltem pleraque, vt origines & progresſus, mutationes inſigniores, familias & catalogos Imperantium, Regiones ſubiectas, ingenia populorum, formam regiminis & adminiſtrationem, ſtatum religionis & rei litterariæ, & prætenſiones illuſtres, exponet. Nam hæc fere de omnibus illis, litteris ſunt prodita. In reliquis antiquis, hodiernisque Aſiæ, Africæ, & Americæ Imperiis, ſuffecerit pauca de potentia regnantium, ditionum amplitudine, & numero, natura locorum, moribus & ingeniis incolarum, ſtatu Religionis, & forma regiminis narrasſe. Cetera namque ferme ignota aut incerta ſunt: &, ſi maxime pernoſcantur, paruo nobis vſui futura.

§. IV.

Notandum eſt tamen, duplicem esſe cognitionem vniuscuiusque Imperii: vnam velut vniuerſalem, & non ita temporum & perſonarum circumſtantiis alligatam, de qua potisſimum heic nobis ſermo: alteram magis ſingula-

rem, immo, vt ita loquar, singularissimam, & ad singula temporum momenta commutabilem, quæ potissimum ex historia & experientia hauriri debet.

CAPVT NONVM.

Prudentia, & historiarum intellectus, præcipuus huius Notitiæ fructus. Sine hoc nulla Respublica bene geritur; maxime cum vicinorum status ignoratur; nec deliberationes & negotia publica rite tractantur; contra Notitia hæc probe percepta magnam personis publicis auctoritatem conciliat, ac voluptatem, qua totius orbis Imperia domi præbet inspicienda. Necessitas eius in propria Republica præ exteris.

§. I.

COgnitis Notitiæ nostræ fontibus, obiecto, & forma, superest, vt de fructibus illius breuiter dicamus. Quorum primus ac præcipuus est, quod ad acquirendam ciuilem prudentiam, quæ magnam partem ex singularibus hauritur, non solum vtilis, sed plane necessaria est. Qua de re iam diximus. Addi potest Kekermannus *in præfatione Disputat. Politic. specialium*, quæ exstat *tomo secundo Systematis Systematum. pag. 1438. & seqq.* D. Conringius in supra laudato *cap. XII de prudentia ciuili.*

c. I. IV &c.

§. II.

Deinde nec historia, quæ merito inter præcipua ciuilis prudentiæ præsidia censetur, recte intelligi, adeoque nec

nec recte ad vsum transferri potest, nisi quis statum eorum Imperiorum, quorum illa res gestas exponit, probe cognouerit. Quomodo enim consilia, occasiones, caussas, prætextus, aliasque circumstantias recte diiudicabit, qui ignorat, qualis illa Respublica, & quis eius status, quod regimen hoc illove tempore fuerit?

§. III.

Sed neque III quisquam vllam Rempublicam bene geret, aut administrabit, qui suæ ciuitatis, in qua versatur, notitia destitutus sit. Qui enim regat ciuitatem, cui illa non satis perspecta sit? non magis certe, quam medicus curabit corpus, cuius sibi constitutio ignota est. Ad ciuitatis autem cuiusque plenam notitiam, non tam requiritur, vt quis noscat, quæ illi interna & veluti domestica sunt, sed etiam ne ignoret, quæ foris & in aliis ciuitatibus obtinent, aut geruntur. Qua de re Conringius: *Etiam externa illa*, inquit, *pernoscenda esse, ad id, vt tuæ Reipublicæ omnia plene scias, aut vt integræ ciuitatis alicuius plenam habeas prudentiam particularem, argumento est, quia sine illorum cognitione, nemo aptus esse potest, omni sane ex parte, recte Reipublicæ alicui consulere. Caussa vero huius est, quia ciuitas & Respublica quæque, vel indiget aut fauore, aut auxiliis, aut bonis nonnullis alterius Reipublicæ, vel habet, quod ab illa sibi metuat; vel denique potest aliquod rerum suarum emolumentum inde exspectare. Nihil horum vero cedere in in vsum Reipublicæ illius, cuius notitiam primario spectas, potest, nisi probe cognitis iis omnibus, etiam alterius Reipublicæ, quæ isthuc faciunt. Non sane expleueris ex alieno indigentiam Reipublicæ tuæ, nisi scias, quænam alibi reperiri queant, & quemadmodum sint acquirenda. Pari modo caueri non poterit, si quid aliunde ex vicinia forte imminet maligni, nisi omnia eius ciuitatis teneas, quæ cauenda fortasse sunt. Non* l. c. p. 239.

denique foris emolumentum parari potest, nisi scias, & vbi & quomodo possit obtineri.

§. IV.

Itaque si quis suæ Reipublicæ plenam perfectamque Notitiam comparare cupit, ei necessarium est, vt simul vicinarum, aliarumque res ac statum cognoscat. Sic v. g. homini Germano non solum necessaria est cognitio Imperii Germanici, sed etiam regnorum Galliæ, Daniæ, Suediæ, Poloniæ, Hungariæ, ac Rerumpub. Heluetiarum, & Belgicarum; & propter Poloniam Regni Moscouitici, propter Hungariam Turcici, propter hoc Persici, &c.

§. V.

Neque poterit quis IV in deliberationibus & negotiis Reipublicæ suæ munere recte fungi, nisi variarum Rerumpublicarum cũ veterum, tum præcipue recentiorum, Notitia instructus. Quomodo enim v. g. persuadere potuerit, qui non est instructus variarum Rerumpublicarum exemplis, quibus doceat, hæc aut illa consilia salutaria aut noxia fuisse, aut esse? vnde & Aristoteles ab eo, qui persuadere velit, requirit, *vt mores & instituta gentium teneat.*

lib. I Rhet. cap. IIX.

§. VI.

Quinto, quemadmodum peregrinatio, ita & variorum Imperiorum Notitia, plurimum conciliat auctoritatis, & existimationis, iis, qui in actu rerum versantur. Est enim veluti domestica quædam peregrinatio. Auctoritatis autem quantus in omni vita, ciuili præsertim, sit vsus, nemini potest esse ignotum.

§. VII.

Postremo, quanta sit voluptas & delectatio, domi & in museo per vniuersum orbem veluti peregrinari, & cuncta illius Imperia vno quasi intuitu & accuratius multo, se-

ſecurius, & citius, quam ſi ipſe orbem circumeas, inſpicere & conſiderare, nemo facile verbis digne expreſſerit.

§. VIII.

Non diffitemur tamen I magis neceſſariam eſſe Notitiam propriæ Reipublicæ, quam exterarum; atque hanc poſteriorem non niſi ſecundario, & quaſi ex accidenti, requiri. II Exterarum non requiri plenam Notitiam, ſed, vt recte monet Conringius, ſatis eſſe, ſi illa earum haud ignorentur, quæ tuæ ciuitati vel obeſſe vel prodeſſe poterunt: eoque, prout externæ Reſpublicæ magis minusve ad id faciunt, ita illarum Notitiam magis minusve vtilem vel neceſſariam eſſe. III Rectoribus quidem ciuitatis nihil ignorandum eſſe eorum, quæ præcipua ſunt in ciuitate ſua; niſi Rempub. perdere, & ſe prudentibus deridendos propinare velint: non autem id requiri in quolibet curatore Reipub. negotiorum, ſed ſatis eſſe, vt illius ciuitatis ſuæ partis plenam Notitiam habeat, quam ipſe curant. *l. c. p. 140.*

CAPVT DECIMVM.

Tractationis nexus. Vtilitas Notitiæ huius pariter & neceſſitas repetita. Origo Imperiorum alia immediata, alia imediata. De immediata quærenti non reſpicienda ſola ratio & natura: cui conſentanea eſſe Imperia non negatur: quemadmodum nec illud, antiquiora maxime congrua eidem fuiſſe. Deus Imperiorum auctor eſt: ab eo fundamenta oeconomicæ, Eccleſiaſticæ & Politicæ Hierarchiæ;

electio regum; Imperia antediluuiana; qualia hæc inter pios iuxta & impios fuerint; Imperia prima postdiluuiana, qualia? variæ Imperiorum caussæ secundariæ. Anacephalæosis dictorum de prima Imperiorum origine.

§. I.

QVæ in singulis Imperiis præcipue consideranda esse diximus, intelligi satis & perspici nequeunt, nisi de vnoquoque eorum explicatio terminorum, definitiones, differentiæ, & generales obseruationes præmissæ fuerint. Id vero cum in speciali Imperiorum tractatione fieri nequeat, videmur operæ pretium facturi, si in hac & in reliquis introductionis partibus ea omnia breuiter tradamus.

§. II.

Primam classem eorum fecimus, quæ ex Historia desumi debent, eoque retulimus *Imperiorum ortum, incrementa, decrementa, mutationes, euersiones* cum *Catalogis* & *Genealogiis Imperantium*. Horum enim exactior in singulis Imperiis cognitio ad controuersias Principum & populorum caussas & prætextus prætensionum, origines & fundamenta fœderum aut inimicitiarum, arcana & rationem status, ac eiusmodi alia recte intelligenda & discernenda, non solum valde vtilis, sed plane necessaria est. Nam in his omnibus sæpissime rationes & fundamenta negotiorum ac controuersiarum a superiorum temporum rebus gestis aut pendent aut arcessuntur. Quare nisi quis cuiusque Imperii saltem summariam historiam animo teneat, plane penitusque cognosci non possunt.

§. III.

§. III.

Deinde ad deliberationes quoque de præcipuis & grauioribus Reipub. negotiis earum rerum cognitio requiritur. Nam etsi, quæ iam præterierunt, non solent trahi in deliberationem, facit tamen haud parum ad deliberationem, isthæc nouisse; quandoquidem perfrequenter in futurum probe consulere haud possis, nisi noueris qua ratione vel constituta vel corrupta vel correcta antehac fuerint illa, de quibus forte nunc deliberatur. *Conring. de Ciu. Pr. cap. XII p. 236.*

§. IV.

Denique quantum ad ciuilem prudentiam tum generalem, tum specialem ciuitatis alicuius comparandam adiumenti adferat, quam item iucundum & viro politico dignum sit, si quis norit, qua origine singula in ciuitate aliqua cœperint, quas mutationes passa sint, vnde firmitudinem acceperint, quodnam denique noxæ aut commodi ciuitati attulerint, facile quis ex se intelliget.

§. V.

Origo Imperiorum alia *immediata* est, alia *mediata*. Illam voco, cum multitudo aliqua hominum primum in vnum corpus certasque leges & formam regiminis coit. Hanc, cum ex vno pluribusque imperiis iam ante constitutis ac fundatis, noua Respublica nouumque Imperium oritur.

§. VI.

Quænam *prima* siue *immediata Imperiorum Regnorumque origo* fuerit, vetus & peruulgata quæstio est, sed a plerisque philosophice potius, quam historice tractata, dum non tam in id inquisitum est, quod reuera factum esset, quam quod naturæ & rationi maxime consentaneum videretur, modo disputandi e schola Platonis orto & passim ab aliis veterum vsurpato, quod præsertim de Ethnicorum

rum ſuper hac quæſtione Philoſophia dicendum, quæ meris coniecturis nititur, iisque tam variis, vt nonnunquam contraria affirmarint. Quanquam & Chriſtianorum nonnulli parem culpam incurrerunt, dum neglectis ſacris litteris e ſola ratione & fabulis Ethnicorum ortum regnorum inueſtigare ſunt conati.

§. VII.

Neque tamen nihil veritatis eorum placitis ſubeſt, maxime in iis, quæ de regibus aureæ ætatis, de regnis Heroicis, de imperiis iuſtitiæ fruendæ defenſionisque cauſſa conſtitutis, deque naturali hominum propenſione ad ciuilem ſocietatem philoſophantur. Veriſſimum enim eſt, imperandi parendique ordinem eſſe iuris diuini naturalis, eumque finem ſpectare, qui ſociali hominum naturæ maxime accommodatus eſt: puta iuris ſocietatem atque communionem, cuius obtinendæ cauſſa deligi debuerit optima ratio Imperii, tum conſtituendi, tum adminiſtrandi. Neque minus verum eſt, mitioribus & antiquioribus ſæculis plurimas gentes vſas fuiſſe eiusmodi forma Imperii, quæ cum ratione & natura hominis, quoad humana infirmitas patitur, præcipue conueniret. Sed hæc tamen profunditatem huius quæſtionis nondum exhauriunt; nec ad primam Imperiorum originem penetrant, quæ longe altius repetenda eſt.

§. VIII.

Sic ergo ea de re plerique ſaniores Politici pariter ac Theologi exiſtimant, *primam Imperiorum, poteſtatisque originem a iuſſu & ordinatione diuina legeque naturali arceſſendam eſſe.* Qui enim ſocietatem præcepit, is & ordinem ſocietatis præcepit, hoc eſt, ordinem imperandi & parendi; in minus perfecta quidem ſocietate Imperio mari-

rita-

ritali & paterno; in perfectiore, qualis est ciuitas, ciuili constituto. Quo pertinet quartum Decalogi præceptum, e cuius dictamine recte Christiani Doctores omnem imperandi parendiq; ordinem arcessunt: cum non solum sacræ litteræ passim, sed ipsa quoque natura, quod etiam Ethnici cognouerunt, pro parentibus haberi colique iubeat, quicunque aliis prouisu imperioque præsunt. Videatur, præter Theologos, Bœclerus ad Grotii l.I cap. III, p. 197. & seqq.

§. IX.

Ab eodem diuino Numine fundamenta, vt Oeconomicæ & Ecclesiasticæ, ita & Politicæ Hierarchiæ, sub ipsa mundi incunabula in Paradiso iacta sunt; in quo etiam si non peccassent primi homines, ordo tamen aliquis & quædam in officio consulendi, eligendique relatio (quanquam longe alia, quam quæ nunc obtinet, tam imperantibus quam parentibus dura ac molesta) futura erat; idque haud dubie sub monarcha Adamo: quis enim dignior Imperio, quam vniuersi generis humani auctor? *Bœcl. l. c. p. 200. seqq. Gerh. L. de Mag. Pol. c. III, S.*

§. X.

Ab eadem denique prouidentia diuina, vt humani generis ex vnica sanguinis gutta in immensum propagatio, sic & instinctus ille fuit, quo ad socialem vitam suique conseruationem primi mortales, excitati ab ipsa necessitate & egestate, sibi præfecerunt, quos prudentiæ & iustitiæ laude præstare animaduerterent.

§. XI.

Hunc ergo Dei naturæque iussum, hanc diuinam institutionem, hunc naturæ instinctum secuti primi mortales, postquam in aliquam multitudinem excreuerant, in certas ciuitates distingui cœpere, quanquam alia ratione pii & fideles, alia impii Cainitæ. Ac inter fideles quidem

dem verisimile est, postquam multiplicato genere humano familiæ dispersæ sunt (nam antea hauddubie Adamus sicuti liberorum suorum Pater, & auditorum Pastor, ita & familiarum Princeps fuit) singulas familias fuisse pro singulis Rebuspub. neque ample difussam exstitisse formam imperandi, sed pleraque auctoritate Principum familiæ siue Patriarchiarum tractata. Id quod facile fieri potuit, in tanta primorum hominum longæuitate: qui cum præterea & concubinis vterentur, aut saltem plures vxores ducerent, posteri eorum in tantam multitudinem etiam viuentibus ipsis excrescebant, vt speciem Reip. constituerent. Itaque tum, saltem inter pios, moderatissimi & veluti patrii Imperii forma videtur obtinuisse, cuius iura & summa potestas penes DEVM esset, sola administratione illius Patriarchis relicta, ad modum illius regiminis, quod Politicorum nonnulli *Theocraticum* vocant. Nam cum id postea in populo Israelitico diu duraverit, (vt scilicet iura Maiestatis, proprie loquendo, penes solum DEVM remanerent, cuius oracula in cunctis negotiis ciuilibus, quæ quidem alicuius momenti essent, requirebantur;) non est, cur aliter obtinuisse existimemus antiquioribus temporibus, quibus pariter diuinæ reuelationes & Patriarcharum familiarior cum DEO conuersatio vigebat.

§. XII.

At in impiis Cainitis videtur violentius Imperium cœpisse cum ipso Caino, peruersæ gentis stirpe. Quem credibile est condita Vrbe, quam ab Henochi filii nomine appellauit, dominatum viuo adhuc Patre fundasse, mortuo roborasse, & filiis suis tradidisse. E quibus tamen, judicio D. Augustini, non semper primogeniti Patribus in regno successere, sed quos regnandi meritum, propter

l. XV de C. D. c. XX.

vir-

virtutem, terrenæ ciuitati vtilem, vel fors aliqua reperiret, vel ille potissimum hereditario quodam iure regnandi, quem præ ceteris filiis dilexisset. Ab his pleraque ab arbitrio & libidine imperantiū, præsertim proximis diluuio sæculis peracta fuisse, credere nos iubet immanitas scelerum istius temporis, quæ DEVM mouit, vt totum genus humanum, paucissimis exceptis, vniuersali inundatione deleret. Nam inter ea & tyrannidem fuisse vix dubitare licet.

§. XIII.

Post diluuium sub Noacho, velut altero humani generis conditore, nouum Imperium surrexit, cœlitus armatum gladio, legibusque, tum iis, quæ *Genes. IX.* recensentur, tum, si vera sunt, quæ Doctores Iudaici tradunt, septem Noachidarum præceptis. De quibus videndi Pet. Cunæus *a*) aliique plures, sed inprimis Ioan. Seldenus *b*) in Opere, De Iure N. & G. sec. disc. Ebræor. quo vniuersam rationem primæui Noachidarum Iuris exposuit. Huius imperii formam, credi par est, eandem fuisse, quæ inter pios ante diluuium obtinuerat, atque in Semi posteris diu obtinuisse. Sed dispersis postea Noachi posteris, totumque orbem inter se partientibus, paullatim varia regna, Principatus, & Dynastiæ surrexerunt, angustis pleræque limitibus contentæ, ita vt singulæ fere vrbes singulos Reges haberent, donec nonnulli, siue dominandi cupidine, siue iniuriis lacessiti, vicina imperia inuadere, ac vi atque armis subigere cœperunt. E quibus præcipuus fuisse dicitur Nimrodus, Chamita, qui vastum Imperium animo agitans, omnium nationum capita suo vnius sceptro subiicere conatus, ingentem turrim ædificare cœpit, specie quidem, vt operis gloria ædificantes maneret; sed reuera, si piorum quorundam doctorumque hominum interpre-

a) *l. II de Rep. Ebr. c. XIX.*

tationem admittimus, vt homines diuturnis laboribus occupatos vnitosque detineret, sibique magnifico opere auctoritatem pararet, & munimentum tyrannidis conderet: quod consilium etsi linguarum confusio intervertit; nihilo tamen secius paullo post a Nimrodo, si vera sunt, quæ vulgo dicuntur, Imperium Assyriacum primum inter magna orbis Imperia fundatum est.

§. XIV.

His temporibus etsi plerique populi certis Imperiis subiecti fuerint, verisimile tamen est, quosdam homines aut fuga tyrannidis, aut conscientia scelerum, a se perpetratorum, metuque pœnarum, aut denique ob commodum aliquod consequendum, in silvas ac solitudines confugisse, productaque numerosa sobole successu temporis in tantum excreuisse numerum, vt totæ gentes feræ, & e latrociniis in siluis ac montibus viuentes, reperirentur. Inde enim potius factum crediderim, vt plures nationes sine legibus & ordine degerent, quam quod antiquissimi mortalium, vt nonnulli somniarunt, in siluis & agris ferarum ac pecudum more vagati fuerint, arborumque frugibus & glandibus victitarint. Hæ tamen gentes postea variis temporibus aliæ vi subactæ, deuictæque, aliæ necessitate viuendi, vinculo religionis, ingeniorum similitudine, aliisque caussis, in certum ordinem coierunt, & perfectum ciuitatis statum constituere cœperunt, adeo vt hodie vix vllibi, quam in America forsan, & quidem interiori, terrisque incognitis, aliquam hominum multitudinem abque legibus & ordine viuentes reperias, eoque hoc sæculo vix vlla Imperia immediate oriri posse.

§. XV.

Hæc *de prima Imperiorum origine*, quorum summa huc redit: I Imperia cum omnia, tum antiquissima illa, ab in-

institutione diuina esse, ac a Deo ipso non solum concessa, permissa, approbata, sed etiam in salutem humani generis ordinata & præcepta : II Prima omnium ex Iure Naturæ, hoc est, potestate parentum in liberos profluxisse, formamque suam desumsisse, eo quidem modo, vt certis gradibus & progressionibus minorum societatum ad maiores prodierint : III Eorum, quæ postea successerunt, pleraque a necessitate ortum habere. Nam aucto hominum numero, cum omnibus sustentandis ditiones istæ non sufficerent, alii alias atque alias sedes quærere coacti sunt: IV Illa Imperia principio parua admodum fuisse, quod vnusquisque in finibus sibi constituendis non ambitionis, avaritiæ aut voluptatum, sed vnice suæ suorumque necessitatis rationem haberet: postea tamen superbia, mutuis iniuriis, dominandi cupiditate, & avaritia, aliorum Imperia inuasa atque subacta, atque ita factum, vt plura in vnum coalescerent : V Ex his rursus cum nonnulli metu tyrannidis, aliasque ob caussas secederent, rursusque coirent, alia noua Imperia enata esse.

§. XVI.

His Imperiorum caussis non male sequentes addi possunt: I Dissensiones & iniuriæ domesticæ, ob quas accidit, vt mortales eiusdem familiæ in factiones diuisi, discederent in partes, agrosve & dominia, quibus antea communiter fruebantur diuiderent. Quo factum est, vt singulæ partes propria iurisdictione ac Imperio vterentur: II Iniuriæ ab aliis acceptæ, ad quas promtius commodiusque repellendas plures familiæ in vnum corpus coiuere : III Metus a potentioribus, qui itidem plures coniunxit, ciuilemque societatem inire coëgit : IV Opum, atque diuitiarum studium : V Spes consilio & ope mutua res suas custodiendi atque tuendi : VI Mobilitas vulgi, quæ supre-

mæ cuiusdam poteſtatis Imperio conſtringenda fuit: VII Quod priuati ſuis etiam rebus male vterentur.: namideo rebus humanis conducibile viſum eſt, ſi modus propriis & priuatis rebus vtendi hominibus præſcriberetur.

§. XVII.

Falſum autem eſt,& partim Hiſtoriæ,partim & rationi repugnat, Imperia prima legitima non eſſe, etſi non ratione cauſſæ primæ, tamen reſpectu immediatarum cauſſarum,ſed violentum initium habuiſſe, ſeu vi coaluiſſe, quod viſum Bodino. Neque colligere licet a Legum origine ad ipſum Imperiorum ortum,vt Arniſæus prolixe oſtendit. Falſum II,Imperia tantum eſſe inſtituta in remedium corruptæ naturæ. Nam etiam in ſtatu integritatis, vt ſupra diximus,quoddam Imperiorum genus obtinuiſſet. Falſum III,Imperia tantummodo neceſſitatis & bene viuendi cauſſa primitus conſtituta eſſe, de quibus videatur Arniſæus. Falſum IV,Imperia eſſe tantum a Deo & Iure Naturæ ſuadente,ſiue permiſſiue & approbatiue, aut tacito Dei iuſſu,non autem præcepto; vt volebat Ferd. Vasquius,notatus & confutatus a Bœclero *a*) Quo etiam inclinare videtur Grotius *b*) & Lampadius *c*) qui non DEI præcepto, ſed ſponte, conſcientia infirmitatis ſuæ, homines in ſocietatem coiuiſſe volunt.Falſum V, homines initio in campis & ſiluis pecudum inſtar vagatos, poſtea per eloquentiam ad ſocietatem ciuilem perductos eſſe. Falſum denique VI,quaſdam gentes primitus vixiſſe ſine vllo imperio & ordine. Neque idcirco Imperium non habuiſſe cenſendi ſunt, quod vrbes & pagos non inhabitarint. Nam & Germani Veteres, cum Principes & leges, atque communem Rempublicam haberent,per multa tamen ſæcula ſeparatim & in ſingulis tuguriolis habitarunt.

l. I de Rep. c. VI.

l. Rel. Pol. c. I. S. III.

§. IX.

l. c. S. I. § VI & VII.

a) ad Grot. l. I. p. 203. ſeqq.

b) Proleg. ad I. B. & P. p. IV. & l. I c. II. n. I.

c) de Rep. Rom. Germ. p. I. §. 3.

CA-

CAPVT VNDECIMVM.

Mediata Imperiorum origo est ex aliis, iisque vel permanentibus; vel pereuntibus. An mutata forma regiminis, nouum Imperium nascatur? An, si populus loco migrauerit; aut limites Imperii protulerit; aut si populus illuuie variarum nationum mutatus fuerit? hypotheses de Imperiis proprie sic dictis repetitæ & accommodatæ.

§. I.

SEcunda siue *mediata Imperiorum Origo* duorum est generum; vel enim permanent & perdurant ea Imperia, e quibus alia atque noua oriuntur; vel ortis nouis tolluntur atque intereunt.

§. II.

Prius his fere modis contingere solet: I Cum ex aliqua gente, ob abundantium hominum, locorumque angustiam aut paucitatem eorum, quæ ad vitam tolerandam sunt necessaria, vel etiam ob tyrannidem Imperantium, discordias ciuiles, metum hostis potentioris sibi imminentis, aliasque caussas aliqua multitudo hominum relicto solo patrio, nouas sedes quærit, ibique nouum Imperium fundat. Quod olim creberrime factum, ac plerisque magnis Imperiis nostri proximique temporis ortum dedisse, historiæ docent: II Cum exercitus ex vna pluribusque gentibus, aut etiam a variorum populorum colluuie conflatus, sub vno pluribusque Ducibus, parte aliqua terræ occupata, sibi Imperium condit, ab eo, cuius antea

pars

pars fuerat distinctum, nec vllius Imperio obnoxium, id quod similiter aliquoties factum legimus : III Cum colluuies variorum hominum e diuersis Imperiis profugorum Duci cuidam se adsociat, eiusque ductu nouam Remp. constituit, vt factum sub Romulo Romani Imperii fundatore : IV Cum multitudo aliqua classe profecta, in alias oras sponte aut tempestate delata, vi armata, vel consentientibus, qui eas regiones tenent, tractum aliquem terrarum ita occupat, vt libere, neque alterius potestati obnoxia viuat, qua ratione Troianorum Imperia in Italia prodierunt. V Cum aliquæ ciuitates aut Principes, qui antea magno cuidam Imperio subiecti, post ab illius potestate eximuntur, ac in plenam libertatem sese adserentes, a corpore suo veluti diuelluntur, & separatim corpus constituunt; idque vel armata manu, vel certa pecuniæ summa persoluta, vel denique ex gratia singulari, ac propter operam Imperantibus aut imperio fideliter nauatam. Ad istam rationem pleræque prouinciæ Europæ ab Imperio Germanico, Asiaticæ & Africanæ a Romano, veteri scilicet, auulsæ sunt. Est etiam, cum id sola defectione fit, sine bello, aut etiam certa transactione. Priori modo Lusitania cum annexis prouinciis ab Imperio Hispanico; Posteriori nuper Prussia Ducalis a regno Poloniæ, Ducatus Slesuicensis a regno Daniæ, vtroque quædam Respublicæ Helueticæ ab Imperio nostro Germanico auulsæ, noua Imperia constituerunt.

§. III.

His omnibus modis nil amplius Imperiis, iam ante constitutis, decedit, quam multitudo aliqua hominum, aut quædam vrbes prouinciæque; Imperia vero idcirco, & eadem quidem, quæ antea fuerunt, esse non desinunt. At iis modis, qui sequuntur, pristina Imperia aut omni-

no,

no, aut saltem secundum speciem, siue rationem corporis, vt Grotius loquitur, pereunt & alia esse incipiunt. Scilicet: I, cum, quæ vna ciuitas fuerat, ob discordias mutuas, aliasve caussas vel sponte, & mutuo consensu, vel vi bellica dissoluitur, & in diuersas partes diuiditur, quarum singulæ potestate summa sunt præditæ; vti factum est a successoribus Alexandri Magni, in regno Macedonico: II, Cum vnum regnum aut principatus, ob pluralitatem heredum succedentium in diuersa regna ac principatus, quorum nullum ab alterius arbitrio dependet, dispescitur. Quæ olim frequentissima ratio fuit; hodie vero præcauetur, siue legibus regnorum fundamentalibus, siue vltima voluntate regnantium; ne cum diuisione Principatus vis atque potentia Imperii dissoluatur: III, Cum duo pluresve populi ac ciuitates ita vniuntur, vt in vnum corpus communionemque Imperii transeant: IV, Cum populus, qui ob pestilentiam, seditionem, similesque caussas discesserat, aut vi ita fuerat distractus, vt rursus in idem corpus, eandemque formam coire nequeat; quod interdum bellis fieri solet; aut totus, aut aliqua sui parte in nouas leges, nouamque regiminis formam coit.

II de I.B & P. IX. §. III

§. IV.

Secundum Aristotelem tum quoque nouum Imperium nasci dicendum est, cum ciuitas formam regiminis mutat, ac v.g. regnum in Aristocratiam, hæc in popularem statum migrat. Nam, *siquidem communio quædam ciuitas est*, inquit, *cum ciuitas diuersa redditur specie, Respub. variatur; necessarium esse vtique videtur, & ciuitatem non esse eandem, quemadmodum & chorum quandoque quidem comicum, quandoque autem tragicum; diuersum esse dicimus, iisdem sæpe personis exsistentibus.* Aristotelem sequitur & Feldenius a) Contra Grotius b) negat, refer-

l III Pol. c. 2.

a) ad Grot. l. II c. IX. §. 8.
b) c. I.

N re

re, quomodo gubernetur ciuitas, regione, an plurium, an multitudinis Imperio: eundem enim esse populum Rom. sub regibus, Consulibus & Imperatoribus. Immo etiam si plenissimo iure regnetur, populum eundem fore, qui antea erat, cum sui iuris esset; dummodo Rex ei præsit, vt caput istius populi, non vt caput alterius populi. Nam Imperium, quod in Rege est, vt in capite, manet in populo, vt in toto, cuius pars est caput. Quam sententiam sequitur & Auctor *a) Iuris & Iudicii fecialis*. Addatur Bœclerus, *b)* cuius iudicio ciuitas, vt eadem sit, non debet Monarchiæ, Aristocratiæ, & sic deinceps, sed essentiali formæ, id est, ordini imperandi & parendi, siue Imperio siue Maiestati, nondum ita consideratæ, vt in vno & pluribus existit; quod ad formas accidentales pertinet. Et certe nisi verior est hæc sententia, tutior saltem & instituto nostro accommodatior est. Nam cum plerorumque Imperiorum regimen paullatim & veluti insensibiliter mutetur, si tum alia facta dicenda sunt, initium cuiusque & interitus exacte definiri non poterunt.

a) part. II S. II qu. VII
b) de eo, quod ciuit. egit. p. 55.

§. V.

Sed neque tum nouum Imperium oritur, si loco migrauit populus, siue sponte ob inediam aut alia mala, siue coactus; modo species corporis permaneat, neque dissoluatur communio iurium & legum, quibus populus & ciuitas ita continebatur; quod tamen de toto populo aliquo accipiendum est. Nam si pars eius, etsi magna, immo potentissima, alio se transferat, nouum Imperium oriri supra diximus. Quanquam non facile inuenietur exemplum ciuitatis pluribus nationibus, vrbibus aut pagis constantis, quæ tota proprio auspicio, arbitrioque alio concesserit, vt recte a Bœclero annotatum.

l. c.

§. VI.

§. VI.

Multo minus noua orietur ciuitas, si contrahatur aut amplificetur locus, aut disiungatur interuallis; quemadmodum nec, si sedes Imperii alio transferatur. Quamquam hoc posterius haud raro via aut omen fuerit noui Imperii. l.c.p.31.

§. VII.

Postremo, neque tum nouum, & a priori diuersum Imperium oritur, cum populus aliquis variarum nationum illuuie corrumpitur, & splendorem, potentiam, mores ac leges pristinas amisit. Quare, quod Piso, apud Tacitum, Athenienses sui temporis, non Athenienses, tot a dibus exstinctos, sed colluuiem nationum haberi vult, in eo caussæ inseruit, atque odio locum dat. Offensus enim erat, vt Tacitus mox subiicit, propria quoque ira, quia Theophilum quendam, Areopagitarum iudicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Ann.II cap. LV. Grot.l.c. §.III.

§. VIII.

Ex iis, quæ superius diximus, apparet, etiam aliis quibusdam casibus non statim oriri nouum, aut aliud Imperium, etsi id cuidam primo intuitu videri queat, vt: I, quando ciuitas aliqua, Principatus, Comitatus, aut Dynastia fit liber Imperii Germanici Status: II, Cum plura regna, aut Principatus, commune aliquod caput, scilicet Regem vnum, adipiscuntur, ita tamen, vt neutrum ab alterius arbitrio pendeat: III, Cum diuersa imperia arcto fœdere in vnum systema coalescunt: IV, Cum coloniæ deducuntur, quæ agnoscunt Imperium vrbis aut Reipub. matricis: V, Cum duo Imperia fœdus inæquale inter se coëunt, aut alterum alterius patrocinio se permittit: VI, Quando alicui confertur pars, aut prouincia Imperii alicuius in feudum ita, vt is pro arbitrio possit regere, nec in administra- Cap. III §.XI seq. §.XIX. §.XX. §.XXV. §.XXII.seq. §.XXX.seq.

tione illius vllo modo dependeat a conferente, nec subditus sit illius. Idem existimandum est VII de Imperiis a forma recta in prauam siue corruptam, v.g. a regno in tyrannidem, Aristocratia in Oligarchiam; aut corrupta in rectam, vt e tyrannide in Aristocratiam, aut Democratiam transeuntibus. Itemque VIII, quando duo aut tres vni alicui Imperio, diuisis inter se prouinciis eius, vna præsunt, idque communi nomine administrant, vt factum a Diocletiano, & Maximiano, a filiis Constantini M. &c. Denique IX, si pars aliqua Imperii rebellet, & ad tempus Regis sui Imperio se subtrahat.

CAPVT DVODECIMVM.

Incrementa Imperiorum eueniunt vel quoad amplitudinem, vel quoad potentiam & opes. De incrementis scriptores Systematici & particulares.

I §.

INcrementa Imperiorum voco, cum ditionibus & amplitudine prouinciarum, aut etiam opibus & potentia augentur & crescunt. Pleraque enim Imperia sub ortum suum angustis admodum limitibus continentur, potentiaque & opibus parum valent; sed successu temporis viribus atque prouinciarum numero augentur, & in magna sæpe Imperia euadunt, idque variis modis ac titulis, quorum præcipuos breuiter recensebimus.

§. II.

Ditionum amplitudo augetur, cum pristino territorio nouæ regiones, prouinciæ, dominia vrbesque accedunt. Id quod his fere modis euenire solet: I, *vi bellica*, cum

cum hostium siue quæsitorum, siue sponte se offerentium ditiones, victis illis, in victoris potestatem, siue inuitis prioribus Dominis, siue per transactionem pacificam transeunt: II, *Spontanea subiectione*, cum se defensionis gratia potentiori dedit aut subiicit ciuitas, siue status aliquis inferior, quod videat alia ratione incolumitatem suam se tueri non posse; quod interdum fieri Grotius docet. III, *Matrimoniis* cum aliis Principibus, vel eorum liberis, fratribus aut sororibus, aut cognatis contractis: qua ratione Gallica potissimum & Austriaca potentia creuit: IV, *Coniunctione*, cum alterius Imperii Princeps in Regem electus, suas ditiones cum eo Imperio, cuius Rex fit, coniungit vera vnitate, eidemque, vt vulgo loquuntur, incorporat: sic per Iagellonem, Ducem Lithuaniæ, a Polonis Regem electum, Lithuania Poloniæ accessit: V, *Emtione*, cum ciuitas, aut Princeps, pecunia ad res gerendas tuendumque statum suum indigens, partem ditionum suarum alteri vendit. Cui rationi affinis est oppignoratio, qua, quæ in alterius Principis aut Reipublicæ potestatem transeunt, ditiones aut vrbes, vix vnquam ad Dominum suum redire solent, id agentibus creditoribus, vt semper aut impediatur debitor, ne creditam pecuniam possit reddere, aut sibi prætextus in promptu sint, cur restitutionem differant, aliquando & ipsorum oppignorantium voluntate suspensa restitutione: VI, *Occupatione*, cum in nouas regiones vel derelictas, aut incolis vacuas, quales hodieque plures in Africæ, Asiæ & Americæ insulis reperiuntur; vel ab aliis habitatas, pulsis sessoribus antiquis, coloniæ deducuntur; qui modus olim Atheniensium & Lacedæmoniorum, hoc & superioribus sæculis Hispanorum, Lusitanorum, Anglorum & Belgarum potentiam plurimum promouit; certe vires Hispanicas potissimum sustentat: VII, *per auxilia sociis lata*;

I de I.Bel.& Pac. III, §. 8.

Sprenger. in Bono Pr. Ax. VI.

quorum hostes subiugati sæpe in illorum potestatem concedunt, qui auxilium tulere: quomodo Cicero ait, *Populum Rom. sociis defendendis terrarum omnium potitum esse*: VIII, *Per suppressionem ipsorum sociorum*, & fœdera inæqualia; quæ, vt etiam supra monuimus, plerumque hic effectus sequitur, vt infirmiores socii tandem in potestatem potentiorum concedant, quod olim Romanorum sociis, in Italia, aliisque pluribus euenit. IX, *Vicinorum ruina*; sic e ruinis Babylonicæ Monarchiæ Persica, e Persicæ ruinis Græca, e Græcæ Romana, denique ex huius imminutione Turcica creuerunt.

cap. III. §. XXIII.

§. III.

Potentia & opibus crescunt Imperia per *concessionem libertatis & immunitatum; per admissionem peregrinorum ad honores & Magistratus; per varietatem studiorum & artium in ciuibus; per studium armorum; per commercia & nauigationes in regiones externas; per concordiam ciuium inter se & cum vicinis; per fœdera cum principibus populisque aliis.* De quibus aliisque modis augendi potentiam Imperiorum commodius dicetur inferius, cum exponemus, in quo illa consistat, quibusque partibus absoluatur.

§. IV.

De incrementis Imperiorum, qui plura cognoscere desiderat, ei, præter Scriptores Systematum Politicorum, legendi sunt peculiares hac de re auctores, quales sunt Renatus a Lusinga, in libris III *de incremento, conseruatione & occasu Imperiorum*, Gallice ab eo conscriptis; sed ab Hieronym. Nasello in Italicam, a Iac. Geudero in Linguam Latinam, denique a Ioan. Frederico Furtenbachio in Germanicam, dissimulato auctoris nomine, translatis, ac sub titulo: *Metamorphosis Regnorum & Rerumpublicarum*, Francofurti, ∞ IↃc LVI, impressis; item Duretus in eiusdem

dem argumenti opere Gallico; Ioan. Boterus in libris III delle cause della grandezza delle città, siue, *de caussis magnitudinis ciuitatum*; libris eius *della Ragion di stato* siue *de ratione status* subiunctis; Hippolytus a Collibus, in libro *de incrementis ciuitatum*, paucis abhinc annis a Chr. Heroldo Germanice edito & alicubi aucto; Christophorus Besoldus, in Tractatu de *Incrementis Imperiorum, & eorum amplitudine procuranda.*

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

Decrementa Imperiorum, quoad ditiones & potentiam per imminutionem incolarum, opum, vrbium & propugnaculorum; armorum & fœderum. Caussæ decrementorum præcipuæ. Scriptores de iis præter Systematicos particulares. An & astrorum influxu decrescant aut euertantur Imperia? Gassendus laudatus.

§. I.

D*Ecrementa Imperiorum* appello, cum vel ditiones aliquas partemque territorii sui amittunt; vel potentia, opibus & splendore decrescunt. Habent enim hoc pleræque omnes Respublicæ, vt postquam ad aliquod fastigium potentiæ & amplitudinis euectæ sunt, varias ob caussas, plerumque paullatim, & fere insensibiliter, interdum & subito, imminuantur, tandemque plane concidant.

§. II.

Ditiones Imperiorum partim iisdem modis, quibus eas

eas augeri diximus, partim & aliis amittuntur. Nempe: I *Bello*, cum aliqua pars Imperii vi ab hostibus occupata eadem vi retinetur, ab eoque Imperio, cuius antea pars fuerat, siue in perpetuum, siue per longum aliquod tempus, auellitur; qua ratione frequentissime Imperia imminuuntur: II, *Transactione* inter eos, qui hostes fuerunt, aut etiam inter alios inita: quomodo nuper Alsatia ab Imperio Germ. pars Belgii Hispanici, cum comitatu Russilionensi, ab Hispanico auulsa, Regi Galliæ; Prussia Ducalis, Electori Brandenburgico cessit: III, *Rebellione* aut *seditione* quorundam subiectorum, siue alteri Principi Reique publicæ sponte se dedentium, aut plane in libertatem se vindicantium: IV, Per *matrimonia* filiarum regiarum & principalium, cum aliis Regibus Principibusve contracta, quibus interdum dotis loco ita conceditur pars ditionum, vt a concedentis Imperio, aut absolute, aut sub certis conditionibus separetur. Exempla passim in historia Gallica & Hispanica exstant: V, *Testamento*, cum ditiones aliquæ alteri Principi populove legantur, quo pacto populus Romanus aliquot regnis Asiæ potitus est: VI, *Diuisione* in plures heredes, ita facta, vt singuli supremum Imperium obtineant: VII, *Venditione*; cum accepta pecuniæ summa aliqua pars Imperii aut venditur alteri Principi vel Reipub. aut libertati suæ permittitur. Sic Florentia 6000. Ducatorum, Luca 12000. sub Rudolph. III Imperatore, Sena sub Henrico V Imperatore se exemisse dicuntur. Eadem ratione regnum Arelatense ad Reges Galliæ transiit: VIII, *Oppignoratione* vnius aut plurium prouinciarum, necessitatis, luxus, aliave caussa facta. Nisi quod hoc casu dominium, si ius spectemus, penes oppignorantes remanet: IX, *Exemtione gratiosa*; quomodo nonnulli Venetos per pe-

peculiare priuilegium Imperio Romano exemtos iactant: X, *Donatione*; quo titulo plurimas Italiæ prouincias Papæ Romani tenent: XI, *Auctoritate Paparum & eorum Banno*, siue excommunicatione Ecclesiastica; qua factum est, vt plures prouinciæ ab Imperio Romano decerperentur; inprimis Italia fere tota, quam cum viderent Imperatores Germanici, se aduersus Pontifices tueri non posse, tandem illis relinquere coacti sunt. Eadem ratione maxima pars regni Nauarræ ad Castellæ Reges translata: XII, *Liberatione prouinciarum ab hostibus inuasarum, per alios, quam legitimos Dominos, facta*; quo titulo Hispaniæ Reges varia Hispaniæ Regna possident, a Saracenis & Mauris sine vlla Imperatorum Germanicorum ope recuperata.]

III.

Potentia & opes, quique ab his pendet splendor Imperii, tum maxime decrescunt, cum multitudo incolarum, reditus & thesauri publici, facultates priuatorum, numerus & amplitudo vrbium, ac propugnacula, apparatus armorum ac fœdera cum aliis Principibus populisque imminuuntur.

§. IV.

Incolarum numerus imminuitur, cum eorum magna pars, aut omnino deletur, quod fieri solet inundatione, terræ motu, ferro hostili, fame, peste, aliisque morbis epidemicis, incursione bestiarum, sæuitia Imperantium, aut ministrorum, aut ob metum belli, pestem, famem, nimias exactiones, tyrannidem Principum, vim religioni illatam, similesque caussas, solum vertit, atque alibi sedem figit.

§. V.

Publicæ priuatæque opes imminuuntur sumtibus bellicis maioribus, quam res ferunt; prodigalitate Impe-

rantium largitionibus non necessariis, nimio ædificandi studio, abitu ciuium multorum, facultates suas alio transferentium, sterilitate agrorum, inundationibus, incendiis, terræ motibus, crebra importatione rerum ad luxum facientium, neglectu commerciorum cum exteris, aut eorundem decremento a nimia multiplicatione vectigalium, superbia & inhumanitate incolarum, mutationibus portuum, aliisque caussis profecto.

VI.

Vrbium & propugnaculorum multitudinem, robur, splendorem, & celebritatem ferme eædem caussæ imminuunt: incendia, inundationes, terræ motus, sæuitia hostium, negligentia Magistratuum, imminuta frequentia incolarum, aut paucitas peregrinorum commeantium, mutatio alueorum & portuum.

§. VII.

Armorum apparatui potissimum officiunt negligentia & socordia imperantium aut præfectorum, ignauia & luxus subditorum, inopia publica, &c.

§. VIII.

Fœdera denique tolli atque imminui solent perfidia, superbia, vicinorum odiis, hostium multitudine & potentia, &c.

§ IX.

Caussæ decrementorum tam variæ ac prope infinitæ sunt, vt frustra futurus sit, qui cunctas se recensere breuiter existimet. Inter præcipuas hæ sunt: I, Communis conditio rerum humanarum, ceterarumq; sublunarium, variis mutationibus obnoxiarum, & cum ad summum fastigium peruenerunt, recedentium: II, Abstrusa quædam ratio prouidentiæ diuinæ, ad cuius arbitrium maxima quandoque Imperia vix quoquam suspicante, insigniter

ter decreſcunt : non quidem ex abſoluta Dei voluntate, ſed ob merita hominum aut aliquod Eccleſiæ bonum, nobis incognitum : III, Religionis immutatio aut contemtus, quem etiam Ethnicorum potentiæ nocuisſe, docet Machiauellus. De plerisq; autem magnis Imperiis idem prolixe oſtendit Tho. Bozius in libris VIII *de ruinis gentium & regnorum.* Idem interdum efficit nimius ardor & violentia in propaganda religione : IV, Disſenſus internus partium Reip. a quo ſeditiones, factiones, bella ciuilia, proditiones oriuntur : V, Nimia Imperiorum amplitudo; quæ, cum Imperantium ambitio terminos reſpuat, latiusque quotidie fines Imperii proferre conetur, tandem paullatim imminuitur. Principes enim & populi, qui ad quæuis continentia occupanda animum appellunt, nihil immotum & æternum Imperio ſuo polliceri posſunt: VI, Nimia felicitas publica, & omnium rerum bonarum abundantia; quam plerumque, dum homines fortunæ magnitudine abutuntur, comitantur corrupti ciuium mores, ſequitur fortuna inclementior: VII, Imperantium, magiſtratuum, aut miniſtrorum iniuſtitia, tyrannis, oppresſio pauperum, luxuria, libidines, arrogantia, crudelitas, perfidia, mollities & puſillanimitas: VIII, Inſolentia & audacia procerum, qui cum ſe vident præ aliis coli a ſubditis, & æſtimari, facile aduerſus Rempub. aut Principem conſpirant : IX, Nimia ſubditorum licentia, legumque & magiſtratuum reuerentia & grauisſimorum ſcelerum impunitas : X, Negligentia magiſtratuum & imperantium non attendentium ad ea, quæ ad tuendam augendamque potentiam & ſplendorem imperii faciunt : XI, Nimia tributorum exactio, quæ animos nunquam non exacerbat, ſubinde & ſubditos expellit : XII, Neglectus diſciplinæ militaris ac togatæ, vnde tumultus & ſeditio-

l. I de Rep. Diſc. XII.

nes nascuntur : XIII, Honorum ac præmiorum distributio neglecta, & inique aut imprudenter exercita: XIV, Nimia securitas ac fiducia virium suarum, qua hostibus ianua aperitur, occasionesque cauendi negliguntur : XV, Neglecta defensio subditorum aduersus iram externam aut iniurias procerum, ac ministrorum : XVI, Exterorum temera irritatio, aut in auxilium aduocatio. Hi enim plerumque partem prouinciarum auferunt: XVII, Odium subditorum aduersus Principes, Magistratus aut primarios Ministros : XIIX, Contemtus Principis ob eiusdem vitia, senectutem, orbitatem : XIX, Immatura Principum ætas, qua plerumque vicini aut proceres ad iniurias inferendas abuti solent : XX, Diuturnior absentia Principis ab Imperio aut sede Imperii, commodissima inuasuris, aut noua molientibus occasio : XXI, Interregnum; quo nihil aptius ad tumultus & exterorum iniurias: XXII, Vicinorum ambitio & cupido fines Imperii sui proferendi; qua instructi, vicinorum prouinciis ad quascunque occasiones vi vel fraude imminent : XXIII, Lites heredum in Imperio succedentium super successione & prouinciarum diuisione, aut modo eas tenendi : XXIV, Vicinorum Principum aut populorum inhumanior tractatio & contemtus.

§. X.

De his aliisque decrementorum caussis plura passim, tum prolixiores Systematum politicorum scriptores, Pet. Greg. Tolosanus *in Syntagm. Polit. lib. XXI & XXII*; Ioan. Chokier *lib. VI Thesauri Aphorismorum Politicorum, &c.* tum qui discursus, obseruationes, digressionesque & quæstiones Politico-Historicas scripserunt; in his Ge. Richterus *in Axiomatibus Politicis*; Ioan. Loccenius in Tracta-

tu,

tu *de periodis Imperiorum*; Renatus de Lusinga, in Tractatu supra laudato, *de Incrementis Imperiorum, &c.* tradunt.

§. XI.

Addunt nonnulli influxum Astrorum, quo, præsertim per coniunctiones magnas Planetarum, per Solis apogeum, aut varias configurationes cum Marte, Ioue & Saturno, Imperiis, maxime maioribus, damnum & imminutionem afferri volunt. Sed cum adhuc omnis ista vis astrorum incerta, ac hodie summis etiam Astronomis suspecta sit, ideo incertum est, Imperia per eorum varios adspectus ac positus imminui, mutari aut euerti: vt etiam iure dubitetur, an saltem iis præsignificentur huiusmodi euentus. Videnda inprimis, quæ de totius Astrologiæ incertitudine, post Ioan. Picum Mirandulanum, in libris XII *aduersus Astrologos*, Ben. Pererium libro II *Commentar. in Genesin*, Paullum Merulam lib. II *Cosmographiæ generalis cap. XVI*, Ger. Ioan. Vossium *Theologiæ Gentilis lib. II c. XLIIX*, Ioan. Barclaium *lib. II Argenidis*, aliosque plures, nuper solide & prolixe disputauit Petrus Gassendus, summus ætatis nostræ Philosophus, & Astronomus excellentissimus, *Epicuri sui siue Systematis Philosophiæ Epicureæ*, & denuo distinctius & accuratius lib VI Phys. sect. 2 Cuius aliorumque solidissimas rationes minime, nostro quidem iudicio, euertunt, quæ pro Astrologiæ veritate ac certitudine nuperrime attulit Io. Bapt. Morinus, in vasto opere *Astrologiæ Gallicæ, propriis Principiis & rationibus stabilitæ*, quæ Hagæ Comitum prodiit. Idem existimandum de Eclipsibus & Cometis, quibus & ipsis decrementa Imperiorum nonnulli magnam partem tribuunt, nisi quod de Cometis negari nequit, eos aliquando magnam mutationem agris & arboribus corporibusque humanis inferre. *Arnis. lib. II Doctr. Pol. cap. II.*

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

Euersio Imperiorum tribus potissimum modis contingit. Caussæ sunt eædem, quæ decrementorum. Mutationis vox latioris significatus; quid heic notet & quomodo differat ab euersione Imperiorum? de ea scriptores.

§. I.

EVersionem siue interitum regnorum, Imperiorum, ciuitatum, statuum & Rerumpub. voco, cum pereunt, & talia esse desinunt.

§. II.

Intereunt autem tribus modis, vel enim ipsum corpus plane exstinguitur, vel fit alterius pars, vel denique in varia imperia diuiditur. Corpus ipsum plane tollitur I, Cum populus aliquis separatum Imperium constituens exstinguitur, v.g. cum mari abripitur, terræ motu aut chasmate hauritur, aut sponte se internecioni dat; aut cum plane interficitur, vt Bizantino populo factum a Seuero. II, Cum populus aliquis abducitur in seruitutem, vt factum Israëlitis & Iudæis per Assyrios & Babylonios, & Iudæorum reliquiis per Vespasianum: III, Cum Imperium aliquod in Anarchiam degenerat, sublato discrimine imperantium & parentium, vt Syracusis factum post mortem Dionis: IV, Cum imperium aliquod dissoluitur, eiusque ciues in varias oras sparguntur, vt post excidium Troiæ factum a Troianis, qui partim aliis Imperiis, vt partes accesserunt, partim noua Imperia fundarunt.

Grot. II de I. B. & P. c. IX §. IV.

Arnis. II Doct. Pol. c. I.

§. III.

§. III.

Pars alterius Imperii fit ciuitas: I, cum in aliam ciuitatem adſcita particeps redditur iurium & priuilegiorum illius ciuitatis; quomodo Sabini & Albani Romano Imperio iuncti ſunt: II, Cum populus liber adſciſcitur in aliam ciuitatem, pluribus ordinibus conſtantem, ita, vt ſit pari cum illis iure: III, Cum in mixto ſtatu ciuitas libera venit in partem mixtionis, & quædam iura Maieſtatis poſſidet: IV, Cum Imperium aliquod in formam prouinciæ redigitur, aliisque legibus viuere cogitur. *Becl. de eo, quod. ciu. eſt p. 34.*

§. IV.

In plura diuiditur aliquod Imperium: I, ſi diuidatur inter plures heredes, quorum ſinguli ſumma poteſtate gaudent: II, Si ob diſcordias mutuas, vel vi bellica in plures partes, quarum ſingulæ ſui penitus iuris ſint, diſſiliat: III, Si mutuo conſenſu a ſe inuicem diſcedant, qui antea vnum corpus conſtituebant.

§. V.

Non autem interire exiſtimanda ſunt Imperia I, ſublata Imperii ſede. Sic Carthaginienſium Imperium manebat, etſi vrbs incenſa: II, Si transferatur populus in alium locum: III, Si vniantur plures ciuitates tantummodo per modum arctioris fœderis, non autem per veram vnionem: IV, Si Respub. e recto ſtatu in corruptum tranſeat; hæc enim mutatio tantum non interitus Reip. eſt: V, Si mutet formam regiminis. Nam eo caſu, vt ſupra diximus, non oritur noua Resp. VI, Si Respub. aliqua fiat alteri tributaria & vectigalis: VII, Si alteri iungatur fœdere inæquali, aut in eius clientelam concedat: VIII, Si ab altera ciuitate, aut Principe præſidium in ea conſtituatur: IX, Si leges alterius ſponte admittat. *Arniſ. l. c. Becl. c. l.*

§. VI.

§. VI.

Causſæ euerſionum fere eædem, quæ decrementorum, proinde de illis conſulendi, quos præcedenti capite laudauimus.

§. VII.

Mutationis vox, cum de Imperiis vſurpatur, aliquanto latius accipitur, ita vt etiam corruptiones euerſionesque eorum deſignet; quo ſenſu mutationum alia ita fieri dicitur, vt ciuitas maneat eadem, alia, vt non maneat eadem, alia denique, vt plane deſinat eſſe ciuitas.

§. VIII.

Nobis hoc loco eſt, cum forma regiminis in aliqua Repub. mutatur.

§. IX.

Differt itaque mutatio proprie dicta a corruptione & euerſione. Corrumpi enim dicitur ciuitas, cum in fine ciuitatis deſtinando error committitur, aut, quod ſemel bene conſtitutum eſt, abrogatur, aut, quod rectum eſt, labe afficitur: adeoque corruptio non tam mutatio eſt ipſa, quam occaſio & cauſſa, & omen ac principium mutationis. Euerſio autem plane tollit Remp. ſiue facit, vt vel non ſit omnino, vel alia eſſe incipiat.

§. X.

Ceterum de mutationibus Rerumpub. diligenter inprimis & accurate agit Ariſtoteles lib. V Politicorum: cuius doctrinam prolixius exponunt, præter interpretes, Arniſæus *l. II Pol. c. I, II, & III.* Heiderus *in Syſtemate Philoſophiæ Politicæ c. VII.* Toloſanus *lib. XXII. de Repub.* Gabriel Zinanus *lib. VI de ſtatu Reipub.* Ludou. Septalius *de Ratione ſtatus cap. VIII,* ſeq aliique plures.

CA-

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

De Imperiorum progressu & mutationibus obseruationes variæ. Caussæ mutationum distinguendæ ab occasionibus, & morbi Imperiorum a symptomatibus. Decrementa Imperiorum fere ortui eorundem respondent. Sunt sui plerisque Imperiis limites. An & certæ periodi annorum numero definitæ? Decisio quæstionis. An quibusdam Principibus aut familiis certi numeri; Imperiis vero certæ Principum genituræ fatales sint? Imperiis fatalia nomina Principum fundatorum.

§. I.

PORRO de vtrisque tam incrementis, decrementis, euersionibus, quam mutationibus Imperiorum operæ pretium videtur nonnulla addere. Primo ergo distinguendæ sunt accurate mutationum, decrementorum & euersionum caussæ ab earum occasionibus. Nam Imperia sæpe leuissimis occasionibus, vt plurimis exemplis Aristoteles ostendit, imminuuntur aut conuertuntur; Pol.l.V&c. quibus tamen proprie mutationes istæ tribui non possunt, sed potius caussis veris, morbis scilicet & symptomatis, quibus iam ante infecta fuerant. Sic olim Romæ regia potestas occasione stupri Lucretiæ illati; Decemuiralis occasione iniuriæ ab Appio Claudio virgini factæ, sublatæ sunt: vtriusque tamen mutationis veræ caussæ fuerunt diu ante exercita crudelitas & superbia Tarquinii Regis &

P De-

Decemuirorum. Similiter Heluetiorum pagi ab Imperio Germanico occasione pilei, quem iudex quidam palo in loco publico impositum sua vice honorare præceperat, pœnæque Guilielmo Tello irrogatæ; sed reuera ob Austriacorum iudicum diu ante exercitam superbiam & petulantiam desciuerunt. Quamquam interim negari nequit, interdum vice versa res leuiculas primam mutationi occasionem præbere, ac grauiores caussas trahere. Similiter a morbis ipsis Imperiorum diligenter distinguenda sunt eorundem symptomata. Id enim nisi fiat, neque vera mali caussa indagabitur, & remedia erunt tantum curationis palliatiuæ, vt Medici loquuntur, hoc est, dissimulabitur, & aliquamdiu tegetur corruptus & inclinans Reipublica status, non autem plane cauebitur aut tolletur.

§. II.

Deinde animaduersum est, decrementa, mutationes & euersiones Imperiorum plerumque respondere eorum ortui, & incrementis, citiusque mutari & euerti, quæ celeriter prodierunt; tardius, quæ paullatim crescendo, tempus aliquod consumserunt. Id quod exemplo Gallorum & Hispanorum in regno Neapolitano, & ducatu Mediolanensi Renatus de Lusinga illustrat.

lib. III c. 2. n. 3.

§. III.

Est & illud III a quibusdam annotatum, solere pleraque, etiam maxima Imperia suos veluti fatales habere limites, vltra quos feliciter progredi potentiamque suam producere nequeant, quidquid etiam nitantur. Atque hæc est diuina illa ὁροθεσία in Sacris deprædicata. Sic quoties Assyrii & Persæ vltra Hellespontum, Romani vltra Euphratem, aut Tigrim progredi ausi sunt, infeliciter rem gesserunt. Similiter versus Septentrionem Tanais fluuius

AB. XVII. 27. Richter. Axiom. Pol. 37 seq.

uius & mons Caucaſus,omnibus Regibus & Monarchis fatales fuerunt.

§. IV.

Neque locorum ſolummodo, ſed & IV temporum limites certasque periodos, ſingulis Imperiis diuinitus conſtitutas, certorum annorum numero concluſas, plerique Politicorum & Hiſtoricorum, nec pauci Mathematicorum affirmant.In iis quingenteſimum & ſeptingenteſimum annos maxime fatales esſe; quippe intra quos omnia etiam potentisſima Imperia finiantur & conuertantur: idque alii numeris tribuunt,alii naturalibus causſis, quod ſcilicet circa id fere tempus ſexta hominum generatio decurrat, quæ magis magisque deflectat ab eorum ſimplicitate, robore & fortitudine, qui initio Imperia huiusmodi virtutibus acquiſiuerant, aut confirmarant. Quædam tamen Imperia ſolum dimidiam partem attingere, aiunt, intraque annos CCL finiri; quin & centeſimos quosque annos Rebusp. quodammodo mutationem adferre, Principum item familiis, regiisque ſtirpibus fatales esſe; quæ hoc tempore elapſo plerumque deſinant. Denique triceſimo anno circumacto plerumque aliquam mutationem in Imperiis fieri; decedentibus e ſtatione ſua iis, qui antea rebus præfuerant, nouisque ſuccedentibus, qui intra iſtos triginta annos adoleuerunt & nouos mores ſenſusque ad Rempub. afferant. Qua de re plura Bodinus *IV de Repub. c. II.* Ranzouius *in Catalogo Imper.* Richterus *axiom. Polit. II, III, IV. & Axiom. Oeconom. V.* Kekermannus *Syſt. Pol. l. I c. XXVI, &c.* a quibus tamen alii non pauci, iique prudentia & eruditione maxime conſpicui, disſentiunt.

Toloſanus XXI, 5, 2.

§. V.

Nos ea de re ſic exiſtimamus: I, Diuina prudentia,

vti constituuntur & fundantur Imperia, sic etiam certos limites ac periodos iis eorumque Principibus præfiniri, quos excedere nequeant. Quod Theologi confirmant sacrarum litterarum testimoniis; neque ignorarunt Ethnici sapientiores: II, Ex historiarum monumentis certum esse, Imperia plurima iis, quæ diximus, annorum interuallis euersa esse: III, Testari easdem historias, nostrique temporis experientiam, multas Respub. vltra illa tempora stetisse; longe plures autem intra ea concidisse. Id quod ipsi harum periodorum assertores diffiteri non audent: IV, In exemplis, quæ ad hanc rem adferuntur, sæpe non satis exacte respondere numerum, aliquando etiam in calculo aberratum esse: V, Neque numerorum posse eam vim esse; quippe quorum nulla efficacia, neque caussas naturales, quas adferunt, id, quod ipsi volunt, efficere, sed potius aperte eorum sententiæ refragari; adeoque rem omnem incertam esse, nec omnibus Imperiis eadem annorum interualla, easdemque periodos præfinitas dici posse.

Dan. V, 21. 26. Act. XVII, 26.

Arnis. l. 2. Doct. Pol. c. 3.

§. VI.

Nec certiora sunt, quæ V de numeris, certis familiis Principum, aut certorum Imperiorum Principibus fatalibus & noxiis nonnulli iactant. Qualia sunt, *domui Austriacæ & Regibus Bohemicis peculiariter & fataliter infestos esse annos sextos sæculorum æræ Christianæ*, vt ∞ I϶ VI, ∞ I϶C XXVI. &c. *Saxoniæ Ducibus singulos annos septenos aliquid memorabile afferre*; *Pontifices Romanos plerumque tot annos sedere, quot numeros continet nomen ab illis in electione adsumptum.* Quæ omnia exemplis confirmare conatus est Richterus. Si tamen probe expendas, fortasse plus vanitatis, quam veritatis habebunt. Certe ad regulam & vaticinium trahi non debent, cum illam de Ponti-

Axiom. Oeconom. 7, 8, 9.

tificibus obſeruationem multa priſca & recentiora exempla refellant. Sicuti nec illud, quod a nonnullis obſeruatum eſt, *eos, qui capriconum in Horoſcopo adſcendentem habent, mutationem Imperio, in quo viuunt, ac ſpeciatim Romano, inferre:* de quo idem Richterus videri poteſt. *Ax. Pol. XXXIV.*

§. VII.

Eſt & VI hoc a curioſis obſeruatoribus animaduerſum, regna vel Imperia plerumque concidisſe, vel inſignem mutationem pasſa esſe ſub Principibus, idem nomen, quod fundatores Imperii illius tulerunt, habentibus: Cuius rei exempla poſt Richterum plura congesſit illuſtris Forſterus ad Tacitum. E quo tamen ruinas mutationesque Imperiorum velle prædicere, neſcio an a ſuperſtitione & vanitate liberari posſit. Quamquam interim plane ſperni & inſuper haberi non debeat. *Ax. Oecon. IV.* *I. Annal. p. 17. 25.*

CAPVT DECIMVM SEXTVM.

Indicia imminentium mutationum, alia ſunt naturalia, vt prodigia & oſtenta; An & Cometæ, Eclipſes maiores, & coniunctiones magnæ Planetarum? Alia, & certiora, politica. Heroes & viri heroici, imminentibus mutationibus, a DEO excitantur. Quid de vaticiniis circa mutationes Imperiorum exiſtimandum?

§. I.

CEterum etſi iſtis, quæ diximus, indiciis minime fidendum; ſunt tamen nihilominus alia quædam ſigna, quibus diuina prouidentia, imminutiones,

conuerſiones & ruinas huic illive imperio imminentes præſignificare ſolet.

§. II.

Horum alia natura, alia ſtatus & conditio Reip. ſuppeditat. Illa a quibusuis, etiam rudibus & plebeiis hominibus; hæc potisſimum a prudentioribus deprehendi ſolent.

§. III.

In natura, ruinarum præſagia ſunt prodigia & oſtenta, quibus raro boni quid præſignificari communis hominũ conſenſus, omnium ſæculorum experientia, ipſæque ſacræ litteræ credere nos iubent. Quamquam interim exactiori discretione plane heic opus ſit, ne ex quouis monſtro nato, aut vehementiori tempeſtate, vel inſolitis meteoris, in aëre apparentibus, ſtatim mali quid ominemur.

§. IV.

Addunt alii Cometas, Elipſes maiores: de quibus tamen non immerito dubites; cum hæ ordinario naturæ curſu contingant, causſasque manifeſtas habeant: illi quoque plerorumque Philoſophorum ſententia, in aëre pariter ac cœlo, a naturalibus causſis producantur, adeo quidem, vt non deſint, qui eos aliquot annis, antequam ſe conſpiciendos præbeant, prædicere audeant. Vtrobique vero de voluntate DEI, per iſta ſigna aliquid præſignificare volentis, neutiquam mortalibus conſtat. Idem de coniunctione Planetarum ſimilibusque aliis cenſendum eſt.

§. V.

Certiora ſunt, quæ Politica prudentia deprehendit, vt I, Quando res priuatæ magis curantur, quam publicæ: II, Cum neglecta interna magnitudine, ſolo faſtu ſplendor & auctoritas Imperii cenſetur: III, Cum oppresſio pauperum, pretia rerum & luxus ad ſummum faſti-

ſtigium peruenerunt: IV, Cum deficiunt vincula ciuilis conuerſationis, iuſtitia & mutua caritas: V, Cum publicæ calamitates non ſentiuntur amplius, nec metuuntur, tantaque ſecuritas animos ciuium obſidet, vt ſigna atque omina appropinquantis cladis, in natura rerum, inque communi vita & Reipub. ſtatu, obuia ac manifeſta nemo animaduertat. Eſt enim illud Ammiani Marcellini verisſimum, ſi caute accipiatur, *ſolere manum iniectanti-bus fatis debilitari ſenſus hominum & obtundi*: nec minus alterum Taciti: *Quæ fato manent, quamuis ſignificata, non vitari*: VI, crebræ mortes piorum, vitioſorumque ac Reip. vtilium Virorum, quos DEVS futuris cladibus ſubtrahere, aut etiam in alias regiones transferre ſolet: VII, Nimiæ expilationes ſubditorum, & vſuræ voraces; quorum vtrumque mutationes Reip. accelerare, adeoque certum conuerſionis indicium a piis& prudentibus viris annotatum eſt. Plura de ſignis imminentium mutationum ſuppeditabunt Beſoldus in *de Republica curanda cap. XV*; Richterus *in Axiomatibus Politicis XXII, XXIII, XXVII*. Posſuntque huc quodammodo referri pleræque causſæ imminutionis imperiorum ſupra recenſitæ.

lib. XIV. Hiſtor.

I. Hiſtor. 18, 1.

§. VI.

Hic quoque a Prudentibus animaduerſum eſt, magnis Imperiorum mutationibus appropinquantibus plerumque DEVM excitare Heroës, viroſque Heroicos, quorum opera in mutandis imperiis extollendisve vtatur. *Heroës* autem vocamus viros inuſitata & prorſus ſingulari magnitudine ingenii, vigore animi incredibili, celeritate cogitandi admirabili, impetu accerrimo, felicitate inuſitata, auctoritate & gratia ſumma, præcipuarum denique artium promtitudine, actusque efficacia, ad ſummarum rerum effectionem aptos deſtinatosque. *Heroicos Viros*, qui

non

dit, eorum malitiam cohibet, aut in bonum aliquod vertit, eorumque ministerio etiam turbatarum Rerump. incrementa promouet, statumque conseruat. Quæ & alia plura de heroicis ingeniis, eorumque dotibus, differentiis, speciminibus, indeque haurienda diuinatione prolixe & egregie disserit Bœclerus *in Characteribus Velleianis a*) ac in Commentario ad Cornelium Nepotem. *b*)

a) c. II & III.
b) pag. 34. nostra edit.

§. VIII.

Adderemus his indiciis vaticinia & prophetias, quibus haud raro DEVM futuras Imperiorum clades ac conuersiones prænunciasse nouimus. Sed ea hac ætate aut omnino defecerunt, aut, si quæ habentur, plerumque tam obscuræ sunt & perplexæ, vt vix ante intelligi possint, quam impletæ sunt; aut certe idoneis documentis, quibus prædictionum suarum certitudinem ostendant, destituuntur, proinde neque exspectanda aut optanda sunt, nec temere illis, si qua offeruntur, fides adhibenda.

§. IX.

Loquor autem de veris prædictionibus & cum analogia fidei conuenientibus, reique prædictæ euentu, miraculis, prædicentium probitate, signisque propheticis, confirmatis. Nam subtilium, suspectarum, fallacium, periculosarum & noxiarum visionum, reuelationum & prophetiarum hodie abunde reperire est; quarum tamen vanitatem euentus longe dispar satis euincit. Nec meliora sunt, quæ ex interpretatione diuinorum miraculorum, auctor *Apocalypseos reserata*, similesque Scriptores & somniatores alii, ab aliquot annis, vaticinati sunt, quos vna cum iis, qui magno numero fidem illis habuerunt, vel anni proxime elapsi, tot præclaris & memorabilibus euentibus eorum opinione distinati, sed reipsa destituti, redarguunt.

guunt. Idem iudicium esto de plurimis, quæ nonnulli de rebus Turcicis, Turcorumque aut Christianorum fatalibus euentibus vaticinantur.

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM.

Familiæ Imperantium ciuilis prudentiæ studioso cognoscendæ; idque varias ob caussas. Quemadmodum & nobiliorum e priuatis. Quænam familiæ nobiliores censeantur? Scriptores Genealogici cum speciales, tum generales; quorum præcipui nominantur. Quibus addendi scriptores alii. Sed omnes caute legendi, conferendique cum aliis documentis. In quantum fides habenda illis, qui gentis nimiam antiquitatem iactant. Quædam in studio Genealogico cautiones indicatæ.

§. I.

QVartum eorum, quæ in vnaquaque Republica præcipue cognoscenda, & ex Historicis potissimum desumenda sunt, diximus esse familias & Genealogias imperantium; de quibus eleganter Bœclerus: *Familiarum*, inquit, *cognitionem pauciores appetunt, iidemque prudentiores. Nam ceteri non intelligunt, quantum peregrinatoris* (addo ego, & cuiuscunque in actu ciuili & Republica versantis) *intersit, vel ad pericula quædam declinanda, vel ad subsidia comparanda, in numerato habere nobiles familias, earumque prærogatiuas. Ac in Principum quidem familiis, etiamsi sequestrentur adulatorum inuenta,*

De Peregr. Germ. p. 17.

& e ruditorum quorundam ineptiæ, latet arcanus ciuilis in orbe commercii contextus: qui inter discordes animos & dissociabilia studia, increscentemque quotidie pereundi perdendique libidinem suis quibusdam vinculis, ex diuinæ prouidentiæ decreto, quantum vltima ferre possunt tempora, aduersus omnimodam dissolutionem valebit, opinor, & perennabit. Itaque nec diuelli potest, si quis seria peregrinationis (addo, ciuilisque prudentiæ) *subsidia circumspiciat.*

§. II.

Est autem Familiarum & Genealogiarum illustrium accuratior notitia iis, qui cum fructu interiora ciuilis prudentiæ studia tractare, aut in ipsa Repub. versari cupiunt, ob sequentes præcipue rationes vtilissima, planeque necessaria: I, Quod turpe sit viro Politico non posse discernere diuersas Principum familias, earumque cognationes nosse: II, Ad intelligendas prætensiones, atque controuersias illustres, præsertim quæ de successionibus inter cognatos Principes incercedunt, quorum iura absque Genealogiarum exacta notitia recte intelligi definirique non possunt. Notatque Cranzius, aliquando Genealogiæ vnius ignoratione grauissimum bellum inter Pomeranicam & Brandenburgicam domum exarsisse: III, Propter fœdera & inimicitias Principum mutuas. Illa namque sæpe cognationis respectu ineuntur, vinculo continentur, hæ finiuntur aut amittuntur: IV, Propter consilia status, quæ ita formanda & dirigenda sunt, vt ne potentior cognatus eius, qui cum nobis res est, offendatur: V, Ob mutua Principum bella, quibus haud raro sanguinis propinquitas aut affinitas, occasionem aut prætextum suppeditat: VI, Propter controuersias de præcedentia; in quibus subinde illustres maiores, aut cognati vt argumentum maioris dignitatis allegari solent: VII,

Continuat. Vandal. & Saxon. p. 11.

Propter legationes & peregrinationes, in quibus ad pericula quædam effugienda, comparandaque subsidia plurimum interest, exacte nosse, quibus quisque Principum & procerum familiis illustribus innexus sit, quaque generis prærogatiua gaudeat, aut gaudere cupiat.

§. III.

Neque Principum solummodo, & eorum, qui summa potestate pollent, sed etiam e priuatis nobiliorum in quacunque Republica familiarum notitia Politico comparanda est. Nam & hæc cum in peregrinationibus aut legationibus, tum in aliis Reip. negotiis haud parum vtilitatis affert. Nobiliores autem fere habentur: I, E quibus aliquando Principes Imperio aut ei, cuius sunt membra, siue externo præfuerunt: II, Quæ regiis & principalibus familiis, matrimoniis atque affinitate iunctæ ac innexæ sunt: III, Quæ rebus in Repub. pace belloque præclare gestis illustres: IV, Quæ summis Reipub. muneribus siue iure quodam hereditario, & singulari priuilegio, siue intuitu virtutis & potentiæ adhiberi solent: V, Quæ ceteris antiquiores & maiorum imagines longa serie a multis seculis ostentare possunt: VI, Quæ numerosa sobole, multisque veluti propaginibus præeminent: VII denique, quæ potentia & opibus alias antecellunt.

§. IV.

Ad vtriusque generis cognitionem adipiscendam fundamenti loco substerni debent Scriptores, qui ex instituto stemmata & Genealogias scripserunt, quorum alii *generales* sunt, totiusque orbis, aut saltem Europæ & cultioris eius partis Genealogias tractant; alii *speciales*, singularum nationum aut familiarum stemmata tradentes, vel veteres familias, vel recentiores & hodie superstites, persequuntur.

§. V

§. V.

Specialium Scriptorum, ſingulis familiis aut nationibus deſtinatorum, tanta, cum quoad Principes, tum quoad ceteram nobilitatem, multitudo eſt, vt pæne ſoli Bibliothecam facere posſint. E *generalioribus* veterum Genealogias tractarunt Reinerus Reineccius in *Syntagmate Heroico tripartito de familiis, quæ in Monarchiis tribus prioribus rerum potitæ ſunt*; Vbbo Emmius, in accuratisſimo *opere Genealogico*, & breuiter Eilhardus Lubinus *in Face poëtica*; Romanas ſeorſim Elias Reusnerus in Γενεαλογικῷ *Romano*; & Cæſarum Gabriel Bucelinus *in Auctario Nuclei hiſtorici*; Conſulares vero ſiue eas; quæ ante Cæſares floruerunt, Richardus Streinius Baro, Fuluius Vrſinus & Anton. Auguſtinus in libellis de familiis Romanis. *Recentiores familias Principum Europæorum* omnium aut plerorumque breuiter perſecuti ſunt idem laudatus Bucelinus in *Nucleo Lectionis variæ*, ea parte, quam *Notitiam S. R. I. Principum Genealogicam & Stemmatographicam* inſcripſit, & poſtea in *Auctario Nuclei* ſub finem auctiorem & recentiorem dedit; Itemque Ioan. Micrælius pasſim *in Syntagmate hiſtoriarum ciuilium*; & Tob. Wagnerus in *Liminibus Genealogicis*: ampliore forma Ant. Albizius, Florentinus, in *Stemmatis Principum Chriſtianorum*; Nicol. Rittershuſius, *in Genealogiis Imperatorum, Regum, Ducum &c. Orbis Chriſtiani*; & Alphonſus Loſchus in *Compendiis Hiſtoricis*; niſi quod hic poſtremus Regum Daniæ, Suediæ, Poloniæ, Principumque Germaniæ genealogias, peculiari volumini nondum, quod ſciam, edito, vel etiam alteri editioni reſeruauit. Pertinet huc etiam Eliæ Reusneri *Genealogia Regum, Electorum, Ducum, Principum atque Comitum*, qui origines ſuas a Saxonum Rege, Wittekindo, deducunt. Nam ab hoc Rege illuſtriores Europæ familiæ magnam

p. 276.

gnam partem ortæ perhibentur. Nec omitti debent Bucelini *Germaniæ Topo-Choro-Stemmato-graphiæ*, duo volumina, in quibus non modo Cæsarum, Regum, Ducum, Comitum ac Baronum Germaniæ plerasque, sed etiam plurimas Nobilium familiarum Genealogias exhibet. Plurimarum quoque familiarum Genealogias tractant Franciscus de Rosſieres in Tomis VII *Stemmatum Lotharingiæ ac Barri Ducum*; Dauid Blondellus *in pleniore Assertione genealogiæ Franciæ*; Io. Limnæus *in Iure Publico, &c.*

§. VI.

Omnes omnium ætatum Genealogias oſtentat *Theatrum Genealogicum* Hieron. Henninges; opus immenſæ diligentiæ, ſed hodie rarum inuentu, eoque optandum, vt ab aliquo illuſtrium familiarum perito correctum, & ad noſtra vſque tempora continuatum denuo edatur. *Genealogias Imperatorum, Regum, Ducum, Marchionum, Comitum Europæ, Aſiæ & Africæ* magno animo inchoauerat Rudolphus Diepholdus, Profesſor Helmſtadienſis; ſed morte præuentus abſoluere non potuit. *Primam* operis partem ab anno cIↃ CCCC, ad annum cIↃ IↃC XXVIII continuatam, cum hiſtorica deſcriptione memorabilium rerum, a ſingulis familiis, ab anno cIↃ IↃ vſque ad eundem annum cIↃ IↃC XXVIII, geſtarum, Henricus Sannemannus, Halæ Saxonum edidit. Abſolutum opus, omnium illuſtrium Europæ familiarum genealogias exhibiturum, ante paucos annos Medicus quidam in Belgio meditabatur; ſed ab eo, quid exſpectari posſit, dicere non posſum.

§. VII.

His ſcriptoribus, ad conſequendam pleniorem cognitionem Genealogicam, addi posſunt alii, qui diuerſo ſcriptionis genere vnam pluresq; familias recenſent, quales

les ſunt *Panegyriſtæ* & *Encomiaſtæ, Scriptores vitarum, Auctores Epiſtolarum Dedicatoriarum, Hiſtorici particulares, &c.* quibus omnibus eo magis fidendum eſt, quod ferme comperta & domeſtica narrant, nec tam facile, quam illi, qui rerum multitudine, locorumque diſtantia, ab accuratiori inueſtigatione arcentur, falli posſunt.

§. VIII.

Negari tamen nequit, in vtroque genere ſubinde imperitia temporum, amore aut odio nationum, ſtudio placendi Principibus, eorumque propinquis, interdum etiam artificio gentilitio, perque rationem ſtatus, multa necesſaria omitti, aliena inſeri, vera corrumpi; quo fit, vt prudentum iudicio, plerarumq; familiarum diſtributiones & origines minus in ſe veritatis ac fidei contineant, dum ſuis quisque Principibus blanditur, & familiæ dignitatem ab ipſis redimere contendit. Neque admodum multi ſunt, qui Andreæ Quercetani, ſummi in hoc genere Magiſtri, probitatem, iudicium, doctrinam conſequantur, Principibusque viris ſine fuco & ſuſpicione adulationis posſint *maiorum pictas a tergo oſtendere vultus.* Quin potius *plurimorum venalis calamus, & fami tantum, non vero famæ ſcribens, omnia ſusque deque habet, dummodo pro adulteratis & ſuppoſititiis aliquot monumentis genuinos, nec adulterinos, expiſcari posſit nummos,* vt Naudæus merito queritur. Quare ſi quis exactiorem huius ſtudii cognitionem deſiderat, ei auctor fuerim, vt non ſolum in ipſa peregrinatione, vbi ſingula rectius, tanquam in patria, quæruntur & pernoſcuntur, veras familiarum genealogias indaget; ſed etiam, quæ ab aliis in litteras relata ſunt, cum hominum peritorum commentariis nondum editis, & narrationibus diligenter comparet. Hac enim vnica ratione fieri poteſt, vt aliena a genuina veritate ſecerni posſint.

Sub fin. Bibliogr. Polit.

§. IX.

§ IX.

In ſpecie, quod origines familiarum attinet, cauendum eſt, ne temere fidem habeamus quorundam commentis, qui nimiam antiquitatem genti ſuæ, aut ipſi tribuunt, aut ab aliis tribui haud ægre ferunt. Eſt enim hoc multis familiis inter rationes ſtatus, vt ab illuſtri aliqua ſiue domeſtica, ſiue externa origines ſuas deducant. Sic Magnos Moſcouiæ Duces generis ſui primordia ad Auguſtum Cæſarem referre, & ex eius, neſcio quo, fratre, Pruſſo dicto, maiores ſuos ortos prædicare, narrant *Annales Moſcouitici*, & Sigis. Baro ab Herberſtein in *commentariis Rerum Moſcouiticarum.* Simili commento quidam *Montanos*, Rhetiæ familiam, a Montanis, qui tempore Valentiniani floruerunt; *Masſarum* gentem Italam, a Papyriis Masſonibus; *Marullorum*, a Gordianis Marullis; *Comitum Ciliæ*, a Cœliis; *Ducum Cliuenſium* antiquorum, ab Æliis; *Veros*, item Hiſpanorum a Vero Imperatore; *Cornelios Venetorum*, a priſcis Corneliis; Mediolanenſium *Peggios*, a Pectiis; *Arlunos*, ab Arulenis; *Piſanos*, a Piſonibus; denique *Valerios, surios, Magios, Curtios, Cottas, Criſpinos, Marcos, Nouellios, Martinianos, Rocios, Cacurios, Mocitios, Ellos, Sentios, Capellas, Caprilios, Amulios, Memmios, Longos, Marcellos, Quirinos, Balbos, Veturios*, &c. a cognominibus Romanorum familiis deducunt. De *Montanis* videndus Sprecherus *a*) *in Pallade Rhetica*; de *Masſis* Paullus Manutius, *b*) *Commentario in Epiſtolas Ciceronis* ad *Familiares*; de *Marullis* Epitaphium Manilii Marulli apud Nath. Chytræum *c*) *de Comitibus Ciliæ* Marquardus Freherus *d*) *in notis ad Petrum de Andlo*; *De Cliuenſibus* Pighius *e*) in *Hercule Prodico*; *de Veris* ſcriptores rerum Hiſpanicarum, Ambr. Morales, Mena, Lopez, & pecu-

a) l. II p. 74.
b) lib. IX. ep. XXI. p. 1030.
c) in Delic. Itiner. pag. 264.
d) l. 1 c. XVI
e) p. 53. ſeqq.

culiari *de hac familia commentario* Franciſcus a Ponte; de Corneliis Chr. Forſtnerus *a) in Oratione ad Ducem Venetum*, & Liberalis Crema *præfatione in Spigelii opus anatomicum*; *de Mediolanenſium* denique & *Venetorum* poſtremo recenſitis familiis Erycius Puteanus in *Comm. ad Hiſtoriam Inſubricam b)* Petrus Iuſtinianus in *hiſtoria Veneta c)* And. Alciatus *d) de formula Romani Imperii; &c.* Neque plus fidei tribuerim aut Pętro de Andlo *e) de Imp. Rom.* Germanicam nobilitatem a Troianis & Romanis deriuanti; aut Ioan. Antonio Campano, quem pleraſque familias nobiles in Italia, Gallia & Hiſpania ex Germania deriuaſſe, refert Snoius *f) rerum Batauicarum.* Quanquam interim negari nequit, varia coniunctione gentium, migrationibusque ac bellis mutuo ſibi illatis, multas familias illuſtres in peregrina loca conceſſiſſe, ibique genus ſuum propagaſſe. Sic collapſo Romano Imperio magna pars Romanæ nobilitatis in prouinciis remanſit, quanquam metu Barbarorum plerique genus ſuum occultarint, obſeruante Pighio. Nec paucæ familiæ Romanæ in Thraciam translatæ ſunt, ſede Imperii Conſtantinopoli conſtituta. Denique & ad Gothos plures Romanorum tranſiiſſe, cumque iis in varias Europæ oras diſperſas eſſe, docent Conradus Rittershuſius *in Analectis ad Saluianum*; Ioannes Sauaro *in notis ad Sidonium*; & alii.

a) Part. I. Not. in Tacit. ſuffixa.
b) l. 1. p. 28. & l. IV. p. 199.
c) l. 1 p. 5.
d) p. 117.
e) l. I. c. XV.
f) l. 11.
l. c. p. 44. ſeqq.
l. V. Ep. 17.

§. X.

Porro Genealogiarum exactiorem cognitionem adepturo ſequentia ſunt obſeruanda: I, Non ſolum maſculorum, ſed & feminarum rationem in iis habendam eſſe, quod per has ſæpius regni vel ducatus alicuius poſſeſſio ad aliam familiam translata ſit: II, Non omittendos ſpurios, ſiue, vt vulgo vocantur, naturales liberos. Ex his enim plures illuſtriſſimæ familiæ prouenerunt: III, Non ſolum cognatos agnatosque in linea recta, ſed & collate-

rales, consanguineos pariter affinesque diligenter annotandos esse: IV, Etiam liberos eorum, qui hodiè florent, recensendos esse, vt appareat, quibus vnaquæq; domus illustris fulcris innitatur: V Denique, neque eum rem inutilem facturum, qui singulorum Principum Genealogias ita texuerit, vt singulis tabellis monstretur, quoto consanguinitatis affinitatisque gradu quisque Principum, præcipue Reges & Principes Europæ alios attingant; cuius industriæ specimen antehac in familia Saxonica dedit quidam Gothofredus Sigfridus Neander *in Genealogia Christiani Ducis Saxoniæ*, siue, im Geschlecht-Register Herrn Christians/Hertzogen zu Sachsen. Neque parum iuuare possunt institutum hoc *stemmata Bucelini* supra laudata: nam eorum ope, si iungas Tabulas Rittershusianas, haud difficulter cunctos cuiusque Principis agnatos cognatosque indagabis.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

De familiis illustribus obseruationes generales. Familiarum fata a DEO, eas extollente & euertente: non exclusis tamen caussis naturalibus, nec moralibus: quæ a diuina Prouidentia probe discerni debent. Certa quarundam familiarum ingenia, virtutesque ac vitia hereditaria. Indicium florentis Reipublicæ, vigor familiarum antiquarum & celebrium.

§. I.

DE familiis ipsis Principum, ac nobilium sequentia notari merentur: I, Non casu contingere, quod illustres

ſtres familiæ per multa ſæcula felici prolis ſerie, optataque graduum extenſione lætantur; ſed DEO vnice id tribuendum, qui excelſis ſtemmatis a prima eorum origine ſingulariter proſpicit, quæque ad omnigenam earum amplificationem, & firmandas radices profutura ſunt, euidenti benedictionis cumulo aggregat: II, Huius itaque prouidentia nunquam deeſſe certas in populis, immo in orbe vniuerſo, familias, quæ reliquas omnes claritudine multum ſuperent; ac proinde III Fruſtra eſſe, qui huiusmodi familiarum progreſſibus obnituntur, earumque potentiam & incrementa conantur impedire, cum ipſæ DEO peculiariter ſint curæ: IV, ab eadem diuina prouidentia illuſtres familias ſubtractione diuinæ benedictionis, pœna orbitatis aut etiam ferro, peſte, aliisque cladis generibus euerti.

§. II.

Itaque V, quod gentium familiarumque fortuna nunc floret, nunc ſeneſcit, nunc interit; quod nobilitas huius familiæ longiſſima celebritate perennat, illius gloria caduca videtur; quod nonnullæ diu perſtitere, aliæ nouiter ſuſcitatæ adhuc florent, quædam vltra ſolitas periodos durant, vigentque, id omne DEO potiſſimum (a cuius arbitrio vt Imperiorum, ita & familiarum initia & incrementa pendent) adſcribendum eſſe; qui hæc magna magnus ipſe diſponit, & pro diuina ſua voluntate transfert in alium, quia id conducere mortalium conditioni nouit; ac proinde VI, ſicut de translatione Regnorum, ita & de fatis illuſtrium familiarum valde obſcurus eſt diuinæ prouidentiæ proceſſus, minimumque eſt, quod mortalium oculis intime perſpici poteſt.

§. III.

Quamquam interim VII negari non debet, ſæpe

& naturales causſas cum diuina dispenſatione concurrere; vt ſunt natura rerum mundanarum, quæ ſic comparatæ

Senec. Praf. in l. I Contr. Tacit. III. An. 55, 5.

ſunt, vt *ad ſummum perducta, rurſus ad infimũ velocius, quam aſcenderunt, relabantur*; & ille, qui cunctis rebus ineſt, *velut orbis*, qui rotatus asſidue, quidquid ex imo in altum produxit, rurſus in principium ſuum reſoluit, & ad nihilum redigit. Nam vt hominibus ſingulis, vt imperiis & vrbibus, ſic illuſtribus familiis ſua eſt adoleſcentia, ſuum robur, ſenectus, denique mors; notatumque nonnullis eſt, plerisque familiis certas esſe temporum periodos, earumque felicitatem raro vltra abnepotes, aut trinepotes durare; de quo Richterus *a*) & Beſoldus *b*) videndi. Adde, quod ſæpe fortuita orbitas, poſterorum ſegnities, tyrannica ſuſpicio & crudelitas, dum illuſtres viros contemtos aut exoſos reddunt, eorum familias extinguunt.

a) Axiom. Oecon. 21.
b) de periodis familiarum.

§. IV.

In quibus tamen omnibus diiudicandis VIII cautè procedendum eſt, ac ſuum cuique tribuendum; hoc eſt, quæ DEVS hic facit, optime facta cenſenda; quæ denique ſecundum curſum naturalem acciderunt, æquo animo perferenda; quæ denique propria culpa ſibi quisque attraxit, probe dignoſcenda; nec illis immiſcenda, ne turpiter aberremus. De quibus omnibus plura ſuppeditabit diſſertatio Bœcleriana de principalium familiarum perpetuitate.

§. LVII. ſeqq.

§. V.

Notandum & illud eſt, quibusdam familiis quaſi familiarem ac certum genium inesſe, quo inſtigante, diu eosdem mores obtineant, certisque virtutibus aut vitiis polleant. Quomodo apud Romanos gentilitia Claudiis arrogantia, Calpurniis ferox & impotens animus, Appiis am-

ambitio, superbia, & odium populi, aliis alia vitia fuere. Contra passim Fabii, vt patriæ amantes & populares, Bruti, vt constantes & libertatis studiosi, Valerii Poplicolæ, vt benigni & populares, Lælii, vt hilares, Hortensii, vt eloquentes, Manlii, vt duri & seueri, Cassii, vt tristes & tyrannidis osores, Scipiones, vt bellicosi & gloriæ cupidi prædicantur. De quo Machiauellus, *a)* Piccartus, *b)* Rutgersius, *c)* Besoldus, *d)* Boeclerus, *e)* & Vernulæus, *f)* euoluendi. Maiestatis quoque crimen certis familiis velut hereditarium esse obseruat Berneggerus, *g)* firmatque exemplis Cassiorum, Corneliorum & Brutorum, qui sæpe in Principem aut Rempublicam conspirasse leguntur; atque huiusmodi familias merito suspectas habent imperantes; potestque hæc obseruatio tueri æquitatem celebris legis: *Quisquis, C. ad L. Iul. Maiestat.* super pœnis eorum, quorum maiores aduersus Principem conspirarunt, sancitæ. Ceterum hæc res non tam a temperamenti diuersitate, quam ex modo educationis & institutionis singulis familiis vsitato prouenire videtur, quippe plerumque ad extremam usque senectutem durant mores opinionesque de rebus teneræ ætati impressæ. Quanquam nec illa ratio spernenda est, quam Vernulæus affert, nempe quod *posteri ob quandam naturalem reuerentiam familiarum suarum Principes libenter æmulentur, & se illis similes efficere studeant.*

a) lib. III. Disc. de Rep. c. 46.
b) Obseru. Hist. Pol. Dec. VI c. 10.
c) Var. lect. l. IV c. 5.
d) de Nat. Pop. c. 2.
e) ad Tacit. I. Ann. IV Annot. 3. & Dissert. III ad Suet. Cæs. §. III.
f) obseru. ad Tac. l. c. VI.
g) ad Suet. Cæs. c. 80.
l. c.

§. VI.

Porro vt exstinctio familiarum nobilium crebra signum est labascentis corruptæque Reipublicæ; ita inter indicia florentis Imperii haberi solet, si in eo plures familiæ vetustæ ac celebres florent. Nam per eas non modo dignitas, & splendor Reipublicæ conseruatur; sed etiam præclari, publiceque vtiles viri magna frequentia na-

nascuntur. Proinde boni Principes prouident, ne familiæ nobiliores & de Repub. præclare meritæ opprimantur, aut propter egestatem dignitatibus priuentur; qua de re exstat obseruatio Piccarti, *a)* Addatur Vernulæus, *b)*

a) Decad. XII c. 9. b) ad Ann. I Tac. obs. 75.

CAPVT DECIMVM NONVM.

Catalogi Imperantium conficiendi, iique duplices. Scriptores de iis, & vnde corrigendi. Characteres animi, ac mores Principum a quibus describantur?

I §.

GEnealogiis quodammodo affines sunt *Catalogi Imperantium*, qui & ipsi non sunt negligendi notitiæ eius cupido, quam heic intendimus. Possunt autem duobus modis concinnari; vno, cum longa serie vniuscuiusque imperii Principes eo ordine, quo alter alteri successit, enumerantur; altero, cum totius orbis aut saltem imperiorum celebriorum Principes, vno eodemque tempore imperantes, velut vno intuitu, cum suis nominibus & cognominibus, familiis, ætate, moribus & characteribus animi, conspiciendi exhibentur.

§. II.

Prioris generis Catalogos passim reperire est, cum apud scriptores *de Rebuspublicis*, vt Auctorem *Archontologiæ Cosmicæ*, *Lucam de Linda*; tum apud *Historicos vniuersales*, vt in *Isagoge Historica* Eliæ Reusneri, *Syntagmate Historiarum Politicarum* Micrælii, *Nucleo Historico* Bucelini, &c. Qui tamen omnes subinde imperfecti, præsertim in antiquioribus, sæpe & falsi sunt; ideoque a studiosis hu-

ius notitiæ collatis meliorum Historicorum scriptis supplendi & corrigendi.

§. III.

In posteriori genere non memini quidquam adhuc prodiisse; cum tamen ipsa res ad intellectum antiquæ recentiorisque historiæ, atque ad præsentem statum Europæ penitius cognoscendum non vna ratione sit necessaria. Rem aggressuro materiam præbebunt catalogi prioris generis, e quibus, si quis, adhibita Chronologia Imperiorum, in vnam tabulam congerat, qui vno eodemque tempore imperarunt, facile conficiet, quæ diximus; saltem quantum ad nomina, cognomina, familias, ætatem & res gestas. Nam *Principum mores* ac *characteres animi* (qui & ipsi huc referendi sunt) aliunde desumi debent; puta ex Historicis, ex memoria nostri temporis, ex rebus gestis cuiusque Principis, e Panegyricis, ex relationibus peregrinantium, aliorumque prudentum virorum, eque variis scriptis, quæ passim sine nomine auctorum prodeunt, qualia nuper erant: *Motus animorum in Europa, Status Europæ, Collegium Electorale, &c.* In quibus tamen caute versandum, accurateque discernenda sunt, quæ ex affectu aut odio, vel vt causæ inseruiatur, dicta sunt, ab iis, quæ ex rei veritate commemorantur.

CAPVT VIGESIMVM.

E Geographia desumuntur Ditiones, quæ definiuntur; etiam aquas comprehendunt & Maria, quæ olim hodieque occupata sunt, saltem de facto; an & de iure, disputatur. Sicut

ut & flumina. Ditiones aliæ sunt maiores, aliæ minores: deinde aliæ connexæ, aliæ interruptæ. Illæ his meliores. In singulorum Imperiorum ditionibus nouem spectantur.

§. I.

POstquam actum est de iis, quæ in exactiore Imperiorum notitia concinnanda, ex *Historia* desumi debent: proximum est, vt de illis agamus, quæ ex *Geographia* mutuo sunt accipienda. Quo pertinent ditiones cuique Imperio subiectæ, & quæ de illis in genere obseruari merentur.

§ II.

Per DITIONES autem nihil aliud intelligimus, quam partes globi terreni, siue superficiei orbis terræ, quas quisque Princeps aut Respub. tenet, quarumque imperio, dominioue potitur. Alii *prouincias* & *territoria* vocant.

§. III.

Orbis terræ vero, siue *globi terreni* vocabulis non solum Continentem & Insulas, Peninsulas; earumque partes, Isthmos, Promontoria, montes, valles, campos, siluas; sed etiam maria, freta, sinus, flumina, lacus, stagna complectimur, eoque hæc omnia, prout a certis populis, Rebuspublicis, aut Principibus, vel tota, vel secundum certas partes occupara sunt ac tenentur, vel etiam Imperium in eas prætenditur, non minus ac terras *ditionum* aut *prouinciarum* nomine comprehendimus.

§. IV.

Equidem de mari nonnulli dubitant an proprietatis,

po-

dominii & Imperii capax sit; immo quidam id aperte negant, quorum princeps est Hugo Grotius in tractatu, quem inscripsit: *Mare liberum, & libro II, de Iure Belli & Pacis capite II numero 3. & capite III, a numero VIII ad XVI vsque:* quem aduersus Ioannem Seldenum aliosque tueri conati sunt Ioan. Isaacius Pontanus, in duobus libris *Discussionum Historicarum*, & Theodorus Grasvvinkelius in libris quinque *Vindiciarum Maris Liberi contra Seldenum;* qui & eandem sententiam gemino opere alio, contra Petrum Baptistam Burgum, & Guilielmum Welvvodum defendit.

§. V.

Contra ea, Mare saltem quoad certas partes (nam totum nemo sibi arrogabit, neque humani generis vtilitas permittit) tam imperii, quam dominii corporalis iure diuino, naturali permissiuo, Gentium, ciuili Romano ac Pontificio capax esse, aduersus Grotium eiusque asseclas contendunt Ioannes Seldenus in *Mari Clauso*, siue libris duobus *de Dominio Maris*; Petrus Baptista Burgus in libro, *de Dominio Genuensis Reipub. in mari Ligustico*; Guilielmus Welvvod in *Assertione breui ac methodica, de Dominio Maris iuribusque ad dominium præcipue spectantibus*; Ioannes Loccenius & Franciscus Stypmannus in libellis, de iure maritimo & nauali; Ioannes Strauchius in dissertatione de *Imperio Maris*, & quidam alii.

§. VI.

Ad nostrum institutum sufficit, saltem *de facto* certarum maris partium Imperium dominiumque, complures Principes & Respublicas, & olim nostroque tempore & arrogasse sibi & reuera tenuisse. Id quod antiquis recentioribusque exemplis prolixe ostendunt Seldenus *libro I a cap. VIII vsque ad XX*; Thomas Riuius *lib. III historiæ naualis*

mediæ cap. XXXVII; Loccenius *lib. I cap. IV* operis supra laudati; Claudius Morisotus Lib. II *Orbis Maritimi* cap. X, XX, XXIII, &c. Burgus cap. *III, IV, V, & VI.* De Romanis idem demonstrant, Iacobus Gothofredus in dissertatione de *Imperio Maris*, & Strauchius *cap. III.*

§. VII.

Quod autem ius imperii & dominii attinet, eam controuersiam exacte definire, res ardua & fortassis etiam intuta est; ad nostrum certe institutum non facit. Cautelas quasdam ad decisionem eius non futuras inutiles suppeditabit Bœclerus in Annotatis ad Grotii *lib. II cap. II §. III.*

§. VIII.

Atque hæc de Mari. Flumina & ceteras minores aquas non solum de facto, sed etiam iure occupari, hodie extra controuersiam est, nec ipse Grotius negat. Vide eum *libro II de Iure belli & pacis, capite III, numero VII & XVIII.* Addatur Loccenius *l. c. cap. VI.*

§. IX.

Porro ditiones aliæ sunt *maiores* seu ampliores, aliæ *minores* & angustiores. Illas vocamus *Regna, Ducatus, Principatus, Archiepiscopatus, Episcopatus, &c.* Has *Comitatus, Baronatus, Dynastias &c.* Quæ tamen species non semper, ac præcise amplitudine & extensione partium, sed quandoque solummodo dignitate & potentia distinguuntur. Sæpe namque Comitatus Ducatu, Principatus Regno maior est, & similiter in ceteris.

§. X.

Alia ratione ditiones siue territoria distinguuntur in *connexa* & *interrupta*. Illa sunt, quarum partes continuo sibi inuicem adhærent, nulla alterius Principis aut Reipub. ditione interiecta; hæc, quæ per alias inter iacentes

tes prouincias, alteriusque imperii territoria veluti diuelluntur & aliquo a se inuicem spatio distant. Ex his priora posterioribus longe meliora habentur, ceteris paribus. Eaque caussa Regnum Galliarum & Imperium Regis Magnæ Britanniæ Hispanico præferri solent.

§. XI.

Sunt autem in singulorum imperiorum ditionibus hæc potissimum obseruanda: I, *Nomina* tam vetera, quam noua; tam vernacula cuique genti, quam Græca, Latina ac peregriua cultiorum gentium ac linguarum alia: II, *Situs* tam absolute quam comparate consideratus: III, *Fines* siue limites & vicini; IV, *Magnitudo* siue cuiusque longitudo, latitudo, amplitudo, vna cum figura, quam exhibet: V, *Maria* & *flumina* maiora & potiora, quæ per eas transeunt, aut eas alluunt: VI, *Natura* & qualitas cœli, aëris, soli & quæcunque in hoc proueniunt, vt fruges, arbores, animalia, &c. VII, *Promontoria*, portus, vrbes, castella, in iis sita: VIII, *incolæ* horumque numerus, temperamentum, statura, ingenium, mores, artes, commercia, facultates, lingua &c: IX, Denique *modus imperii* ac *dominii*, quo vnaquæque ab imperantibus tenetur.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

Geographica Imperiorum cognitio ex antiquis pariter & recentioribus scriptoribus Geographis, quorum præcipui ex Arabibus, Græcis & Latinis indicati, haurienda. Huc pertinent itineraria vetera & Notitiæ Patriarchatuum ac Episcopatuum; Historici & Poëtæ veteres; Tabulæ Geographicæ, quarum ex Antiquita-

te vix vllæ superſunt. Tabula Peutingeriana qualis? Geographia tam veteris, quam hobiatus ac deliquia, per totum pæne orbem, odiernæ ſtenſa.

§. I.

CEterum cum imperiorum notitiam acquiſituro ea, quæ ad ditiones pertinent, e Geographia, vt diximus, mutuo ſumenda ſint, operæ pretium facturi videmur, ſi, quibus e ſcriptoribus potisſimum deſumi debeant, breuiter indicemus.

§. II.

Quod igitur vetuſtiora imperia eorumque ditiones attinet, illæ partim ex *antiquis ſcriptoribus*, partim e *recentioribus* cognoſcendæ. Ex illis præter Strabonem, Melam, aliosque ſuperius laudatos, huc pertinent, Dicæarchus in *Deſcriptione Græciæ ad Theophraſtum*, poſtremo a Dauide Hœſchelio edita; Hanno Carthaginienſis *in Periplo Africæ*; Iſidori Characeni *deſcriptio Parthiæ* & Marcianus Heracleota in *Periegeſi* (quam tamen alii Scymno Chio tribuunt; ſub cuius nomine & a Fred. Morello eſt edita) & *Periplo*; vterque primum ab eodem Hœſchelio in lucem protractus; Anonymus in *Periplo Ponti Euxini* ab Iſaaco Voſſio primum publicatus & notis illuſtratus; Plinius Senior in *Hiſtoria naturali libro II, III, IV*; & quæ inde compendio deſcripſit Solinus in *Polyhiſtore*, Commentariis Delrii, Grasſeri & Salmaſii illuſtrato; Æthicus, ſiue quicunque auctor eſt, *in Coſmographia*; Dionyſius Alexandrinus *in Periegeſi Orbis* cum Commentariis Euſtathii; & præſertim Claudius Ptolomæus Peluſiota, ſiue potius, Pheludienſis, vt ab Arabibus vocatur, a Petro Bertio editus ac illuſtratus; Iſ. Voſſii autem opera multo emendatior proditurus.

rus. E medii æui Scriptoribus inprimis huc faciunt *Arabica Geographia* Nubiensis, aut Siculi potius, secundum Bochartum, in opido Mazara nati; & Abulfedæ, Principis Hamatæ, præstantissimum opus Geographicum, Arabice ab ipso conscriptum, & olim a Wilhelmo Schikardo, nuper ab Athanasio Kirchero in Latinum sermonem conuersum, sed a neutro adhuc editum. Specimen eius Arabice ac Latine dedit Ioannes Grauius, Anglus, qui & totum a se in Latinam Linguam conuersum esse ait. Absoluit autem Abulfeda *Canonem terrarum*, ita enim inscribitur opus hoc, anno Hegiræ IↃCCXXI, siue, anno Christi CIↃ CCCXXI. Ipse vero obiit anno CIↃ CCC XLV. Nubiensis Geographia, cui titulus: *Liber relaxationis animi curiosi*, ante IↃ circiter annos scripta est. Vixit enim auctor eius tempore Rogerii I, vtriusque Siciliæ Regis, hoc est, anno CIↃ C XLI. Eam Latine Parisiis anno CIↃ IↃ C XIX ediderunt Gabriel Sionita, & Ioannes Hesronita, Maronitæ. Exstant etiam Arabice conscripta, sed nondum typis excusa, *Geographia* Ibn Marufi; *Thesaurus Geographicus* Iacouthi Hamauæi, huiusque *compendium* per quendam Asiotum confectum, & quædam alia Hottingero & I. Grauio laudata *in Præfatione ad tabulas Geographicas Nasir Eddini & Vlug Beigi*; itemque *Hortus Geographicus*, a Bernhardo Baldo, Vrbinate, Latine versus, qui auctorem illum ante IↃC annos floruisse putabat. Editurus erat Marcus Velserus, nisi morte præpropera fuisset impeditus.

Præf. in Hieroz.

Smegm. orient. l. III, Part. II, cap. II. p. 258.

§. III.

E Græcis præterea huc spectant Stephani Byzantii operis *de populis & ciuitatibus* compendium, tempore Iustiniani, Imperatoris, ab Hermolao Byzantio confectum, cum fragmento integri operis, nuper editum; Agathemeri Orthonis *Hypotyposis Geographiæ*, cuius editio ab Isaaco Vos-

ſio promiſſa fuit; Georgii Gemiſthi *deſcriptio Græciæ & Peloponneſi*, quæ in Bibliotheca Oxonienſi; itemque *emendatio aliquot errorum Strabonis*, quæ in Regia Pariſienſi habetur; Anonymi *Geographia Chriſtiana*, quæ in Medicæa, laudata Tho. Bartholino in *Obſeruationibus nouis de Vnicornu; cap. XX. & alibi.*

§. IV.

Voſſius Philol. cap. XI. E Latinis vero Feſtus Auienus & Priſcianus Cæſarienſis, interpretes Dionyſii Periegetæ; Vibius Sequeſter, *de nominibus fluminum, fontium, lacuum, nemorum, paludum & Gentium, quæ Poëtis memorantur*; Martianus Capella, libro VI de *Nuptiis Philologiæ & Mercurii;* Iſidorus Hiſpalenſis *originum libro XIII & XIV*; Vincentius Bellouacenſis, *Geogr. Ref. l. I c. XVII. §. IV.* non Lirinenſis, vt pudendo errore Ricciolus laudat, *Speculi Hiſtorialis lib. II.* aliique, vt Adamannus *de ſitu terræ ſanctæ;* eiusque abbreuiator Beda *de Locis Sanctis*; Io. Phocæ *compendiaria deſcriptio caſtrorum & vrbium ab Antiochia vsq. ad Hieroſolymam, nec non Syriæ ac Phœniciæ, & in Palæſtina ſacrorum locorum;* Epiphanii Hagiopolitæ *Enarratio Syriæ & vrbis ſanctæ*; Perdiccæ Epheſii *Expoſitio Carminica Dominicorum Hieroſolymis thematum*; Anonymi libellus *de locis Hieroſolymitanis;* Eugeſippus *de diſtantiis locorum terræ ſanctæ;* Willebrandi Oldenburgici *Itinerarium terræ ſanctæ*. Addi posſunt *Itinerarium* B. Antonini Martyris, e Muſeo Claudii Menardi publicatum; Incerti *breues demonſtrationes chronicæ de locis Conſtantinopolitanis* a Lambecio & Combefiſio edita; Codini opuſcula de *Schematographia vrbis Conſtantinopoleos*. Pertinet huc Conſtantini Porphyrogennetæ liber, *de adminiſtrando Imperio.*

§. V.

Spectant huc & *Itineraria vetera*, vt quod Antonino Auguſto vulgo tribuitur; ſed reuera vel Æthici, vel Iulii cu-

cuiusdam Oratoris est, editum ab Hieronymo Surita, & cum Ptolomæi Geographia a Petro Bertio; item *Burdigalense* a Burdigala Hierosolymam vsque, & ab Heraclea per Aulonam & Romam Mediolanum vsque; tum *libellus Prouinciarum Romanarum*, ab Andrea Schotto primum in lucem productus; quod vtrumque scriptum pariter Ptolomæo suo addidit Bertius. Neque negligi debet *Notitia vtriusque Imperii* Orientalis & Occidentalis, a Guidone Pancirollo doctissimis Commentariis illustrata; Ebraico sermone *Itinerarium* scripsit Rabbi Beniamin Tudelensis, Latine cum notis a Constantino l'Empereur editum. *Voss. l. c.*

§. VI.

Pertinet huc quoque Pausaniæ *Descriptio veteris Græciæ* a Friderico Sylburgio edita notisque illustrata; Artemidori vero Ephesi *Reliquias Geographicas*, quas Ricciolus exstare dicit, plane, vt ingenue fatear, ignoro. Vereor, ne cum *Onirocriticis* eius, ab Aldo Manutio primum, post a Nicolao Rigaltio, editis, confuderit. *l. c.*

§. VII.

Postremo *Notitiæ* quoque *Ecclesiasticæ, Patriarchatuum* ac *Episcopatuum* huc spectant; cuiusmodi est Latina, quam Aubertus Miræus edidit *cum specimine Geographiæ sacræ*; & Græcæ Latinæque variæ, quas *Geographiæ sacræ* ab se editæ subiunxit Carolus a S. Paullo: & ab his omnibus diuersa Nili Doxapatrii, cuius partem Leo Allatius publicauit *lib. I de consensione perpetua Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis cap. XXIV, sect. I.*

§. VIII.

Atque hæc de priscis Geographis, quorum monumenta supersunt; quorum vix vllus prætermitti debet ab eo, qui veterem Geographiam cognoscere accuratius cupit. E recentioribus eandem potissimum illustrarunt

Ra-

Raphaël Volaterranus *in Commentariis rerum vrbanarum* libris XII prioribus; Cluuerius in *IntroductioneGeographica*,eiusque Commentator Io. Buno; Ioseph. Anton. Gonsalius de Salas in *Compendio Geographiæ veteris;* Gerhardus Mercator *in notis ad Ptolomæum;* Hieronymus Surita *in Notis ad itinerarium Antonini;* Isaacus Vossius *in notis ad Pomponium Melam*; Cl. Salmasius, in *Exercitationibus Plinianis*; Abrahamus Ortelius in *Thesauro Geographico* & *Notis ad Tabulas Geographiæ veteris*; Samuel Bochartus *in Geographia Sacra* bipartita; Philippus Brietius *in Parallelis Geographiæ veteris & nouæ;* Carolus a S. Paullo in *Geographia Sacra*, siue *Notitia Episcopatuum Ecclesiæ vniuersæ*; Auctor *nouæ descriptionis Asiæ*, antehac Parisiis editæ in folio; Paullus Merula *in Cosmographia generali & speciali*; Cluuerius *in antiqua Germania, Vindelicia, Norico, Italia, Sicilia, Sardinia*, & *Corsica*; Burchardi Niderstedi *Malta vetus & noua*; Christianus Adrichomius & Christophorus Heidmannus *in descriptione Palæstinæ;* Ferdin. Quaresmius in *Elucidatione terræ sanctæ*; D. Henr. Müllerus in *descriptione terræ sanctæ*; Vbbo Emmius *tomo I Græciæ veteris*; Wolffg. Lazius *in libris duobus commemorationis rerum Græcarum*; Nic. Gerbelius & Sophianus *in Græcia*; Petrus Laurembergius *in Græcia antiqua;* Phil. Labbeus *in Pharo Galliæ antiquæ &c.*

§. IX.

His omnibus iungi debent cum *Historici* & *Poëtæ veteres*, qui passim regionum, vrbium, aliorumque locorum descriptiones operibus suis nunc breuiter, nunc prolixius inserunt: tum *Tabulæ Geographicæ;* quarum etsi vetustissimum est institutum, vix vllæ tamen ex antiquitate supersunt. Nam, quod illæ, quæ cum Ptolomæi Geographia sunt editæ, Agathodæmonis Grammatici esse, etiam a doctissimis Viris, in his a Ger. Io. Vossio existimantur, id non vna caussa mihi suspectum est. Certe, quæ in editionibus

De Philol. c. XI. §. 22.

nibus

nibus Mercatoris, Montani, & Bertii habentur, eas a Mercatore esse manifestum est. *Tabula* vero Peutingeriana, quam in octo partes seu fragmenta diuisam cum Ptolomæo edidit Bertius, non tam situm locorum, quam nomina & distantias a se inuicem, vsitataque per Prouincias Romanorum itinera monstrat.

§. X.

At nostro, & superiore sæculo præclaram hac in re operam collocarunt viri docti. Inprimis commendari merentur Abrahami Ortelii *Parergon Theatri orbis terrarum*, siue *Tabulæ Geographiæ Veteris*, quæ & in tomo posteriore *Theatri Geographiæ Veteris*, a Bertio editæ, reperiuntur; Gerhardi Mercatoris *Tabulæ ex Ptolomæo descriptæ ac restitutæ*, & a Petro Bertio varie correctæ & auctæ: & præcipue *Geographia antiqua*, cum introductione Georgii Hornii, in Belgio edita: tum quas Cluuerius *in Germania, Italia & Sicilia antiqua*; Bochartus in *Geographia Sacra*; Carolus a S. Paullo *in Notitia Episcopatuum*; Adrichomius *in Theatro terræ sanctæ*; & minore forma cum *introductione Cluuerii* primo Ioannes Feldenus, postea Ioannes Buno, itemque *libro I Commentariorum rerum Germanicarum* Petrus Bertius, & cum *Græcia antiqua* Laurembergii Samuel Pufendorffius exhibuerunt; itemque *Tabula Ægypti veteris* apud Ath. Kircherum in *Oedipo Ægyptiaco*; & quædam aliæ in aliorum operibus, vt Fr. Haræi *Lumen Historiarum per Occidentem*; Nic. Blancardi *Europa antiqua cum finitimis Africæ & vtriusque Asiæ regionibus*; *Typus peregrinationis Israelitarum in deserto, & peregrinationis S. Paulli; Peregrinatio Abrahami, Isaaci & Iacobi; Palæstina* Ortelii, Stellæ, aliorum; *Imperium Alexandri M.*, Io. Laurembergii *Hellas, Peloponnesus, Achaia, Thessalia, Macedonia, Epirus*; *Insulæ Maris Ægei & Cyclades &c.* Quibus addi

T pos-

posſunt, quæ veterum locorum nomina ſitumque cum recentioribus coniungunt.

§ XI.

Hodierni Orbis Scriptores Geographicos meliores cum Itinerariis huius & ſuperioris ſæculi ſupra commemorauimus: quibus nunc addimus Petrum Herigonium *tomo IV Curſus Mathematici*, Ioannis Boteri *Relationum vniuerſalium* partem I & VI, & inprimis Petri d' Anity egregium opus Gallicum, ſex voluminibus conſtans. Specialium ingens multitudo eſt, neque enumerandorum in præſenti locus.

§. XII.

Quod ad *generalem Geographiæ partem* attinet, præferri merentur Dauid Chriſtiani, & Bernhardus Varenius, in *Geographia generali*; Paullus Merula, in *Coſmographia generali*, Herigonius item, & Brietius in operibus modo laudatis.

§. XIII.

E *Tabulis* anteferri reliquis ſolent, quas Guilielmus Blæuvv eiusque filii Cornelius & Ioannes, cum *in Atlante maiore & minore*, noua *Geographia Blæuvviana*, tum ſeparatim, quasque nuperrime Nicolaus Piſcator in Belgio ediderunt; cuius & *Tabula orbis terrarum generalis* proxime ad veritatem accedit. *Globus* omnium *optimus*, quod ſciam, eſt magnus ille, qui ante aliquot annos in Belgio prodiit: minores plerique non ſatis accurati ſunt.

§. XIV.

Ceterum diſſimulari non debet, Scriptores omnes Geographicos cum recentiores, tum præſertim veteres, nec minus Tabulas & Globos, paſſim multa omiſiſſe, plurima falſo tradidiſſe; ipſamque adeo Geographiam veterem pariter ac nouam, multo magis tamen veterem, paſ-

ſim

ſim mancam & imperfectam ac infinitis erroribus ac mendaciis refertam eſſe.

§ XV.

Ac veterem quidem quod attinet, ea primo partem orbis maximam penitus ignorat. Neque enim amplius, vbi maxime, orbis cogniti latitudinem, quam ad gradus Meridiani circiter LXXX; longitudinem, quam ad Æquatoris gradus CLXXX extendit, vt e Strabone & Ptolomæo cognoſcere eſt. Cum tamen hodie orbis cogniti latitudo ad gradus CXLI, longitudo, ſi Oceanum vna computes, ad CCCLX gradus progreſſa ſit. Et tamen ſic quoque maiorem veteres faciunt orbis longitudinem, quam reuera fuit. In Septentrione magna Europæ Aſiæque pars vltra Sarmatiam ſita: in Meridie, quidquid Africæ vltra Tropicum cancri porrigitur; in Oriente, quidquid vltra Indiam & fines Serum & Sinarum iacet, olim incognitum fuit; ad Occidentem autem vltra Fortunatas & extrema Africæ littora nihil compertum. Nam quæ de vaſta Inſula *Atlantide* & terris in vltimo occaſu ſitis e Platone, Diodoro, aliisque Scriptoribus afferuntur, aut fabulas olent, aut commode aliter poſſunt explicari. *Caput* autem *Bonæ Spei*, ſiue meridionaliſſimum Africæ promontorium, veteribus cognitum & circumnauigatum fuiſſe, æque verum eſt ac illud, quod a nonnullis relatum eſt, veterum quoſdam per Septentrionalem Oceanum in Indiam nauigaſſe; quod tamen etiam nunc in tanta rei nauticæ perfectione, ſi non impoſſibile, ſaltem difficillimum eſſe, Anglorum Belgarumque hoc ſæculo conatus abunde docent. Et quis credat, Ptolomæum exiſtimare potuiſſe, Aſiam vltra Mare Indicũ cohærere Africæ, ſi hanc nauibus circumiri poſſe conſtitit? aut, ne vnius quidem littoris, aut promontorii, aut

montis in illa Africæ parte mentionem apud veteres factam, si cognita fuisset? sed de hoc alibi plura.

§ XVI.

Plane igitur ignotæ veteri Geographiæ, & vix fando a veteribus auditæ sunt vastæ orbis regiones. In Oriente quidem magna pars *Tartariæ* Orientalis *Chataiæ* & *Chinæ*; in Meridie *tota Æthiopia exterior* cum *vicinis regionibus* & *Guinea* vsque ad Caput Viride, & quidquid *terræ Australis incognitæ* seu Magellanicæ nomine hodie venit; in Occidente tota *America*: in Septentrione *Grœnlandia*, *Spitzberga*, *Noua Zembla* & extrema *Tartariæ*, *Rusſiæ*, *&c.* fortassis & *Suediæ* ac *Norvvegiæ*, omnisque *Terra Polaris* etiam nunc incognita; magna item pars *Oceani*, vt totum *Mare Pacificum*, *Iaponicum*, *Anchidolium*, & quod *Australes Terras reliquas nuper detectas alluit*; itemque *Æthiopicum*. E *sinubus* maioribus in Oceano Sinensi *Nanquinensis* & *Liampoicus*; in Indico *Cochinchinensis*; in Occidentali *Mexicanus*; in Septentrionali *Mare Hudsoni*, *Sinus Buttoni*, *Iamesii*, *Baffinicus*, *Mare Album &c.* E Fretis vero *Arianicum*, *Iezzi*, *Coreanum*, (nisi tamen Corea peninsula est) *Manipæ*, *Sundæ*, *Californiæ*, *Magellanicum*, *Mairanum*, *Hudsoni*, *Iamesium*, *Dauisium*, *Forbisheri*, *Waigatz* siue Nassouium, *Glaciale* inter Nouam Zemblam & Spitzbergam &c. Ex *Insulis* denique cum *maiores* aliquæ, vt in Oceano Pacifico *California*, in Orientali *Iezzo* longe maxima (si vera sunt, quæ de ea narrantur) *Corea* (nisi peninsula est) *Iaponia*; in Indico *Luconia*, *Mindanao*, *Gilolo*, *Noua Guinea*, *Celebes*, *Borneo*, *Iaua maior*, *Sumatra*: in confinio Æthiopici & Pacifici *Terra ignium*; in sinu Mexicano *Cuba* & *Hispaniola*; in Septentrionali Oceano *Terra noua*, & in Glaciali *Noua Zembla*; tum *mediocres multæ* cum *minoribus infinitis*.

§. XVII.

§. XVII.

Sed & ex iis partibus Orbis, quæ Græcis Romanisque (horum namque folummodo fcripta Geographica ex veteri æuo fuperfunt) innotuerunt, multæ parum exploratæ perfpectæque, quædam vix amplius, quam nomine situque fuerunt cognitæ, vt in Europa *Sarmatæ, Scythæ* & magna pars *Celtarum* ac *Paludis Mœotidis* accolarum; in Afia *Scytharum*, plerique *Seres, Sinæ*; in Africa præter *Mauritanos, Libyas, Ægyptios* & Maris rubri accolæ reliqui fere omnes, multi præterea *Infularium*. Immo vt dicamus, quod res eft, præter Græciam, Italiam, Hifpaniam, Galliam, Britanniam citeriorem, partem Germaniæ Rheno & Danubio vicinam, Illyricum, Pannoniam, Thraciam, Macedoniam, Epirum, Pontum, Afiam Minorem, Ægyptum, Libyam, Mauritaniam, Infulasque Maris Mediterranei, pauca veteribus fatis explorata; & tamen ex his quoque multarum defcriptiones iniuria temporis perierunt.

§. XVIII.

Satis hinc apparet, quam imperfecta & manca fit Geographia vetus: quam falfa fit, & quot mendaciis pudendisque erroribus contaminata, paucis dici non poteft. Breuiter: *ficta*, quæ nunquam extiterunt; vt: *Terra Antichthonum*, Oceani ductu angufto a noftra feparata, *Montes Populique Hyperborei, Mare ex Oceano Scythico in Mare Cafpium influens, Mare pigrum & innauigabile fupra Britanniam & Hyberniam, Flumen Sabbaticum, Gentes Pygmæorum, Monoculi, Acephali*, aliaque infinita monftrorum genera; *corrupta* locorum nomina, confufa & præter verum multiplicata; *falfò tradita*, locorum fitus, figura, longitudo, diftantia, curfus fluminum ac maris, flexus littorum, natura & qualitas locorum, plantarum, animalium, forma, ingenium, mores hominum; habitæ pro

Insulis Terræ continentes, aut Peninsulæ; lacus pro Maribus, Sinus pro Fretis: & contrario errore Freta pro Sinubus, Maria pro magnis lacubus, Insulæ pro Peninsulis; & quis omnes eiusmodi errores enumeret?

§. XIX.

Atque vtinam recentior, & nostri temporis Geographia plane eiusmodi nævis careret! Nunc paucioribus quidem, sat multis tamen etiam nunc inquinata est. Nam & hodie magna pars terrarum plane ignoratur, vt *Terra Australis*, quam *incognitam* vocant.; nam nouam Guineam & Terram Ignium iam constat Insulas esse. Quid *noua Hollandia* & *Zeelandia* sint, nondum, quod sciam, exploratum; certe paucis cognitum, nec in libros Geographicos relatum Idem de *Terra Polari Arctica* dictum volo. Nam Nouam Zemblam Insulam esse iam manifestu aiunt. Spitzbergæ interiora, ne inuestigarentur, hucusque fames & frigus prohibuit. In *Oceanum Tartaricum* nemo se penetrare potuit, etsi magno conatu id egerint Galli, Angli, Belgæ. Quotusquisque Geographorum vastam regionem *Iezzi*; quis regnum *Tunchinense* & alia Sinensibus vicina vel nominat tantum? Quis *Septentrionalia Americæ* nouit?

§. XX.

Iam ex iis regionibus, quas exstare, etiam vulgo constat, quis hoc sæculo explorauit *Tartariam Asiaticam*, præsertim partes Septentrioni & Ortui obuersas? Quis *Laponiæ Septentrionaliora?* Quis vastam regionem Iezzi, Coream, Samoiedam, *interiora item Africæ, Americæ & Indiæ Orientalis?* Quam pauca de Russia & Moscouia, de Tartaria Crimensi vicinisque regionibus exstant?

§. XXI.

Præterea inuenias & in recentioribus libris Geographicis, quæ nusquam exstant, aut saltem exstare certo affirmari

mari nequit. *Nouam Albionem, Regna Anianis* & *Quiuira*, vna cum *Freto Anian*, nemo fuit hoc & superiore sæculo, qui vel adiisse, vel saltem e longinquo adspexisse affirmare posit; & sunt, qui illam ab Anglis, hæc ab Hispanis singulari arcano conficta iudicant. Neque quisquam fuit, qui etsi diligentissime quæsitas *Grœnlandiam*, & *Frislandiam* Insulas, quales a plerisque Geographis describuntur, reperire potuerit. Christiani certe IV, Daniæ Regis, iussu sæpe Grœnlandia indagata est, sed frustra; ac proinde ab eo *lapis suus Philosophicus* vocari solita. *Terram Beach, Regionem Psittacorum* & *Magellanicam* recentiores Nautæ Tabulæque ignorant. Nec magnam illam Chataiæ vrbem *Quinsai* deprehendere potuerunt, qui nuper illas vias perlustrarunt.

§. XXII.

Denique iisdem fere modis, quibus in veteri Geographia, etsi non ita crebro, haud raro tamen, etiam in hodierna passim aberratum est. Regiones *Iezzi, Noua Zembla, California, Terra Ignium, Noua Guinea*, & a quibusdam *Iucatana*, pro continentis partibus acceptæ, cum Insulæ sint. *Iaponiæ* longitudo vix trecentarum leucarum credita, cum sit plus quam quadringentarum: *Iezzi* vix maior habita, quam Iaponia, cum, si Incolis & Iaponensibus fides habenda, vix quinque mensibus secundum longitudinem peragrari queat; *Iucatanæ* XX leucarum longitudo adscripta, cum sit amplius CL. Contra *America vtraque* multo angustior est, seu minore latitudine, quam vulgo existimant. Et *Cuba* Insula trecentas leucas longa existimata est, cum non sit longior ducentis viginti. *Chilense* littus quinque vel sex gradibus, *Hispaniolam* Insulam centum quinquaginta leucis, *Hauanam* circiter octoginta leucis versus Orientem porrexerunt; *Palmam* contra, Fortu-

na-

natarum vnam, tribus vel quattuor gradibus; *Caput Bonæ Spei* pluribus, immo quidam quadraginta & vno gradibus in Orientem retraxere; *Manilia*, Hispanorum in Philippinis Insulis metropolis, & *Lima*, Peruuiæ portus, totis triginta sex gradibus; *Insulæ Salomonis* & *Peru* mille octoginta octo leucis; *Bantam*, celebre Iauæ emporium, & *Caput Bonæ Spei* ducentis leucis amplius distare a se inuicem sunt creditæ, quam postea deprehensum est. Cursus fluminum plerorumque, quæ inter Mare Caspium & Chinam decurrunt, longe alius deprehenditur, quam a Geographis est traditus.

§. XXIII.

Atque hæc de imperfectione Geographiæ tam veteris quam nouæ sufficiant. Caussas eius varias nunc adducere nihil attinet; quasdam fortasse tangemus in sequentibus. Sed quomodo, inquies, huic malo medebimur, vt certiora ac meliora de ditionibus Imperiorum cognoscamus? Res ardua est, fateor, & oppido difficilis: sunt tamen nonnulla, quibus saltem aliqua suppleri defectus & errores emendari queant, vt I, Si loca ipsa, quæ adire datur, accurate inspiciantur, & cum Scriptoribus, Tabulis, Globis comparentur; eque incolis sciscitemur ac indagemus, quidquid dubium parumve compertum nobis videtur: II, Si consulantur, qui cuiusque regionis gnari & in ea bene versati sunt: III, Si præcipue fides habeatur Scriptoribus Chorographicis & Topographicis, quos credibile est maiorem in inquirendo diligentiam adhibuisse: IV, Si recentiores potius Scriptores, quam aliquanto antiquiores sequamur; vbi tamen obseruandum, multa successu temporis immutari adeoque fidem vtrisque constare posse: V, Si plus tribuamus iis Scriptoribus, qui loca ipsa magnam partem frequentarunt, quam qui sua tantum ex aliis de-

scri-

ſcripſerunt: VI, Si conquiramus & euoluamus varia itineraria tam edita, quam inedita, & cum Geographicis deſcriptionibus aliorum conferamus &c. Ac edita quidem plurima habentur, e quibus, quod veterem Geographiam ſeorſim attinet, præferendæ ſunt veterum Scriptorum editones meliores ac recentiores, quarum plerasque ſupra indicauimus. Comparandæ etiam diligenter veteres locorum deſcriptiones cum hodiernis, immo cum locis ipſis. quod ſingulari diligentia fecit in *Italia, Sicilia, Germaniaque* Philippus Cluuerius. Neque exigua laus ob eandem rem debetur Paullo Merulæ in *Deſcriptione Galliæ, Italiæ & Hiſpaniæ* &c. Plura in reliquis huius libri capitibus, ſuo quæque loco, ſuggerentur.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

Cognitio Nominum per eſt neceſſaria. Scriptores, vnde ſit petenda, laudati. Appellationes locorum diuerſæ probe cognoſcendæ, tam veteres, quam recentiores, Latinæ, Græcæ & vernaculæ; earumque conuenientia cum aliis ac diſcrepantia. Nomina vernacula ex cuiuscunque regionis incolis diſcenda. Eorum rationes & origines quærendæ.

§. I.

NOminum cuiusque regionis, vrbis, oppidi, caſtelli, fluminis, ſinus, portus, maris, aliorumque locorum accuratior cognitio ad intelligendam cuiusque gentis & Reipub. Hiſtoriam, ad con-

tractus, pacta ac fœdera, inter diuersas gentes inita, aliasque ob causas, plane est necessaria, solidam cognitionem Imperiorum adepturo; videmusque huius rei neglectu aut ignoratione subinde grauiter errasse, qui de Rebuspub. earumve gestis scripserunt.

§. II.

Ad eam vero cognitionem haud parum conferent præter Geographos veteres ac recentiores, superiori capite laudatos, *Dictionaria* seu *Lexica*, quæ nomina Geographica siue seorsim, siue cum aliis vel propriis vel appellatiuis explicant. Qualia sunt e veteribus *Epitome Stephani de Vrbibus*, & Suidas in *Lexico*; quædam & apud Hesychium & Harpocrationem reperias. E recentioribus præcellunt *Dictionarium Historico - Geographico - Poëticum* Caroli Stephani, Philippi Ferrarii *Epitome Geographica*; altera pars *Fontis Latinitatis* Coruini; *Dictionarium Theologicum, Historicum, Poëticum, Cosmographicum & Chronologicum* Iunii Broysfinerii, Gallico sermone aliquoties editum; *Onomastica* Riccioli libro Geographiæ Reformatæ XI exhibita. E Lexicis autem generalibus *Thesaurus Fabro - Buchnerianus*; multa quoque huius argumenti nec vulgaria suppeditabit, quantum ad vetera locorum nomina, Salmasius *in Exercitationibus Solinianis*.

§. III.

Sunt autem heic nonnulla in genere obseruanda. Ac I quidem, cum loca plurima diuerso, vel etiam eodem tempore, aliis aliisque nominibus appellari consueuerint; non recentiora tantum & vnica, vel vnius ætatis, sed omnia omnium ætatum, quantum fieri potest, cognoscenda sunt. Quo, præter auctores iam dictos, faciet, si quis diligenter inter se comparet variorum temporum cum Geographicos tum Historicos, aliosque Scriptores.

§. IV.

§. IV.

Inprimis vero danda est opera, vt cognoscamus, quæ hodiernæ appellationes, quibus veteribus respondeant; siue quomodo hoc tempore loca veteribus descripta memorataque vocentur. Quod etsi valde difficile, interdum sæpe & vix possibile sit, nihilominus tamen laudabilem in eo operam, præter Lexicographos iam laudatos, præstiterunt Ortelius in *Synonymis Geographicis* cum Theatro orbis terrarum editis, *Tabulisque Geographiæ veteris*; Montanus & Bertius in *margine textus Ptolomæi*; Cluuerius in *Introductione Geographica, Italia, Sicilia, & Germania*; Merula in *Cosmographia speciali.* Huc etiam pertinent *Tabulæ* quædam *Geographicæ*, in quibus priscis nominibus recentiora diuerso charactere apponuntur, vt Bunonis, *Hispanicæ Speciales Blæuvvianæ, Gallicæ* nuperrime editæ, & quæ in *Geographia veteri* Hornii habentur.

§. V.

Deinde & in id incumbendum est, vt non modo Latina & Græca, sed etiam vernacula cuiusque loci nomina, nec tantum eius linguæ, qua illius incolæ vtuntur, sed etiam aliarum, noscamus. Quod ex iisdem fere auctoribus, quos modo laudauimus, magnam partem peti potest. Quæ autem Latina, Græcaque nomina, quibus vernaculis, & quæ antiqua, qubus hodiernis respondeant, docebit Riccioli *Onomasticon posterius.*

§. VI.

Atque heic notandum est, propter varias in eadem prouincia, aut vicinia vsitatas linguas, sæpe vnum eundemque locum variis quoque nominibus vernaculis appellari. Sic loca in Cantabrorum agris plerumque aliter a Cantabris, aliter ab Hispanis, aliter a vicinis Gallis vocari, Merula notauit. *in Hisp. cap. XII.*

§. VII.

Cauendum quoque diligenter est, ne eadem nomina, vel etiam sono affinia, varia tamen & distincta loca designantia, confundantur. Id quod multis errandi occasionem praebuit.

§. VIII.

Vernaculorum autem nominum scripturam & pronunciationem quod attinet, in ea sequendi potissimum regionum locorumque, quae per ea designantur, incolae. Nam a peregrinis Scriptoribus dici non potest, quantum corrumpi & in alia, saepe vix duabus litteris conuenientia, transformari soleant.

§. IX.

Denique etsi non omnino necessarium, iucundum tamen & quandoque vtile futurum est, si quis rationes & origines nominum addidicerit. Qua in re laudanda est singularis diligentia inter antiquos Eustathii in *Commentario ad Dionysii Alexandrini Periegesin*; inter recentiores Bochartus in *Geographia Sacra*; qui tamen subinde e veteri Phoenicum, Ebraea atque Arabica lingua deriuat, quae haud dubie ortum aliunde traxerunt.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

Situs regionum vel absolute consideratur vel comparate. Prima ratio *eius absolute definiendi per Partes globi terrestris (a) Aridas, quae in Continentem & Insulas sunt discretae. Quattuor Magnae Continentes recensitae. Omnes terrae proprie sunt Insulae : sed vsus aliter obtinuit. Vetus Orbis; eius fines, partes, distan*

ſtantia proxima a qualibet reliquarum partium. America, Terra item Arctica & Australis; earum fines & a ceteris diſtantia. Inſulæ quænam ſic proprie dicantur? Earum præcipuæ totius Orbis maiores, minores, minimæ recenſentur, ac harum tum ſingulæ, tum tota agmina. Inſulæ quædam fabuloſæ, & earum auctores. Aliæ Continentis partes vi Maris auulſæ. Terræ Procurrentes, Peninſulæ, Iſthmi, Promontoria, Terræ Interamnes, ac Inſulæ Fluuiatiles inſigniores. Generales de omnibus obſeruationes: (b) fluidas, quales ſunt: Oceanus; quid proprie vocetur; Mare, quod pro ſinu interdum ſumitur, variaque nomina a Cardinibus Mundi & Terris, quas contingit, accipit. Caſpium an Mare dicendum? Sinus etiam ab alio ſinu fit; Portum complectitur. Eius nomina alia. Fretum quid? ſpecies eius Bosphorus & Euripus. Totum terrarum Orbem oceano ambiri non veteres tantum crediderunt, ſed hodie etiam experientia conſtat eorum, qui Orbem circumnauigauerunt. Curſus Oceani circa Orbem ex recentiorum obſeruationibus oſtenſus. Oceanus commode diuiditur in Eoum, Atlanticum, Auſtralem & Septentrionalem: vulgo in Mare Indicum, Æthiopicum, Pacificum & Septen-

 trio-

trionale, quod in varia denuo dispertitur maria. De Maris proprietatibus scriptores potiores laudati. Orbis in Europam, Asiam, Africam & Americam vulgo dispescitur; ab aliis in Veterem & Nouum, aut tres Insulas Maximas. Secunda ratio *situm regionum definiendi per Zonas & climata;* Tertia, *per longitudinem & latitudinem. Vtriusque terminus a quo. Innotescit longitudo cum latitudine e Catalogis Artificum, Globis & Mappis; quæ tamen omnes non sunt accuratæ.* Quarta ratio, *per Cardines Mundi. Aliter regiones Septentrionales & Meridionales, aliter Orientales & Occidentales dicuntur; nulla absolute Orientalis aut Occidentalis. Quænam absolute Meridionales & Septentrionales, quænam comparate?* Quinta ratio, *definiendi regionum situm est a Maribus, quibus adiacent. Comparate situs consideratur iuxta distantiam vulgarem & artificialem. Vnde vtraque æstimetur? Vulgaris plerumque maior artificiali, idque propter impedimenta viarum & ambages. Vnde cognoscantur distantiæ vulgares, vnde artificiales? Caussæ errorum in vtroque distantiarum genere adducta.*

§. I.

§. I.

SItus cuiusque ditionis partiumve eius vel *absolute* vel *comparate* & respectu aliarum ditionum aut locorum consideratur. *Absolute*, cum definitur, in qua parte orbis terrarum sitæ sint. Qui cum variis modis diuidi soleat, inde fit, vt potissimum quinque modis situs alicuius loci definiri possit: I scilicet, ratione *partium*, in quas partim natura, partim humana industria orbem terrarum discreuit: II, Ratione *Zonarum & Climatum*, in quas Geographi totum orbem, natura præeunte, distribuunt: III, Ratione *longitudinis* & *latitudinis* locorum, quam quisque in Globo, ratione circulorum maiorum, obtinet: IV, Ratione quattuor *cardinum mundi*, quos solis cursus efficit: V denique, ratione *marium* siue partium Oceani, quas singulæ regiones adiacent.

§. II.

Comparate vero, tum quando indicatur, quas regiones, quæ maria, flumina, montes vnusquisque locus ad singulas mundi plagas proxime attingat: quod fecit Ioannes Boterus in *Relationibus vniuersalibus*; tum ratione distantiæ a regionibus, locisve aliis.

§. III.

Partes, in quas natura globum terrestrem discreuit, sunt *terreæ* vel *aqueæ*. Quædam enim terræ portiones teguntur aqua; aliæ exstant supra superficiem aquæ, a qua cinguntur vel alluuntur. Has Geographi vocant *Aridam* & *Consistentem*; illas *Liquidam* siue *Fluidam*.

§. IV.

Sunt etiam partes quædam globi terreni, quæ nunc teguntur aquis, nunc exstant & conspicuæ sunt, vt Insulæ quædam ad Norvvegiam, Scotiam & alibi: itemque puluini & littora, in quibus fluxus ac refluxus maris locum

ha-

habet; ſed quoniam paruæ admodum ſunt, ſi ad reliqua comparentur, nulla peculiaris claſsis illis aſsignatur, ſed ad partes Continentis referri ſolent.

§. V.

Arida ſiue ex aquis eminens terra vulgo diſtinguitur in *Continentem*, ſiue terram firmam & *Inſulas*.

§. VI.

Continentis vox non vno modo accipitur. Nunc enim, ſtrictiſsimo ſignificatu, deſignat partem terræ, quam mare nullibi alluit; nunc paullo latiore, quæ hinc mari alluitur, inde terræ cohæret; aliquando, quæ vtcunque alteri annectitur; nunc denique, latisſima acceptione, pars aridæ longe maxima, in latisſima regna, ampliſsimasque prouincias diuiſa; tamque longe lateque porrecta, vt circuitus aquæ eam cingentis minus ſit ſenſilis, terraque continua eſſe videatur. Quæ ſignificatio potisſimum huius loci eſt.

§. VII.

Huiusmodi Continentes hodie vulgo quattuor numerantur: I, *Vetus orbis*, olim ſolis Europæis cognitus, quem nos incolimus: II, *America* ſiue India Occidentalis intra hæc duo ſæcula primum detecta: III, *Terra Polaris Arctica*, ſiue Orbis Arcticus: IV, *Terra Polaris Antarctica*, ſiue Auſtralis incognita, quæ & *Magellanica* ab inuentore ſuo dicitur; quarum tamen duæ poſteriores non vltra, quam ſecundum littora quædam hucusque innotuerunt; ſecunda etiam magna ſui parte, qua ad Septentriones porrigitur, hodieque incognita eſt.

§. VIII.

Geogr. Gener. l. I cap. IX Prop. 2. Nonnulli Geographorum, in his Bernhardus Varenius, hanc terræ partium in Continentes & Inſulas diuiſionem non tam in natura rerum, quam in vſu loquendi fun-

da-

datam aiunt. Nam accurate loquendo, omnes terras exſtantes debere *Inſulas* appellari; quia omnes, ſi partes earum coniunctim ſumantur, vndique per circumferentiam ſuam Mari alluantur, adeoque inſulæ maximæ ſpeciem præ ſe ferant. Sed quoniam nonnullæ terræ adeo magnæ vaſtæque ſunt, vt circuitus aquæ, eas ambientis, minus ſit ſenſilis, ad earumque magnitudinem comparatæ reliquæ Inſulæ admodum exiguæ ſint; idcirco conſuetudinem obtinuiſſe, vt hæ ſolæ *Inſulæ*, maiores autem *Continentes magnæ* vocarentur.

§. IX.

Horum opinioni, ne asſentiamur, illud officit, quod nondum certo conſtat, vtrum Continentes illæ magnæ vndique mari ambiantur; an vero alicubi duæ pluresve cohæreant. De Terris Auſtralibus incognitis quidem hodie certum eſt, eas ab America non modo freto Magellanico, ſed etiam vaſto & aperto Oceano; ab Africa autem & Aſia Oceano Æthiopico & Indico dirimi. Vtrum vero continuo tractu verſus meridiem porrigantur; an vero in varias Inſulas diuiſæ ſint, hucusque incertum eſt: de reliquis vero ne id quidem certo conſtat, eas vbique mari a reliquis ſeparari: cum nec Americæ nec Tartariæ Aſiaticæ Septentrionalisſima adhuc dum explorata ſint; adeoque fieri posſit, vt alicubi vel America cum Aſia, aut cum Grœnlandia; vel Aſia cum Terra Polari Arctica connectatur. Præterea de Terris quoque Polaribus nondum exploratum eſt, vtrum longo tractu continuentur, an ſpargantur in Inſulas.

§. X.

Ceterum ex his quattuor Continentibus *Vetus Orbis* verſus Septentrionem, quantum ſcitur, Mari Glaciali, Septentrionali, Albo & Oceano Tartarico; verſus Orien-

tem Oceano Sinensi; versus Austrum Oceano Indico, Australi, & Æthiopico; versus Occidentem denique Mari Atlantico, vulgo del Nort dicto, cingitur. Diuiditur autem a Mari Mediterraneo & Sinu Arabico in duas partes, Isthmo, non amplius xxx milliaria lato, in confiniis Ægypti & Palæstinæ iunctas; quarum vna est Africa, alteram Europa & Asia constituunt. Minimo interuallo ab America distat, si vere rem putamus, circa eam partem Tartariæ Asiaticæ, Oceanique Tartarici, vbi fretum Anian collocari solet. Sed quoniam inter Caput Mendocinum, quod iacet in longitudinis gradu CCXXXIV & regionem Iesso ac Orientalissimas partes Tartariæ, quæ inter gradum CXXC collocantur, incertum est, an & quæ terræ interiaceant, potius est, vt proximam distantiam ponamus inter Guineam & Brasiliam, quippe quæ vix maior est XXX gradibus. Polarem Arcticam proxime attingere dicitur circa Fretum Waigaz siue Nassouium, inter Samoiedam & Nouam Zemblam situm; Magellanicam prope nouam Guineam, cui Malacca opponitur. Verum cum Noua Zembla & Noua Guinea, si Ricciolo credimus, Insulæ sint, fieri potest, vt alibi propius orbem nostrum Terra Arctica & Australis contingant. Arctica fortassis ad Tartariam vel Regionem Iezzo, vel Grœnlandiam; Australis autem ad Nouam Hollandiam.

§. XI.

Nouus orbis, siue America, ad ortum Mari Atlantico, ad meridiem Freto Magellanico vel Mari Brovveri; ad occasum Mari Pacifico ambitur. Septentrionales partes nondum satis exploratæ sunt, nisi ex aduerso Grœnlandiæ, vbi Fretum Dauis repertum: cuius tamen exitus nondum cognitus, adeoque incertum est, Fretum an sinus sit: distinguitur a duobus Sinubus, altero Pacifici, altero Atlan-

ticiMaris, pariter in duas partes, exiguo terræ tractu, inter vrbes Panamam & Nomen DEI porrecto, connexas; quarum altera *Septentrionalis* & *Mexicana*; altera *Meridionalis* & *Peruuiana* dicitur. Proxime abest, quantum constat, ab orbe veteri, vt iam diximus, ex aduerso Guineæ; ab Arctica circa Fretum Dauis; a Terra Australi, si Terram Ignium ad hanc referas, circa Fretum Magellanicum: sin, fortassis ad Nouam Zelandiam.

§. XII.

Terra Arctica, qua parte perlustrata est, cingitur Oceano Septentrionali & Glaciali. Circa fretum Dauis ab America; circa Nassouium, ab orbe veteri proxime, a Magellanica vero vbiqne longissime distat. Huius orbis, præter littora quædam, Europæ opposita, (quæ tamen nonnulli Insularum esse volunt) nil amplius Europæis innotuit, quam pars Grœnlandiæ; quæ tamen, adhuc incertum est, Insulane an pars Continentis sit?

§. XIII.

Denique *Terra Arstralis incognita* circumdatur Mari Indico, Pacifico, Æthiopico, Brovveri, & Freto Magellanico. Maxime propinqua traditur orbi veteri prope Promontorium Bonæ Spei, vel ad Nouam Guineam; Americæ circa Fretum Magellanicum. Sed vtrumqe incerta fide. Itaque potius dixerim, proxime abesse ad Nouam Hollandiam, qua Malaccæ & Iauæ, aliisque Insulis Indiæ obiicitur.

§. XIV.

Insulæ sunt modicæ partes superficiei terrenæ, siue aridæ e mari exstantes, ac vndique eo circumfusæ. Harum infinitus numerus diuersaque magnitudo est. *Maiores* habentur istæ: prope *Europam*, in Oceano Septentrionali, *Islandia* & *Noua Zembla*, ac iuxta quosdam etiam *Grœnlan-*

dia & *Spitzberga;* in Atlantico *Britannia*, olim omnium Insularum maxima, sed falso, credita; eaque multo minor *Hibernia;* in mari vero Mediterraneo *Candia, Sicilia, Sardinia;* prope *Asiam* in Oceano Sinensi *Iaponia*, & duæ e Philippinis Insulis *Luconia* ac *Mindanao*. Quibus addi debent *Iezzo* siue Esso supra Iaponiam, & *Corea* inter eandem Iaponiam & Chinam sita, si verum est, quod Ricciolus ait. Tandem compertum, vtramque esse Insulam; & Iezzo quidem hinc a Tartaria, permodico freto, leucarum IV; inde autem a Quiuiræ & Aniani Regnis freto Aniano leucarum CXXXIII, ac, vt e relatu incolarum & Iaponensium scripsere Iesuitæ, qui in ea fuerunt, ab vrbe eius primaria Matzumai vsque ad Occidentale caput Nixi dierum LX; ad caput autem Orientale Figazium dierum XC iter continere: in mari Indico *Ceilanum, Sumatra, Borneo, Celebes, Iaua maior*, & si Hispanarum relationibus fides habenda, *Noua Guinea;* prope *Africam* in eodem Oceano Indico Insula *Madagascar, siue* S. Laurentii; prope *Americam Septentrionalem* & aduersus Europam *Terra Noua;* in Oceano Septentrionali, & in sinu Mexicano *Cuba* & *Hispaniola;* in Mari autem Pacifico, iuxta Ricciolum aliosque, *California*. Denique prope *Meridionalem* ad fretum Magellanicum *Terra Ignium*, nisi tamen e diuersis Insulis Minoribus constat.

Præf. Geogr Ref § 7. & 8

§. XV.

Aliquanto *minores*, nondum tamen minima magnitudine sunt, iuxta Europam in Mari Mediterraneo, *Maiorica, Corsica, Cyprus, Eubœa* hodie Negroponte; in Oceano Septentrionali, sub ingressus Maris Baltici, *Selandia* & *Fionia;* iuxta Asiam in Oceano Indico *Gilolo* & *Amboina;* iuxta Americam in Sinu Mexicano *Iamaica;* ad fretum Magellanicum *Terra Ordinum*, & in Oceano Pacifico *Isa-*

bella,

bella, vna ex Insulis Salomonis; iuxta Terras Australes denique in Mari Anchidolio *Ceiram* & *Tomir* cum quibusdam aliis obscurioribus: in Oceano Chinensi *Ainan* & *Formosa*,&c.

§ XVI.

E *Minimis*, quarum innumerabilis copia est, præcipue celebrantur in Mari Mediterraneo *Rhodus*, *Malta*, *Chius*, *Cephalonia*, *Iuica*, *Minorica*; in Oceano Atlantico, inter Africam & Americam Meridionalem, Insulæ *S. Helenæ*, *Ascensionis*, *D. Thomæ*; ac in eodem Oceano e regione littoris Barbarici *Madera*; in Mari Indico *Zocotora*, ad fauces sinus Arabici; in Mari Baltico *Gotlandia*, *Oselia* & quædam ad regnum Daniæ pertinentes,&c.

§. XVII.

His adde *agmina Insularum*, vno nomine comprehensarum, quales sunt ad Europam *Insulæ Maris Ægei* siue Archipelagi; & in Oceano Septentrionali *Orcades*, *Hebrides*, *Danicæ*, *Norwegicæ*, Insulæ *Ferro*; ad Asiæ littora in Oceano Indico *Malduiæ* ad vndecies mille. *Mollucca & Bandanæ*; in Mari Pacifico *Philippinæ*, quarum ingens numerus; inter Africam & Americam in Oceano Atlantico *Canariæ* circiter decem: *Assores* siue *Flandricæ* & *Hesperides* siue *Capitis Viridis* duodecim; ad Americam in Sinu Mexicano, vel circa eum, *Lucares* ad quadringentas, primæ omnium ex Americanis detectæ, itemque Insulæ *Principis Camercanæ &c.* Denique ad Fretum Magellanicum *Insulæ Salomonis*, & quæ ad *Terram ignium* sitæ.

§. XVIII.

Memorantur & aliæ quædam Insulæ a Geographis, sed quas, cum, etsi diligentissime inuestigatæ, hoc sæculo reperiri non potuerint, fabulosas & confictas putant. Huiusmodi sunt, *Frislandia*, quam Hibernia maiorem

faciunt, *Estotilandia*, *Grislandia*,& aliæ quædam a Marco Antonio & Nicolao Zenis, Venetis, vt creditur, excogitatæ: itemque Insula *Paradon*, quam Lusitani C milliaribus a Canariis in occasum, plerisque inconspicuam, & a Christianis habitari aiunt; sed Hispani nunquam inuenire potuerunt.

§. XIX.

Notandum etiam, quasdam Insulas quondam partes Continentis fuisse, sed post violentia maris auulsas dici, vt Siciliam ab Italia, Ceilanum, Sumatram & Maldiuas ab India, & fortasse plures ab aliis regionibus; sicuti vicissim alibi Insulæ, fretis in Isthmos mutatis, Continenti annexæ creduntur.

Varen. l. I Geogr. Gen. cap. XIIX. Prop. 12.

§. XX.

Ceterum vtrasque, tam Continentes, quam Insulas, saltem maiores, natura in varias partes distinxit, quarum aliæ sunt *Mediterraneæ*, quæ nullibi mari alluuntur; aliæ *maritimæ*, quæ mari adiacent; atque hæ vel leuiter tantum, & exigua sui parte, mare attingunt, atque generali nomine regionum *maritimarum* appellantur; vel maxima sui parte, nec vno latere a mari velut includuntur, vt sunt: *Terræ Procurrentes*, *Peninsulæ*, *Isthmi*, *Promontoria*, *Terræ interamnes & Insulæ fluuiatiles*.

§. XXI.

Terræ procurrentes sunt in Europa *Hispania*, *Italia*, *Græcia*, *Asia Minor* & *Scandia*, Norvvegiam, Suediam & Lappiam complectens. In Asia *Arabia Felix*, *India extra Gangem* & *Camboia*, & iuxta Martinium, *Corea*. In Terra Australi *Noua Hollandia*, *Noua Zelandia* & *Noua Guinea*, nisi Insulæ sunt. In Polari Arctica *Grœnlandia*, si, vt hodie plerique censent, Americæ connectitur. In America denique *Noua Britannia*, vna cum *Nouo Belgio*, & iuxta pleros-

que

que *California*. In Insulis quoque passim haud exiguæ reperiuntur: vt in Meridionali parte *Angliæ* & *Iaponiæ*; in Septentrionali *Madagascar*; in Occidentali *Islandiæ*, *Celebes*, *Mindanao* & *Cubæ*; in Orientali *Terræ Nouæ*, *Iezzi*, &c.

§. XXII.

Peninsulæ potiores, præter illas quattuor maximas, in quas vetus & nouus orbis distinguitur, sunt in Continenti Europæ *Chersonesus Cimbrica*, hodie Iutlandia; *Thracia* ad Hellespontum; *Cassandriæ* ad Sinum Thessalonicensem; *Taurica*, hodie Tartaria Precopensis; *Peloponnesus*, hodie Morea; in Asia *Chersonesus Aurea* veterum, hodie Malacca; *Cambaia* in mari Arabico; in America *Noua Francia*; in Orientali latere Americæ Septentrionalis; & *Iucatan* in Sinu Mexicano.

§. XXIII.

Isthmus tribuitur *κατ' ἐξοχὴν Corinthiaco*, omnium celebratissimo, qui Græciæ reliquæ Peloponnesum annectit. Præter hunc insigniores alii quinque numerantur. *Primus*, qui Asiæ Africam; alter *Malaccensis*, qui Malaccam Indiæ reliquæ; tertius *Tauricus*, qui Chersonesum Tauricam Tartariæ Europeæ; quartus *Thracicus*, qui Chersonesum Thracicam reliquæ Thraciæ; quintus denique *Panamensis*, qui Americam Meridionalem Septentrionali iungit.

§. XXIV.

Promontorium Latinis veteribus dicitur *Lingula*, recentioribus *Caput*, ac Lusitana voce *Cabo*. Celebriora Promontoria sunt *Caput Septentrionale*, vulgo Noord Cæp in Finmarchia; *Caput finis terræ*, olim Promontorium Nerium, in Gallicia; *Caput S. Vincentii*, olim Promontorium Sacrum, in Regno Algarbe; *Caput Blancum* & *Caput Viri-*

Viride in Africæ ora Occidentali; *Caput Bonæ Spei* in meridionalissima parte Africæ, omnium celeberrimum; *Caput Comorinum* in India; *Cincapuræ* in Malacca; *Liampoum* in littore Sinensi; *Victoriæ* & *Desideratum* ad fretum Magellanicum; *S. Lucæ* in California; *Mendocinum* siue *Currentium* in America Septentrionali; & quædam alia apud Ricciolum. Promontoriis affinis est *Cuspis* Italis aliisque nationibus *Punte*, quæ est pars terræ sine altitudine acuminatim in mare producta.

Geogr. Ref. l. X c. VIII. l. IX. c. IV.

§. XXV.

Terræ Interamnes sunt *Pannonia interamnis*, ac vicina *Stiria*, *Mesopotamia*, *pars Bauariæ* inter Ænum & Isarum, & vicina *pars Archiepiscopatus Salisburgensis* inter Ænum & Salzam, multæ *partes Lombardiæ*, & *quædam Mediterraneæ* Regni Sinensis &c.

§. XXVI.

His affines sunt, quæ partim mari, partim flumine, vno pluribusve ambiuntur, vt *Lincolnia* & *Norfolcia*, Prouinciæ Angliæ, *Schrikfinnia* Suediæ, *Pars* Occidentalissima *Norvvegiæ*, maxima *pars Hetruriæ* cum *Patrimonio Petri*, diuersæ *partes Indiæ extra Gangem*, Regni Sinensis Prouincia *Xantung*; partes Prouinciæ *Nanquing &c.*

§. XXVII.

Insulæ Fluuiatiles sunt, quæ in medio flumine sitæ, vndique fluuialibus aquis circumdantur. His accenseri possunt: I, Quæ inter duo brachia vnius fluminis iacent, vt *Meroë* Nili Insula, &c. II, Quæ inter mare & diuersa ostia vnius fluminis, v.g. Danubii, Nili, Nigri sitæ: III, Quæ in lacubus exsistunt, vt illa in Zembre, lacu Africæ, *Insula Plumbi* in lacu quodam Americano.

§. XXVIII.

De his omnibus obseruandum est, cum ab inuasionibus

bus

bus exterorum, maxime vicinorum, tum a contagione morborum malignorum, tanto tutiorem esse, ceteris paribus, vnamquamque terræ partem, quanto magis mari alluitur, aque terris aliis seiungitur: adeoque tutissimas omnium esse Insulas medio Oceani & procul Continenti sitas, si præsertim portus & aditus bene munitos custoditosque habeant. Possunt tamen & mediterraneæ æque tutæ, immo quandoque tutiores esse maritimis, si montibus aut fluminibus maioribus vndique concludantur. Quod etiam de Peninsulis, Terris Procurrentibus, & Isthmis affirmandum est, si, qua parte terras alias contingunt, montibus, fluminibus, muris aliave ratione probe communiantur.

§. XXIX.

Hæc de *Arida* siue partibus globi terrestris consistentibus. *Fluidæ* seu *aqueæ*, *minores* aliæ, aliæ *maiores* & veluti principales sunt: illæ sunt Fluuii, Lacus, Paludes, Stagna, Torrentes, Riui, Fontes, Putei: de quibus commodius dicemus infra, cum de natura & qualitate locorum agemus.

§. XXX.

Maiores sunt *Oceanus*, eiusque partes, *Maria, Sinus, Freta:* de quibus pauca ad institutum nostrum facientia subiiciemus.

§. XXXI.

Oceani vox dupliciter accipitur; vel enim pro tota aqua, quæ tellurem ambit, sumitur; vel pro parte eius, quæ alteri parti ab vtroque latere lato tractu adhæret. Quo posteriore significatu dicimus *Oceanum Atlanticum, Æthiopicum, Indicum, Chinensem, Germanicum, &c.* quos alii *Maria* appellare malunt; quanquam & vox *Maris*, vt mox dicemus, non vno modo accipitur. Priore significatu, quo

 nos

nos hanc vocem accipimus, mare significat vniuersam aquarum collectionem, siue quidquid aquarum terris passim diffusum omnem Aridam cingit, eique maximarum insularum speciem conciliat. Dicitur & *Mare Magnum* ad discrimen eorum, quæ proprie *Maria* vocantur.

§. XXXII.

Maris vox, præter significationem modo dictam, duas alias obtinet. Interdum enim & magni Sinus sic vocantur, vt *Mare Mediterraneum, Balticum, Rubrum, Album, Hudsoni* &c. Proprie vero solæ partes Oceani vtrinque longo tractu, reliquo mari connexæ. Quo sensu nihil aliud est, quam congregatio multarum aquarum ad certum mundi cardinem, aut certum terræ locum. Vnde nunc a cardinibus mundi nomen sortitur, vt cum *Eoum, Australe, Occidentale, Septentrionale* dicimus: nunc a terris, quas contingit, vt *Indicum, Æthiopicum, Atlanticum, Britannicum*, &c. Quæ omnia, & quocunque alio nomine vocentur, partes sunt vnius eiusdemque Oceani, communionem inuicem habentes, vno *Mari Caspio* excepto, quod nulla in parte reliquo mari, nisi forte sub terra, cohæret: adeoq; *lacus* potius, quam *mare* dici debet. Propter magnitudinem tamen suam nomen & dignitatem *maris* retinet.

§. XXXIII.

Sinus prout partem maris denotat, (nam & littus ipsum, quod mare suis veluti brachiis complectitur, sic dici solet) est excursus maris, siue aquarum multitudo, inter duas terras ex Oceano vel alio maiore sinu decurrens, vsque dum ad aliquam terram sistatur, & velut in se redeat. Itaque non tantum Maria & partes Oceani maiores, sed etiam Sinus ipsi maiores & ampliores rursus alios sinus faciunt, dum in angustum deflectunt. Huiusmodi sunt

Si-

Sinus Adriaticus, Thessalonicensis, Mare Ægæum in Mari Mediterraneo; *Finnicus, Boddicus* & *Liuonicus* in mari Baltico. Pars sinus est *Portus*, quo nomine designatur sinus modicus tantæ profunditatis, quæ sit ferendis ac recipiendis nauibus. Dicitur & *Statio nauium* ac *Nauale*. Græcis est κόλπος, vnde Italorum Hispanorumque *Golfo*. Plinius *a*) & Mela *b*) Græcorum imitatione *Gremium* dixere; alii *Recessum maris maiorem*. Hispanis, eorumque imitatione aliis, *Baya* dicitur. In Aridæ partibus ei proportione respondent Promontorium & Terra Procurrens, ac si angustum ingressum habet, Peninsula; ipsi autem ingressus ab oris similitudine vocantur *Fauces*; Italis *Bocca*. Præcipuos sinus enumerant Cluuerius cum Bunone *c*) Varenius *d*) Sed multo plures *e*) Ricciolus.

a) Nat. H. IV, 10.
b) II, c. III.
c) l. I, Introd. Geogr. c. XI, XII.
d) l. I, c. XII.
e) l. I, Geogr. Ref. c. XIV

§. XXXI.

Fretum, Græcis πορθμός, Hispanis *Estrecho*, Italis *Stretto*, Gallis *Estroit*, Belgis *Hoofden*, est pars Oceani seu magni alicuius Sinus, inter duas terras angusto tractu decurrens, duoque maria vel earum partes connectens; estque triplex. Aut enim Oceanum Oceano, aut Sinum Sinui, aut Oceanum Sinui iungit. Proportione respondet Isthmo. Si valde arctum est, appellatur *Bosphorus* & *Euripus*; quod posterius nomen præcipue tribuitur Fretis, quæ Insulas a se inuicem, aut a Continenti separant. Potiora recensuit Buno ad Cluuerium, *f*) Varenius, *g*) Weigelius, *h*) & plenius Ricciolus, *i*) Quibus addi debent *Fretum Tessoi*, inter Tartariam & Terram Iezzo, & *Fretum Frisum*, inter Iezzo & Terram Societatis; vtrumque paucis abhinc annis ab Hispanis Belgisque detectum. Fretis affines sunt, quos vulgo *Canales* vocant, aliquanto latiores quam freta; angusti tamen, si cum reliquis maribus comparentur, transitus

f) l. c.
g) l. c.
h) Spec. Terr. c. I, §. XXVII
i) l. c.

itus; qualis est, qui inter Angliam & Galliam interfluit, & quidam alii.

§. XXXV.

Hunc Oceanum continuo tractu terram vniuersam, seu Aridam, ambire, eiusque superficiem, quanquam alicubi coarctetur, nusquam tamen per interpositas terras interrumpi penitus, ac separari, non modo veteres plerique firmiter crediderunt, cum solum nostrum orbem cognitum haberent: sed etiam hodie certa experientia constat, postquam vniuersa tellus primo ab Hispanis, Duce Ferdinando Magellano; deinde bis ab Anglis, Francisco Draco & Thoma Candischio, siue, Cauendischio; postremo quinquies a Belgis circumnauigata est. Quod tamen de sola illius longitudine, secundum ductum Æquatoris ab occasu in ortum, & hinc rursus ad occasum, inter polos orbis progrediendo, accipi debet. Nam quod latitudinem eius, in Meridiano computatam, attinet, nondum quisquam, quod constet, in Septentrione vel nostrum orbem, vel Americam, nedum Terram Polarem, quemadmodum nec in Meridie terram Australem circumuectus est; etsi id olim nonnulli siue iactarunt siue crediderunt; ac fieri posse, etiam nostro tempore Russi quidam affirmant.

§. XXXVI.

Est autem totius Oceani, secundum recentissimas, quæ nobis quidem innotuerunt, obseruationes, circumductus, siue circa terrarum orbem cursus huiusmodi: *A Freto Waigaz* siue Nassouio in Septentrionen, circa Nouam Zemblam, Spitzbergam, Islandiam & Grœnlandiæ littora, incertum quousque, fluit; inde ad Meridiem pergens versus Orientem inter Samoidam & Lappiam *Mare Album*; versus Occidentem vero supra Canadam & Terram

ramNouam primo per *Fretum Dauis* in Sinum *Baffini;* dein per *Fretum Hudsoni* in *Mare Hudsoni*, eiusque Sinus *Iamesium* ac *Hudsonium* illabitur; hinc decurrit inter Europæ & Americæ littora, diciturque generali nomine *Oceanus Atlanticus*; in partibus autem Europæ proximis *Caledonius, Hibernicus, Britannicus, Danicus* (vbi Mare Balticum facit) *Germanicus, Aquitanicus, Cantabricus, Hispanicus* (e quo *Mare Mediterraneum* effluit) denique ad Africam *Mare Atlanticum* speciatim sic dictum. Ad opposita vero Americæ littora *Mare Virginium*, quod *Sinus Mexicanus* excipit. Mox vltra Æquatorem inter Africam & Brasiliam dicitur *Oceanus Æthiopicus*, atque ex vna parte per *freta, Magellanicum* ac *Lemarium*, & supra Terram Ignium ac RegionemOrdinum per *Mare Browveri* a *Mari Pacifico;* ex altera prope Promontorium Bonæ Spei *a Mari Indico* excipitur. Hoc primum inter Africam & Terras Australes; mox effuso Sinu Arabico inter easdem terras & Asiæ littora fluit, ac ea parte, qua *Mare Rubrum* vocatur, *Sinum Persicum* facit; hinc *Bengalensem*, (veteribus Gangeticum dictum) & *alium* inter Malaccam & Camboiam, quem *Cochinchinensis* excipit. Vtrisque *duo Sinus Terræ Australis* circa Nouam Hollandiam & Nouam Guineam opponuntur, quorum vnus Mare *Anchidolium* appellatur, alter, inter Caput Falsum & Nouam Guineam, nomine caret; inde vasto tractu inter Asiam & Americam decurrens, qua parte Asiam præterfluit, ac facto *Sinu Nanquinensi*, Coream ac Iaponiam, partemque Tartariæ præterlapsus, inter Tartariam & Iezzo per fretum angustissimum Tessoi; inter Iezzo autem & Terram Societatis per fretum siue *Canalem Frisium* illapsus, *Oceanus Tartaricus* appellatur, ac ad fretum vsque Nassouium pertinere, sed incerta fide, creditur. A *Freto* autem *Magellanico* ac

deinceps Septentrionem versus Americæ littora Occidentalia, Chili, Peru, Mexicana, Nouæ Hispaniæ & Californiæ attingit. Vltra Caput Mendocinum, quousque & quibus partibus, quo flexu cursuque Americam alluat, hucusque, quod sciam, compertum non est. Neque constat vtrum vel inter Grœnlandiam & Americam, vel supra Grœnlandiam, vel denique inter Americam & Terram Iezzo Septentrionali Oceano iungatur. Nam quod nonnulli heic ponunt Fretum Anian, coniectura potius, quam certa experientia niti videtur, neque exploratum est, a quo primum excogitatum sit.

§. XXXVIII.

Porro Oceanus, prout Mari Interno ceterisque magnis sinubus contradistinguitur, Latinis Mare Externum, Germanis **Die offene See** / commodissime quidem, ratione situs & quattuor magnarum Continentium, dispescitur in quattuor particulares Oceanos; quorum primus *Eous*, siue *Orientalis*, comprehendit quidquid aquarum ingenti tractu inter Americæ littus Occidentale & Asiam, alter *Occidentalis* siue *Atlanticus*, quidquid inter Veteris Orbis Occidentale & Noui Orientale littus interiacet: tertius *Australis*, qui terras Australes: quartus *Septentrionalis*, qui Polares Arcticas cingit. Qua ferme ratione Veteres Oceanum diuidebant: de quo præter illos, quos supra laudauimus, videndus sunt Merula *a*) & Concius *b*) Nec male Ricciolus dispescuit in Oceanum *Hemisphærii antiqui*, cuius partes sint, *Occidentalis, Septentrionalis*, *Eous* & *Australis*; & *Hemisphærii Noui*, cuius partes facit *Brasilicum*, vltra Orientalem, citra Æquatorem; *Pacificum* siue Meridionalem ad Californiam vsq; atque inde ad Quiuiram, *Occidentalem*. Hodie tamen a plerisque paullo aliter dispertiri solet: quanquam in totidem maria princi-

a) *Part. I, Cosmogr. lib. III c. VI VII, VIII.*
b) *Geogr. Spec. cap. I, art. II, n. V.*

pa-

palia, quæ ſingula ſecundum diuerſas ſui partes, aut etiam tota, a ſitu, terris vicinis, natura aquarum, aliisque circumſtantiis, varia nomina indipiscuntur. Quidquid enim inter Africam, Aſiam & Terras Auſtrales a Capite Bonæ Spei vsque ad Moluccas & Philippinas Inſulas protenditur, id *Mare Indicum* & *Oceanum Orientalem* vocant; cuius pars eſt *Mare Arabicum* ſiue *Indicum* in ſpecie ſic dictum, complectens *Rubrum* ſiue *Erythræum*, & in hoc *Arabicum* ac *Perſicum*; *Aſperum*, Ricciolo *Archipelagus S.Laurentii*, circa Inſulam Madagaſcar & vicinas, & verſus meridiem *Auſtrale*: Sinus autem præcipui *Bengalenſis* a Capite Comorino ad Fretum Cincapuræ; *Perſicus*, *Arabicus & Barbaricus*. Ab eodem Capite Bonæ Spei vsque ad lineam Æquinoctialem, ſiue vt alii, ad oſtia Nigri fluminis inter Americam, Africam & Terras Auſtrales porrigitur, *Oceanus Æthiopicus*, terminaturq; freto Magellanico. A quo vsq; ad Fretum Tesſoi & Terram Iezzo, ſiue partes extremas Tartariæ inter Aſiam, Americam & terras Auſtrales Americæ oppoſitas, interfunditur *Oceanus Auſtralis*, qui & a fluctuum placiditate *Pacificus*; ac vbi regnum Peru alluit *Peruuianus*, vbi Sinam, a Macao ad Coream vsque, *Sinenſis*; vbi Tartariam, *Sericus*, & circa fretum Magellanicum, *Magellanicus* dictus, cuius pars eſt *Mare BroVVeri*, vltra Terram Ignium; prope Philippinas aut Moluccas, Iauas, Latronum, Saltatorum, Nouam Guineam, aliasque vicinas Inſulas & oram Siamenſem ac Cochinchinenſem, ad fretum vsque Cincapuranum, & Inſulam Timor, *Archipelagus S. Lazari*; hinc ad Nouam Hollandiam, Terrasque Auſtrales *Mare Anchidolium*. Præcipui *Sinus* eius ſunt ad Sinam *Nanquinenſis*, ad Americam *Californicus*, vulgo *Mare Vermeium*, & qui inter Nouam Hollandiam & Carpentariam ſe inſinuant.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Quod in Septentrione ad Æquatorem vsque superest, inter Americam, Europam, Asiam, & Polarem Arcticam, *Oceanus Septentrionalis*, *Atlanticus* & *Occidentalis* dicitur, variisque nominibus distinguitur. Nam in vltimo Septentrione dicitur *Oceanus Scythicus*, *Hyperboreus*, *Tartaricus* & *Mare Arctoum*, *Concretum*, *Amalchium*, *Glaciale*, *Cronium*, *Mortuum* (Tacitus etiam *Pigrum* vocat) *Russis Mourmanskoy Mare*, cujus Sinus est *Mare Album*: Mox inter Oby fluuium & Lappiam *Oceanus Sarmaticus* & *Mare Pezoricum*: hinc prope Norvvegiam, Suediam, Daniam & Germaniam, *Oceanus Germanicus*, vulgo die Nort-See / & vbi Holsatiam alluit, *Cimbricus*, vulgo die West-See / vnde *Sinus Codanus*, siue *Mare Balticum* oritur. Porro supra Scotiam, inde ab Islandia, *Oceanus Scoticus* olim *Caledonius*; inter Galliam & Britanniam *Mare Britannicum*, vulgo das Canal; inter Britanniam & Hiberniam, *Hibernicum* siue *Canalis S. Georgii*, quod iuxta latus Hiberniæ, Galliæ oppositum, *Oceanus Vergiuius excipit*. Prope Aquitaniam, ad Baionam vsque, *Aquitanicus*; hinc ad Biscaiæ & Asturiæ littora *Cantabricus*; inde ad Caput Finis Terræ *Callaicus*; atque inde vsque ad fretum Herculeum, quod initium est maris Mediterranei, *Mare Hispanicum*. Ad opposita vero Nouæ Virginiæ & Floridæ littora, *Mare Virginium*, Sinum Mexicanum proxime attingens. Denique, quod superest, vsque ad Nigri fluminis ostia, vel, iuxta alios, ad Æquatorem vsque, generali nomine *Mare Atlanticum* dicitur.

§. XXXIX.

Atque hæc de Oceano: de cuius natura & proprietatibus (quæ & ipsæ notitiæ nostræ studioso quodammodo cognoscendæ sunt) inter alios breuiter Merula; *a)* proli-

a) Cosmogr Part. I, lib. III, c. V.

lixius vero & accuratius b) Varenius & c) Ricciolus expo- b) l. I, c. XIII seq. c) lib. X.
fuerunt. De motu eius seorsim & præsertim fluxu & refluxu post alios Isaacus Vossius libro *de motu marium ac ventorum*, & Tho. Moretus *de Æstu Maris*, itemque Athanasius Kircherus *in mundo subterraneo*. Varias de eo sententias magna industria collegit Andreas Riuinus in duabus disputationibus Lipsiæ editis.

§. XL.

Hactenus recensuimus partes, in quas natura terrarum orbem diuersimode discreuit. Huius diuisionis respectu ditiones Imperiorum nunc in Continenti, nunc in Insulis; modo Mediterraneæ, modo Maritimæ, & in hoc illove mari, vel iuxta illud sitæ dicuntur. Humana diuisio est (vt varias veterum, de quibus alibi, nunc omittamus) qua vulgo, neglecto naturali partium discrimine, vniuersus orbis in quattuor partes diuidi solet, *Europam, Asiam, Africam & Americam:* ad quarum postremam etiam Terræ Polares; partes autem Oceani cum Insulis, quas ambiunt, ad eas ex quattuor dictis partibus referuntur, quas singulæ proxime attingunt. Hæc diuisio, etsi naturæ non satis congrua, tamen, quia passim recepta est & nostro instituto apta & sufficiens, etiam in diuisione ditionum earumque situ describendo, commode retineri potest. Ac proinde eius respectu, sicut Imperia ipsa, ita ditiones eorum vel Europææ erunt, vel Americanæ, vel Asiaticæ, vel Africanæ. De quibus tamen obseruandum est, non semper omnes ditiones alicuius Imperii ea parte contineri, ad quam Imperium illud refertur: sed interdum Europæi ditiones quasdam in Asia, Africa aut America; Asiatici in Europa & Africa sitas esse.

§. XLI.

Recentissimi quidam Scriptores Geographici, in his

lib. I, Not. Geogr, c. V. Georgius Fournier, totum *Orbem* in *Veterem* ac *Nouum*, ac vtrumque rursus in tres partes dispescunt: *Veterem* scilicet in *Europam, Asiam* & *Africam; Nouum* in *Americam, Terras Septentrionales* & *Australes*. A qua diuisione parum differt *l. I, c. VII, §. IV,* illa Riccioli, totum orbem in *septem partes*, Americam in *duas partes*, Isthmo iunctas, disfecantis: quam distributionem inæqualem & parum proportionatam esse, facile ex superioribus apparet. Nec magis probari potest illa *l. I, Introd. Geogr. cap. XIV.* Cluuerii aliorumque in *tres Insulas Maximas*, vnam, quam incolimus, alteram Americam, tertiam Magellanicam, quidquid vspiam terrarum est, partientium. Certe ad nostrum institutum neutra facit: quod in Terris Polaribus & Australibus nulla hucusque Imperia detecta sunt: nisi quod ante annos circiter CCCCM. Paullus Venetus in Terra Beach Regnum & Regem se reperisse tradidit; de quibus tamen non nisi paucissima scripto consignauit.

§. XLII.

Hæc de prima ratione situs Locorum cognoscendi. Altera, vt diximus, a *Zonis* & *Climatis* desumitur. Sunt autem *Zonæ* spatia terrenæ superficiei magna, variasque regiones in se continentia, Tropicorum aut Polarium Circulorum beneficio in fasciæ clypeive formam orbiculata ac gradibus caloris & frigoris distincta. *Climata* vero partes Zonarum, nil aliud sunt, quam spatia globi terreni, binis circulis, Æquatori parallelis, & tantum inter se distantibus, quantum longissimæ in anno diei per semihoram, & tandem per mensem integrum variandæ sufficit, comprehensæ. Vsus vtrorumque triplex est. Indicant enim I, certa quadam ratione gradus caloris & frigoris in singulis regionibus, sed non fine cautione multiplici: II, Diei maximæ longitudinem & anni tempora: III, Mores atque ingenia incolarum. Nam pro diuersitate Zonarum & Cli-

Climatum diuersa quoque feruntur esse hominum ingenia, de quo plura infra. De his non est, cur multa heic dicamus. Quae ad institutum nostrum accommodata ac necessaria sunt, breuiter peti possunt e Cluuerio *a*) & Bunone; aut si quis plura cupiat, e Merula *b*) Varenio *c*) & praesertim e Ricciolo *d*) qui & varias Climatum tabulas secundum diuersas mundi aetates exhibet, & quomodo emendari debeant, ostendit. Accuratas etiam Climatum Tabulas Merula habet. Quae autem regio, cui Zonae Climative subiecta sit, cum e latitudine loci, de qua mox, tum e maxima diei longitudine cognoscitur.

a) lib. I, cap. V, VI.
b) l. c. c. XXII.
c) c. p XXIV seqq.
d) l. VII, c. IX, X. seqq.

§. XLIII.

Tertia eaque vulgatissima ratio, situm locorum definiendi, a *longitudine* ac *latitudine* eorum desumitur. Nam in earum concursum situs cuiusque loci incidit, exceptis, quae sub Aequatore & primo Meridiano iacent. Ceterum longitudinis & latitudinis vocabula heic non accipimus pro extensione locorum in longum & latum, quomodo longitudinem ac latitudinem Galliae, Hispaniae, alteriusve regionis tot leucarum aut milliarium esse dicimus: sed pro distantia loci cuiusque a Meridiano vel Aequatore, sensu quidem paullo duriore & valde improprio, sed tamen Geographis receptissimo. Nobis igitur *longitudo* loci est distantia eius a primo Meridiano in Aequatore, eiusve parallelo circulo, verticem loci transeunte, versus ortum numerata: *Latitudo* autem distantia ab Aequatore via breuissima numerata versus alterutrum polorum in Meridiano eiusdem loci.

§. XLIV.

Terminus igitur, a quo numeratio procedit, in latitudine est Aequator; in longitudine primus Meridianorum: ille omnium consensu medium inter polos Globi terre-

ſtris obtinet, aque natura ipſa veluti monſtratur. At Meridianus primus, quia ab arbitrio hominum vnice pendet, ab aliis alibi collocatur. De quo, aliisque ad logitudinem ac latitudinem locorum pertinentibus videri posſunt Geographi modo laudati.

§ XLV.

Quo pacto longitudines ac latitudines locorum primitus ex obſeruationibus, aut calculo indagari posſint, pasſim docent Geographi & Aſtronomi, quorum varios modos collegit, ac ſuum de ſingulis iudicium addidit Varenius *a*) accuratisſime vero omniũ id argumentũ tractauit Ricciolus. *b*) Iam indagatæ innoteſcunt I. ſimplicisſime e *Catalogis probatorũ artificium*, quales dederunt e veteribus Ptolomæus; e recentioribus Appianus, Maginus, Orontius, Giraua, Gemma Friſius, Munſterus, Langius, Herigonius, in *Compendiis & Syſtematis Geographicis*, & multo diligentius in *Epitome Geographica* Ferrarius, Varenius, Schottus, in *curſu Mathematico* & Ricciolus: ex Aſtronomis vero Blebelius in *Sphæra*, itemque *Tabulæ Alphonſinæ*, *Prutenicæ*, *Danicæ*, *Rudolphinæ*, *Philolaicæ*, *Meletianæ*, *Argoli*: II, E *Globis* & *Chartis Geographicis*, de quibus Weigelius in *Speculo Terræ* videndus.

a) *c. XXIII, Prop. IX. &c.*
b) *lib. X, Almag. Noui, ſect. IV, ſeq. Geogr. Ref. lib. VII & VIII.*

§. XLVI.

Vbi tamen notandum, longitudines ac latitudines tam in Catalogis Artificum, præſertim antiquioribus, immo fere omnibus, qui ante Ricciolum ſcripſerunt, quam in Globis & Chartis, hucusque annotatas obſeruatasque pasſim cum inſigni varietate, tum multis erroribus ſcatere. Neque mirum; cum non ſine multis difficultatibus deprehendi posſint, præſertim longitudines, quarum indagandarum accuratam perfectamque methodum nondum quisquam excogitauit; quanquam ſplendida in-

inuentoribus præmia a Gallis, Anglis & Belgis proposita sint, multique docti ac sollertes Viri summam industriam adhibuerint.

§. XLVIII.

Ratione *Cardinum Mundi*, aliæ *Septentrionales*, aliæ *Meridionales*; ac rursus aliæ *Orientales*, aliæ *Occidentales* appellantur. Inter quas tamen hoc discriminis intercedit, quod Septentrionalis aut Meridionalis dici aliqua regio tam absolute, quam comparate, siue aliarum respectu potest: Orientalis autem & Occidentalis non nisi comparate. Neque enim vt Septentrionales & Meridionales mundi plagæ fixam perpetuamque sedem habent; ita pariter Oriens & Occidens certis mundi partibus constanter adhæret: sed quoniam Sol, dum vni regioni oritur, alteri occidit, vnique occidendo oritur alteri, adeoque semper secundum diuersas orbis partes simul oritur occiditque: ideo nulla pars terræ absolute Orientalis aut Occidentalis dici potest, sed tantum comparatione partium aliarum. Sic Thuringia, cum vicinis prouinciis, Hispaniæ Galliæque Orientalis; Bohemiæ vero, Austriæ & Hungariæ Occidentalis; absolute vero nec Orientalis nec Occidentalis est. Vsus tamen obtinuit, vt a nobis Europæis *Occidentales* simpliciter dicantur omnes regiones Americæ, Insulæque Maris Atlantici, Germanis etiam Gallia, Hispania cum magna parte Africæ, adeoque tota pene Europa: contra *Orientales* omnes regiones Asiaticæ, vt Syria, Palæstina, Arabia, Persia, India, Sina, quin & quædam Africanæ, vt Ægyptus & Prouinciæ, quas mare rubrum alluit: quomodo vicissim Asiatici Europam *Magnum Occidentem*, vocant. Ricciolus quidem censet in vnoquoque Hemisphærio eligendum esse Meridianum illud bifariam secantem, siue ab Horizonte Hemisphæria distinguentem, *Geogr. Ref. l. IX, c. III, §. 2.*

 vel,

vel, quod idem eſt, a primo Meridiano, quem ille in Palmæ Inſulæ parte Occidentali conſtituit, vtrinque XC gradibus diſtante, & quidquid citra illum occaſum verſus eſt, *Occidentale;* quidquid vltra, *Orientale* dicendum: ac huiusmodi Meridianum in noſtro hemiſphærio tribus gradibus vltra Caput Ras Algate, totidemque citra Fretum Waigatz, hoc eſt, circiter ſub gradu longitudinis XCIII conſtituendum. Sed quoniam hac ratione Perſia, Aſia Minor, Armenia, Syria, Asſyria, Palæſtina & Arabia cum Ægypto & parte Africæ ad Sinum Arabicum ſita, quas Europæi omnes communiter Orientales vocant, hac ratione Occidentales futuræ ſunt, idcirco hac diuiſione non ſine confuſione & magna incommoditate vti licebit.

§. XLVIII.

Abſolute Meridionales, ſunt regiones omnes, quæ vltra Æquatorem verſus polum Antarcticum: *Septentrionales*, quæ cis eandem lineam verſus Polum Arcticum iacent, ac præcipue & veluti ſecundum excellentiam prouinciæ ad Poloniæ, Daniæ, Suediæ & Moſcouiæ Imperia pertinentes, quæque vltra Polarem Arcticum ſitæ ſunt. Quænam vero comparate *Meridionales* aut *Septentrionales*, *Orientales* aut *Occidentales* vocandæ ſint, comparatione longitudinum aut latitudinum dignoſci poteſt. Nam quibus maior eſt longitudo, hæ Orientaliores; quibus latitudo, ſi cis Æquatorem iacent, Septentrionaliores; ſi vltra, Auſtraliores ſunt reliquis.

§. XLIX.

Quinto denique ratione *Marium* ac *Fluminum* maiorum, quibus vicinæ ſunt, ditiones deſcribi ſolent. Eſtque hæc certisſima & commodisſima ratio deſcribendi regiones, earumque ſitum memoriæ infigendi. Neque enim

enim vt ceteræ pleræque ab arbitrio hominum, aut ratione dominii facile mutabili, ſed a natura ipſa, quæ Maribus & Fluminibus plerumque conſtantes perpetuosque limites poſuit, pendet. Quocirca hac methodo Geographiam totius orbis laudabili opera ſuperioribus annis adornare cœpit *Georgius Fournier*, Ieſuita Gallus; cuius operis pars prima terras Oceano Atlantico fluminibusque ei illabentibus adiacentes, cum vicinis Inſulis, complexa; ſecunda regiones, quas Mare Mediterraneum, fluuiique ab eo excepti, alluit, deſcribens.

§. L.

Comparate ſitus regionum duobus modis definitur: I, cum indicatur, quas regiones, quæ maria, flumina, montes ad ſingulas mundi plagas proxime attingant, quæ ratio paſſim a Geographis in deſcriptionibus Chorographicis adhiberi ſolet. Huic affinis eſt, quando indicatur, cuius Imperii ditiones contingant, quosque vicinos habeant: in quo genere laudari meretur opera Ioannis Boteri in *Relationibus vniuerſalibus* & *Politia Regia*.

§. LI.

Deinde ratione diſtantiæ a regionibus, aut locis aliis. Vbi notandum eſt, duobus modis computari locorum interualla; vno vulgari & populari, altero artificiali. *Priori* modo diſtantia locorum eſt interuallum duorum locorum certo numero menſuræ notæ (vt milliarium, leucarum, ſtadiorum) quibus duo loca breuiſſimo itinere a ſe inuicem diſtant, definitum. *Poſteriori*; eſt arcus circuli magni (vt Æquatoris, Meridiani) duobus locis interceptus, inque gradibus & partibus graduum cognitus; ſiue, vt breuius & popularius dicam, eſt interuallum, quo duo loca in ſuperficie telluris minimum, ſiue per lineam breuiſſimam diſtant.

§. LII

§. LII.

Vulgaris distantia, quæ & *viatoria* & *itineraria* dicitur, e viarum interiectarum longitudine ac diuturnitate; *Artificialis* siue technica e comparatione longitudinum ac latitudinum vtriusque loci æstimatur. Ideoque itineraria vix vnquam vera est, sed plerumque iusto maior, hoc vno casu excepto, cum spatium interiectum tam profundam vallem continet, vt proxime ad lineam rectam accedat. Tum enim fieri potest, vt vulgaris distantia minor sit, quam technica. Caussa autem excessus in distantiis vulgaribus, viarum anfractus sunt, qui efficiunt, vt ductus itinerum ab æqualitate curuaturæ & perfectione arcus circularis sæpe multum deflectant. Cum enim in pedestri itinere nunc montes ac valles, nunc syluæ non vbique peruiæ, nunc flumina, paludes, lacus ac similia impedimenta alia; in maritimo vero itinere sæpissime Promontoria, Terræ Procurrentes, Peninsulæ, Insulæ, itemque Maris fluxus peculiaris, voragines, venti, &c. sæpe etiam merum aut Domini territorii, aut ipsius viatoris arbitrium cogat vel inducat eum a recto tramite declinare, & loco viæ breuissimæ ambages & diuortia sectari; inde euenire necesse est, vt vera & artificialis locorum distantia plerumque tertia circiter aut quarta parte minor fiat, quam ea, quæ per experientiam cognoscitur; prout scilicet magnæ aut paruæ fuerint deflexiones, locaque multum parumve a se inuicem distantia. Hac caussa solent Geographi, vt veritati propius accedant, arte erutam distantiam in locis valde dissitis quarta aut quinta parte milliarium augere, vt v. g. loca, quæ secundum fundamenta Geographica centum milliaribus distant, centum viginti aut etiam amplius distare dicantur. Ob eandem caussam vulgares distantiæ facile mutari possunt: contra technicæ sunt immutabiles.

§. LIII.

§. LIII.

Vulgares distantiæ partim experientia, & incolarum, tabellionum, peregrinatorum, aurigarum, nautarumve indicio cognoscuntur: partim ex itinerariis editis ineditisque: cuiusmodi sunt e veteribus *Peripli* Scylacis & Arriani, Isidori Characeni *Stathmi Parthici*, *Itineraria* Antonini, & *Burdigalense* & *Tabula Peutingeriana*; e recentioribus *Itinerarium generale*, Bononiæ editum, *Itineraria Postarum*, Venetiis edita, *Itineraria Italiæ*, *Galliæ*, *Germaniæ*, *Lusitaniæ*, *Daniæ*, *Suediæ* a Zeillero edita; itemque *Moscouiticum* Sigismundi ab Herberstein, *Italia* Schotti, Andreæ Fontanæ, Pflaumeri & quod Vltraiecti cũ *descriptione Italiæ* prodiit, *Gallicum* Sinceri, *Nauigationes Belgicæ* aliæq; Technicæ inueniuntur I Arithmetice, comparatione latitudinum & longitudinum: II, Geometrice, ope Triangulorum Sphæricorum: III, Mechanice, ope circini & amussis: IV, E Globo: V denique, e chartis Geographicis. Quorum tres priores modi accuratiores quidem posterioribus, sed tamen haud paullo difficiliores; nisi cum loca, quorum distantia quæritur, longitudine vel latitudine conueniunt; tum enim sola differentia longitudinum & latitudinum in Æquatore vel Meridiano distantiam indicat. Variarum regionum Europæ, Asiæ, Africæ & Americæ interualla itineraria singulari studio tradidit Ricciolus. Vbi *l. III Geogr. c. V. seqq.* notetur tamen, in chartis vniuersalibus, aut etiam magnarum regionum particularibus, non posse locorum distantias accurate definiri. Cum enim ob rationes opticas nulla possit fieri charta, quæ loca telluris eo a se inuicem situ, eaque distantia exhibeat, quam in ipsa tellure obtinent; inde fit, vt quanto plures terræ partes charta aliqua continet, tanto notabilior sit error in distantiis earum computandis obortus.

§. LIV.

Ceterum in vtroque diſtantiarum genere varias ob cauſſas fieri poteſt, vt ſæpe in iis aberretur. Ricciolus has recenſet: I, ignorationem altitudinum Poli exactarum & differentias Meridianorum in plerisque locis rudi hucusque Minerua obſeruatas: II, Ignorationem veræ Semidiametri & circumferentiæ Globi Terreſtris; III, Pſeudographiam ſuperficiei terreſtris, dum conuexitas eius traducitur ad planitiem, & curuilinea interualla ad rectilinea, &c. IV, Obliquitatem itinerum terreſtrium, de qua paullo ante diximus: V, Necesſitatem reducendi obliqua itinera ad recta: VI, Æſtimationem magnorum itinerum ex paruis: VII, Vulgarem æſtimationem milliarium ex relatu imperitorum accolarum, curſorum vel Nautarum: VIII, Confuſionem milliarium recentiorum cum antiquioribus: IX, Denique milliarium tam antiquorum quam recentiorum inter ſeipſa permiſtionem.

l. c. cap. III.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

Fines ditionum alii Naturales, alii Arbitrarii. Flumina mutato curſu quatenus fines mutent? quatenus ditiones diſtinguant? Limites Imperii in Mari. Fines imperiorum a DEO conſtituuntur. Sæpe tamen olim prolati; hodie rarius & cur?

§. I.

TErtio loco in ditionibus conſiderari debent *fines* ſiue *termini* vel *limites*. Horum alii *naturales*, alii *arbitrarii*, ſiue manu facti ſunt. Prioris generis ſunt Montes, Flumina, Mare; Poſterioris Stipites, Foſ-

ſæ,

sæ, Viæ regales, Termini siue lapides limitanei, &c. Qui priori genere terminantur agri & regiones, veteribus *Arcifinia;* qui posteriori, *agri limitati* vocantur. De quo videndi Grotius *a)* Ioannes Oetingerus *b) de finibus regundis;* Ioannes Gryphiander *c)* libro de *Insulis*.

a) l. II, I. B. & P. c. III, n. 16.
b) l. II, c. 2.
c) c. VII, a num. 52 ad finem vsque

§. II.

De Fluminibus notandum est: I, mutato fluminis cursu etiam fines ditionum mutari, & quod a flumine parti alteri adiectum est, eius imperio accrescere censeri; nisi vbi alueum mutet. Tum enim non idem, quod antea fuit, sed nouum & diuersum flumen habetur; videatur Grotius *d)* & qui totam hanc quæstionem prolixe tractat, *e)* Gryphiander: II, Flumen, prout ditiones diuersas distinguit, non considerari, vt aquam simpliciter, sed vt tali vel tali alueo fluentem talibusque ripis comprehensam: III, Ordinarie quidem, & iuxta communem Doctorum sententiam, ditiones in ripis fluminum, non in ipso fluminis alueo terminari, Iurisdictione vtrinque vsque ad medium fluminis porrecta; vt late probat, variisque exemplis Gryphiander illustrat: quandoque tamen fieri, vt vel præscriptione, vel certis pactionibus totum flumen vni parti accedat. Idque vt fiat, requirunt variæ difficultates, quæ circa pactionem fluminum nasci possunt; quarum haud postrema est, quæ de perceptione vectigalium in flumine duobus ad medietatem communi potest oboriri.

d) l. c.
e) l. c. cap. XIV, §. 87. seqq.

§. III.

De Mari obseruandum est, Ditiones siue Imperia & dominia dupliciter eo terminari: I, Littore eius: II, Positis in ipso Oceano medio certis dominii imperiique terminis; cuiusmodi sunt, Scopuli eminentes, Breuia, aduersa inter se inuicem Promontoria, Insulæ; itemque partes marium siue maria particularia, longitudo & lati-

a)l. I, Mar. Clauf. cap. XXII. b)de Imp. Mar. c. II §. V.

tudo loci, Tropici, Æquator &c. vt ostendunt contra Grotium, Pontanum & Stypmannum, Seldenus *a*)&Dn. Strauchius *b*) qui & Clasſes loco termini in mari poni posſe docet.

§. IV.

De finibus Ditionum in vniuerſum ita exiſtimari debet, eos cuique Imperio a DEO conſtitui atque præfigi. Id quod Theologi firmant ex *Actis Apoſtolorum*, vbi DEVS dicitur hominibus definiiſſe τὰς ὁροθεσίας τ̃ κατοικίας αὐτῶν. Hinc obſeruatum eſt hiſtoricis, quibusdam Imperiis ita fatales fuiſſe quosdam limites, vt vltra eos progredi nunquam potuerint, de quo iam diximus. Nunc addimus: falſo interdum deſignari huiusmodi terminos fatales, ſiue ab oraculis, & vaticiniis, ſiue perſuaſione quadam communi. Ita Romani vulgo crediderunt, fatalem ſui Imperii terminum eſſe Cteſiphontem fluuium; quod Vopiſcus merito riſit. Falſo autem creditum fuiſſe, paullo poſt euentus docuit, cum Diocletianus ſine impedimento aquilas longius protuliſſet. Vt proinde non negligi quidem huiusmodi ſiue vaticinia, ſiue perſuaſiones, fidi tamen illis nimium, aut propter eas omitti, quæ alioqui conſulta putantur, non debeant. Et plerumque, quæ ex illis veræ fuerunt, tales poſt euentum demum deprehenſæ ſunt.

c. XVII, 26.

In Caro cap. IX.

§. V.

Ceterum negari nequit, olim ſæpius Imperiorum limites, DEO permittente, aut etiam diſponente ac impellente, mutatos fineſque prolatos eſſe: id agentibus pleriſque Principibus & populis, vt Imperii magnitudinem, quibuscunque poſſent modis, augerent. Hodie quanquam pleriſque Imperantibus non tam voluntas, quam facultas proferendi fines ſuos deeſt, mul-

multo rarius tamen, quam apud veteres, saltem in Europa, & Christiano orbe, imperia insigni aliqua accessione augentur. Cuius rei tres causſæ a prudentibus afferuntur: I, Frequentia Castellorum & Propugnaculorum in locis limitaneis, quæ plerumque non nisi longo tempore expugnari queunt: II, Vſus bombardarum & tormentorum puluerariorum, qui rariora prælia, lentioresque expeditiones efficit: III, Quod nationes expugnandæ hodie multo exercitatiores bello, rebusque ad se tuendos necessariis instructiores sint, quam quas olim Græci Romanique, aut etiam aliæ Gentes debellarunt. Qua de re egregia dissertatio illustris Forstneri exstat. *Not. ad Annal. II, Tac.*

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

Magnitudo Ditionum duplici ratione mensuratur; vel per Gradus, vel per Milliaria & Stadia. Non semper æqualia Milliaria in eadem gente. Neque magnitudines Geographorum cum veris conueniunt. Maiores Ditiones non semper sunt meliores: sed ferme intutæ.

§. I.

Magnitudo ditionum (quam quarto loco diximus considerandam) nihil aliud est, quam earum longitudo, latitudo & circuitus in gradibus, milliaribus aut stadiis numerata. Eaque vel in ditionibus Imperii alicuius vniuerse; vel in singulis spectatur. Vniuerse, cum quotnam milliaria in longitudine & ambitu totum Imperium aliquod; seorsim, cum quantum singulæ illius ditiones spatii impleant, spectatur.

§. II.

Dixi: *in gradibus, milliaribus aut ſtadiis*. Nam ſicut diſtantiæ locorum, ita & regionum magnitudines (quæ proprie nihil aliud ſunt, quam interuallum inter duo eiusdem ditionis puncta ſiue terminos) dupliciter metiri ſolemus: primo per partes circuli maximi totam tellurem ambientis, qui in CCCLX gradus; ſinguli vero gradus in LX ſcrupula ſeu minuta diuiduntur. Deinde per milliaria & ſtadia. Quanquam enim varia genera menſurarum hac in re apud varias gentes olim obtinuerint, hodieque obtineant; noſtro tamen tempore nulla eſt vſitatior menſura milliaribus & ſtadiis. Vt enim agros paſſibus, fundos perticis & decempedis; ſic regnorum & Provinciarum tam longitudinem & latitudinem, quam circuitum & ſuperficiem milliaribus & ſtadiis definire mos eſt: ſimplicibus quidem, ſi ſolius ambitus aut diametri longitudinis & latitudinis; quadratis autem cum ſuperficiei totius rationem inimus.

§. III.

Porro cum alias locorum variis nationibus olim hodieque vſitatas menſuras, tum ſtadiorum ac milliarium diuerſa genera, poſt alios, Ricciolus prolixe & accuratisſime tractauit. Quædam & iuxta Cluuerium Buno habet. Magnitudines autem ſingularum orbis partium, variarumque regionum & Inſularum, idem Ricciolus ex interuallis locorum computauit. Denique de dimenſione terræ totius, & quotnam ſingulis eius gradibus milliaria reſpondeant, Varenius diligenter egit.

Toto lib. III c. VI §. 4.

L. I, c. IX.

l. III a c. V. ad XX 1/4

c. IV.

§. IV.

Ceterum, vt etiam Cluuerio obſeruatum, vix vlla gens æqualibus vtitur interuallorum menſuris: ſed in aliis aliisque eiusdem Regni gentisve partibus, vt menſuræ liqui-

quidorum & aridorum, ita & milliaria nunc maiora, nunc minora deprehenduntur, pro arbitrio eorum, qui regiones dimensi sunt. De Germanicis, Italicis, Hispanicis, Gallicis & Anglis id docent Cluuerius, Ricciolus: & Milliare Gothicum Ioannes Magnus ait continere quinque vel sex, aliquando octo milliaria Italica. l. II, c. VIII.

§. V.

Id quoque monendum est, magnitudines Regionum a Geographis annotatas, & in Tabulis Globisque expressas non semper cum vera earum magnitudine conuenire. Huius rei aliquot exempla supra recensuimus; caussa est, quod magnitudo regionum e locorum interuallis desumitur, quorum computatio quot modis errori obnoxia sit, paullo ante indicauimus. Ambitu Regionum non esse simpliciter eorum magnitudinem definiendam Berneggerus monuit. ad Suet. Caes. c. XXV. 2.

§. VI.

Magnitudine ditionum ac Prouinciarum numero vulgo Imperiorum potentia & praestantia censeri solet. Quod tamen simpliciter admitti non debet. Neque enim semper potentiora sunt Imperia, quae plus terrarum complectuntur: praesertim si hae longius inuicem distent. Sane Gallicum Imperium longe potentius Hispanico est, quanquam numero & multitudine ditionum multo minus. Foederati quoque Belgii Respublica angustis inclusa limitibus, opibus & potentia diffusis Suedorum, Danorum, Polonorumque Regnis antistat; neque semper tuta & commoda magnitudo est. Quantum enim periculi a Proregum, Gubernatorumque potentia, auaritia, saeuitia imminet? Quantum temporis requiritur, vt nuncii, consiliorum interpretes, iussorumque principalium fidi custodes, huc illuc commeent? Testes eius rei Neapolis,

Me-

Mediolanum,& quod e Belgio Hispanis superest; cuius relinquendi consilia non semel Hispani proceres agitarunt, quanquam irrito hucusque conatu. Eandem ob caussam Portugallia multas, easque opulentas, Regni Fessæ & Mauritaniæ ciuitates, Arragoniæ prouinciam, Narbonam, Monspelium, Gasconiam, Galliæ comitatus; Castiliani Tunetum, & alias Barbariæ ciuitates; Germani totam ferme Italiam deseruerunt. Plura in hanc rem Interpretes ad duo Taciti loca, vnum *Annali* I, II, 8. alterum in *vita Agricolæ* c. XIII, 3. inprimis Ammiratus libro I, *discursu* VI, Gruterus *discursuum variorum* cap. XIIX, Mutius *consideratione* LX & Berneggerus *Quæst. Miscell.* CLXXXIX. Quædam & Forstnerus ad *Annal.* IV, & Antonius Perezius in *Iure publico*, habent.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

Maria & Flumina ditionum. Quid de Maribus notandum; quid de Fluminibus?

§. I.

QVinta consideratio Marium ac Fluminum est, quæ singulas ditiones alluunt, aut transeunt. In Maribus præter dominium, nomina & fines (de quibus iam ante diximus) ista fere consideranda sunt I, Quæ illorum in vnaquaque parte profunditas; cuius veritatem, gradus & indicia, modumque explorandi, & in eo cautiones obseruandas Varenius *a*) & prolixe Ricciolus *b*) tradunt: II, Quos Scopulos, Sirtes, puluinos, loca vadosa, aliaque nauigantibus periculosa habeant; qualia Ricciolus: III, An, & quibus tempestatibus, & quo tempore obnoxia sint: IV, Quo anni tempore aperta & nauigationi

a) cap. XIII Prop. 6.
b) l. X, 2.
l. c. cap. XII.

ni commoda, quo clausa aut incommoda esse soleant: quod de singulis per quattuor orbis partes Ricciolus exponit: V, Quibus ventis vtplurimum, quibus item certis anni temporibus, impellantur. Sunt enim quidam venti certis maris partibus veluti proprii & perpetui: quidam certo anni tempore hoc illove loco flare solent: VI, Quo speciali motu, & quas ad plagas terrarum orbis, ferantur: VII, Quomodo se habeat fluxus & refluxus ordinarius, quibusque horis maxima maris intumescentia contingere soleat. Cui rei cognoscendæ plurimum inseruient Varenius, *a*) Ricciolus, *b*) Vossius, *c*) & Kircherus *in Tabulis Mundo Subterraneo insertis*: VIII, Quas res negotiationi publicæque vtilitati aptas ferre aut eiicere soleat. Nam quædam maria certas plantas, aut frutices, alia conchas, corallia, succinum, ambram &c. eiiciunt: IX, An & quos pisces præcipue negotiationi idoneos, aliave animalia contineat: X, Quos sinus & portus commodos complectatur; & si quæ præterea sunt, quæ cognosci ob reditus & consilia Reipubl. merentur.

l. c. cap. XIV.

a) cap. XIV, Prop. 14. seqq.
b) l. c. cap. IV. seq.
c) de Mot. Mar. a cap. IX. ad XXI, & sequ.

§. II.

In Fluminibus pariter obseruari debet I eorum latitudo & profunditas, quæ plerumque eo maior, quo propiora sunt ostiis; II, An & quousque sint nauigabilia, quantisque molibus ferendis: III, Quibus ostiis mare influant, quibusque vicissim fluminibus augeantur: IV, Quibus item partibus per pontes aut vada transiri possint: V, Quas vrbes attingant, aut transeant, quæque præcipuæ in iis nauium stationes sint: VI, Quasnam res ciuium vsibus aut negotiationi aptas secum deferant. Quædam enim flumina auri grana admixta habent; alia argentum, aut metalla alia; nonnulla fossilium terrarum & salium particulis imprægnantur. Quorum omnia exempla Varenius ha-

cap. XVI, Prop. 18,

habet: VII, Quo piscium genere maxime abundent: IIX, An & quibus statis temporibus extra alueos se proferant, vicinasque terras inundent, &c.

§. III.

Hæc autem omnia tantum de præcipuis fluminibus annotari merentur: de reliquis suffecerit, si sciamus pluribus ne an paucioribus aliqua regio irrigetur. Id enim ad earum fertilitatem aut sterilitatem diiudicandam non parum facit. Catalogos fluminum potiorum contexueruut e veteribus Vibius Sequester, & Plutarchus libris peculiaribus; e recentioribus Ricciolus: generalia de iis apud Varenium habes.

l. c. cap. XVII.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

Natura & qualitas locorum, ad quam pertinet I Aer, qui calidus, aut frigidus; serenus aut nubilus; tranquillus aut ventis agitatus; salubris aut noxius: II, Solum, cuius variæ qualitates, Paludes, Aquæ Minerales, Fodinæ auri, argenti &c. Montes, Prata & Agri: Syluæ quædam vtiles. Deserta duplicia. Prouentus agrorum.

§. I.

NAtura & qualitas Locorum (hæc enim sexta pars considerationis nostræ est) tribus potissimum constat; constitutione aëris, natura soli, & prouentibus regionum. Ad aëris constitutionem I pertinet, vtrum ille nimium calidus aut frigidus, an temperatus, & quibus anni temporibus talis exsistat. Quæ res magnam qui-

quidem partem a Zonis & Climatis, Solisque a vertice loci distantia aut vicinia; simul tamen ab eiusdem mora supra horizontem, natura soli, maribus aut fluminibus adiacentibus, montibus aut planitie, ventis aliisque caussis pendet. Vnde fit, vt non solum in quibusdam Zonæ torridæ regionibus, vt regno Congi, Abassina, Regnis Sina, Pegu, Malacca, Peruuia, Brasilia, & Insulis Iaua, Ceilano, S. Thomæ, Annobone, cœlum temperatum solumque amœnum & fertile; in aliis, vt aliquot Peruuiæ, & Americæ Septentrionalis, prouinciis summum frigus & perpetuæ niues; in temperatis vero alicubi, vt in littoribus Persiæ, Regno Ormuz, interioribus Arabiæ, Armenia & vicinis prouinciis æstus multo maior, quam alicubi in Torrida; contra alibi, vt in Prouincia Chili, Iaponia, Freto Magellanico, frigus intensius, quam in quibusdam Septentrionalibus Europæ; in Frigidis denique, versus Polum Arcticum fertilius plerumque & amœnius solum, quam in temperatis circa Tropicos deprehendatur: sed etiam sub vno eodemque Climate Finlandia Suediam, Italia Thraciam, Anglia Germaniam, immo Anglia Galliam, etsi Æquatori multo propiorem, calore & amœnitate superat. Qua de re eiusque caussis Varenius *a)* & Philippus Müllerus: *b)* quomodo in singulis fere terrarum regionibus constitutio aëris vnoquoque anni tempore se habeat, breuiter quoque Weigelius *c)* docet.

a) c. XXVI.
b) De quat. anni temp.
c) Spec. Terr. c. VII, §. 2 sq.

§. II.

Præterea videndum II, vtrum aër serenus an nubilus aut pluuiosus sit, idque semper, aut toto plerumque anno, an certis anni temporibus? In quibusdam enim regionibus raro aut nunquam pluit, vt in Ægypto & regno Peruuiæ: in aliis toto semestri pluit, reliqua anni parte aër serenus est, vt in multis locis sub Æquatore sitis: in qui-

busdam per tres menses continuos, vt in littore Africæ, quod *Sierra Leona* dicitur, inque pluribus tractibus Guineæ, adeo, vt toto isto tempore agri inculti, ac sine segete sint: alibi per menses quattuor, vt in prouincia Lovvango, non procul a Congo sita: III, Vtrum tranquillus, an ventis plerumque, aut certo tempore impelli soleat, & quinam illi? Sunt enim vt maribus, ita terris quibusdam, præsertim maritimis, sui veluti proprii, iique vel perpetui, vel certo anni tempore, certave diei hora spirantes venti: IV, Vtrum salubris & gratus, an vero grauis & sanitati infestus, qualis præsertim in Insula S. Thomæ deprehenditur, omnium toto terrarum orbe, vt ferunt, insaluberrimus.

§. III.

Circa soli naturam obseruanda sunt ista: I, Vtrum arenosum & siccum, an humidum aut paludosum, vtrum magis paludibus vliginosis abundet, vt Hollandia, Brabantia, Westphalia; an aquosis, quales magno numero in Moscouia circa Tanaim, & in Finlandia, Africa, multisq; siluis & desertis ericosis reperiuntur: II, An & quas aquas minerales, thermas, acidulas, aliave singulari qualitate præditas contineat. Quarum omnem varietatem, causas, proprietates & potiora exempla prolixe Varenius tradit: III, An & quorum mineralium, vt auri, argenti, cupri, ferri, plumbi, gemmarum, salis fodinas habeat: IV, Vtrum siue totæ, siue notabili sui parte campis & planitie, an montibus constent?

Toto cap. XII.

§. IV.

Vtrum & qua parte pratis, agris, vineis, pascuis, silvis, item nemoribus, lucis, saltibus abundet: an vero, & vbi vasto tractu sterile atque incultum iacet: quod genus *deserta* vocamus. E priori genere plerumque plurimum ad publicas priuatasque opes redit: præsertim si frumenti

sit

sit ferax, aut eiusmodi ferat arbores, quarum ligna, cortices, aut fructus, in pretio habentur apud exteros; cuiusmodi sunt in Africa ad Caput Viride, & alicubi in Hispania siluæ malorum Citreorum & Aurantiarum, in Gallia Castanearum, in Ceilano arborum Cinnamomi, in Moluccis Caryophyllorum, in Bandanis nucum Muscatarum, in Brasilia arborum ligni Brasiliensis, in Numidia & aliis Africæ locis Dactyliferarum, in monte Libano & Iaponia Cedrorum; in Hispania, Gallia, Italia olearum &c. vel quæ totas regiones impleant, aut ingentibus & proceris arboribus abundent. Deserta siue loca sterilia vel natura inculta sunt, vel neglectu & culpa hominum; illorum solum quamcunque industriam adhibueris, tamen ob ericarum, arenarum, petrarum aut paludum copiam infœcundum permanet: qualia plurima in Africa, Arabia, Tartaria, Camboia, Noua Zembla, Norvvegia, Lappia, Suedia, Finmarchia & America reperiuntur. Hæc ab incolis vel omnino deserta, vel saltem siue ignauia, siue contemtu neglecta iacent: & nunc sparsim inter loca culta interiacent, vt alicubi in Hispania; nunc totas regiones implent, vt in Moscouia & circa mare Caspium prope Wolgam; vbi vasti tractus opimorum agrorum partim ob eorum copiam & incolarum segnitiem, partim ob bella olim a Tamerlane iis in locis gesta, fugatosque incolas inculti sunt.

§. V.

Ad prouentus Regionum pertinent I Frumentum & ceteri prouentus agrorum: II, Herbæ ad victum aut Medicinam vtiles: III, Arbores ac frutices, eorumque fructus: IV, Pisces: V, Aues: VI, Quadrupedes, inprimis pecudes & feræ, equi item & similia iumenta alia agriculturæ, opificiis, negotiationi aut bello apta. De his

omnibus præcipue obſeruandum; vtrum ſufficiant incolis aut etiam exteris, an vero defectus aliunde,& quibus e regionibus ſuppleri debeant. Nam hæc omnia in belli pacisque conſiliis,fœderibus & ſimilibus negotiis Reip. partem conſultationis faciunt; dum cauetur,ne temere offendantur Principes, aut populi,quorum amicitia propter res importandas & exportandas carere non posſumus.

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

Portus. Eorum vſus & necesſitas; varia Portuum genera. Quænam ad Portum requirantur? Vrbes; Quid de iis in genere notandum: quid de ſingulis? a quibus præcipuæ illarum deſcriptæ? Caſtella an publice vtilia? de iis ſcriptores.

§. I.

SEptimo loco obſeruanda esſe diximus Portus, Promontoria,Vrbes & Caſtella. De Promontoriis iam ſupra diximus; quid portus ſit,pariter indicauimus. Complectimur autem hoc nomine non ſolum, qui in mari, ſed etiam qui ſunt ad oſtia vel ripas fluminum in mari decurrentium. Præcipua eorum vtilitas eſt, vt ſint velut *arces tutisſimæ & commerciorum bellorumque refugia, vtque inde ciuitatum maritimarum opes & ſplendor augeantur*, quemadmodum Gregorius Toloſanus loquitur. Proinde magna eorum in maritimis ciuitatibus ac Rebusp. necesſitas eſt; quippe harum nulla ſine illis ad faſtigium aliquod potentiæ aut ſplendoris peruenit; contra plurimæ eorum ope vtrumque obtinuerunt. Exemplo ſunt Athenienſes, Veneti & alii.

lib II de Rep. c. IX n. III.

§. II.

§. II.

Sunt autem Portus non vnius generis. Nam I alii *naturales* ſunt,a natura ipſa, ſiue potius diuina prouidentia littorum ac riparum ſinuatim excauatarum receſſu bono humani generis facti: alii exigente neceſſitate, vel vtilitate ſuadente,arte naturam vel adiuuante,vel æmulante exſtructi, adiectis haud raro naualibus, ad fabricandas inque promtu habendas naues, molibus, arcibus, munimentis,ad prohibendos inſultus fluctuum, ventorum,hoſtium, piratarum; promtuariis denique ſeu Magazinis, vt vulgo vocant, ad merces conſtituendas comparatis: II, Quidam *aperti*; alii catenis occluſi, quos idcirco Portus *Catenæ* vel Porto di Catena Itali; vel aggeribus,vallis, repagulis obſepti,quos *Sbarratos* vocant.

§. III.

Conditiones boni, ſecuri & commodi Portus hæ ſunt præcipue: I, Eo ſit ſitu,eaque figura,vt nullis aut pauciſſimis ventis ſit obnoxius: cuiusmodi ſunt, quos *Reales* vocant. Figura vero optima habetur Lunaris: II, Vt ſit iuſta profunditate,ne carinæ nauium fundo impingantur: III, Vt fundus tenax ſit ancorarum: IV, Vt careat ſcopulis, ruderibus, puluinis,ſiue Breuibus ac ſemiſyrtibus: V, Vt ſit capax plurium nauium, habeatque, ſi fieri poteſt, diſtincta receptacula diuerſarum nationum nauibus deſtinata; non tamen nimiæ amplitudinis, nec oſtio nimis amplo, quod in Tarentino culpatur: VI, Vt in ingreſſu minime ſit impeditus aggeribus aut ſeptis terræ a fluminibus congeſtæ,quibus ſuperandis tempus affluxus exſpectari debeat: quales dicuntur Italis *Porti di Marena*; ſed omnibus horis pateat, quos Itali vocant *Porti d'Entrata*: VII, Vt a lateribus, aut ante oſtia munitus ſit, vel arcibus aut propugnaculis, præſertim ſi ad mare ſitus.

Nam qui ad ripas fluminum interiores vel ad canales aquæ marinæ sunt, vel ad vtrosque reperiuntur, arcibus non indigent: VIII, Vt habeat Pharos siue turres aut columnas sublimes, e quibus aduenientes procul conspici, & per lucernas, aut funalia, aduentantibus noctu portus aut scopuli, aut interdum per vexilla, aliave signa, accolis hostium piratarumque præsentia, vel ingrediendi opportunitas significetur: IX, Vt prope eum sit Nauale, siue, vt vulgo vocant, Arsenale, fabricandis & reficiendis nauibus, & inde commode in aquam demittendis: X, Vt in promtu sit copia rerum ad victum instructumque nautarum ac nauium necessariarum, vt aquæ dulcis, lignorum, ferri, cannabis, picis, sebi, olei, panis bis cocti, pulueris tormentarii &c. XI, Vt nullis, aut saltem minimis portoriis grauetur, ne mercatores iis, quod sæpe factum absterreantur: XII, Vt noctu vel tempore necessitatis catena, aliove repagulo claudi queat: XIII, Vt militum & classiariorum multitudinem, arcendis piratis & tuendo portui sufficientem, habeat impositam. Plura de his conditionibus seu requisitis e veteribus Vitruuius; *a*) e recentioribus Crescentius *b*) *nautica mediterranea*, Robertus Dudlæus *c*) *In Arcanis maris*, Fournierus, & Ricciolus *d*) qui & insigniores totius orbis enumerat, breuiterque describit. Conferatur & Hornius *Disputatione Politica decima*. E quibus quanto quisque plures paucioresque e dictis conditionibus, & maiori minorive perfectionis gradu habet, tanto præstantior deteriorve censeri debet.

a) *Archit.* *l. V, c. XII.*
b) *l. V, c. V.*
c) *l. III.*
d) *l. X, c. IX.*

§. IV.

Vrbium nomine etiam oppida comprehendimus; etsi alioqui dignitate, priuilegiis, splendore & plerumque magnitudine distingui soleant. De his in vniuersum ista notari merentur: I, Numerus, hoc est, paucæ an multæ

in

in aliqua prouincia sint: II, Quænam ex omnibus potiores. Habentur autem potiores, in quibus Principes aut proceres Reipublicæ resident; in quibus dicasteria aut iudicia ordinaria sunt; quæ ceteris maiores & ampliores, vel splendidis ædificiis exornatæ: quæ mercatura & commerciis florent; quæ mari aut fluminibus adiacent; quæ præ ceteris munitæ, siue natura siue arte & industria; quæ a peregrinantibus in alias regiones transeuntibus peculiari studio frequentantur; quæ Academiis, Gymnasiis & Scholis illustribus celebrantur; quæ opificum multitudine instructæ; quæ singularibus priuilegiis & iuribus gaudent; quæ forma regiminis & bonis legibus præstant; & si quæ præterea famam ac laudem singularem vrbibus conciliare posfunt; de quibus plerisque egit Hippolitus a Collibus in Tractatu de *Vrbibus*, eiusque Interpres Germanicus, itemque locupletator Christianus Heroldus. III, Quænam metropolis cuiusque prouinciæ: IV, Quænam vrbium in vniuersum in ea ditione iura & priuilegia &c.

§. V.

In singulis ista fere sunt obseruanda: I, Situs, hoc est, vtrum ad mare aut flumen, an in mediterraneo loco sitæ; vtrum in plano, an in monte, colle aut valle; vtrum aditu faciles an difficiles, munitæ an secus; vtrum in solo fertili an sterili; salubri an insalubri; aquis abundante an destituto, amœno an inamœno, celebri & a peregrinis frequentari solito, an a viarum celebritate remoto; item versus quam plagam mundi, sub quo longitudinis & latitudinis gradu, sub quo signo Zodiaci: II, Nomina vetera & recentia: III, Magnitudo: IV, Quibus artibus incolæ vitam sustentent: V, Quibus priuilegiis fruantur: VI, Quibus aliis prærogatiuis gaudeant: vtrum, & quomodo mu-

nitæ: VIII, Qua forma regiminis vtantur, vtrum mediate ac immediate summæ potestati subiectæ sint? IX, Numerus incolarum : X, Quo ordine, qua concinnitate ædes tum publicæ tum priuatæ ædificatæ sint, & quænam ex iis præ ceteris notatu dignæ, &c.

§. VI.

Præcipuas totius Orbis, aut saltem Europæ vrbes, præter auctores Systematum Geographicorum, & librorum de Imperiis & Rebuspublicis, peculiari opera descripsere Abrahamus Saur, *in libro Ciuitatum Germanico*, nuper Francofurti auctius edito; & Adrianus Romanus *in paruo Theatro Vrbium*, sed breuiter; prolixius autem, & cum accuratioribus iconibus æri incisis, Gregorius Bruin cum Francisco Hogebergio & Simone Nouellano *in magno Theatro Vrbium præcipuarum totius mundi*, superiori sæculo Coloniæ quattuor Voluminibus excuso; Iulius quoque Balinus *celebrium totius Orbis Vrbium icones, cum earundem breui enumeratione historica* publicauit Venetiis; *a*)
a) A. cIↃ IↃ LXXIX. vbi & antea *b*) *Ciuitatum aliquot insigniorum & locorum*
b) A. cIↃ IↃ LXIIX. *magis munitorum exacta delineatio, cum omnium, quæ ad eorum historiam pertinent, breui enarratione*, in ære insculpta prodierat. Quasdam celebriores etiam *Archontologiæ Cosmicæ* Latina & Germanica editiones postremæ exhibent. Singularum regionum vrbes describunt passim Topographici, Chorographici, & Itinerariorum Scriptores alibi laudati: delineant vero maiore forma *Topographiæ Galliæ, & plerarumque Germaniæ prouinciarum*, Francofurti a Meriano; *Ducatus Slesvvicensis & Holsatiæ*, in Belgio excusæ: *Itinerarium Italicum* Zeilleri, duo tomi *Vrbium Belgicarum* paucis abhinc annis editi; & variæ delineationes seorsim sine descriptionibus editæ: minore, *Tabulæ* cum Zeilleri *Hispaniæ* & *Lusitaniæ*, *Suediæ & eo pertinen-*

tinentium regionum, vt *Ducatus Bremensis, Verdensis &c. Daniæ* & *NorVVegiæ*, & *Fidi Achatis per Germaniam itinerarii Germanici* editionibus Latinis Belgicis, & *Hungariæ* Germanica Lipsiensi, Rutgeri Hermanidæ, *Britannia*, Andreæ Cellarii *Polonia*, Guicciardini *Belgio*, Schotti & Pflaumeri *Itinerariis Italiæ*, Iodoci Sinceri *Itinerario Gallico*, Sigismundi Betulii *descriptione Danubii & regionum adiacentium* excusæ: itemque margines quarundam Tabularum Geographicarum. De quibus tamen omnibus obseruandum, sæpe eas hodiernæ Vrbium faciei non satis respondere, præsertim magnitudine & externis Operibus, quæ passim bellorum occasione, aut metu adiecta, aut immutata.

§. VII.

De Castellis siue Arcibus & Propugnaculis quattuor potissimum annotari debent: I, Situs: II, Amplitudo: III Modus muniendi, & IV, An & quo præsidio, prouisu, instructu habeantur. De situ & variis muniendi modis, quæque vtriusque ratione præstent aliis, videndi Scriptores *Architecturæ militaris*. Variantur ista ætatibus & locis & Reipublicæ vtilitatibus, ac nostro tempore pæne summam perfectionem consecuta sunt. An autem vtile sit Reipublicæ & Imperantibus, si plura sint in aliqua prouincia, & plusne in iis securitatis an periculi sit, non consentiunt Scriptores Politici. Prius prolixe tuetur Ammiratus, *a*) posterius Machiauellus *b*) & Cleobulus in eximia dissertatione apud Barclaium: *c*) quibus iungi potest *dissertatio* Comitis Sauorgnanis, quam ex Antonio Posseuino suæ *notarum in Tacitum continuationi* inseruit Forstnerus *d*) De propugnaculis in vniuersum exstat *Dissertatio* Conradi Dieterici. Quorundam toto orbe celebriorum delineationes exhibet *Archontologia Cosmica*; Germani-

a) *ad Tac. lib. XIX. Disc. 24.*
b) *lib. II de Rep. Disc. XXIV.*
c) *l. III Arg.*
d) *Annal. XI, c. XIX.*

corum *Topographia Meriani*; horum etiam seorsim liber Gallicus ante complures annos editus; Belgica aliarumque nationum cum vrbibus auctores paullo ante laudati.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

Incolae. In quibus consideranda I origo. Pleraque migrationes versus occasum factae. Ratione originis gentes omnes aut indigenae, aut aduenae, aut conuenae. De gentium originibus Scriptores: II, Multitudo aut paucitas: eiusque caussa: III, Linguae, & de iis Scriptores: IV, Constitutio corporis, ingenia ac mores. Quinam de iis scripserint? Vtilitas huius cognitionis. Nullius gentis mores negligendi. Caussa varietatis ingeniorum in diuersis gentibus. Quarundam nationum singulares inimicitiae. Mores populorum successu temporis mutantur.

§. I.

DE incolis ditionum singularum, (quae octaua considerationis huius pars est) sequentia animaduertenda sunt: I, origo eorum, hoc est, vnde & quando in eas regiones deuenerint: II, Multitudo aut paucitas, eiusque caussae: III, Lingua eiusque antiquitas, mutationes, vsus & cognatio cum aliis: IV, Constitutio corporis: V, denique ingenia & mores.

§. II.

De origine gentium sciendum est, hodie vix vs-

quam

quam veteres sessores reperiri,sed plerumque pulsis prioribus incolis aut occisis nouos successisse. Id quod factum est per varias gentium migrationes : de quibus exstant duodecim libri Wolfgangi Lazii ; opus magni laboris, sed non eiusdem frugis. Tractauit idem argumentum Goropius Becanus passim in scriptis suis Historicis, ac Gerardus Io. Vossius in egregio opere *de Idololatria* : de gentium autem Septentrionalium, post deuictos a Caio Mario Cimbros, migrationibus peculiari libello egit Scriptor Italus, ab Hieronymo Turlero in sermonem Latinum conuersus. Obseruatum autem est ab historicis, plerasque migrationes ab Ortu & Septentrione versus Occasum & Meridiem susceptas. Quæ caussa est, cur prudentes hodie plus metuant Tartarorum, quam Turcarum irruptiones, quod illi his Septentrionaliores sint. Sane intra hos annos mille, & quod excurrit, Gothi & Scythæ pulsis plerisque populis Europæis, cum magna Asiaticorum, parte eorum sedes occuparunt, hodieque tenent.

§. III.

Ceterum ratione originis omnes gentes aut *Indigenæ* sunt, aut *Aduenæ*, aut *Conuenæ*. Indigenæ, quæ in regione, quam incolunt, genitæ. Aduenæ, quæ ex vna regione aduenerunt. Conuenæ, quæ ex pluribus confluxerunt. Indigenas Ethnici plures finxere, ac αὐτόχθονας dixere. Nos Christiani non alios nouimus, quam primos homines, & qui ex eorum posteris in primis illis humani generis sedibus permanserunt. Possunt tamen quodammodo etiam sic dici, qui perstiterunt in terris, quas in dispersione Noachidarum occuparunt. Conuenarum exemplum præbent Romani & quædam aliæ gentes. Reliquæ pleræque aduenis accensendæ.

§. IV.

Ad origines & migrationes gentium præter Geogra-

phos & Scriptores modo laudatos, hi quoque plurimum facient: I, Scriptores Historiæ Vniuersalis: II, Particulares singularum Gentium Historici, maxime qui res antiquiorum temporum describunt: III, Qui egerunt de diuisione terrarum inter posteros Noachi & dispersione gentium, in ædificatione turris Babel facta; quod argumentum post interpretes cap. XI Geneseos, & Scriptores Annalium Sacrorum Veteris Testamenti, multosque alios, erudite & ingeniose persecutus est Samuel Bochartus parte I *Geographiæ Sacræ*: IV, Scriptores de coloniis; in quo genere iterum plane eximius est idem Bochartus parte II, modo laudati Operis, quo de coloniis Phœnicum egit. Addendi de coloniis Atheniensium Meursius *Fortuna Attica* cap. VI; de Lacedæmoniorum idem in *Miscellaneis Laconicis*; de Romanorum Iulius Frontinus & alii: V, Qui disquirunt de origine Americanarum aliarumque Noui Orbis gentium; in quo genere excellunt Hugo Grotius, Ioannes de Laët, & Georgius Hornius in peculiaribus opusculis.

§. V.

Multitudinis aut paucitatis caussæ variæ sunt; vt salubritas aut insalubritas loci; commoditas aut incommoditas situs; fertilitas aut sterilitas soli; rara aut crebra bella; multæ aut paucæ coloniæ; multa aut pauca præsidia in exteris regionibus habenda; diuersæ religionis tolerantia aut exilium; frequentia aut infrequentia coniugia; negotiatio florens aut iacens; priuilegiorum multitudo aut paucitas, & quæ præterea ciuitatum prouinciarumque vigorem vel sustinere & augere, vel imminuere possunt. Videndi Boterus *de caussis magnitudinis Ciuitatum*, Hippolitus a Collibus, eiusque Interpres supra laudatus, & Besoldus libro *de incrementis Imperiorum*. Quanquam

quam interim notari debet, magnitudinem Imperiorum non ſemper cenſeri multitudine incolarum. Nam ſæpe mediocris multitudo bene gubernata potentior eſt, quam prouincia vndique incolis referta, ſed opibus & ordine conuenienti deſtituta.

§. VI.

De Linguarum totius orbis varietate, ortu, mutationibus &c. prolixe egerunt Conradus Gesnerus in libro, quem *Mithridatem* vocat, quemque Caſpar Waſerus *libro Commentario* illuſtrauit; Claudius Duretus in *Gallico Theſauro Linguarum totius vniuerſi*; Eduardus Brerevvoodus, Anglus, in *disquiſitionibus curioſis de Linguis & Religionibus totius Orbis*, ab ipſo Anglico, a Ioanne Montano Gallico, a Ioanne Ionſtono Latino ſermone editis, & Chriſtophorus Beſoldus in diſcurſu Philologico *de natura populorum & Linguarum ortu & mutatione*; ad quos eius rei cupidos ablegamus. De origine linguarum prima ex confuſione nata ſeorſim erudite ſcripſerunt Chriſtophorus Crineſius, Ioannes Buxtorffius in peculiari disſertatione, & Mericus Caſaubonus in libro de *quattuor Linguis*.

§. VII.

De conſtitutione corporis, ingeniiſque & moribus variarum gentium, præter *Geographos* & *Scriptores de Rebuspublicis*, fuſe agunt e veteribus Hippocrates libro de *aëre, locis & aquis*; Conſtantinus Porphyrogenneta in libro de *Thematibus Imperii Orientalis*, & Albertus Magnus in tractatu *de Natura Locorum*: e recentioribus Ioan. Bodinus *in Methodo Hiſtoriarum, libro V de Republica cap. I, huiusque Operis defenſione*; Beſoldus in diſcurſu modo laudato, Ioannes Huartus *in Scrutinio ingeniorum*; Edo Neuhuſius in *Theatro Ingenii Humani* & omnium accuratisſime Ioan.

Bar-

Barclaius *in Icone animorum*, ad cuius instar optandum esset, etiam ceterarum gentium, quas ille præteriit, ingenia ab aliquo depingi. Italorum ingenia seorsim egregie descripsit quidam *Philalethes Politopiensis* in *quæstionibus Fortianis*. Mores ac ritus variarum gentium etiam Ioannes Bohemus, Aubanus, Alexander Sardus ac Franciscus Belleforestus, peculiaribus opusculis, recensuerunt.

§ VIII.

Cap. V. De vtilitate huius cognitionis multa disserit Bodinus *in Methodo Historiarum*, quæ repetere heic nolumus. Illud saltem monemus, inesse cuique genti aliquid, quod vtiliter aut iucunde cognoscas, ne illis quidem exceptis, quæ alias nec frequenter adeuntur a peregrinantibus, nec pari cum ceteris fama sunt: proinde non posse probari sensum eorum, qui præcipuas quasdam nationes intuentes, ceterarum cognitionem tanquam vilem aut inutilem, indignam cura & sollicitudine sua existimant. Inter spretas peregrinantibus gentes hauddubie Suedia, Lappia, Finnia, Norvvegia sunt. Nihilominus tamen vir plurimarum nationum peritissimus, Hubertus Languetus, profitetur, peruagato plerasque Orbis Christiani prouincias, nullius sibi itineris iucundiorem esse recordationem, quam illius, quod ad extremum Septentrionem susceperit. Multa enim ibi vidisse se, quæ nemo in nostris regionibus eum docere potuisset, quæque non fuisset crediturus, si ex alio audiisset. Idem de Indiæ Orientalis, Sinæ, Iaponiæ aliisque regionibus dicendum est. Nullius itaque populi mores Notitiæ nostræ Studioso temere sunt prætermittendi.

Ep. VI ad Phil. Sidn.

§. IX.

Ceterum varietas Ingeniorum, morum ac temperamentorum in diuersis regionibus potissimum ab his caus-

causſis prouenit I a ſitu locorum, pro diuerſitate Zonarum, Climatum, partium Orbis & plagarum mundi: II, a natura loci, ipſiusque terræ qualitate: III, a conſtitutione cœli & aëris: IV, a proprietatibus occultis quarundam gentium, quæ varietati ſitus, aut manifeſtæ terræ qualitati adſcribi non posſunt. De ſitu loci videndus Gruterus, qui oſtendit, non referre, vtrum quis in aliqua regione natus, an eo translatus ſit: pro raro enim atque inſolenti ſemper habitum esſe, ſi quis mutato loco non etiam mores mutauisſet. Addatur Beſoldus diſcurſ. *de Natura populorum*, vbi & de reliquis causſis egit. *Disc. ad Tac. XLV.*

§. X.

Id quod notatu dignum eſt, quasdam nationes extremo ſe inuicem odio proſequi, planeque contrariis moribus & ingeniis esſe. Quæ causſa eſt, cur raro firma & diuturna inter eas pax ſit; quæ inimicitia veluti naturalis Hiſpanis præſertim & Gallis intercedit: de qua exſtant duo peculiares libelli, *vnus Antipathia Gallorum & Hiſpanorum:* alter Franciſci Vayerii a Motha, Galli eruditisſimi, qui *tomo II Operum* eius habetur; quorum vterque ſubinde ab hypotheſi ad theſin progreditur, causſasque inimicitiarum inter diuerſos populos in genere pertractat. Similis contrarietas notata eſt inter Suedos & Danos, Iaponios & Sinenſes.

§. XI.

Denique, vt res omnes mundanæ, ita & populorum mores atque ingenia ſuccesſu temporis per migrationes, deductiones coloniarum, commiſtiones nationum ex bello aut commerciis, mutatam rationem victus, aut naturam ſoli, aliasque causſas inſignes, quando que plane ſtupendas mutationes ſubeunt. Proinde cum apud veteres Scriptores hos illosve mores, hæc illave ingenia, genti ali-

Dd cui

cui tribui legimus, cauendum est, ne statim colligamus, eam & hodie talem esse. Vel ipsi Germani quam longe nunc alii, quam olim sumus, non solum statura, sed etiam cultu corporis, moribus animi, virtutibus vitiisque, & varii generis studiis. Idem de Hispanis, Italis, Suedis aliisque in aperto est.

CAPVT VIGESIMVM NONVM.

Modus ditiones possidendi duplex: quædam enim pleno proprietatis iure habentur: quædam non pleno; eaque vel hereditario vel vsufructuario. quod tamen minus apte sic vocatur. Alii modi, quibus ditiones subsunt imperantibus.

§. I.

SVperest, vt de *modo habendi* ditiones breuiter dicamus. Habentur igitur aliæ *pleno iure proprietatis*, aliæ *non pleno*. *Pleno iure* habentur, quæ in patrimonio imperantium sunt, ab iisdemque venditione, donatione aut dispositione testamentaria alienari possunt: quales sunt ferme, quæ occupatione, præscriptione, donatione, aut vi testamentariæ dispositionis tenentur: item quædam in dotem datæ, quædam bello adquisitæ deuictæque, præsertim si ex sua priuata substantia Principes, aut etiam ex fructibus eius patrimonii, quod Principatum sequitur, exercitum aluerint, sumtusque bello suffecerint: denique si populus sine omni reseruatione libertatis plane in potestatem Principis alicuius se tradidit, quod
l. de I. B. & P. c. III n. 8. fieri posse Grotius asserit, ac prolixe docet, quædam Imperia in pleno iure proprietatis esse; quam sententiam
c. XIX p. 343 etiam *de Finibus Imperii* Conringius tuetur.

§. II.

§. II.

Quæ non pleno iure proprietatis habentur, eas Grotius vel iure vsufructuario, vel temporario haberi dicit. *Lib. 1. c. 3. §. XI.* Sed temporarii quidem in ditiones & populos imperii, eiusque summi: nescio an hucusque exemplum idoneum allatum sit. Nam Dictatura, in qua Grotius exemplum huius rei præcipuum ponit, si rem recte putamus, non amplius quam Magistratus fuit, vti post alios Bœclerus *ad dictum Grotii locum* docuit. Alios, qui Imperium quouis tempore reuocabile acceperunt, Grotius ipse remouet. Tutores Regni etiam, qui populo non subsunt, prouincias, quibus præsunt, non tam habent, quam pupillorum suorum nomine administrant, quorum & nomine plerumque omnia, quæ alicuius sunt momenti, aguntur. Quanquam sæpe imperium fere in se transferunt; sed tunc desinunt veri tutores esse.

§. III.

Melius Richartus Zoucheus, omisso temporario iure, ditiones & Prouincias, quæ non pleno iure habentur, vel hereditario vel vsufructuario iure haberi ait. *Part. I Iur. & Iudic. Fec. sect. III n. I.* Hereditario quidem, ad quas ex successione ius competit: Vsufructuario autem, quæ tantum ad tempus vitæ tenentur ab Imperantibus, quibusque defunctis non proximi sanguine, sed alii suffragiis populi, aut eorum, qui a populo potestatem delegatam habent (addo, vel eam vsurpant) succedunt. Vbi tamen notandum est: I, *Vsufructuarii iuris* appellationem non satis apte hac in re adhiberi: non solum ob rationes, a Feldeno, in annotatis ad dictum Grotii locum, adductas, sed etiam quod in nullo regno aut Principatu, proprie loquendo, proprietas & dominium regionum penes populum manere possit; quip-

c. III §. VII. pe qui, iuxta ea, quæ supra diximus, proprie nec viuo nec mortuo Principe Maiestatem, adeoque nec dominium *l. c.* prouinciarum, quod illam sequitur habet: II, Male Grotium ius vsufructuarium ab electione & successione suspendere; cum potius a significatione populi, Imperium *l. c. p. 239.* instituentis, pendeat; vt etiam Bœclerus monuit. Exem*l. c.* pla singulorum modorum Zoucheus recenset.

§. IV.

Pertinet huc quoque II, quod prouinciarum aliæ sunt propriæ Principis aut populi, a quo reguntur, aliæ tantum vt pignus tenentur: quod tamen posterius genus vix vnquam sponte & sine vi adhibita reddi solet: III, quod quædam nullius alterius beneficio, quædam vt feuda alterius Principis populique possidentur; sed hæc *l. c.* proprie ad concedentis Imperium spectant, vt supra dictum est: IV, quod nonnullæ tantum iure subsidiario aut clientelæ sub alterius potestate sunt, de quo Zoucheus. *Part. IS. VIII n. V, VI* Postremo, quod aliquæ, vt digniora Imperii membra, iure suffragii, aliisque prærogatiuis, gaudent: aliæ in formam prouinciæ redactæ, vt viliores & minus dignæ partes Imperii habentur.

CAPVT TRIGESIMVM.

Transitus ad ea, quæ huic Notitiæ propiora & πολιτικώτερα. Vocis status *quintuplex significatus. Heic formam Reipublicæ & imperandi rationem designat. Quattuor potissima, quæ statum Reipublicæ variant. Generales obseruationes, quibus natura status decla-*

claratur. Ficta Rerumpublicarum formæ reiectæ. Diuersus imperantium numerus, diuersas Rerumpub. species efficit. Aristotelis sententia, de diuitum ac pauperum numero, ab aliorum incusationibus asserta. Tria Rerumpublicarum genera ex consensu Politicorum ostensa. Status Reipublicæ vel simplex vel mixtus. E formis inter se mixtis præstantior vt plurimum reliquis nomen commodat. Temperatura trium formarum fingitur facilius, quam obtinetur; neque vllum eius exemplum datur. Quorundam circa hanc mixturam errores, & eorum caussa. Minime omnium eiusdem speciei formæ in vnam aliquam mixtam coëunt. Respublicæ, in quibus iura summæ potestatis sunt penes vno plures indiuisim, inter simplices Polyarchias videntur referendæ. Tria reipub. mixtæ genera; quibus modis eueniant? quando summa potestas cum aliis communicata dicatur? status Reipub. est vel rectus vel corruptus. Hunc e Rerumpublicarum numero exterminare, non tam aduersum est veritati, quam publicæ tranquillitati inimicum. Sex Rerumpublicarum formæ, tres rectæ, totidemque deprauatæ. Status Monarchicus est vel diuinus vel humanus. Diuina Monarchia ciuilis exemplum Respublica

 Ebræ-

Ebraeorum praebet; quod ex ſacrarum litterarum, & Ioſephi teſtimoniis iuxta & ratione, oſtenditur. Ioſephi loca in contrarium adducta expenduntur. Modi acquirendi imperium. Vtrum electio ſucceſſioni praeferenda? Generales de vtraq. obſeruationes. Succeſſio interdum ſpecie electionis coloratur. Summa poteſtas quaenam ſit? De forma regiminis in vnaqualibet Republica iudicare, difficile eſt. Cauſſa huius rei, & cautela in dignoſcenda Republica adhibendae. Non iudicandum e vocabulis, nec titulis, inſignibus, ſcriptoribus aut Miniſtris Principum, Oratoribus, Poetis, neque ex formulis & modis loquendi agendique. Simulacra a vi Imperii diſcernenda. Non reſpiciendum ad id, quod ſit, ſed quod fieri debet. Status ab adminiſtratione, Imperantes a Magiſtratibus diſtinguendi. E legibus fundamentalibus Reipub. forma dignoſcenda. Quaenam Reſpublica dicatur mixta? Obſeruationes generales. Leges fundamentales, forenſes, cenſoriae. Quinam ad Imperiorum adminiſtrationem referantur? Status religionis & potiora circa illum animaduertenda. Status rei litterariae nemini adhuc perfecte traditus. In quonam opes & potentia Imperiorum conſiſtant? Status belli & pacis a quibus deſcribatur;

tur; accedunt alia de bellorum varietate, caussis, iuribus, prætextibus &c. item iudiciis, fœderibus, prætensionibus, arcanis, ratione status, & numero Imperiorum.

§. I.

Consideratis, quæ ad Historiam ditionesque Imperiorum spectant; superest, vt de statu eorum, aliisque, quæ πολιτικώτερα & Notitiæ Imperiorum veluti propria sunt, pariter aliquid in genere dicamus: idque breuiter, indicaturi subinde Scriptores, e quibus amplior cognitio peti queat.

§. II.

Heic primo loco se offert *Imperiorum Status.* Quæ vox cum de Repub. vsurpatur, fere quinque modis solet accipi: I enim corpus ipsum Reipublicæ siue Ciuitatis designat: cum scilicet Ialorum, Gallorumque imitatione *Status totius Orbis aut Europæ* vocamus Imperia & Respublicas in Orbe vel Europa vigentes: itemque cum *Status liberos* dicimus ciuitates, quæ nullius alterius arbitrio sunt obnoxiæ. Quo pertinet Inscriptio operis Gallici: *de Statibus, Imperiis & Principatibus Orbis*; titulus libelli a Duce Rohanæo conscripti, qui inscribitur: *De Interesse Principum & Statuum Christianorum*, siue: *Trutina statuum Europæ &c.* Sunt qui & Veteres hoc significatu voce status vsos credunt, idque firmare conantur auctoritate Senecæ, cui Principes Regesque *Tutores status publici* vocat. Sed ibi Status vocabulnm aliam significationem mox tertio loco afferendam obtinet. *l. I de Clem. c. IV.*

§. III.

Deinde ipsas quandoque ditiones Principi aut Reipublicæ

blicæ alicui ſubiectas denotat;vt cum earundem nationum conſuetudine *Statum Reipub. Veneta*, *Genuenſem*, *Lucenſem*, *Mediolanenſem*, *Eccleſiaſticum* pro ditionibus Venetis, Genuenſibus, Lucenſium, Ducatu Mediolanenſi & Prouinciis Papæ Romano in Italia ſubiectis, dicimus.

§. IV.

Eſt etiam illa frequens acceptio, qua ordines aut proceres alicuius Imperii, prouinciæ, ditionisve alterius, Status illius dicimus. Quo ſenſu in omnium ore ſunt *Status Imperii Germanici*, Regni Galliæ, Suediæ, Hollandiæ, Zeelandiæ, Brabantiæ, Geldriæ, Flandriæ & generatim Fœderati Belgii.

§. V.

Quarto & conditionem, fortunam & locum, quo hoc illudve Imperium, eiusve pars aliqua hoc illove tempore eſſe dicitur, vox hæc apud veteres, iunioresque Scriptores ſignificat. Idque vel indifferenter, cum in genere fortuna Reipub. indicatur, ſiue ſecunda ſiue aduerſa ſit, ſeu pace gaudeat, ſeu turbis implicata ſit. Sic Velleius *a*) *feliciſſimum Statum Reipub. Romanæ* ſub Auguſto; Tacitus *b*) *Statum vrbis* mortuo Nerone & *c*) *Statum rerum vrbanarum* ſub initia Principatus Tiberiani dixit. Vel ſpecialiore ſignificatu, cum Respublica quieta & inconcuſſa, & ſuo loco conſiſtens denotatur. Quomodo idem Velleius *d*) *commutationem Status publici* vocat turbas ex coniuratione Catilinaria natas. Sic & Tacitus *e*) hac voce vſus, cum ait ſub perſona Muciani, *debuiſſe Cæſarem in acie ſtare, ſi Status Imperii in diſcrimen verteretur; Caninefates Batauosque minoribus ducibus delegandos.* Cicero quoque hoc ſenſu Oratione ad Quirites, pro reditu ſuo *Statum Ciuitatis*, & Oratione pro M Cœlio, *Statum Patriæ* dixit.

a) II, 51.
b) Hiſt. I, 4, 1.
c) Ann. 1, 16, 1.
d) II, 35.
e) Hiſt. 4, 85, 5.

dixit. Denique huc & *Tutores Status publici* apud Senecam pertinent, loco paullo ante laudato.

§. VI.

Postremo *Status* & de ipsa Reipublicæ regiminisque forma dicitur: quo sensu hac voce vsus videtur Tacitus, cum, summa rerum ad vnum Augustum translata, *versum* siue *conuersum Reipublicæ Romanæ Statum* dixit: item cum ait, *neque prouincias eum rerum statum abnuisse*. Quemadmodum & Pomponius ICtus, *a*) cum sublatis Decemuiris *Rempublicam suum statum recepisse* dicit, itemque Vlpianus, *b*) quando *ius publicum* esse ait, quod ad Statum rei Romanæ spectat. Atque hæc significatio, non sane abusiua, vt visum Ioanni Tobiæ Geislero in libello *de Statu Politico secundum præcepta Taciti formato*, sed valde commoda & vsitata, sola huius loci est.

Ann. I, 4, I. & 4, 33, 3.

Ann. 1, 2, 4.

a) *l. 2. §. 24. π. de O. I.*

b) *l. 2. §. 2. π. d. I. & I.*

§. VII.

Est igitur, hunc in modum accepto vocabulo, nihil aliud, quam aut ipsa Reipublicæ forma ac ratio imperandi, aut aliqua ex ea immediate aut proxime fluens qualitas, conditio, vel quocunque nomine appellari debet. Nam de natura eius accuratius ac distinctius definienda explicandaque plerique Scriptores aut omnino non fuere solliciti; aut si fuerunt, non satis apte eam descripserunt.

§. VIII.

Geislerus, postquam docuerat, Statum neque Rempublicam esse, neque formam eius (quod tamen nec ex verbis Taciti, nec e rationibus ab eo adductis recte colligas) nec denique administrationem nude consideratam: tandem eum definit, quod sit qualitas personarum, & rerum ciuilium, vrgentibus causis, Reipub. a Magistratu certa ratione ob salutem publicam accommodata. Sed

l. c. cap. II §. III seqq.

quemadmodum toto isto libello, sic etiam in definiendo Statu, confudit inter se duo diuersissima, Statum Reipub. & rationem Status, prout hæc vniuersam prudentiam administrandi Rempublicam denotat: immo quamuis ab initio Statum a Republica distinxerit; in progressu tamen opusculi passim ea tribuit Statui, quæ non nisi Reipublicæ ipsi tribui possunt ac debent. Eodem ferme vitio laborat Alstedii definitio, cui Status Reipublicæ est forma ciuilis administrationis, qua stat & esse suum habet. Nam, quod etiam Geislerus fecit, confundit administrationem Reipubl. cum Statu eius; quæ duo tamen accurate distingui debent.

Tom. IV Encycl. lib. XXIII, c. 4.

§. IX.

Sunt autem quattor præcipue res, quæ formam siue statum Reipublicæ variant: I, Subiectum, cui summa potestas inest, siue numerus Imperantium: II, Vnio aut separatio Iurium Maiestatis, prout illa vel iunctim & indiuisim, vel separatim & diuisim his illisve personis insunt: III, Finis & effectus, siue regiminis bonitas aut malitia: IV denique modus perueniendi ad Imperium. E quibus differentiis secunda solum in Statu Polyarchico; quarta duntaxat in Monarchico & Aristocratico; ceteræ in omnibus speciebus reperiri solent.

§. X.

Antequam ad singulas hasce differentias, variasque Rerumpub. formas progrediamur, operæ pretium fuerit, quædam in genere annotasse. Obseruandum igitur est: I, Quemadmodum res ciuiles vniuersim, sic & hunc de statu Rerumpublicarum locum non admittere illam subtilitatem & accurationem, quam philosophia speculatiua requirit: adeoque Status Rerumpublicarum subinde non tam pro natura rerum, quam pro consuetudine & vsu pruden-

dentum interdum & vulgi esse definiendos ac distinguendos.

§. XI.

Deinde, quæ de Statu Rerumpublicarum dicuntur, proprie non nisi ad Respublicas proprie sic dictas, hoc est, quæ nullius alterius Principis populive imperio subiectæ sunt, pertinent: quales quænam haberi debent, vel non debeant, alibi prolixe dictum est: secundario tamen ad eas quoque referuntur, quæ tantummodo secundum analogiam ita vocantur, adeoque subinde harum exemplis declarantur & illustrantur, ob similitudinem potestatis, quam, qui in his præsunt, in ciues sibi subiectos exercent. Hæ Respublicæ a Besoldo & aliis *subalternæ* vocantur. Vnde passim videas Argentinensium, Noribergensium, aliarumque tam Imperii Germanici, quam aliarum liberarum ciuitatum exempla in tractatione huius argumenti adhiberi. cap. III.

§. XII.

Præterea Status quidem Reipub. non modo dicitur, qui legibus fundamentalibus nondum aut expresse aut tacite abrogatis innititur; sed etiam qui de facto & præter leges aut constitutionem Reipublicæ voluntatemque ciuitatis inducitur; magis tamen proprie huc pertinet, qui legibus fundamentalibus conformis est.

§. XIII.

Porro ad Statum Reipublicæ non pertinet aut eum immutat, quando summa potestas aut eius pars ad breue tempus, eaque conditione, ea spe, eove effectu, vt paullo post rursus abdicetur, alicui personæ aut parti ciuitatis conceditur; aut ab ea ingratiis eorum, penes quos est, rapitur. Proinde regnum Æsymneticum, Dictatura & dignitates similes temporariæ iuxta & reuocabiles, aut alia

quacunque ratione, paullo post, quam sumtæ sunt, desinentes, si maxime per eas libera & absoluta, immo summa potestas conferatur, non tamen efficiunt Statum Reipublicæ a pristino diuersum. Nemo namque Statum Romanæ ciuitatis toties immutatum esse dixerit, quoties Dictatores in ea summæ rerum præfuerunt.

§. XIV.

Sed neque tum semper nouus aliusque Reipublicæ Status efficitur, cum vel tota Maiestas, vel maxima eius pars vni pluribusve personis ad tempus quidem vitæ communicatur; sed ita tamen, vt post mortem illius illorumve rursus ad vnum redeat, vel saltem non sint necessario & ex certa lege, vel pacto in defunctorum locum alii pari potestate ac iure sufficiendi: proinde saluo Statu Reipublicæ fieri potest, vt in regno aliove Statu Monarchico vnus duove in societatem Imperii adsciscantur.

§. XV.

Multo minus certus Reipublicæ Status vocari potest, quando totam Maiestatem separatim diuersæ personæ aut diuersæ ciuitatis partes per turbas publicas sibi arrogant. Hæc enim confusio potius & anarchia, quam Respublica est.

§. XVI.

Denique non omnes Rerumpublicarum formæ, quæcunque excogitari & fingi possunt, sed eæ tantummodo huc spectant, quæ vsitatiores sunt, quarumcunque exempla Historiæ aut nostra tempora suppeditant. Quid enim attinet, ea huc congerere, quæ nusquam reperiuntur & nihil amplius, quam commenta sunt ingeniorum, quæ fabulis & ineptis rerum formis delectantur.

§. XVII.

Nunc ad singulas Rerumpublicarum diuisiones. Harum

rum diuersas species de Platonis, Aristotelis, omniumque fere præstantiorum Politicorum sententia, diuersus Imperantium numerus efficit. Quia enim Respublica est gubernatio summæ potestatis; hæc autem requiescit in personis, quando personæ variantur secundum numerum, Rempublicam quoque variari, necesse est: quia gubernandi potestas aliter vni soli inest, aliter diffunditur in aliquos saltem, aliter in vniuersos. Certe alia est vnitas Maiestatis, cum vni; alia cum pluribus inest. Ibi enim vna est vnitate naturali ac proprie sic dicta; heic tantummodo morali aut ciuili, seu, vt nonnulli loquuntur, collectiua & reductitia. *Arnis. lib. I. Doct. Polit. c. VII.*

§. XVIII.

Aristoteles quidem, cum quædam aduersus definitiones Oligarchiæ ac Democratiæ a se propositas mouisset dubia, sic pergit: videtur igitur ratio planum facere, quod paucos vel multos imperare accidens sit; illud quidem Oligarchiarum, hoc autem Democratiarum; cum locupletes pauci, pauperes autem multi vbique sint. Ideoque erroris arguitur ab Arnisæo aliisque, tanquam, si oblitus sui, non tam numero imperantium, quam opibus essentialiter distingui Respublicas existimarit. *lib. III, Pol. c. V.* *l. c.*

§. XIX.

Verum nondum constat, ex suane sententia, an vero ex aliena hæc scripserit. Deinde non de omnibus Rerumpublicarum formis, sed de duabus solummodo; neque de rectis, sed corruptis id affirmat. Præterea si maxime de omnibus affirmasset, præferri tamen deberet altera eius sententia, quippe sæpius ab eo repetita & præterea veritati conuenientior, saltem si de formis Rerumpublicarum in vniuersum quæritur.

§. XX.

Quippe si Respublicas opibus imperantium distinguamus, alia Reipublicæ forma esset regnum, in quo diues, ab ea, in qua inops Rex imperat. Nunc autem eadem omnium consensu est, siue pauper sit Rex, quales priscorum tyrannos fuisse Herodotus scribit, siue opulentus. Opes enim & prouinciarum multitudo non ad essentiam Magistratuum, vt ipse Aristoteles docet; sed tantum ad maiorem illius potentiam, splendorem & amplitudinem faciunt; hæc autem speciem eius variare nequeunt. Non minus Rex erat Emathion, angustis inclusus pagis, & cui vxor cibaria coquebat, vel antiquissimi Reges, quorum regna intra suam cuique patriam finiebantur; quam Alexander Magnus, qui pene totum terrarum orbem subegerat, aut Artaxerxes, centum viginti septem prouinciis imperans. Æque Aristocratia est Ragusiorum Respublica, cuius imperium vnius ferme vrbis ambitu terminatur, aut Lucensis, quæ exigua Italiæ parte continetur, ac Veneta, Genuensis, Belgica, immensis opibus, ditionumque multitudine se ostentantes. Æque Romæ Democratia fuit, immo magis postquam totius Orientis opibus affluere cœpit, quam antea, cum etiam ditiones ferreis annulis vterentur. Et quid prohibet, etiam populum esse diuitem? Iam si opes speciem Reipublicæ variant, quidni & Imperantium virtus, prudentia, facundia, pulcritudo, robur corporis, &c. quæ multo magis intrinseca illis sunt, quam opes? At sic & continuo mutabitur Respublica, & infinitæ eius formæ nascentur, ob multitudinem rerum, quæ in Imperantibus spectari possunt. Plura in hanc rem Arnisæus habet.

l. IIX. Hist. *l. III Polit. cap. VIII.* *Iustin. l. VII cap. I.* *l. c.*

§. XXI.

Stat igitur, quod diximus, diuersum numerum Imperantium

tium diuersos Reipublicæ Status gignere, principemq; earum distinctionem esse, quæ hinc petitur. Vtrum vero essentialis sit, quod idem Arnisæus propugnat, an accidentalis, quod alii volunt, parum aut nihil ad rei summam interest; malim tamen cum Lampadio accidentalem dicere. *Part. I de Rom. Germ. §. LX.*

§. XXII.

Est autem, vt iterum consensu quodam Politici pariter aliiq; Scriptores tradunt, summa potestas vel penes vnum, vel penes paucos, vel penes multos siue omnes. *A Platone Philosophisque se didicisse, naturales esse conuersiones quasdam Rerumpublicarum, vt ea tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis* Cicero scribit Breuissime Tacitus, *Cunctas nationes & vrbes, populus aut primores, aut singuli regunt.* Atque hinc tria Rerumpublicarum genera nascuntur, quæ breuiter, exemplis etiam additis, complectitur Lucius Ampelius: *Rerumpublicarum,* inquit, *tria genera sunt: Regium, Optimatum & Populare. Aut enim sub Regum sunt potestate, vt Seleucia Parthorum. Aut Senatus, vt Massilia Gallorum. Aut se ipsi regunt: vt Athenienses solebant.* Atque hoc numero plerique omnes Latini Scriptores veteres acquiescunt, & cum illis Græci aliquot vetustiores, vt Æschynes, Isocrates, Herodotus, Xenophon, &, si Polybio credimus, plurimi eorum, qui de huiusmodi rebus διδασκαλικῶς disserere voluerunt. *De Diu. I I, 2. Adde eund. lib. III de Rep. ap. August. de C. D. lib. II c. 21. Sen. Ep. XIV. Ann. IV, 33. Sub fin. libri Memorialis. l. VI Hist.*

§. XXIII.

Prout summæ potestatis iura iunctim & indiuisim apud vnum pluresve veniunt, aut separatim & diuisim apud alios aliosque Imperii Ordines sunt: ita Reipublicæ Status simplex aut mixtus dicitur. Neque enim plane inficiandum est, posse Statum Reipublicæ ex diuersis illius formis misceri, quod nimis abrupte cum a Veteribus quibus

busdam, tum a Bodino, Tolosano, aliisque factum est, qui ob difficultatem mixtionis & incommoda, quæ inde necessario sequi existimant, rem omnino fieri posse negant, quasi quidquam in ciuilibus rebus inueniri queat, quod plane incommodorum expers sit. Neque natura summæ potestatis repugnat, quæ non est physico, sed morali modulo metienda. Quanquam enim summum Imperium sit vnum quoddam & per se indiuisum; fieri tamen potest, vt per partes siue subiectiuas siue potentionales, vt Philosophi vocant, ratione iurium Maiestatis, quæ eam aut sequuntur aut constituunt, diuidatur in plures, atque aliis iuribus hic aut hi, aliis ille & illi fruantur: quam rem breuiter declarant Grotius *a*) & Lampadius. *b*) Prolixe vero confirmant ac tuentur Arnisæus *c*) Besoldus *d*) Keckermanus *e*) & *f*) Piccartus. Quanquam exempla, quæ ab illis adducuntur, non omnia æque apta sunt, quod de Grotio Bœclerus docuit.

a) *I de I. B. P. III, n. 17.*
b) *Part. I Reip. R. G. n. LX. seqq*
c) *II Rel Pol. c. VI sect. I.*
d) *I. Syn. Pol. c. IX & Tr. de Statu Imp. mixto.*
e) *II Syst. Pol. c. IV.*
f) *Comm ad IV Pol. Arist l. c.*

§. XXIV.

Ceterum etsi plures formæ inter se mixtæ sint, fit tamen plerumque, vt vna aliqua ceteris siue reapse, siue quoad speciem & splendorem externum præualeat, nomenque & appellationem suam toti corpori commodet. Solet autem duobus modis contingere, vt forma aliqua præualeat, quod etiam Bœclero obseruatum I, ex ipsa institutione & legibus fundamentalibus: quomodo in Rep. Veneta Aristocratia adeo præeminet, vt ceterarum formarum non potestas aliqua admista, sed tantummodo simulacra assumta sint; cuiusmodi Respublicæ, proprie loquendo, non mixtæ, sed simplices dicendæ sunt: II, Ex euentu & accidenti; quando instituta quidem vera formarum mixtione potestatisq; v. g. Aristocratiæ & Democratiæ contemperatione facta, postea tamen pars vna ex mixtis

ad Ann. I, Tac. c. I Anot. I.

temperamentum mixtionis egreditur & præualet; quemadmodum in Republica Romana veteri nunc Patrum, nunc populi potentia, atque adeo nunc Aristocratia nunc Democratia præualuit.

§. XXV.

Quibus modis formæ Rerumpublicarum inuicem misceri soleant, sic satis accurate exponunt Arnisæus & Besoldus locis paullo ante laudatis. Sed quod e tribus formis vtiliter id fieri solere aut posse, aiunt, in eo fortasse doctissimos viros ratio fefellit. Quod magis adhuc de illis affirmari debet, qui hanc temperaturam omnium optimam esse censuerunt; quæ sententia olim Polybii *a)* Ciceronis *b)* & Anonymi scriptoris, Photio in *Bibliotheca Cod. XXXVII* laudati, excerpti nuper in C. Contareni *c) de Republica Veneta*, Adami Conzeny *d)* & quorundam aliorum fuit. Quibus omnibus merito opponimus iudicium Taciti vere pragmaticum, & longi temporis vsu approbatum; qui cum ex instituto de Republica dignoscenda egisset, subiicit, *delectam ex his & constitutam Reipublicæ formam laudari facilius, quam euenire;* vel, *si eueniat, haud diuturnam esse posse.* Facile scilicet animaduertunt, qui ciuilium negotiorum indolem exactius norunt, ac potius, quod conditio rerum humanarum vsusque vitæ admittit, quam quod rationi congruum est respiciunt, facilius fingi, quam obtineri id temperamentum, in quo liceat simul omnes virtutes & proprietates optimarum Rerumpublicarum colligere, vt Polybius loquitur, siue cui, vt alter apud Photium, *vna quaque species, quod purum habet, contribuat.* Sed fac, obtineri posse temperamentum, quæ duratio & constantia ab eo exspectari potest? continebit enim in sese, vtcunque instituta fuerit, semina certaminum, contentionumque de Statu. Nec vnquam concordabunt duæ formæ e diametro sibi

a) Hist. VI.
b) l. I. de Rep.
c) I, 21.
d) lib. II. Pol. c. XXI.
Ann. 4, 33.

Ff op-

oppositæ, Regnum & Democratia, quippe quorum ingenium plane contrarium est. Et quam raro euenit, vt ciuili societati vitæque vsui accommodatum & stabile sit opus, in quo nimia accuratio & perfectio omnibus numeris absoluta quæritur?

§. XXVI.

Vtcunque fuerit, nobis in præsenti sufficit, non posse ostendi vllum notabile exemplum Reipublicæ, quæ vere, non apparenter, ex omnibus tribus formis sit composita. Scio equidem a veteribus pariter ac recentioribus scriptoribus quibusdam Imperiis huiuscemodi mixturam tribui: nam *Laconicam* Polybius *a*) Nicolaus Cragius *b*) *Rempublicam Lacedæmoniorum*; Keckermannus *c*) *eandem Rempublicam*; *Romanam* idem Polybius, & L. Ampelius, ex omnibus Rerumpublicarum formis constitutam existimant. Nec longe ab hac sententia abit oratio Marci Valerii, de plebe in consortium Reipublicæ assumenda, quæ apud Dionys. Halicarnassæum *d*) legitur. Idem iudicium est *de regno Arrogoniæ*, antequam libertas eius a Castellanis opprimeretur, Besoldi *e*) & Keckermanni; *f*) *de Republica Polonica* eiusdem Keckermanni, *g*) Martini Cromeri *h*) *de Magistratibus & Republica Polonorum*, & Simonis Starauolscii sub finem *Poloniæ suæ*; *de Veneta* Casparis Contareni & Nicolai Crassi, libro singulari *de forma Reipublicæ Venetæ*; de *Belgica Fœderata* Petri Bertii in oratione de eadem: de Germanica denique hodierna Adami Conzenii. Immo, si Bodino credimus, hæc opinio temperati Status ita persuasit hominum mentes, vt Francorum quoque monarchiam, qua nulla magis Regia fingi potest, triplici genere confusam esse, nonnulli & sentirent & scriberent; Senatui quidem Parisiorum Aristocratiam, Comitiis popularem Statum tribuentes.

a) *l. c.*
b) *l. I.*
c) *l. 2. & l. II Syst. Pol. cap. vlt.*
d) *l. VII, Antiq. Rom*
e) *l. I Syn. Pol. c. IX.*
f) *l. II. Syst. Pol. c. 2.*
g) *l. c.*
h) *l. I.*
lib. I Polit. c. XIV, §. IX

§. XXVII.

§. XXVII.

Verum qui ita ſentiunt, his erroris occaſionem præbuiſſe videtur, quod adminiſtrationem Reipublicæ a ſtatu illius, apparentem mixtionem a vera, ſimulacra imperii ab eiusdem vi, ceteraque in forma cuiusque imperii inueſtiganda non recte diſtinxerunt. Id enim, ſi feciſſent, facile vidiſſent horum imperiorum regimen, ſi recte & penitus inſpiciatur, aut ſimplex vt in Gallico, Veneto, Belgico, aut e duabus tantummodo formis, vt Polonicum, Arrogonicum, Romanum, & fortaſſe Germanicum, compoſitum eſſe. Neque enim eo deuenire neceſſe eſt, vt cum Bodino omnium ſimplex eſſe aſſeramus. Quidam & philoſophandi tantummodo ingeniique oſtentandi potius, quam veritatis aſſeruandæ gratia eo videntur abrepti, vt formam Imperii, quam ipſi putabant omnium optimam eſſe, illi Reipublicæ, quam aut laudare aut deſcribere inſtituerant, accommodarent. Quod inter alios Polybio & Contareno fuiſſe propoſitum, vix dubitauerim. Potuit aliquando & peculiare conſilium diſſimulandi veri ſuæ Reipublicæ ſtatus, & aliud vulgo pariter ac prudentibus perſuadendi huic rei ſubeſſe; quod non dubito, reſpexiſſe auctorem libri ante aliquot annos publicati, qui inſcribitur: *Ratio conſtituta nuper Reipublicæ Angliæ, Scotiæ & Hiberniæ penes Dominum Protectorem & Parlamentum.*

§. XXVIII.

Quas tamen ob cauſſas a vero aberraſſe vel ſaltem veritatem diſſimulaſſe videntur, qui hoc tempore tres Reipublicæ formas ſimplices ita vbique temperatas eſſe, ſcribunt, vt non facile pura & ſimplex Respublica reperiri queat: quæ Clapmarii, *a*) Arniſæi, *b*) Conzenii *c*) & quorundam aliorum opinio eſt. Nam & hoc falſum eſt, ſi de

a) *de Arcan. Rerump. l. V. c. vlt.*
b) *l. Pol. c. IIX.*
c) *l. Pol. cap. XIV.*

vera non apparenti miſtione accipiatur; quippe ſi maxime de Europæis id largiremur (quod tamen de Galliæ & Hiſpaniæ Regnis,ac Republ. Veneta nunquam oſtendi poterit) quis vel minimum veræ mixtionis veſtigium in Turcico, Perſico, Iaponico, Chinenſi, Tartarico & plerisque Orientis Imperiis monſtrabit?

§. XXIX.

Sunt etiam,qui non modo diuerſas, ſed etiam vnius eiusdemque ſpeciei formas ſic coaleſcere putant poſſe,vt vnam aliquam mixtam efficiant, v. g. Monarchiam cum Monarchia, ſi penes tres ſumma poteſtas ita ſit diuiſim, vt ſinguli aliis aliisque iuribus plena cum poteſtate vtantur; Ariſtocratiam cum Ariſtocratia, ſi eadem iura ſic inter ſe,e. g. ſex optimates partiantur, vt tres eorum vnam partem, tres ceteri reliquam teneant, iunctimque exerceant. Sed nunquam huiusmodi Respublica reperta fuit: deinde ſi accurate loqui velimus, huiuscemodi regimen diuiſum potius & bipartitum aut tripartitum, quam mixtum dici deberet. Nam vt corpus mixtum non eſt, quod ex vnius elementi diuerſis partibus conſtat: ita nec Respublica mixta, quæ ex vna tantummodo ſpecie.

§. XXX.

Quid vero ſi iura ſummæ poteſtatis ſint quidem penes vno plures indiuiſim, ſic tamen, vt vnus plus poſſit altero: aut in potioribus Reip. negotiis tantundem rex aut Princeps, quantum reliqui ordines in vniuerſum vel etiam paullo plus poſſit? num & hoc genus quoddam Reipublicæ mixtæ dicemus? video viros doctos eo quidem propendere; nihil vero definitum velle. Et fateor neque nobis liquere, quid in quæſtione, nondum ſatis ab eruditis excuſſa & agitata, ſequendum ſit. Nondum tamen quidquam cauſſæ videmus, cur eiusmodi Respubli-

ca

ca inter ſimplices Polyarchias referri nequeat; ſane Iac. Lampadius in eo, quod in Republica Germanica ius Comitiorum inter Imperatorem & Status Imperii æqualiter diuiſum eſt, vniusque Cæſaris voluntati tantum ponderis, quantum Ordinum omnium concordibus ſuffragiis ineſt, clare agnouit Ariſtocraticum Imperium, cuius partem dimidiam Cæſar ſolus tenat, dimidiam Imperii Proceres; non igitur mixturam ex illa vnius præeminentia naſci arbitratus eſt, non magis quam ex eo, quod eodem Imperio paucorum Electorum ſuffragia, tot reliquorum Principum, totque liberarum ciuitatum ſuffragiis æquiparantur, imo potiora habentur. Quod igitur de quibusdam iuribus dicitur, quidni & de omnibus dici poſſit. *Part. III, Reip. R. G. c. VIII. §. 14.*

§. XXXI.

Multo minus illa mixta dici debet Reſpublica, in qua duo pluresve vel diuiſim plena quisque poteſtate vnum idemque Imperium, ſed ſecundum diuerſas illius partes ſeu prouincias; vel indiuiſim, ſed totum tenent. Nam illud reuera non vna, ſed tot Reſpublicæ erunt, quot ſunt imperantes: hoc autem non regnum mixtum, ſed Ariſtocratia Duumuiralis, Triumuiralis &c. futura eſt.

§. XXXII.

Relinquuntur ergo, ſi rem recte putamus, non niſi tria Reipublicæ mixtæ genera: vnum ex Monarchia & imperio paucorum: alterum ex hoc & populari: tertium ex populari & monarchico; quanquam poſtremum hoc ob rationes imperandi ſibi inuicem oppoſitas, planeque contrarias fortasſe vix poteſt oſtendi.

§. XXXIII.

Fit autem duobus potisſimum modis, vt diuerſæ Reip. formæ miſceantur. Vel enim plane ſeparantur iura Maieſtatis, & diuerſa diuerſis Imperii ſiue ordinibus ſiue par-

tibus conceduntur. Vel apud vnam partem omnia Maiestatis iura remanent; quædam autem alteri communicantur.

§. XXXIV.

De posteriori genere mistionis quædam adhuc obseruari merentur, ac I quidem, non ideo statim communicari putanda sunt iura imperii, si Reges aut Principes acta quædam sua, nisi a cœtu certo vel parte certa ciuitatis probentur, rata esse nolint. Neque ex comitiorum in aliquo imperio necessitate & approbatione imminutio Maiestatis semper sequitur. Nam plurimum interest Maiestatis, dare operam, vt volentibus imperetur, certique cognoscendi gradus ponantur: neque comitia omnia eiusdem auctoritatis sunt. Quædam enim solummodo consilii caussa habentur; alia ius habent de actibus Principis cognoscendi, eique leges præscribendi. Posteriora tantum, non item priora Principis maiestatem imminuunt. Sic Angliæ & Galliæ Reges, etsi subinde ad curias suas de præcipuis Reipublicæ negotiis referunt, tamen absolute imperant.

§. XXXV.

Neque II sequitur, imperantes profitentur, se deuinciri & teneri legibus suis, noluntque rescripta a se contra leges valere. Ergo non habent plenam, sed limitatam potestatem. Neque enim ea ratione ius suum a se abdicant; sed firmam & constantem voluntatem, iustitiæque & æquitatis amorem declarant. Dixi *legibus suis*, hoc est, a se vi summæ potestatis sancitis; nam si eiusmodi legibus obligati sint, quibus populus adhuc liber futuro Regi aliquid imperat per modum præcepti manentis, aut quibus aliquid sit additum, quo intelligatur lege cogi aut puniri posse, omnino vis summæ potestatis infringitur & status Rei-

Reipublicæ miſcetur; cuiusmodi leges ferme ſolent obtinere non modo in regnis electitiis; in quibus plerumque in ſingulis interregnis nouæ leges fundamentales conſtringendo futuro Principi cudi ſolent; ſed etiam in ſuccesſiuis a populo aut ordinibus regni per varias occaſiones conſtituuntur, v. g. ſi contingat, Principes, qui antea abſoluti erant, in eiusmodi necesſitatem incidere, vt ſubditorum opera extraordinaria indigeant, ſi exſtincta familia regnatrice regnum aliquis ex aliena oriundus ambiat, &c.

§. XXXVI.

Neque III, tum ſtatim deſinit esſe monarchia ſimplex, ſi is, qui imperaturus eſt, iureiurando promittat ſubditis, aut Deo, aliqua ſe ſeruaturum, etiam talia, quæ ad modum imperandi pertinent. Quod in plerisque regnis ſaltem electitiis fieri ſolet. Neque enim huiuscemodi iuramenta eiusdem omnia ſunt generis: quædam enim incidunt ac minuunt maieſtatem: quædam integram relinquunt, & ſolummodo de iuſtitia adminiſtranda retinendisque patriis moribus imperantes admonent. Quod discrimen erudite & profunde perſecutus eſt Grasvvinkelius *a*) Quædam & Grotius *b*) tetigit.

a) de Iure Mai. c. XII.
b) l. c. n. 16.

§. XXXVII.

IV, Ex eo quoque, quod aliquis ordo vel pars regni poteſtate legislatoria gaudet, non recte colligitur, eum ſummæ poteſtatis participem, iusque imperii Regii imminutum aut diuiſum esſe. Ius enim ferendi leges tam generales, quam ſpeciales ſumma poteſtas non quidem abdicare, ſed cum altero communicare poteſt. Itaque huiusmodi poteſtas non priuatiue, ſed cumulatiue concesſa cenſetur, posſuntque leges huiusmodi re exigente reſcindi & corrigi.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Sed nec illud V ſequitur: ab hoc aut illo magiſtratu, vel ordine, non poteſt appellari ad ſummam poteſtatem; ergo hæc imminuta & cum illo magiſtratu, vel ordine communicata eſt. Nam id interdum ipſius Imperantis lege, interdum per modum pactorum conuentorum fieri ſolet.

§. XXXIX.

Denique non ſtatim ius imperii diuidi aut communicari exiſtimandum eſt, quod quacunque ratione ex diuerſis Imperii formis aliquid temperamenti mutuatur: nam in omni ferme genere Imperii communis aliqua ratio & vſus eiusmodi moderamen inuexit, vt regnum plerumque ariſtocraticis rationibus temperari, optimatum iura in communionem quandam cum populo deſcendere videantur. Sicuti viciſſim vix inuenitur aut conſeruatur Imperium populare, ſine temperatura ariſtocratica.

§. XL.

Itaque nec tum ſumma poteſtas a Proceribus populove communicata exiſtimanda eſt, cum in polyarchico ſtatu vnus aut pauci præ ceteris magiſtratibus poteſtatem ac auctoritatem ſingularem habent: aut temporibus periculoſis & difficilibus extraordinaria poteſtate impertiuntur. Quorum prius in Venetorum & Genuenſium Ducibus obſeruare eſt; alterum in Romanorum Dictatoribus & Magiſtris equitum, ac ſuperiore bello Hiſpano-Belgico in Principibus Auriacis. Nam illi non tam dominii & ſummæ poteſtatis, quam dignitatis præeminentia gaudent, nec amplius quam rectores & executores haberi debent. Hi quidquid agebant, non ſuo, ſed Senatus, populique Romani nomine agebant.

§. XLI.

§. XLI.

Reuera autem tum demum ſumma poteſtas cum aliis communicata eſt, cum quædam iura maieſtatis princeps & proceres, vel proceres ac populus iunctim, alia vero, aut ſaltim eadem, quoad diuerſas partes ſuas, (nam & hoc fieri poteſt) pars alterutra ſeparatim, idque propria auctoritate, non precario & dependenter, exercet, vt olim factum in Republica Laconica & Romana; hodie in regno Poloniæ & iuxta quoſdam in Suedico, ac haut pridem in Danico.

§. XLII.

Rerumpublicarum, in quibus diuerſa iura maieſtatis inter diuerſos ita diuiduntur, vt ſinguli ſibi conceſſa ſeorſim vſurpent; fortaſſe pauciora, imo vix aliqua exempla reperias. Neque enim huc referre licet, quod alicubi diſtractæ & ſeparatæ ſunt iurisdictiones, ita vt alia pars hanc, alia aliam illius ſpeciem teneat, v.g. alia criminalem, alia ciuilem. Quod Beſoldus confuſarum potius, quam rite mixtarum imperii formarum exemplum cenſet. Quemadmodum nec illud huc pertinet, leges de rebus Eccleſiaſticis ferre, & ſacra conſtituere, ac adminiſtrare, ſolis Epiſcopis conceſſum eſt, ipſique Principes ſacris Canonibus & Epiſcoporum poteſtati ſe obnoxios fatentur. Nam id plenitudinem imperii in principibus, aliisque imperantibus, non tollere, Grotius docet. Si ſcilicet id concedatur non abdicatiue, ſed cumulatiue, ac ea conditione vt Epiſcopi hac in re pendeant ab auctoritate ſummæ poteſtatis ciuilis, legeſque ab illis latæ, ſi congruunt vtilitati publicæ aut Imperantium, ab his confirmari; ſi repugnent, reſcindi & corrigi queant. Quod factum in Eccleſia ſub primis Imperatoribus, & hodie fit in regnis Angliæ,

de ſtatu Reip. mixto c. VI.

De Imper. ſumm. Poteſt. circa ſacra CVIII n. II ſeq. &c

gliæ, Galliæ & Siciliæ, Regi Hispaniæ subiectæ. Idem dicendum est de iurisdictione Ecclesiastica; de qua idem Grotius videndus.

l. c. cap. IX seq.

§. XLIII.

Quid vero si potestatem sanciendi leges de rebus sacris, sacrarumque iurisdictionem vnus pluresve, vel in eodem imperio, vel extra illud viuentes, sed a summæ potestatis ciuilis imperio plane exemti, plene & sine vlla dependentia teneant? Fateor, hoc casu diuersa iura maiestatis, vel saltem vnius eiusdemque iuris diuersas partes, diuersis separatim competere. Dubito tamen, an ob hoc vnum ius, vel paucas illas partes vnius alteriusque iuris, a reliquis omnibus separatas, statim misceri dicenda sit Respublica. Nam ad mixtionem Scriptores Politici requirunt, vt non leuis & vnius tantum alteriusque iuris; sed insignis ac notabilis pluriumque iurium separatio instituatur.

§. XLIV.

Ratione finis imperantium status Reipub. rectus aut corruptus dicitur: idque accidentaliter, vt prolixe docet Arnisæus.a) Rectus, cum bonum commune siue vtilitas totius populi; corruptus, cum priuata siue imperantium intenditur.

a) II. Rel. Pol. c. I s. II & V.

§. XLV.

Equidem non defuerunt olim pariter ac nostro tempore, qui Respublicas, proprium imperantium bonum respicientes, in numero Rerumpublicarum censeri plane noluerunt. Sane Cicero, cum dixisset: *Rempublicam esse rem populi, cum bene aut iuste geritur, siue ab vno Rege, siue a paucis optimatibus, siue ab vniuerso populo.* Statim subiicit: *Cum vero iniustus est Rex, quem Tyrannum voco,* aut *iniusti Optimates, quorum consensus factio est*; aut *iniustus ipse*

Lib. III. de Rep.

ipse populus; cui nomen vsitatum nullum reperio, nisi, *vt etiam ipsum Tyrannum appellem: non iam vitiosa, sed omnino nulla Respub. est, quoniam non est res populi, cum Tyrannus eam factione capessat: nec ipse populus iam populus est, si sit iniustus, quoniam non est multitudo iuris consensu & vtilitis communione sociata.*

§. XLVI.

Sed omnino negare Rempublicam esse, quæ iniuste, aut ab iniustis, nec ex vtilitate populi geritur, cum veritati aduersum, tum iniquum ac publicæ tranquillitati inimicum ac periculosum est: *veritati aduersum*, quod sicuti cunctæ res ciuiles sua natura nec bonitatem nec malitiam inuoluunt, sed ad vtrumque indifferenter sese habent: ita nomen Reipublicæ pariter tam prolapsam quam rectam complectitur, nec tantummodo Regno & Aristocratiæ; sed Oligarchiæ quoque & Tyrannidi tribui debet, quod prolixe Arnisæus ostendit. Deinde *impium*; quia sic malis temporibus & Tyrannis imperium velut adimitur; quod tamen & ipsi a Deo, omnium imperiorum auctore ac moderatore, acceperunt. E quo fluit, non deberi ipsis obsequium: quod tamen sacræ litteræ etiam prauis & iniustis potestatibus deberi affirmant. Denique publicæ tranquillitati inimicum ac periculosum, quia hoc semel admisso, facile illuc peruenitur, vt deiiciendi censeantur de imperio, immo interficiendi, quos reuera nulla maiestate præditos esse homines sibi persuaserunt. Id enim sequitur, si vere Respublica non est, cui præsunt. Quantum autem hæc res periculi etiam non pessimis, immo bonis quandoque Principibus creare, quantum turbarum excitare in Republica possit, si præsto sint, qui præsentem rerum statum exosi rebus nouis studeant, nemo non perspicit. Neque enim tam manifesti semper & communiti

l. c.

sunt boni malique, iusti & iniusti fines, quin aut hæc pro illis & obtrudi & acceptari, aut resistendo malis, vltra quam debeat, procedi possit.

§. XLVII.

Hæc cum ita sint, plerique scriptores nuperi cum Platone in Politico (alibi enim aliter Respublicas partitur) Aristotele *a)* Polybio *b)* Plutarcho in *de Monarchia, Oligarchia & Democratia*, multisque aliis pro diuersitate cum numeri imperantium, tum finis, quem respiciunt, sex formas Rerumpub. constituunt, tres rectas, totidemque corruptas siue deprauatas, quas παρεκβάσεις siue aberrationes vocant: sic tamen, vt aliqui mistas ex illis admittant, plures paucioresve, alii plane reiiciant. Rectas autem appellant *Regnum*, *Aristocratiam & Democratiam* siue Politiam: corruptas *Tyrannidem*, *Oligarchiam & Ochlocratiam* siue *Democratiam* specialiter sic dictam. Quanquam in nominibus singularum formarum veteres non vbique conueniunt.

a) III, Pol. V. it. IV, 2. ac lib. VIII, Ethic. Nic.
b) l. VI Hist.

§. XLVIII.

Ex horum igitur Scriptorum sententia sextuplex fuerit Rerumpublicarum status: *Regius, Tyrannicus, Aristocratius, Oligarchicus, Democraticus* siue *Popularis* & *Ochlocraticus*. Quibus si addas mixtorum genera supra recensita, facile omnem Rerumpublicarum, quæ quidem vnquam repertæ sunt, latitudinem emetieris. Sed quoniam inter has species (tales enim esse, & a se inuicem specie differre, docet Aristoteles) & Rempublicam, tanquam summum genus, in hoc genere, quædam intermedia siue subalterna intercedunt, de quibus in genere quædam obseruari debent.

IV Pol. cap. III.

§. XLIX.

Statum igitur alium Monarchicum dicimus, in quo vnus

vnus; alium Polyarchicum, in quo plures summo imperio plenaq; maiestate potiuntur. Plures autem vocamus comparate, quicunque vnitatem excedunt, exemplo Aristotelis, qui subinde vnos eosdemque optimates, penes quos summa imperii est, nunc paucos, nunc plures vno appellat. Quod solum sufficere potest obtundendæ quorundam nimiæ subtilitati, qui dubitant, an Oligarchia aut Aristocratia recte Polyarchia dici possit, cum contra dictionem videatur implicare, eosdem & paucos & plures esse.

§. L.

Monarchicus aut *diuinus* aut *humanus* est. *Diuinus*, in quo penes DEVM ipsum summa potestas ciuilis, regimenque Reipub. est, sola administratioue & exsecutione consiliorum decretorumque de Republica hominibus relicta. *Humanus*, in quo omnis rerum ciuilium potestas in vno homine residet.

§. LI.

Diuinæ *Monarchiæ* ciuilis (nam præter hanc alia est, qua Deus vniuersum mundum regit; & rursus alia, qua Ecclesiam suam) exemplum illustre, & iuxta plerosque, vnicum præbet Respublica Ebræorum, in qua summam potestatem, vsq; ad primum Regem Saulem, inde ab exitu ex Ægypto, penes nullum hominem, sed apud solum Deum fuisse; Moysen autem & Iosuam tantummodo Proreges, seu, vt alii loquuntur, DEI Cancellarios fuisse, volunt e Scriptoribus de illa Republica Bertramus, *a*) Cunæus, *b*) Menochius, *c*) & prolixe Conringius, *d*) e Politicis, Boxhornius, *e*) e Theologis Danhav verus *Christeidos* siue *Dramatis sacri* [illegible] *f*) Io. Conr. Durrius *g*) Disp. Theol. quod *coram Iudicio Diuino Ethnici sint inexcusabiles*.

§. LII.

Atque hoc ita esse, cum disertis *sacrarum litterarum* ac

a) *c. V extr. & c. VI.*
b) *l. I cap. I.*
c) *l. I. c. I. n. 5*
d) *a thes. IIX ad LI, & sque.*
e) *Inst. Pol. l. I. c. I.*
f) *Phænom. II p. 8ii*
g) *§. XXIII seq.*

ac *Iosephi* testimoniis, tum *ratione* ostendi potest. *Sacrarum litterarum* testimonia hæc sunt I, *1 Samuel. VIII, 7.* vbi DEVS ad Samuelem dicit, Israëlitas Regem, qui ad instar aliarum gentium ipsis imperet, petentes, *non Samuelem abiecisse, sed se, ne regnaret super eos.* Nam ex eo apparet, antea DEVM illorum Regem fuisse; & eo quidem modo, quo post Reges Israelitis præfectos, ipse Rex eorum vlterius non esset: II, *1 Samuel XII, 12.* vbi Samuel expresse dicit, *Dominum DEVM* ante regem ab iis postulatum *regnasse in illis:* simul innuens, eos noluisse, vt hoc in posterum fieret. III, *Iudic. IIX, 23.* quo loco Gedeon Israëlitis poscentibus, *vt ipse & filius eius, filiusque filii eius sibi dominarentur*; respondet, *non se nec filium suum, sed Dominum illis dominaturum*: significans idem inter eos instaurandum imperii genus, quo ante suppressionem Midianitarum vsi fuerant: IV denique *Syracidis XVII, 17.* vbi in *diuisione gentium vniuersæ terræ DEVS cuique genti dicitur constituisse ἡγέμενον*, id est, *qui illi praesset, sibi autem tanquam suam partem assumsisse Israëlem.* Qua ratione igitur aliis gentibus Principes & Reges, ea DEVS Israëli præfuit.

§. LIII.

Iosephi testimonia duo sunt. Vnum *lib. IV Antiquitat. Iudaicar.* cap. VII, vbi Moyses ad Israëlitas de forma regiminis, quæ optime illis congrueret, loquens: *satis est*, inquit, *vos DEVM habere Principem.* Alterum multo manifestius *lib. II, contra Appionem.* Nam ibi, postquam dixisset, *alias gentes Monarchiis, alias paucorum dominatibus, alias aliis populis commisisse potestatem Rerumpublicarum*: subiicit, *Moysen nihil horum intendisse, sed si quis sermoni vim inferens ita loqui velit, Theocratiam* (hoc est, diuinum Imperium) *declarasse Rempublicam.* Quibus addi debet, quod

p. 1071.

quod *IVA. I. VIII* Moyses ait, *DEVM huc vsque Principem eorum fuisse:* Θεὸς ὁ μέχρι νῦν ἡγεμονεύσας ὑμῶν: quodque idem *eod. cap.* præcipit, *vt bellum gesturi DEO summo Imperatore* (στρατηγῷ αὐτοκράτορι) *vtantur; secundum autem imperatorem* (ὑποστράτηγον) *eligant vnum aliquem virtute præcellentem.* Itemque, quod DEVS ipse apud eundem VI A. I. IV ad Samuelem ait, populum se spreuisse, *ne solus regnaret.* Addatur cap. V libri V.

§. LIV.

Ratione idem hinc euincitur, quod earum rerum, in quibus summa potestas ciuilis præcipue vim suam exserit, arbitrium in Republica Ebræorum, non, vt alibi, penes homines, sed penes DEVM ipsum fuit, nec sine expresso illius mandato quidquam, quod alicuius momenti esset, geri debuit. Primo namque solus leges ciuiles, & Reip. Israëliticæ conseruandæ aptas, condidit; vt passim e Leuitico, Numeris, & Deuteronomio apparet. Neque tantummodo leges sanxit, sed etiam pœnas aliquando singulares dilinquentibus infligendas definiuit: vt lapidationem blasphemo *Leuit. XXIV, 14:* & violatori Sabbati, *Num. XV, 35.* suspendium Principibus populi, qui cum Moabitarum feminis fornicati fuerant *Num. XXV, 4.* Et in caussis ciuilibus consultus respondit; vt in caussa filiarum Salphabad ad hereditatem & matrimonium spectante, *Num. XXVII, 7.* & *XXXVI, 5.* & seqq. Immunitates quoque & priuilegia concessit: vt vacationem a malitia Leuitis & aliis, *Num. I, 49.* & *Deut. XX, 5. seqq.* Deinde Magistratus ipse constituit, maiores quidem immediate, vt Moysen & Iosuam, minores per Moysen, *Exod. XIIX, 25.* & *Num. XI, 16.* Postremo bellum & prælia non nisi iussu DEI geri debeant, vt cognoscere est e *Num. XIV, 25.* & *XXXI.* Qui & duces constituebat *Num. I, 5. seqq.* & de acie instituenda præcipiebat

bat *Deut. XX.* Vnde & στρατηγὸν αὐτοκράτορα vocat Moyses apud Iosephum, A. I. IV, 8.

§. LV.

Non officere huic sententiæ debet I, auctoritas Iosephi, qui *libro IV. Antiq. Iudaicar. cap. VIII*, Moysen, Israëlitas sic alloquentem inducit: *Aristocratia quidem optima, & optime in ea viuitur, nec vos cupido capiat alterius regiminis, sed illam amplectimini, leges habentes Dominos, & iuxta illas singula facientes.* Et *lib. XX, cap. VIII.* ait, tempore primorum XIII Pontificum Israëlitarum Rempublicam *primam fuisse Aristocratiam, post hanc vero Monarchiam, tertiam autem Regum.* Similiter *Antiq. VI cap. XIV*, ait, *Saulem primum* post Aristocratiam & rempublicam *sub iudicibus* (τὴν ἐπὶ τοῖς κριταῖς πολιτείαν) *apud Ebræos regnasse.* Et *lib. eod. cap. IV*, Samuelem scribit *valde delectatum Aristocratia, tanquam diuinos & beatos efficiente.* Nam primo de administratione non de ipso statu Reipublicæ loquitur. Quomodo & Gelenius posteriorem locum accepit. Vertit enim: *primo penes optimates administratio fuit Reipublicæ, post ad Monarchas, postremo ad Reges transiit.* Quomodo & quarto loco reddidit: *valde enim optimatum gubernatione delectabatur.* Aut, si de Statu ipso locutus est, minus accurate heic egit. Accuratius autem rem expressisse existimandus est in loco *contra Appionem* supra laudato, vbi Reipub. Israëliticæ statum ab aliis omnibus distinxit. Deinde *Deuter.* XVII, vnde prior locus desumtus est, nihil huiusmodi habetur; sed Iosephus ista e traditionibus Iudæorum, vt videtur, desumta addidit: pariter ac illud, quod paullo post subiicit, *Regem qui eorum aliquid,* quæ *Deut. XVII, 16. 17.* vetantur, *cum studio habuerit, probibendum esse, ne potentior fiat, quam Iudæis expediat.* Postremo Iosephum de summa potestate non loqui, appa-

ret

ret ex eo, quod priori loco ſtatim ſubiicit, *ſatis eſſe, ſi Deus ſit Princeps*. Non igitur aliis opus eſſe Principibus in Repub. Ebræorum innuit. Itemque, quod *eod. cap.* DEVM ἡγεμονεῦσαι Iudæis hucusq; & in bellis στρατηγὸν αὐτοκράτορα aſſumendum ait.

§. LVI.

De vera tamen Ariſtocratia Ioſephum locutum eſſe, eamque inter Ebræos ante reges obtinuiſſe, paſſim Viri docti & rerum Ebraicarum periti cenſent: quorum ali- *a) II Rel*
quos Arniſæus *a*) laudat. Quibus addi poſſunt inter alios *Pol. c. IV.*
Caſaubonus *b*) & Montacutius. *c*) Qui poſtremus inter *b) Exerc. XV contra*
alia hoc argumento vtitur, quod *Ebræi alias in Saule rege* *Bar. ſect.*
non formam regiminis, ſed tantum perſonam mutaſſent. *XXVIII.*
Quod aduerſus illos quidem valet, qui Moyſen & Iudices *c) Tom. I, Orig. Eccl.*
monarchas fuiſſe volunt, non item aduerſus alios, qui ſi- *part. II, ad*
ue ab omnibus formis vſitatioribus, vt Ioſephus; ſiue a *an. Chr. XXXIII*
regno ſaltem & dominatu Theocratiam diſtinguunt.

§. LVII.

Arniſæus ſaltem poſt Moyſen & Ioſuam Ariſtocratiam obtinuiſſe, & *quidquid infra DEVM ab hominibus expeditum fuit, quod ad maieſtatem pertineret, a Senioribus ſeu Synedrio expeditum fuiſſe ſcribit*, idque confirmare conatur e *Iudic. XX, 2.* & *cap. XXI, 16. I. Sam. IV, 8. II Reg. XI, II. Paralip. XXIII*; ſed fatetur paullo poſt ipſe, *non omnia iura maieſtatis penes homines quærenda eſſe in ea Repub. cui DEVS ipſe caput & principem ſe conſtituit.* Et quod principes populi ſtuprum bello vindicarunt, quod Heli iudicium exercuit; non aliam poteſtatem arguit, quam quæ & in Moyſe & Ioſua fuerat. Quod vero Athaliæ Pontifex cum ceteris principibus regnum ademit; id eo iure fecerunt, quod omnium regnorum proceribus aduerſus tyrannum titulo, ſiue inuaſorem, conceſſum eſt. Nec ad eam rem ſum- *l. c.*

ma poteſtate opus fuit. Saltem ad Iudicum tempora res iſta nihil facit, cum ad regium ſtatum pertineat.

§. LVIII.

Contra alii ſub iudicibus Monarchiam viguisſe volunt. Nam Ioſephus non modo *lib. XX cap. VIII*, vt iam diximus, inter Ariſtocraticam Ebræorum & Regiam Rempub. *Monarchas* interponit; ſed etiam l. XI c. IV diſerte ſcribit, Ebræis *ante Reges præfuisſe cum imperio, qui Iudices & Monarchæ dicerentur, & hanc regiminis formam quingentis amplius annis obtinuisſe poſt mortem Moyſis & Ieſum Imperatorem.* Atque hoc & Bellarminus & Pontificiorum alii affirmant. Sed Bellarmini ſententiam Arniſæus valide confutauit. Qui tamen fortasſe non ſatis prouide largitur, *Iephtham* & *Abimelechum* & *paucos alios, qui ſuo marte patrocinium oppresſi populi ſuſceperunt*, reges fuisſe. Verum fac, fuisſe reges: nobis ſatis eſt, ſi non omnes Iudices Reges, nec ſtatus Reipublicæ Iudaicæ ante Saulem regius fuit.

de R.P. c.3

§. LIX.

Quod autem Ioſephi loca attinet, iis I alia eiusdem opponimus, quibus nunc Theocratiam, nunc Ariſtocratiam apud Ebræos obtinuisſe ait: deinde non dicit *fuisſe* iudices Monarchas, ſed ita *dictos*; idque fortasſe deſumſit e *Iudic. XVII, 6.* & *XVIII, 1. XXI, 24.* vbi *nullus in Iſraël Rex fuisſe* dicitur. Poſtremo Μονάρχου vox non ſemper ſummam regiamque poteſtatem, ſed interdum merum principatum aut præeminentiam, vel poteſtatem extraordinariam deſignat. Nam & Syllam μοναρχῆσαι τοῖς Ῥωμαίοις, hoc eſt, monarcham Romanorum fuisſe, Strabo ſcribit, cum tamen non niſi Dictator fuerit: qualis fere & iudicum horum poteſtas fuisſe videtur: & Epiſcopos aliquando *Monarchas*, ac Epiſcopatum *Monarchiam* dictam Caſaubonus

l. V.

nus annotauit. Nempe ſicut ἄρχοντες quandoque dicun- *l. c.*
tur, qui ſummo imperio non gaudent, ita & Μόναρχοι; per-
mittente hoc primitiuæ vocis proprietate, quæ quodcun-
que imperium deſignat.

§. LX.

At *Moyſes* tamen, vt aiunt *monarcha & rex fuit.* Sic
enim pariter Bellarminus & alii cenſent. Verum his *l. c.*
quoque iam ab Arniſæo reſponſum eſt. Neque iuuat eos, *§. XIV.*
quod *Deut. XXXIII, 5.* & a Philone *lib. III de vita Moyſis, Rex*
vocatur. Nam *Regis* nomine, ſi quidem de Moyſe heic
ſermo eſt, (nam alii Saulem denotari volunt) in loco
Deuteronomii, quemadmodum & in iis, quæ e libro Iudi-
cum paullo ante laudauimus, intelligi videri Gubernato-
rem & Ducem quemlibet, Bertramus recte monuit. No- *cap. IX de Pol. Iud.*
runt enim linguæ Ebraicæ periti quam late vocis מלך, quæ
regem deſignat, vſus pateat. Etiam Nicephorus de Moy- *H. E. I, 6.*
ſe ait: ἡγεῖτό τε τοῦ ἔθνους καὶ βασιλεὺς, καὶ ἱερεὺς αὐτὸς αὐτοῖς ἐ- *p. 54.*
χρημάτιζεν. Et tamen mox addit, *Saulem primum in regem
vnctum.*

§. LXI.

Quod Philonem attinet, is non modo iam Moyſen
regem vocat, cum ait, *ſe oſtendiſſe, Moyſen fuiſſe optimum
regem, legiſlatorem & pontificem;* ſed etiam, *principio li-
bri II* eiuſdem operis, ei tribuit δύναμιν βασιλικὴν, *& diuina
prouidentia regem & legiſlatorem & pontificem & prophe-
tam factum* ait. Et *lib. I* ſcribit, *quod Moyſes regnum Ægypti
reliquiſſet, cum eſſet nepos regius, idcirco DEO viſum eſſe
populoſioris meliorisque gentis regnum ei reponere.* Sed eum
hyperbolice locutum eſſe, vel ex eo apparet, quod eun-
dem Moyſen *Pontificem* quoque & *Sacerdotem* faciat: quo-
rum tamen neutrum, ſi proprie voces illas accipias, Moyſi
conuenit. Quod ſi maxime Regem proprie dictum fuiſ-

se existimasset, magis tamen est, vt sacris litteris & Iosepho, quam Philoni, credamus.

§. LXII.

Ceterum Iosephus, & recentiores aliqui Theocratiam non fuisse aliquam e tribus Reipub. speciebus, aut genus quoddam Monarchiæ; sed plane diuersum a reliquis omnibus Reipublicæ genus constitui debere existimant. Alii ne quidem locum ei inter species Rerumpub. relinquunt, quod diuina, non humana sit. Vtrique sine caussa. Nam cum sit ciuile vnius imperium in ciuitate, res eius regio ac ciuili modo administrantis; cur pro Republica & regno haberi nequeat, caussam non video. Praeterea si verum est, differentiam Rerumpub. sumi a numero imperantium; si peculiaris species Theocratia est, diuersus quoque a reliquis numerus est, aut non omnes Respublicæ numero imperantium a formis reliquis distinguentur.

§. LXIII.

Porro non tantum in populo Israëlitico sub Moyse, Iosua, & Iudicum tempore, sed etiam ante diluuium inter fideles, & aliquandiu post diluuium in Semi posteris videri obtinuisse, alibi diximus. Neque diuersa videtur ratio imperii Abrahami, aliorumque Patriarcharum. Quanquam enim Arnisæus negat, Noachi filios & patriarchas Rempublicam habuisse, sed tantum magnos Patresfamilias fuisse: attamen cum sui iuris, nulliusque hominis arbitrio obnoxii, sed, vt ipse Arnisæus posteriore loco fatetur, soli DEO subiectæ fuerint, ac supremum ius belli vitæque ac necis exercuerint; non est, cur ciuitatis & Reipublicæ nomen cœtibus, quibus præfuerunt, denegemus.

l. c. §. 17 & l. II c. II S. I §. 12.

§. LXIV.

Simile quid regimini Theocratico, & in Regno Christi

sti spirituali,siue Republica Ecclesiastica, licet obseruare. Nam & ibi Christus monarcha, per ministros suos omnia gubernat, ipse, nec vllum Ecclesiæ regem aut principem visibilem agnoscit. Id quod passim Theologi Protestantium ostendunt, cum disputant aduersus monarchiam Papalem. Neque negat ipse Bellarminus *solum Christum totius Ecclesiæ Regem absolutum & liberum esse;* sed tantummodo ministrum primarium & vicarium siue Proregem eius in his terris vnum esse debere contendit. *I de Rom. Pont.c.V & IX.*

§. LXV.

Boxhornius videtur existimasse, hanc formam regiminis etiam sub regibus Israelis & Iudæ ac deinceps, vsque dum Iudæi in formam prouinciæ redigerentur, obtinuisse, id enim præ se ferunt, quæ *lib. II Inst. Polit. cap. I §. VI & VII* de hac Republica tradit. Sed hoc falsum esse, duo euincunt. Vnum, quod DEVS diserte ait: Israëlitas Regem poscentes, *se, ne regnaret super eos, abiecisse.* Alterum, quod iidem petiisse dicuntur eiusmodi Regem, *qualem vniuersæ gentes haberent.* At omnes reliquarum gentium reges summa potestate ciuili fuerunt prædi[ti]. Talem igitur & Israëlitæ ab illo tempore habuerunt; ac proinde non DEVS ipse, vt antea, eorum rex fuit. *I Sam. VIII, 7. ibid. vers. 5, & 20.*

§. LXVI.

Atque hæc de Statu Monarchico Diuino dicta sunto. Humanus, vt iam supra diximus, est, in quo vnus homo solus supremo imperio potitur. De hoc passim prolixe Scriptores politici: inter quos accuratione & diligentia præcellunt Arnisæus *Relect. Polit. lib. II cap. II, III, IV,* & *in doctrina Politica lib. II cap. IX.* Besoldus in discursu peculiari *de Monarchia,* & *Synopsi Polit. lib. I, cap. IV, & V,* & in *Collegio Politico Classe I, disp. V & VI;* Heiderus *in Systemate Philosophiæ Politicæ cap. VI* Gregorius Tolosanus lib. V

de Republica, a cap. I, ad *XVIII* vsque; Bodinus *lib. II de Republica c. II, III, IV* Conzenius *lib. I; Polit. c. XVI & XXI, &c.* Ex his igitur petet, qui plura de hoc argumento æque ac reliquis speciebus supra recensitis desiderat. Nobis iam ad alia transeundum est.

§. LXVII.

Ratione modi perueniendi ad Imperium, alia Imperia successiua, alia electitia sunt. Quæ differentia potissimum in Regnis obtinet; ac in specie in monarchiis regalibus siue principatibus. Nam in dominatibus plerisque, vt Tacitus ait, *certa Dominorum domus, ceteri serui.* Et in vniuersum succedendi ratio in se quodammodo herilior est. Quinam autem modus præferendus sit, diu disputatum est inter politicos, tractauitque id argumentum non vulgari industria Barclaius. *a*) Cui Arnisæus addi potest. *b*) Nobis pauca notasse sufficiat. Scilicet I, argumenta pro electione plerumque speciosiora, & philosophiæ accommodatiora; pro succesione vsui & tranquillitati Reipub. aptiora esse: II, Successionem vel inde plurimum commendari, quod pleræque gentes eam prætulerunt, idque successu felici: III, etiam ideo plerosque Politicos fauere successioni, quod in vsu vitæ non sint sequenda speciosissima, sed certissima & tutissima: IV, Disputationum hypotheses non esse importune ad exempla accommodanda: quod a quibusdam tum ridicule, tum periculose factum est. Nam in his talibus vtilitas Reipub. suprema regula est. Rideretque hauddubie politicus, quos aduersus leges ac mores suæ Reipub. ambitiosius in contrariam sententiam philosophantes audiret: V, Nihilominus interdum ab imperantibus *Electionem* vocari, quæ reuera successio est. Exemplo Tiberius est, qui cum reuera succederet Augusto, tamen vocari eligique voluit. Simi-

l. c.

a) *l. I Argen.*
b) *l. I Polit. cap. IX.*

Clapmar. Arcan. II cap. XV.

Similiter Galba cum Pisonem adoptaret, Cæsaremque faceret, electionem vocat, quæ nihil aliud, quam successio erat. Quæ tamen obseruatio non est eo vsque extendenda, vt si electio in vna familia libere continuetur; quod ab aliquot annis in Germania, Dania, Polonia factum; dicatur reuera successio esse.

§. LXVIII.

Porro successionum materia late diffusa, multisque varietatibus implicita est, eoque merito inter nobilissimas partes iuris politici refertur. Plerasque quæstiones diligenter adnotarunt Grotius *a)* & longe diffusius Arnisæus *b)* ac Besoldus. *c)* Valde illustrabit hanc materiam lectio historica, notitiaque morum legumque, quibus vnaquæque Respub. vtitur, tum famosiores controuersiæ, quæ super successionum iuribus agitatæ, scriptisque proditæ sunt.

a) lib. II de I. B. & P. cap. VII.
b) lib. II Relect. polit. toto cap. II.
c) in libris tribus Diss. Nomicopoliticarum.

§. LXX.

Penes quem sit summa potestas in quaque Republica, non aliunde melius, quam ex iuribus maiestatis, vti vocantur, eorumque possessione & exercitio cognosci potest. Nam ab his ad ipsam maiestatem, & vicissim ab illa ad hæc perpetua est politicorum collectio; adeo vt qui cuncta maiestatis iura possidet, atque proprio nomine, nec precario exercet, penes eum solum recte dicatur esse potestas summa: contra, qui vno alterove destituitur, penes eum neque summa potestas residere dici queat. Quamquam hæc regula non vnam cautionem admittit, vt postea apparebit. Iura vero maiestatis bene & plane ad mentem veterum reique ipsius naturam sic vniuersim partitur Grotius, vt alia maiestas exerceat per se, alia per administros. Per se quidem, condendo tollendoque leges tam circa sacra, quam profana, tum singulares, siue actio-

l. de I. B. & P cap. I II num. VI.

actiones siue res dirigendo; quo pertinent Ius Belli, Pacis, Fœderum, Vectigalium, Dominium eminens & Iurisdictio. Per alios autem, magistratus, legatos aliosque curatores ordinando. Ad hæc enim iura omnia illa reduci posſunt, quæ vulgo pæne in infinitum multiplicari, & in maiora ac minora diuidi solent. Hæc igitur omnia, qui posſident, iis iure plena maieſtas tribuitur, siue vnus, siue plures sint; qui vero partem eorum habent, proprioque nomine exercent, solummodo participant de summa poteſtate, & mixti imperii indicium præbent.

§. LXX.

Atque iſta in theſi, & generali conceptu ſatis tuto & facile definiri posſunt. Sed cum ad hypotheſin deſcenditur, cum in rem præſentem veniendum eſt, paucisſimi ſunt, qui cognatas ſpecies modosque diſcernere, ac ſolide definire audeant, quis huius illiusve ciuitatis ſit ſtatus, quæ regiminis forma: cum vix vlla ſit Respub. quæ non variis ſimulacris & inuolucris ſtatus ſui iura & arcana, tanquam rem ſacram, palliet atque obtegat. Quod præſertim in miſtis formis contingere ſolet, ſiue reuera, ſiue apparenter ſint tales. Nam in apparenti temperatura ſæpe quæ admiſta ſunt, veri temperamenti ſpeciem efficiunt: in vera autem magis adhuc implicatur quæſtio, quæ primo intuitu facilis & obuiæ definitionis esſe videbatur. De
in disſert. Acad. p. 68. vtroque genere quædam Bœclerus notauit. Nos in re ardua & difficili, quantum licet, regulas & cautiones aliquot adferemus, quibus tum negocium dignoſcendi Rempub. dirigi, crebræque in eo aberrationes ſaltem aliqua præcaueri posſint.

LXXI.

Primo igitur cauendum, ne vocabulorum ambiguitate & loquendi conſuetudine decipiamur; quæ haud raro

ro in re dissimili eadem, in simili diuersa est. Multum heic mori recepto, a quo & iam prudentes raro discedunt; multum splendori & auctoritati imperantium, aut etiam ipsius imperii; multum denique simulacris & sophismatis tribui solet. Itaque fit, vt nonnulli principes augusto Regis titulo vtantur, cum tamen non nisi parte maiestatis, eaque nonnunquam perexigua, sæpe etiam nulla sint præditi. Vetera exempla habentur apud Grotium: recentiora passim sunt obuia. Contra alii, cum plena ab- *l. B.& P. l. I* solutaque potestate gaudeant, Regis tamen appellatione *c. III. num.* prudenter abstinent, conscii eius, quod a Cosmo Flo- *X.* rentino dici solitum ferunt, *a vn Prencipe non conuiene ambir l'eccellenza de titoli sopra gli altri, ma che deue contentarsi della possanza in vece del titolo*, id est, *non conuenire Principi, vt titulorum præ aliis excellentiam ambiat, sed in vicem tituli potentia contentum esse debere.* Alii sub ipsa summæ libertatis specie liberrime dominantur. Rursus Democratiæ nomen quædam Respublicæ præferunt, cum tamen, prudentum iudicio, vix vsquam hodie pura Democratia reperiatur, immo nulla facile consistere queat, nisi optimatum auctoritate attemperetur. Et in vniuersum mistæ Respublicæ, vt etiam supra monuimus, semper vnius simplicis appellationem retinent. Denique mutata Rep. plerumque vetera nomina, saltem ad tempus, remanent.

§. LXXII.

Quod de nominibus, quibus formæ rerumpublicarum exprimi solent, diximus, id etiam de titulis, elogiis, insignibus, & similibus honorum inanibus, vt Tacitus vocat, existimari debet: nam, vt idem Grotius obseruat, *l. c.* insignia regiæ maiestatis, etiam in liberis quibusdam ciuitatibus, principibus tribui solent. Contra alii, etsi regia

ſint poteſtate, inſignibus regiis abſtinent, vt magnus Dux Etruriæ,&c. Quare neque hinc de ſtatu Reipub. iudicandum eſt. Adde, quo multi Principes titulos regnorum & ditionum, quas minime posſident, vel ea causſa retinent, ne ius ſuum præſcriptione aliqua perdant.

§. LXXIII.

Neque ſcriptoribus aut miniſtris Principum & Rerumpublicarum, etiamſi peritis, ſemper hac in re fides habenda eſt. Subinde enim reperias, qui de forma Reipub. ſuæ ſic in publicum disſerant, quemadmodum vtilitas imperantium ac ratio ſtatus, vel etiam propenſiones & affectus ſui ſuadent. Sic hodie inter arcana plerarumque magnarum aularum eſt, iactare abſolutam imperii poteſtatem, etiam earum, quarum imperia reuera aliquid Ariſtocratiæ admiſtum habent. Sunt etiam, qui magno conatu ad rempub. ſuam eam regiminis formam accommodare ſtudent, quam ipſi optimam cenſent. Alii ſolum philoſophandi aut ingenii oſtentandi causſa falſum regimen fingunt. Denique nonnulli, pro ratione inſtituti, interdum ad alteram tantum partem reſpicientes, ſic eam nominant, vt interim non excludant alteram, quam non nominant; præſertim cum non ex inſtituto, ſed obiter & alia occaſione de forma huius aut illius reipub. loquuntur. Minime vero omnium Poetis & Oratoribus fidendum eſt, qui ſæpe figuris indulgent, & prout ſtudiis, affectibus, fame, auaritia, beneficiis, diuerſoque propoſito feruntur, imperantium poteſtatem nunc extollunt, nunc deprimunt.

§. LXXIV.

Sed neque ex formulis modisque tam loquendi, quam agendi, in Edictis, Pactionibus, Inſtrumentis & negotiis publicis adhiberi obſeruarique ſolitis, præciſe poteſtatis ple-

plenitudo aut coarctatio colligi debet. Interdum enim cum ipso tractatu Reipub. inualuerunt certæ formulæ modique agendi ac loquendi, quibus non describitur, sed figura exteriore tegitur ciuitatis disciplina, vti Bœclerus loquitur. Quod a quibusdam in controuersia de statu hodierni imperii Germanici neglectum, non vnum errorem peperit. Atque huc pertinent simulacra imperiorum, quibus alia regiminis forma fingitur, quam reuera obtinet: de quibus toto *libro VI Arcanorum suorum* agit Clapmarius. Hæc nisi ab ipsa vi imperii accurate quis discernat, facile oborietur error in dignoscenda republica occupato. Præsertim in imperiis nuper immutatis aut bello subactis, in quibus plerumque formulæ veteres, magistratus veteres, & alia, quæ ad modum agendi pertinent, relinqui solent, quanquam nullum est imperium, saltem inter cultiores gentes, cui non sint sua simulacra & integumenta. *Diss. Acad. de Not. Reip. p. 64.*

§. LXXV.

Quinto non est respiciendum τὸ γινόμενον, sed τὸ δέον; hoc est, non quid de facto fiat, sed quid secundum leges & instituta Reipub. fieri debeat. Euenit enim quandoque, quod etiam Aristoteles annotauit, vt ciuitas κατὰ τοὺς νόμους aliam formam obtineat, quam quæ διὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀγωγὴν, id est, secundum vsum & administrationem apparet: præsertim quando contentionibus & dissidiis internis sic obscuratur facies reip. vt vix perspici agnoscique posit, quod in repub. Cretensium idem Aristoteles animaduertit, aut cum respublica nuper statum mutauit. Sed & extra hos casus, & in tranquilla republica recte Bodinus, & cum eo plerique moderni scriptores politici saniores, statum ipsum ab administratione distinguendum esse monent. Fieri enim potest, vt etiam iuxta leges in statu regali sit ad- *IV polit. c. V* *II polit. cap. IIX.* *l. II de Rep. cap. II.*

ministratio non regalis,& in non regali regalis. Similiter in ceteris,quod bene,exemplo familiæ,Besoldus *a*) Ecclesiæ, Cellarius *b*) illustrant.

a) Politic. synopf. l. I, c. III §. III. *b*) lib. II c. I §. XXXIII.

§. LXXVI.

Sexto in statu polyarchico diligenter distinguendi sunt magistratus ab ipsis imperantibus: quorum hi plerumque plus iuris,illi plus dignitatis & splendoris habent. Quinam autem sint imperantes, quinam magistratus, optime elucescet ex negotiis reipub. maioribus & difficilioribus, quæ vix vnquam solis magistratibus permittuntur.

§. LXXVII.

Ante omnia autem constare debet, ex legibus fundamentalibus cuiusque Reipub. quibus statibus vere data sint iura maiestatis, quibus solummodo vmbra & simulacra, aut communicatio eorum concessa. Tales autem leges sunt in Germania Capitulationes Imperatoriæ, in Gallia leges Salicæ, in Hispania, & Lusitania, Statuta regni,&c.

§. LXXVIII.

Quando diuisa imperii iura censenda adeoque Respub. mixta dicenda sit,difficile diiudicatu est. Id tamen certum est: I non statim diuisim iura maiestis possidere,qui in polyarchico statu præ ceteris magistratibus potestatem & auctoritatem singularem habet,vt Dux Venetus,& Genuensis,qui non tam dominii, quam dignitatis præeminentiam habent,neque amplius quam Rectores & Executores sunt, aut si temporibus periculosis vni extraordinaria potestas committatur,vti superiore bello Hispano-Belgico factum Principibus Auriacis in Belgio: II, Non ideo diuisa putanda imperii iura, si reges acta quædam sua, nisi a cœtu certo probentur, rata esse nolint: neque ex comitiorum in ali-

aliquo imperio necessitate & approbatione sequi maiestatis imminutionem. Nam plurimum interest maiestatis, dare operam, vt volentibus imperetur, certique cognoscendi gradus ponantur. Neque comitia omnia eiusdem auctoritatis sunt: quædam enim solum consilii caussa adhibentur: alia ius habent de actibus principis cognoscendi, eique leges præscribendi: III, Non sequi: imperantes profitentur, se deuinciri & teneri legibus suis, noluntque rescripta a se contra leges valere: ergo non habent plenam maiestatem. Neque enim ea ratione a se abdicant ius suum, sed firmam & constantem voluntatem, iustitiæque & æquitatis amorem declarant. Dixi, *legibus suis*, hoc est, a se vi summæ potestatis sancitis: nam si eiusmodi legibus obligatus sit, quibus populus adhuc liber futuro regi aliquid imperat per modum præcepti manentis, aut quibus aliquid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse, omnino vis summæ potestatis infringitur, & status Reipub. miscetur. Cuiusmodi leges ferme solent obtinere in regnis electitiis haud tantum, in quibus plerumque in singulis interregnis nouæ leges fundamentales constringendo futuro Principi cudi solent, sed etiam in successiuis, variis occasionibus, a populo aut ordinibus regni constituuntur, vt si contingat, principes, qui antea absoluti erant, in eiusmodi necessitatem incidere, vt subditorum opera extraordinaria indigeat; si exstincta familia regnante ex aliena oriundus regnum ambiat, &c. IV Non statim desinere absolutam esse potestatem & monarchiam simplicem, etsi is, qui imperaturus est, iuramento promittat subditis aut Deo, aliqua se seruaturum, etiam talia, quæ ad modum imperandi pertinent, quod in plerisque regnis, saltem electitiis, fieri solet. Neque enim huiusmodi iuramenta eiusdem omnia sunt generis: quædam

enim incidunt maiestatem & minuunt; quædam integram relinquunt, & solummodo de iustitia administranda retinendisque patriis moribus Imperantes admonent. Quam differentiam valde erudite & profunde persequutus est Grasvvinckelius *a*) quædam & Grotius *b*) tetigit: V Ex eo, quod aliquis ordo potestate legislatoria gaudet, non recte colligi, eum de summa potestate participare, & ius summæ potestatis imminutum aut diuisum esse. Ius enim ferendi leges tam generales, quam speciales summa potestas non quidem abdicare, sed cum altero communicare potest. Itaque huiusmodi potestas non priuatiue, sed cumulatiue concessa censetur: possuntque leges tales, re exigente, rescindi & corrigi: VI, Similiter quod alicubi leges de rebus Ecclesiasticis ferre, & sacra constituere ac administrare solis episcopis concessum est; quodque ipsi Principes sacris canonibus, & episcoporum potestati se obnoxios fatentur: VII, Non sequi, ab hoc aut illo magistratu vel ordine non potest appellari ad summam potestatem; ergo illa imminuta & cum illo ordine diuisa est. Nam id interdum ipsius imperantis lege, interdum per modum pactorum conuentorum fit. Deniq; IIX non statim regimen misceri aut communicari putandum, quacunque ratione ex diuersis aliquid temperamenti mutuatur. Cum in omni ferme genere imperii, communis aliqua ratio & vsus, eiusmodi moderamen inuexerit, vt regnum plerumque Aristocraticis rationibus temperari; optimatum iura in communionem quandam cum populo descendere videantur, quæ Bœcleri obseruatio est. Aliter de multitudinis imperio existimandum est, quod, vt etiam supra monuimus, vix inuenitur, aut conseruatur sine admistione Aristocratiæ.

a) *in tr. de iure maiestatis c. XII & XIII.*

b) *l. c. num. XVI.*

Grotius de Iure summ. pot. circa sacra c. IIX num. XI.

Grotius l. c.

pag. LXIV diss. Acad.

§. LXXIX.

§. LXXIX.

Leges fundamentales, e quibus plerumque ſtatus Reipub. diiudicandus eſt, ſunt, quæ circa rationem ſuccedendi aut eligendi, religionem, libertatem populi, priuilegia ordinum, inſtitutionem magiſtratuum, adminiſtrationem iuſtitiæ, auctoritatem imperantium, & alia grauisſima Reipub. negotia a populo aut ordinibus imperii ad conſeruandam libertatem, & priuilegia ſubditorum, ac libidinem Principum aut miniſtrorum coërcendam, imperaturis, ante imperium ſuſceptum, aut ſub initium eius, ſiue expreſſe, ſiue tacite proponuntur, & ab iisdem plerumque ſollenni iuramento acceptantur. Dicuntur alias *leges Regni, Capitulationes, &c.*

§. LXXX.

Præter has leges ſunt etiam aliæ potiores cuiusque Imperii leges ſiue ad priuatorum lites & controuerſias iudiciorumque ordinem, ſiue ad totius Reipub. diſciplinam, & Reipub. augmentum ac ornatum pertineant, cognoſcendæ. Prius genus dicitur *leges forenſes*; alterum *cenſoria* vocari poteſt. Sed, vt dixi, ſufficiet tantum præcipuas, & præ ceteris notabiles, cognouisſe.

§. LXXXI.

Ad Imperiorum ADMINISTRATIONEM (quæ ſecundum caput huius conſiderationis conſtituit) potisſimum Magiſtratus, Miniſtri ſtatus, Gubernatores vrbium & prouinciarum, aliique curatorio nomine rempub. adminiſtrantes, pertinent. De quibus omnibus obſeruandum eſt, vtrum perpetui ſint, an temporarii? vtrum honores pretio & emtione, an gratis, aut ſecundum merita & qualitates, vel ex nobilitate generis adipiſcantur? vtrum e ſolis indigenis, an etiam e peregrinis legantur? vtrum vnus plura officia, an ſinguli ſingula occupare ſoleant?

qui-

quinam domi, qui foris; qui in pace, qui in bello adhibeantur, quibus plus curæ, & quibus plus imperii ac potestatis sit; qui singulorum potestati limites præfixi; quos habeant reditus & salaria; &c. Pertinent huc & Comitia ac Iudicia præcipua; totaque vtriusque ratio & ordo & alia multa, quæ cuique lectio & obseruatio subministrabit. Specimen huius obseruationis præbere possunt libelli, qui singulis fere annis in Gallia & Belgio sub titulo *Status Franciæ, Estat de France*, prodire solent.

§. LXXXII.

STATVS RELIGIONIS in singulis imperiis potissimum duas ob caussas politico & huius Notitiæ studioso cognoscendus est: I quod religio vinculum ac nexus Reipub. est, proque eius diuersitate subditi magis minusque obsequentes sunt imperantibus, vt inter alios Boxhornius ostendit: II, quod eadem imperantes vt instrumento regnandi & colore, quo ambitionem, auaritiam, ceteraque flagitia sua velent, passim vti solent, qua de re egregia est annotatio Forstneri. Faciet autem ad cognoscendum statum religionis in orbe plurimum Aub. Miræi liber, cui titulus *Politica Ecclesiastica*; & Eduardi Brerevvoodi *Scrutinium Religionum*, Anglice, Gallice & Latine editum: tum præsertim vtroque longe superior Edoini Sandis, Equitis Angli, *Relatio de statu religionis*, Anglice ab ipso magno iudicio magnaque diligentia conscripta, & in Gallicam, Italicam, Germanicamque linguas translata.

in Explan. ad Institut. polit. l. I c. II & VII.

ad l. I Ann. Tacit. pag. LXIV, & seqq.

§. LXXXIII.

Sunt autem sequentia potissimum circa religionem imperiorum animaduertenda: I Quænam in ea religio aut sola, aut præcipue obtineat; & quæ religionis sectæ? quæ item potiora eius dogmata, cerimoniæ, ritus? II, si plu-

plures in ea obtineant, an imperii & publicæ administrationis capaces ſint, & quatenus: an vero ſolum per conniuentiam quandam tolerentur? III, quid circa religionis curā imperantibus conceſſum, & quatenus iis res & perſonæ ſacræ ſubiectæ ſint? IV, an perſonæ ſacræ, & quatenus ad ciuilia munia functionesque Reipub. adhibeantur? V, Vtrum religio iſta tum ratione dogmatum, tum ratione adminiſtrationis & iurium ac priuilegiorum, quæ ſacris hominibus conceſſa ſunt, ſtatui Reipub. & ſecuritati imperantium æqua aut iniqua ſit? VI, quinam ſint reditus ſacrorum tum hominum, tum templorum & collegiorum, & quantæ opes ac theſauri Eccleſiaſtici? &c.

§. LXXXV.

Quod ad primum caput attinet, notum eſt, hodie quattuor in vniuerſum eſſe religiones, Chriſtianam, Iudaicam, Mahumetanam, & Gentilem ſiue Idololatricam. Quarum ſingulæ rurſus in varias ſectas ſciſſæ ſunt. Nam gentilium tot fere ſectæ ſunt, quot regiones. Inter Mahumetanos aliter Perſæ, aliter Turcæ, aliter Tartari ſentiunt. Iudæorum quoque duo genera, Scripturarii ſiue Karaitæ, & Talmudici. Chriſtiani denique in innumeras ſectas diuiſi ſunt. Harum religionum ſingulæ, quas regiones obſideant Eduardus Brerevvoodus docet; *l. c.* in ſpecie, quibus locis Ethniciſmus hodie vigeat, Chriſt. Rauius recenſet. *in Praf. ad Alcor.* Quæ autem in ſingulis regionibus religiones frequententur, ſeorſum Geographi & ſcriptores de Rebuspub. ſatis accurate tradiderunt; vno autem intuitu omnium orbis prouinciarum religiones exhibet Bern. Varenius *in breui informatione de diuerſis gentium religionibus, deſcriptioni regni Iaponiæ ſubnexa.* *p. 235.* Quænam ſingularum dogmata, cærimoniæ, & ritus ſint, in genere breuiter idem Varenius, ſed optime omnium Io. Hoornbeeck *in ſumma* *l. c.*

controuersiarum, ostendit, e quo potissimum discrepantiæ potiores singularum sectarum, quæ in Occidente vigent, petendæ sunt. De Orientalibus videndus Brerevvoodus.
l. c. a cap VI usque ad fin. Reliquarum religionum res breuiter collegit Voëtius *in disputationibus de Iudaismo, Gentilismo, & Mahumetanismo.* Multa quoque præclara habes apud Duretum in *Thesauro* Gallico *de Linguis totius orbis*, & quosdam alios.

§. LXXXVI.

Quoad secundum caput, sciendum est, I Iudaicam religionem hodie nusquam imperium tenere: nam quod de quibusdam principibus Iudaicis in oriente rerum potientibus narrauit *in Itinerario suo* Rabbi Beniamin Tudelensis, id dudum inter fabulas haberi cœpit: II, Christianam religionem in præsens ferme in sola Europa rerum potiri; neque ea tota: cum magnam eius partem Turci & Tartari teneant: in Asia enim, excepta Russia (quæ tamen ipsa magna sui parte ethnica est) & quibusdam regionibus paludi Mæotidi ac Ponto Euxino adiacentibus, nulla est regio, quam soli Christiani inhabitent: nisi quod insulas quasdam Hispani ac Lusitani tenent. In Africæ quoque continenti paucissimi sunt Christiani; insulæ aliquot occidentali eius oræ obiacentes Lusitanorum & Castilianorum opera Christianam fidem susceperunt: & versus orientem vnica Zocotora. Americæ septimam fere partem Hispani ac Lusitani tenent, sed in ea successu temporis inter veteres incolas Christianismus sæuitia aduenarum valde imminutus est: III, Itaque extra Europam plerosque Christianos sub iugo Mahumetano, quosdam & sub ethnicis principibus viuere: IV, Mahumetanam religionem ferme, vbicunque viget, imperium tenere. Quanquam interim alicubi, vt in Græcia & vicinis regionibus, multo plures Christiani, quam Turci esse dicuntur: V, Inter

sectas

sectas Christianorum Occidentalium solum tres imperii participes esse, Catholicam siue Pontificiam, Lutheranam, Reformatam; ceteras tam longe abesse ab imperio, vt etiam in plerisque locis publico religionis exercitio destituti sint. Id enim vix alibi Socinianis, Remonstrantibus, Anabaptistis, Weigelianis ceterisque obscurioribus sectariis, quam in Polonia, Belgio, Anglia, & in Germania prope Hamburgum permissum est. quamquam interim & in Vngaria, Prussia, Germaniæ aliquot prouinciis, & alibi, sed sine publico exercitio, tolerentur: VI, Singulas ex his sectis, alibi solas regnare, alibi reliquarum alterutram aut vtramque publice tolerare, vel etiam in imperii societatem admittere. Sic sola Pontificia regnat in ditionibus Hispano subiectis, in Lusitania, in Italia tota & insulis Græciæ, quæ a iugo Turcico liberæ sunt, in Bohemia, in plerisque pagis Heluetiæ, in Sabandia, in principatibus aliquot Germanicis, vt Bauaria, & ditionibus Austriacis, &c. nisi quod alicubi Iudæos, Græcos & Armenios cultum suum publice exercere patitur, vt in Statu Ecclesiastico, in Dominio Veneto, regno Neapolitano, Sicilia, Sardinia, Cypro, Corsica, Polonia, &c. Contra eadem admittit Protestantes in Gallia, Germania, Polonia, Prussa, Lithuania, &c. Sola Lutherana viget in Dania, Suedia, Norvvegia, Liuonia, & magna parte Germaniæ: aliis admista toleratur in Vngaria, Transsiluania, Polonia, Prussia, Moscouia, Belgio Federato, & aliquot principatibus ac ciuitatibus liberis Germanicis: sola Reformata regnat in Anglia, Scotia, Hibernia, Belgio Reformato, quattuor pagis Helueticis, Repub. Geneuensi, &c, reliquis permista est in Gallia, Rhætia, Vngaria, Transsiluania, Polonia, Prussia, Germania, Batauia, & aliis Belgii prouinciis, in vno alteroque Heluetiæ pago, &c.

VII, Orientales sectas fere nusquam imperium tenere, nisi in Moscouia, Walachia, Moldouia, & apud Cosacos, vbi Græca religio in vsu est; & in Africa apud Abesinos, quorum religio ex Iudaica, Christiana & Ethnica veluti mista est. Reges Congi ante aliquot annos fidem Christianam, Lusitanorum opera, susceperant, sed an eam adhuc teneant, non constat.

§. LXXXVII.

Summarum potestatum circa res & personas sacras alibi plena, alibi valde limitata, alibi denique nulla aut perexigua est iurisdictio. Plena apud Lutheranos; Angliæ cumprimis, minus limitata apud Reformatos sub Regibus & Principibus, adstrictior in Rebuspub. liberis: apud Pontificios exigua in Gallia, Germania & apud Venetos, vix vlla in Hispania, Italia, & Lusitania, Polonia, & alibi. Multum hoc caput illustrabunt, qui de iure summarum potestatum circa sacra scripserunt, inter quos excellunt Grotius, Conringius, Tabor, Vedelius, Appollonius in peculiaribus tractatibus, & dissertationibus, Meisnerus *tr. de Regimine Ecclesiastico*, Grasvvinckelius *cap. V de Iure Maiestatis*, Hulsemannus *in Extensione Breuiarii, cap. de Magistratu Politico, &c.* Addendus Arnisæus *in lib. de Subiectione & Exemptione Clericorum.*

§. LXXXVIII.

Ad ciuilia negotia vix vnquam ministri Reformati, Lutherani aliquando, præsertim in Dania & Suedia, vbi inter status regni sunt, Pontificii sæpissime adhibentur, præsertim a Papa & rege Hispaniæ; itemque ab Imperatoribus Germanicis, regibusque Galliæ & Lusitaniæ, & aliis Principibus ac Rebuspublicis Catholicis, quotiens cum Papa aut Hispano grauiora negotia tractanda sunt. In plerisque regnis Pontificiorum Episcopi, Abbates & Clerico-

ricorum alii simul Principes, aut ministri Status, cunctaque belli & pacis negotia tractant. Apud Turcos, Moschos, aliasque nationes barbaras, magnam esse præcipuorum sacerdotum, etiam in negotiis Politicis, auctoritatem, passim obseruatum est.

§. LXXXIX.

Nullam religionem melius conuenire securitati Imperantium & tranquilitati Reipub. quam Christianam, bene obseruauit & contra Machiauellum II de Rep. c. I Besoldus asseruit. Sed si Christianorum diuersas sectas inter se compares, non æque de omnibus id adfirmari potest. Pleræque enim hæreses imperantium maiestati, aut directe, aut oblique, detractum eunt. Sane Anabaptistæ, dum negant Christiano licitum esse magistratum gerere, vim omnem ac reuerentiam imperii manifesto dissoluunt. Neque minus Sociniani & Weigeliani, cum bella Christianis vetita esse contendunt. ne de aliis eorundem ac ceterorum Fanaticorum seditiosis dogmatis nunc dicam. Pontificia doctrina multimodis infesta est summis potestatibus, dum ea propugnat dogmata, quæ nihil aliud, quam contemtum imperantium, discordias, seditiones & bella parere possunt. Qualia sunt; Papæ competere potestatem & imperium saltem indirectum in res omnes politicas, & Principes Christianos; adeoque relaxare posse iuramenta, & subditos obedientia superioribus debita exsoluere, summas potestates exuere imperio, idque in alios transferre; Reges & Imperatores nisi ab eo probatos, non esse Principes legitimos; pacem, quæ fit eo inuito, habendam irritam; non seruandam hæreticis fidem, sed ferro flammaque exstirpandos; tales autem esse quicunque iugum Papale detrectant; Reges & Principes hæresi aut hæreticis fauentes, vel Romani Veiouis tyrannidi obsistentes deiici

l. II syn. pol. c. II §. IV & V.

& occidi posse. Quæ & similia pasſim a Ieſuitis, & partim ab aliis quoque Pontificiis iactata, ſi admittuntur (admittuntur autem ſubinde) fieri non poteſt, quin ea conſilia cudantur, cum quibus nec ciuilis vitæ tranquillitas, nec vitæ ſocialis humanitas posſit conſiſtere. Sed & communis omnium Papæorum doctrina de Iurisdictione circa ſacra non parum detrahit Imperantium maieſtati, dum docet, ſummas poteſtates ciuiles nullam habere poteſtatem in rebus Eccleſiaſticis, quam quæ defenſori Eccleſiæ, ſententiæque ab ea latæ exſecutori competit; curam veræ religionis ab eas non aliter pertinere, quam ex præſcripto miniſtrorum Eccleſiæ; non habere ius vocandi paſtores; non iudicare de controuerſiis fidei & cauſſis Eccleſiaſticis; deſtitui imperio in paſtores & vi coactiua; non ipſas, ſed Clericos posſe leges Eccleſiaſticas ferre & abrogare; Pontificem ſolum habere abſolutam poteſtatem in rebus Eccleſiaſticis; magiſtratum autem proprie & abſolute loquendo ſubiectum eſſe miniſtris Eccleſiæ; qui in rebus ad Eccleſiam pertinentibus nullo plane modo ab ipſo pendeant, &c. Caluiniana religio, præterquam quod in hac ipſa materia de ciuili & Eccleſiaſtica poteſtate papiſſat, (vt apparet ex iis, quæ Guil. Apollonius *in tract. de iure maieſtatis circa ſacra*, Iac. Triglandius *in libello, de poteſtate ciuili & Eccleſiaſtica, & in eiusdem argumenti opuſculis* Iac. Reuius & Cabeliauius aduerſus ſociennum ſuum Nic. Vedelium, Pontificias hypotheſes oppugnantem, ſcripſerunt;) iamdudum variis ſcriptis & molitionibus, cum aduerſus disſentientes in religione aut cærimoniis, tum contra ipſos Principes & ſummas poteſtates, ſpretæ maieſtatis, & ſanguinarii crudelisque ingenii ſuſpectam ſe reddidit. Et ſane quantum in Anglia, Britannia, Hibernia, Gallia & Belgio turbarum dederit, huius & ſuperioris ſæculi hiſtoriæ, noſtrique

Vid. Beſold. ſynop. polit. II, 2.

ſtrique

ſtrique temporis experientia, teſtantur. Inprimis Puritanorum, Independentiumque doctrina tranquillitati Imperiorum admodum infeſta eſt, quod inter alios egregie Pet. Gartz in tractatu, Puritaniſcher Glaubens und Regiments Spiegel inſcripto, oſtendit. Neque fortasſis immerito arguuntur Reformati, ac ſi monarchis & regibus iniquiores ſint. De Anglis enim res manifeſtisſima eſt. Lutheranorum dogma Principibus æquisſimum esſe, ne quidem aduerſarii negare audent. quanquam interim neque noſtræ Eccleſiæ defuerint tum controuerſiæ, ſuper poteſtate imperantium in ſacra, tum ex vtraque parte non admodum laudabiles conatus. Sed hoc rarius, quam apud Pontificios & Reformatos, contingit. Turcicam religionem plane politicam & proferendo imperio adaptatam esſe, notauit Boccalinus *a*) & aliquot documentis Forſtnerus oſtendit. *b*) Quibus artibus Pontifex Romanus in tuenda propugnandaque ſecta & poteſtate ſua vtatur, egregie docet Edoini Sandis *Relatio de ſtatu religionis* a nobis laudata; vbi & alia de religione, eiusque variis ſpeciebus, quatenus reſpectum ad Rempub. habent, reperire licet.

a) *parte I Relat. LXIV*
b) *ad Annal. IV Tacit. p. CCCXLIII, ſeqq.*

§. XC.

Niſi feſtinaremus, adderemus aliquid de reditibus ſacris & bonis Eccleſiaſticis: quæ non ſolum amplitudine & copia pro diuerſitate tum regionum, tum religionis differunt, ſed etiam aliter aliterque ab imperantibus habentur. Quod argumentum poſt alios nuperrime tractauit Martinus Schookius in *pecul. tractatu*, & aduerſarius eius anonymus in *Schookio ἀπεσσδιονύσῳ*. Ordinarie amplisſimi ſunt reditus apud Pontificios, ſicut & apud Turcas, & Moſchos, mediocres apud Lutheranos, præſertim in Dania & adiunctis prouinciis, tenues apud plerosque

Re-

Reformatos, exceptis Britannis, quorum tamen salaria nuper valde accisa sunt: tenuissimi apud Græcos & alios Orientales; quippe apud quos etiam quidam Patriarchæ & primarii sacerdotes vnice ex stipe & eleemosynis victitant.

§. XCI.

Ad statum religionis pertinent & Ordines sacri militares, tum quod fidei Christianæ defendendæ propagandæque caussa instituti sint, tum quod monachorum instar cœlibes & certis regulis obstricti viuant. Horum, vt & Ordinum Monasticorum historiam, & descriptionem Gallice *Auctor Statuum & Imperiorum totius Mundi*, Latine eius interpres in *Archontologia Cosmica* exhibet.

§. XCII.

Rei litterariæ, quæ magnam partem a religione pendet, historia iusta adhuc desideratur. Facturusque operæ pretium esset, qui in vnum volumen colligeret, quæ studia, in quibus locis maxime floreant, quique viri doctrina & scriptis illustres singulas prouincias hoc sæculo exornarint, atque etiamnum exornent: tum quibus præcipue locis litterarum studia eorumque cultores, singulari adfectu foueantur, & magnis impensis sustententur. De Academiis & scholis illustribus in genere egerunt Iac. Middendorpius, Franc. Iunius, Thomas Lansius, Io. Gisenius & alii, quorum plerique & *catalogos* earum dederunt, qui tamen e nostri temporis historia suppleri debent.

§. XCIII.

Supersunt sex capita vltima politicæ Imperiorum considerationis, de quibus, quoniam ad finem properamus, paucissimis, neque amplius, quam remissiue agemus.

§. XCIV.

§. XCIV.

In quo potisſimum OPES & POTENTIA Imperiorum conſiſtant, quidque circa ea obſeruandum ſit, compendio docent Boxhornius *lib. I Inſtitut. polit. cap. X*, & Bœclerus *diſſertat. Academ. VII*, vbi & quædam ſpecialia attigit; prolixius Boterus *toto libro VI de Ratione Status*. Plerorumque in Europa imperiorum vires ad trutinam reuocauit Boccalinus *in Lapide Lydio politico*, poſt quem idem, neque ſine cenſura in Boccalinum, conatus eſt Cyriacus Lentulus *in Arcanis regnorum e Tacito cap. XIII pag. CCLXIII & ſeqq.* Ex iis, qui Reſpublicas hodiernas deſcripſerunt, diligenter in hac parte verſati ſunt I. Laet *in Repub. Hiſpanica, & Gallica*, Honorius *in Theſauro politico*, C. Ens & Boterus *in Relationibus*, Gothofredus *in Archontologia*, auctor libelli MS. *de regimine Italiæ*, & Linda *in Deſcriptione Orbis.* Sed de huiusmodi deſcriptionibus bene monuit Forſtnerus, cauendum eſſe, ne nimium iis fidatur. *ad Ann. I Tac. p. 51.* Cum enim opes publicæ, tributa, vectigalia, arma, vires, & expenſæ ſolis Principibus, & intimis eorum conſiliariis notæ ſint, ac præterea pro diuerſis imperiorum fatis perpetuo mutentur, augeantur, aut minuantur; ineptæ præſumtionis erit, hæc omnia certo pondere, numero, menſura definire velle. *in Omiſſis p. X & ſeq.* Exempla apud eundem habes. Pertinent huc, quæ de Breuiario Imperii *ad Annal. I Taciti cap. XIV*, idem Forſtnerus *pag. L & LI*, Lentulus *p. CCLXXXV*, & prolixius Bœclerus *annotatione IX*, annotarunt. Quædam ad vires & potentiam præſentem plerorumque Europæorum Principum & Imperiorum facientia, induſtrio lectori ſuppeditabunt *Motus Animorum in Europa, Status Europæ anno ſuperiori, Collegium Electorale*, & ſimilia ſcripta nuper publicata. Non ſemper potentiora eſſe imperia, quæ diffuſiora & ampliora, iam alibi diximus.

§. XCV.

Cum vicinis aliisque Principibus & Rebuspublicis, ſingulis imperiis aut Bellum, aut Pax eſt. Bellum quidem cum hoſtibus proprie ſic dictis, hoc eſt, quos offendere & perdere omnino licet: Pax primo cum Sociis & Federatis: deinde cum Amicis, ſiue fuerint hoſtes, ſiue non fuerint: denique cum quibus neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſſa factum habemus, vt loquitur Pomponius ICtus *L. Poſtliminii. §. II, D. de captiuis.* Nam & hoc poſtremum genus hominum in ſtatu pacis nobiscum viuere dicendum eſt, ſecus quam poſt alios placuit auctori IurisFecialis, qui & *inimicos* vocat, & inter eos, quibuscum lis & contentio vel ſtatus belli cum aliis eſt, refert. Vtrumque perperam. Nam & *inimici* vox, ſi vſum loquendi ſpectes, ſemper odium & perſecutionem inuoluit; & huiusmodi populos inter & nos ſtatum pacis esſe dici, clare apparet ex dicta *L. Poſtliminii*, vbi ex eo, quod *liber homo ab eis captus, ſeruus fit*, ICtus colligit, *in pace quoque poſtliminium datum esſe.* Tales autem ſunt vix aliæ hodie, quam gentes remotiores & barbaræ: nam inter viciniores ſi non fedus aut bellum, minimum pax & amicitia intercedit.

parte I, ſect. VIII, num. IV.

§. XCVI.

Latisſimus heic ſe campus, multaque obſeruationum & regularum copia fertilis, aperit. Sed quoniam feſtinamus, ſuffecerit indicasſe, vnde pleræque deſumi posſint. Quæ ad bellorum varietatem, cauſſas, prætextus iura, & ritus ſpectant, perfecta ratione ſatisque perſpicue & plene pertractata ſunt ab Alberico Gentile *in de Iure belli*, Francisco Victoria *in Relectionibus*, Grotio *in de Iure Belli & Pacis*, & auctore *Iuris & Iudicii Fecialis inter Gentes*; qui poſtremus & quasdam ſpeciales controuerſias attingit. Etiam

Viri-

vniuerſum ſcriptores politici, in his Boxhornius *Inſtitut. polit. lib. I cap. XII, & Lipſius in duobus poſtremis libris operis ſui*, non male in hoc argumanto verſati ſunt. In cauſsis bellorum indagandis,&diiudicandis,ſemper diligenter discernendi ſunt colores & prætextus a veris cauſsis Nam plerumque aliud prætenditur, aliud reuera belli cauſſa eſt. Prætextus præcipuos compendio recenſet Lentulus; *l. c. pag. CCLVIII.* ſuntque defenſio libertatis aut religionis,liberatio ſociorum oppresſorum,vindictæ amicis & confederatis debita, repetitio rei ablatæ aut retentæ , tempora Relpublicæ periculoſa,iniuria accepta,pietas propinquis debita, periculum & metus ob inuaſionem,aut infirmitatem vicini ,cum quo bellum eſt aliis, &c. Ex hisce quinam ſingulis hodiernis bellis prætexantur,e Manifeſtis & Antimanifeſtis, Memorialibus & Epiſtolis vtrinque ſcriptis & publicatis, ſimilibusque libellis cognoſci poteſt. Sed veras cauſſas reperire, res ardua, nec niſi periti prudentisque eſt. Non contemnendam operam heic præſtiterunt,qui *Poloniam ſuſpirantem, Motus animorum, Statum Europæ menſe Februario anni CIↃ IↃ CLVII, Cauſſas Regum hodie belligerantium, Sedem & originem belli Dano-Suedici, Negotia domus Auſtriacæ cum Gallis, Miniſteria Richelii & Mazarini,* & ſcripta huius monetæ alia concinnarunt.

§. XCVII.

Ad bellum & Induciæ pertinent,ideo inter *belli commercia a Tacito Hiſt. III cap. LXXXI* relatæ. De his accuratisſime Grotius *lib. III de I. B. & P. cap. XXI*, & Strauchius noſter *in pecul. disſert. Lipſiæ habita*. Quæſtiones nobiliores attigit & *Ius Feciale parte II ſect. I X quæſt. XXV, & ſeqq.* Inducias interdum aptiores esſe hoſtibus opprimendis, quam bellum, monuit Forſtnerus *ad Annal. I Tacit.* tueturque *in Omisſis pag. VIII.* Id docent Induciæ Hiſpa-

no-Belgicæ, de quibus videndi tractatus Baudii, Puteani & aliorum. Interdum & sub Induciarum titulo vera pax constituitur; vt factum inter Henricum VII Angliæ & Iacobum Scotiæ regem; de quo adeundus Verulamius *in historia Henrici VII.*

§. XCVIII.

De Federibus exstant integra opera Wahremundi ab Ehrenberg, & Leuchteri. E reliquis diligenter hoc argumentum tractarunt Bodinus *lib. V de Repub. cap. VI &* Grotius *lib. II de I. B. & P. cap. XXV*, qui inprimis varia federum genera, & eorum discrimina accurate exposuit. Neque male in eo versati sunt Boxhornius *Instit. polit. lib. I cap. XI*, & Besoldus *lib. II synops. polit. capite XI*, item Forstnerus passim *in notis ad Tacitum.* Plures quæstiones huc pertinentes breuiter, vt solet, tetigit *ius Feciale*, cum alibi, tum inprimis *parte II sect. IV.* De federibus, quæ potentiæ caussa ineuntur, præclara quædam monuit Bœclerus *diss. Acad. XII, p. CCCLXX & seq.* Caussa federum præcipua est Ratio Status, siue vtilitas contrahentium. Hæc enim sperata, efficit federa: percepta, sustinet; cessans, plerumque soluit. Neque soli Veneti sunt, qui hoc nomine male audiant, aut glorientur. Malum id epidemium & toti orbi, ab omni æuo, vsitatum est. De pacis pactionibus post Grotium *lib. III cap. XX*, præclare monuit Bœclerus *ad Annal. I Taciti cap. X, annot. V.* Qui & de federibus infidis & simulatis *annot. VI, VII & IIX* nonnulla obseruauit.

§. XCIX.

Ceterum hæc ad apertas amicitias aut inimicitias, actumque externum pertinent. Occultarum & adfectuum sæpe longe diuersissima ratio est. Quanquam enim bella fere nunquam non odium & hostilis animus

co-

comitatur (rarisſime enim inuenias, qui ſolum in ſpeciem bella gerant) aliter tamen amicitiæ comparatæ ſunt. nam ſæpisſime non ſolum inter quos pax & amicitia ſollemni ſacramento inita eſt, ſed etiam ſanguine, adfinitate & arctisſimo fœdere iuncti, clam ſibi inuident, mutuaque odia fouent, immo ea fabricant conſilia, quibus, cumprimum occaſionem nacturi ſunt, amicos & confederatos ſubuerſum perditumque eant, quæ molitiones tam occultæ esſe non posſunt, quin prudentibus & peritis hominibus per varios effectus innoteſcant. Ac licet vel e miniſtris & aulicis curioſioribus talia nullo negotio cognoſcere. Multa quoque hoc genus præteriti temporis actiones, varii que pacis bellique tractatus aut conſilia indicant.

§. C.

Prætenſionum materia vti cum pacis bellique negotiis intime connexa, ſic inter cognitu maxime neceſſarias haberi debet. Sed nondum ſatis exculta eſt. Aliquid tamen in ea præſtiterunt Linda, & Sprengerus in *Compendioſa illuſtrium quarundam in Europa gliſcentium prætenſionum Deductione*, *quam Bono Principi* ſubiunxit. Plura ſubminiſtrabit lectio diligens hiſtoriæ proximorum temporum.

§. CI.

Quem locum & ordinem inter Imperia Orbis & Principes, ſingula teneant, ferme imposſibile eſt definire, cum controuerſia de prærogatiua & eminentia Principum & Rerumpub. pæne in infinitum iuerit; adeo vt vix vllus ſit Princeps, paucæ Respublicæ, quibus non ſit cum vno pluribusve aliis controuerſia, vt nunc loquimur, Præcedentiæ. Hæ quibus fundamentis inniti, quibus coloribus a ſingulis prærogatiuæ vendicari & vicisſim impugnari ſoleant, licebit cognoſcere tum ex iis, quæ in genere de Iure

Præcedentiæ ſcripſere Beſoldus *in pecul. tractatu, & in ſynopſi politic. lib. II cap. X a num. VII ad finem vsque*, Bernh. Zieritz *in tr. de Principum prærogatiua*: *qui volum. III Iuris Publici Dom. Arumæi* habetur, Speronus *in lib. Ital. de præcedentia Principum*, Seldenus *in Anglico de Titulis Honoris*, & de I. N. & G. ſecundum disciplin Ebr. VI, XIX, & nuper Gothofredus pec. disputatione &c. tum e tractationibus ſpecialium controuerſiarum, v. g. e Iac. Valdeſii *tract. de prærogatiua Hiſpaniæ*, Fern. Vasquii *Prooemio Controuerſiarum illuſtrium*, Grasvvinckelii *diſſertatione de Iure præcedentiæ inter Rempub. Venetam & Ducem Sabaudiæ*, Pet. Bapt. Burgi *disceptatione de dignitate Reipub. Genuenſis*, Wackeri & Hegenmulleri *tractatibus de Præcedentia Senioris in familia Saxonica*, Goldaſti *Seniore ſiue libris III de Maioratu, &c.* Quædam exempla huiusmodi controuerſiarum expendit & *Ius Feciale part. II, ſect. IV, quæſt. II, III, IV, & V.* Nec negligenda, quæ notauit Bœclerus *in diſſertat. Acad. XIII pag. DCLXV & ſeqq.* vbi & de titulis & contentionibus ſuper iis inter Principes intercedere ſolitis aliquid obſeruauit. De prærogatiua ſeſſionis & præcedentiæ controuerſiis inter magiſtratus & miniſtros Principum, (vt hoc obiter adiiciam) quædam monuit Ant. Perezius *in Iure publico pag. 163. & 164.* Exemplum contentionis inter diuerſos Status & Ordines regni, habes apud Gramondum *lib. III hiſtoriæ Galliæ, pag. CLXXXII & ſeqq.*

§. CII.

Scriptores de Arcanis Imperiorum & Ratione Status pleroſq; recenſuimus ſuperius, quibus nunc addimus *Artes regendi Respub. & dominandi per* Deſid. Creſcentium ICtum Vltraiectinum editas, & de *Ratione Status* diſſertationem Conringio-Voſſianam. Clapmarium ſupplere co-

conatus est Boxhornius *Institut. polit. lib. II, cap. III, VI, & IX.* Exstat & Christ. Vrnei, *Equitis Dani*, non inelegans oratio de Ratione Status, qua inprimis disquirit, quid proprie sit illud Idolum, tant opere sermonibus & scriptis politicorum celebratum: nam de eo iure dissentiunt viri docti, etiam illi ipsi, qui singularibus operibus id argumentum tractarunt, de quo videndus Bœclerus *in programmate ad dictam Orationem Vrneam*, quod inter alia cum orationibus ipsius edita habetur. Nos hoc loco per Rationem Status & Arcana intelligimus quæcunque consilia interiora publicæ saluti aut securitati imperantium & subditorum destinata, immo & quæ meliorationem & augmentũ Status respiciunt, siue ea ordinariæ siue extraordinariæ prudentiæ sint, siue honesta & rationi rectæ congrua, siue eidem aduersa sint, & ab honestate declinent, modo ne ruinam publicam trahant. Proinde ne quidem tyrannicas artes, & flagitia dominationis excludimus. quæ omnino necessaria sunt tuendo statui scelere & flagitiis acquisito firmatoque. Sunt autem non solum singulis imperiis sua aduersus hostes pariter & amicos arcana; sed etiam Imperantium aduersus rempub. & subditos horumque vicissim erga illos; immo in polyarchiis & mixtis formis ipsorum quoque procerum diuersorumque ordinum mutuæ aduersus se inuicem artes & Ratio status haberi solent. De singulis non male Clapmarius egit.

§. CIII.

Quinam singulorum Europæ imperiorum rationem status & arcana recensuerint, pariter iam supra indicauimus, amplior autem cognitio vniuersim e fontibus, quos *eod. cap.* laudauimus, petenda est. Iudicia de variis Rebusp. earumque tum constitutione fundamentali, tum præsenti statu, & de futuro coniecturas passim iidem scri-

ptores, tum quos alibi citauimus, ſuppeditabunt. Sed in his iudiciis legendis, ſi vſpiam, magna cautione opus eſt. Aut ſingula ſuo loco recenſebimus, iudicio prudentioribus & rerum ciuilium peritioribus relicto.

§. CIV.

Reſtat, vt de numero Imperiorum Orbis hodierni aliquid dicamus. Hunc certo definiri non poſſe, manifeſtum eſt, cum non ſolum multarum regionum in Africa, Aſia, America, & alibi nondum ſatis perſpectum ſit regimen, ſed etiam longi terrarum tractus adhuc incogniti ſint, in quibus hauddubie aliqua imperia habentur. Igitur, vt etiam ſub initium monuimus, ſuffecerit, potiora & cognita noſſe. Horum catalogum varii ſcriptores dederunt, in his præter ſcriptores de Rebuspublicis totius orbis, Varenius in *Prolegomenis ad Rempub. Iaponiæ.* vbi ſatis accurate diuerſa Imperia diſtinxit. Quæ autem Imperia pro diuerſis aut iisdem habenda ſint, diſputat idem in præcedentibus. Nos pleraque huius disputationis fundamenta iam ſupra *cap. III*, recenſuimus, e quibus definiendum, quæ pro vna Republica ſint habendæ, aut non ſint. Sed de his iam ſatis, ac quantum ad generalem Imperiorum notitiam hauriendam requiritur, abunde ſatis.

IO.

IO. ANDR. BOSII
DISSERTATIONES
De
STATV EVROPAEO,
qualis anno CIↃIↃCLXI, & sequenti fuit.

DISSERTATIO I.

De numero hodiernorum Europæ Imperiorum.

§. I.

Disserturi de Imperiis, quæ nostra ætate in Europa supersunt, omisſis, vel potius in aliud tempus reiectis, Imperiis iam euersis, itemque Asiaticis, Africanis, & Americanis; quod illa prolixiorem operam requirunt, horum autem cognitio iucunda magis, quam necesſaria, aut vtilis sit; breuitate quanta maxima poterimus, institutum persequemur: sic tamen, vt subinde fontes, vnde plenior cognitio desumi posſit, indicemus.

§. II.

Continet Europa (cuius limites plerique recentiores Geographi constituunt versus Septentrionem & Occasum, Oceanum Septentrionalem ab ostio fluminis Oby vsque ad fretum Herculeum; versus meridiem mare Mediterraneum; versus ortum denique mare Ægæum, Hellespontum, Bosphorum Thracicum, Pontum Euxinum, Phasin & Araxin fluuios, mare Caspium, qua Volgam contingit, montes Riphæos, & flumen Oby:) hodie XXX circiter prouincias maiores: scilicet I, Hispaniam cum adiectis insulis Hispanicis: II, Galliam,

III, Britanniam Magnam, cum magna multitudine insularum minorum, Angliæ, Scotiæque adiacentium: IV, Hiberniam cum suis insulis minoribus; V, Germaniam, in superiorem & inferiorem diuisam: VI, Bohemiam: VII, Daniam, partim insulis, quarum potiores Seelandia & Fionia, partim terris continentibus, vtrinque dictas insulas attingentibus, constantem: VIII, Norvvegiam, cum insulis Islandia & Frieslandia: IX, Suediam cum Finlandia & Lapponia: X, Liuoniam, in quattuor partes distributam: XI, Prussiam cum annexa Cassubia: XII, Lithuaniam: XIII, Poloniam vtramque, cum adhærentibus prouinciis Podolia, Volinia, Podlachia, Masouia, Samogitia, Russia nigra, &c. XIV, Hungariam: XV, Sclauoniam: XVI, Bosniam: XVII, Croatiam: XVIII, Dalmatiam: XIX, Italiam: XX, Siciliam: XXI, Sardiniam: XXII, Corsicam insulam: XXIII, Cretam siue Candiam: XXIV, Græciam, hodie latissime diffusam, cum variis insulis minoribus: XXV, Seruiam: XXVI, Walachiam: XXVII, Bulgariam: XXVIII, Transsiluaniam: XXIX, Moldauiam: XXX Tartariam minorem: XXXI denique, Moscouiam siue Russiam albam, latissime extensam.

§. III.

Harum prouinciarum Imperia varie numerant auctores. *Archontologia Cosmica* XXVI recenset; Varenius XXII aut XXIII; alii plura pauciorave; nemo, quod sciam, omnia. Causa huius diuersitatis, meo quidem iudicio, præcipua est varia ratio numerum imperiorum ineundi. Quidam enim pro vno eodemque imperio habent, quotquot regna, siue principatus, sub vno sunt capite siue rege: alii separatim numerant, quæcunque cum aliis regnis aut principatibus non sunt inseparabiliter connexa, aut suis propriis legibus iuribusque fruuntur, e. g. regna Castiliæ, Ar-

diss. de Rebuspub.

Arragoniæ, Siciliæ, Neapoleos, Ducatum Mediolanensem, &c. quidam singula pro separatis Imperiis habent: alii vno Imperii Hispanici nomine omnia complectuntur. Idem fieri solet de regnis Angliæ, Scotiæ & Hiberniæ; de Danico & Norvvegico; de Germanico & Bohemico; aliisque Similiter cum plures Resp. liberæ in vnum fedus coierunt; vt Helueticæ, Belgicæ, Rhæticæ; eæ vel vt singulæ, vel vt coniunctæ, & in vnum veluti corpus coalitæ, in Rerump. censum venire possunt. Tertio etiã principatus illi minores, quorum Principes aut vasalli sunt Pontificis, Imperatoris Germanici, vel Turcici, Regis Hispani aut Galli, de cetero tamen sui sunt iuris, libereque ditiones suas administrant, vt Duces Sabaudiæ, Mutinæ, Parmæ, Mantuæ, Lotharingiæ &c. aut alterius tributarii, vt Chanus Tartarorum, Princeps Transsiluaniæ, Wayvvodæ Moldauiæ & Walachiæ; a quibusdam inter imperia recensentur, ab aliis autem, tanquam partes eorum imperiorum, quorum feuda sunt, prætereuntur. Quarto denique Respub. quædam aut principatus, quoniam ditiones eorum exiguis spatiis continentur; nec tanta eorum potentia est, vt suis se viribus tueri possint, a plerisque penitus omittuntur. Vnde fit, vt inter Europæ Imperia Rempub. Ragusinam, Geneuensem, Sancti Marini, itemque principatum Arausionensem, Lotharingicum, Mirandulanum, Monacensem, pauci aut nulli recenseant.

§. IV.

Nos pro vno Imperio reputantes, quæ ab vno capite monarchico gubernantur, aut communi consilio reguntur, vnoq; arctissimo federe inseparabiliter cohærent; annumeratisque etiam infirmioribus ac minoribus Rebusp. & principatibus, iisque quorum Principes aliorum vasalli sunt, modo in regimine ditionum suarum a nullius

alterius arbitrio pendeant; cuncta Europæ Imperia hodierna in *tres Classes* dispescimus. *Prima* complectitur Imperia, quorum Principes imperatoria aut regia dignitate tituloque vtuntur. *Altera* Respublicas liberas, tam infirmiores, quam potentiores. *Tertia* Principatus minores, & quorum Principes aut aliorum vasalli vel tributarii sunt; aut saltem exigua, si cum primæ classis principibus eos compares, potentia præditi.

§. V.

Ad *primam Classem* pertinent I, *Imperium Romano-Germanicum:* II, *Imperium Turcicum*, latissime per Europam, Asiam, & Africam diffusum: III, *Imperium Moscouiticum*, in Asiam vsque longo tractu excurrens: IV. *Imperium Hispanicum*, varia regna complexũ: V, *Imperiũ Lusitanicum*, præter Regna Portugalliæ & Algarbiæ, varias ditiones alias in Africano littore & Oceano Atlantico, itemque in Orientali India & Insulis adiacentibus, inque America totam hodie Brasiliam comprehendens: VI, *Regnum Galliæ*: VII, *Imperium Britannicum*, regna Angliæ, Scotiæ & Hiberniæ, cum multis aliis dominiis in America, Flandria, &c. continens: VIII, *Regnum Poloniæ* cum magno Ducatu Lithuaniæ: IX, *Regnum Danico-Norvvegicum:* X, *Regnum Sueciæ*: XI, *Regnum Hungariæ* cum annexis particulis Croatiæ aliorumque regnorum: XII, *Regnum Bohemiæ*.

§. VI.

Ad *alteram Classem* referri solent I, potentissima & antiquissima *Venetorum Respublica*, titulis & insignibus regiis, ob regnum Candiæ illi subiectum, gaudens: II, *Respub. Belgarum federatorum*, Venetæ potentia par, aut etiam superior: III, *Respub. Genuensis*, ob regnum Corsicæ, quod possidet, pariter regiam dignitatem & *Serenissimæ* titulum affectans: IV, *Respub. Lucensis*: V, *Respub. Helvetica*,

uetica, tredecim pagos Heluetiæ cum eorum federatis complexa: VI, *Respub. Rhætica tres*, federe quidem iunctæ, sed non sub eodem supremo magistratu viuentes: VII, *Respub. Valesiorum*: VIII, *Respub. Geneuensis*. Quibus addunt alii: IX, *Rempub. Ragusinam* in Dalmatia, & X, *Rempub. paruam S. Marini*, in Ducatu Vrbinate sitam.

§. VII.

Ad *tertiam Classem* refero *I, Dominium Romani Pontificis*, varias ditiones Italicas & Comitatum Auenionensem in Gallia complectens: II, *Statum magni Ducis Florentiæ*: III, *Statum Ducis Sabaudiæ & Pedemontii*: IV, *Statum Ducis Mutinæ & Rhegii*: V. *Statum Ducis Parmæ & Placentiæ*: VI, *Statum Ducis Mantuæ & Montisferrati*: VII, *Principatum Mirandulæ & Concordiæ*: VIII, *Principatum Monacensem*: IX, *Ducatum Slesvvicensem*: X, *Principatum Transsiluaniæ*: XI, *Principatum Moldauiæ*: XII, *Principatum Walachiæ*: XIII, *Statum Equitum Melitensium*: XIV, *Imperium Chami Tartariæ minoris*.

§. VIII.

Pertinerent quoque ad hanc extremam classe *Ducatus Lotharingiæ & Principatus Arausionensis*, si, vt olim, sui iuris essent. Sed cum ille hucusque a Galliæ Rege teneatur, necdum certum sit, an & quibus conditionibus Carolus Dux, cui eius recipiendi spes nupera pacificatione Hispano-Gallica facta est, eum recepturus sit: hic vero nuper etiam a Gallo, prætextu custodiæ & tutelæ, inuasus suoque Principi ereptus, incerta pariter restitutionis spe: merito dubitamus, an duo illi Principatus inter Imperia Europæ referri debeant. Olim quoque *Dux Bullionensis & Princeps Sedani* supremi Principis iura sibi arrogabat, eaque sibi deberi An. CIↃ IↃC XLI prolixa declaratione, quæ inter pacta Galliæ, cum ministerio Mazarini

edita

edita c. 63 habetur, probare conatus est; sed eius dominium inter Europæ Imperia non memini a quoquam referri. Quod etsi de principatu Monacensi, Moldauico, Walachico, Slesvvicensi pariter dici posit; tamen quoniam Princeps Monaci ab anno huius sæculi XLI quo iugum Hispanicum excusit, supremum sibi dominium suarum ditionum arrogauit, in eoque nupera pacificatione Hispano-Gallica confirmatus est; Walachiæ & Moldauiæ Principes, (duos enim diuersos esse, clare docet Andreas Concius, quanquam alii confundere eos videantur) etsi ab Imperatore Turcico principatum accipiant, eique tributarii sint, de cetero tamen pro arbitrio ditiones suas administrant, ac, vt vel e nuperis bellis, Polonico & Transsiluanico, constat, bella pro libitu suscipiunt: Ducatus denique Slesvvico-Gottorpianus, non solum diuersos a Daniæ regno Senatores, diuersamque administrationem habeat; sed etiam Dux ille peculiari transactione de XII Maii, anni CIↃ IↃC LIIX nuperrima pace Dano-Suedica confirmata, necessitate homagii, Regi Daniæ præstandi, liberatus dicatur; non video, cur hæc dominia non æque inter Imperia Europæ referri debeant, ac Principatus Sabaudiæ, Mutinæ & Parmæ. Quod fortassis etiam non male de *Ducatibus Prussiæ & Curlandiæ* affirmaueris; cum vterque feudum quidem sit Coronæ Polonicæ; sed tamen neuter eorum Principum inter Status & membra eius coronæ recenseatur, aut iure suffragii in electione regis & Comitiis Regni gaudeat. Sed de hoc plura suo loco.

Geogr. spec. c. VIII art. 2.

DIS-

DISSERTATIO II.

De numero Imperantium in Europa.

§. I.

IN Europæ Imperiis, ſecus quam in reliquis orbis partibus, vbi vix aliam Reipub. formam vllam, quam monarchicam reperias, alibi ſinguli ſiue Monarchæ, alibi plures; hoc eſt, optimates aut populus vniuerſus; vel vtrique iunctim poteſtate gaudent ſumma.

§. II.

Monarchæ (latius ac vulgariter accepta voce, nec attento, vtrum abſoluta an reſtricta, & cum ordinibus communicata ſit eorum poteſtas) alii *digniores*, potentiores ac ſplendidioribus titulis inſignes, nec vlli alteri quacunque ratione obnoxii ſunt: alii *minores*, aut aliorum vaſalli vel tributarii, & plerumque *Ducum* ac *Principum* nomine contenti ſunt.

§. III.

Prioris generis ſunt I, *Alexander VII*, e familia Chiſia Senenſis, *ſedis Romanæ Papa, ac Romanæ Apoſtolicæ & Catholicæ Eccleſiæ ſupremus Epiſcopus & Chriſti vicarius &c.* II, *Leopoldus I, electus Romanorum Imperator*, idemque *Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ & Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ &c.* III, *Sultan Mahometes IV, Turcarum Imperator Conſtantinopolitanus & Trapezuntinus*, variorum regnorum in Aſia, Africa, & Europa Dominus: IV, *Alexius Michailovviz, Magnus Czar Moscouiæ & Rusſiæ &c.* V, *Ludouicus XIV Adeodatus, Rex Galliæ & Nauarræ:* VI, *Philippus IV Hiſpaniæ & Indiarum*, idemque *vtriusque Siciliæ, Neapoleos & Hieroſo-*

lymæ (sed huius titulo tantum) *Rex*, *Archidux Austriæ*, *Dux Burgundiæ*, *Brabantiæ*, & *Mediolani*, *Comes Habspurgi*, *Flandriæ* & *Tyrolis* &c. VII, *Alphonsus Henricus* (quo nomine tamen in litteris non vtitur) *Rex Portugalliæ* & *Algarbiæ*, idemque maris Africani, Brasiliæ, multarumque in littore Africano & India Orientali vicinisque Insulis ditionum Dominus, adolescens, nuper annum XIIX quidem ingressus, sed tamen adhuc sub tutela matris Louysæ Guzmanniæ, natæ Ducis Medinæ, Sidoniæ, viduæ Ioannis IV Regis, viuens: VIII, *Carolus II*, *Stuartus*, *Rex Magnæ Britanniæ*, *Franciæ* & *Hiberniæ* (sed Franciæ solo titulo) idemque ditionum aliquot in America Septentrionali & India Orientali, vrbisque Duynkerkæ in Flandria Dominus: IX, *Ioannes Casimirus*, *Rex Poloniæ* & *Suediæ* (qui tamen posterior titulus, vi nuperæ pacificationis inter illum & Suediæ Regem initæ, nec in sequentes Poloniæ reges propagabitur, nec ad Suedos vsurpari potest) idemque *Magnus Dux Lithuaniæ*, *Dux Russorum*, *Prussiæ*, *Masouiæ*, *Samogitiæ*, *electus Magnus Dux Moscouiæ* (quo tamen titulo ad Moschum vti nequit,) *Princeps Transsiluaniæ* &c. X, *Fridericus III Daniæ*, *Norvvegiæ*, *Vandalorum* & *Gothorum Rex*, *Dux Slesvvici*, *Holsatiæ*, *Stormariæ*, *Dithmarsiæ*, *Comes Oldenburgi* & *Delmenhorsti*: XI denique, *Carolus Suedorum*, *Gothorum* & *Vandalorum Rex*, idemque *Magnus Dux Finlandiæ*, *Dux Esthoniæ*, *Careliæ*, *Bremæ*, *Stetini*, *Pomeraniæ*, & *Comes Palatinus Rheni*, puer quinquennis sub tutela matris Hedvvigis Eleonoræ, Friderici nuper defuncti Ducis Slesvvicensis filiæ, Caroli Gustaui viduæ, & quinque Senatorum regni tutela constitutus.

§. IV.

Posterioris generis hi sunt I, *Carolus Franciscus Emanuel*, (vtitur in subscriptionibus tantum nomine Emanuelis)

nuelis) *Dux Sabaudiæ, Princeps Pedemontii & Marchio Saluzzarum*, idemque titulo *rex Cypri* (cuius tituli respectu *Celsitudo Regalis* appellatur, & in Capella Papæ Legatus eius sedem inter Legatos regios obtinet, proximoque post Venetos loco habetur) II, *Ferdinandus II de Medices, Magnus Dux Hetruriæ*, siue, vt vulgo appellatur, Florentiæ: III, *Alphonsus II*, ex familia Atestinorum, (vulgo d'Este) *Dux Mutinæ* & *Rhegii*, idemque Dominus Grauignianæ in Hetruria, ac prætensione Dux Ferrariæ & Dominus Vallis Comachiæ: *IV, Carolus II* (aliis III) e familia Gonzagarum, *Dux Mantuæ & Montisferrati*, & in Gallia *Rhetelensis* ac *Niuerniensis*; quem tamen postremum Ducatum proximis mensibus Cardinalis Mazarinus emisse dicitur: V, *Rainutius Farnesius, Dux Parmæ & Placentiæ*, ac quarundam vrbium in Regno Neapolitano Dominus, itemque Castri & Ronciglionis in Hetruria; de quibus tamen cum Papa ei lis est: VI, *Alexander II Dux Mirandulæ & Concordiæ*, e familia Picorum oriundus: VII, *Honoratus Grimaldus, Princeps Monaconis, Mantoni & Rupebrunæ*: VIII, *Christianus Albertus Dux Sleswici, Holsatiæ, Stormariæ & Dithmarsiæ*, &c. IX, *Achatius Barkzay Princeps Transsiluaniæ & partiũ Hungariæ Dominus*, ante triennium Ragozio suffectus: quem tamen, incertum est, an Turca in eo Principatu relicturus sit: X, *Palatinus* siue Hospodar *Moldauiæ*, qui anno CIↃ IↃC L erat *Basilius*; an adhuc in viuis sit, mihi nondum constat: XI, *Palatinus Walachiæ*, cuius nomen nusquam inuenire potui: XII, *Chamus Tartariæ Precopensis & Crimensis*, qui anno CIↃ IↃC LVII erat *Mahometes Giereius*, quem obiisse superioribus mensibus Nouellæ ordinariæ, nescio, quam vere, referebant: XIII, *Magnus Magister Equitum Melitensium*, idemque *Princeps Maltæ & Gozæ*, nuperrime electus.

§. V.

His addendi sunt XIV, *Carolus III, Dux Lotharingiæ*, qui se præterea superioribus annis vocare solebat *Ducem Calabriæ, Barri & Geldriæ, Marchionem Pontis Mussani & Neamenii, Comitem Prouinciæ Validi- Montii, Blanckenbergæ, Zütphenæ &c.* & XV, *Wilhelmus Henricus, Princeps Arausionensis*, idemq; *Comes Nassoniæ*, &c. puer decennis, sub tutela matris Mariæ hactenus, Caroli I Magnæ Britanniæ Regis filiæ, Wilhelmi Friderici Principis viduæ (quæ tamen nuperrime in Anglia obiit, tutore filii fratre Carolo Rege constituto,) & auiæ Amaliæ Principis Friderici Henrici viduæ, constitutus. Quanquam enim hi duo Principes ditionibus suis spoliati sunt, nihilo tamen secius liberi ac suis iuris sunt. Ne dicam, vtrique spem factam propediem ditiones suas recipiendi; posteriori etiam ius suum ipsius Galliæ Regis confessione integrum relictum esse.

§. VI.

Addendi quoque per ea, quæ Dissert. præcedentis §. vltimo diximus, videntur XVI *Fridericus Wilhelmus Dux Prussiæ*, idemque *Marchio Brandenburgicus & Romani Imperii Archi-Camerarius & Elector, Dux Magdeburgi, Iuliaci, Cliuiæ, Montium, Stetini, Pomeraniæ, Cassubiæ, Vandaliæ, Iägerndorffii & Silesiæ, Crossenæ, Princeps Halberstadii & Mindæ &c.* ac XVII, *Iacobus, in Liuonia Dux Curlandiæ & Semigalliæ*, nuper vi pacificationis Oliuensis ex captiuitate, in quam a Suedis cum vniuersa familia ductus fuerat, liberatus, ac ditionibus suis, quas partim iidem Suedi, partim Poloni inuaserant, restitutus.

§. VII.

In *Polyarchicis* Imperiis quoniam non vbique satis manifestum est, penes quos sit summa potestas, ideo nec im-

imperantium in iis Catalogus tam accurate adornari, nomina vero ob multitudinem & perpetuas mutationes plane recenseri non possunt. Eos itaque suffecerit, rudi nunc Minerua enumerasse. Sunt igitur I, *Dux & Senatus Venetus*, cum vniuersa *Patriciorum* multitudine: II, *Nobilitas Genuensis* viginti octo familiis constans, per Ducem & adiunctos ei Gubernatores repræsentata: III, *Ordines federati Belgii*, hoc est, Nobilitas & ciuitates illæ, quarum Delegati Hagæ congregari solent: IV, *Senatus Reipub. Lucensis* e nobilibus constans, cuius caput est Confalonerius siue Vexillifer: V, *Populi Heluetici*, e nobilibus, sed paucis admodum, & plebe compositi, quos ipsorum Legati in Comitiis generalibus Heluetiorum congregati repræsentant: VI, *Populi Rhætici* in tres societates diuisi: VII, *Communitates Valesiorum* cum *Episcopo* suo & *Capitulo Sedunensi*: VIII, *Concilium Ducentorum* cum *Populo Geneuensi*: IX. *Senatus Magnus Reipub. Ragusinæ*, ex vniuersa illius vrbis nobilitate constans: X denique, *Rectores Reipub. S. Marini*, qui tamen quot & quales sint, in tanto omnium scriptorum silentio nobis non constat.

§. VIII.

Quinam inter imperantes hosce sit ordo, seu quinam alios dignitate & loco antecedant, difficile, immo ferme impossibile est definire; cum eiuscemodi de prærogatiua & eminentia Principum ac Rerumpub. controuersiæ ferme in infinitum iuerint, atque vix vllus sit Princeps, vix vlla Respub. cui non intercedat cum aliis singulis pluribusve, prout potentiores aut infirmiores sunt, lis de loci prærogatiua, siue, vt nunc loquimur, controuersia præcedentiæ. Secundum Ceremoniale Iulii II Papæ, (qui ab anno superioris sæculi XIII, vsque ad XXI, sedit) in Capella Pontificia hunc inter Legatos ordinem obseruari soli-

ſolitum, refert Sprengerus *Roma Noua*, ſuperioribus menſibus editæ, vt primum locum teneat Imperator; ſecundum Rex Romanorum; tertium Rex Galliæ; quartum Rex Hiſpaniæ; quintum Rex Arragoniæ; ſextum Rex Luſitaniæ; ſeptimum Rex Angliæ; octauum Rex Siciliæ; nonum Rex Hungariæ, decimum Rex Cypri, (quem hodie repræſentat Dux Sabaudiæ; ſed poſt Reges omnes & Remp. Venetam) vndecimum Rex Bohemiæ; duodecimum Rex Poloniæ; decimum tertium Rex Daniæ; decimumquartum Respub. Veneta, ratione trium Regnorum Cypri, Candiæ & Dalmatiæ, quæ olim poſsidebat. Paullo aliter & plenius ex *Mercurii Gallici Tomo X, p. 334.* ordinem Regum Principumque Chriſtianorum, qui eiusdem Iulii II tempore obtinuerit, Beſoldus refert; ſed hic ordo valde hodie turbatus eſt, non ſolum quod nonnulli Reges a Pontificia religione ſecesſerint, adeoque Legati ipſorum in Capella Pontificia nunquam hodie compareant; ſed etiam quod nonnulli potentia & opibus aucti, aliis litem de prærogatiua mouerint: quidam etiam Reges, regnis ipſorum ad alios delatis, eſse deſierint.

l. II c. I.

Synopſ. Pol. l. 1. c. 10. § 12.

§. IX.

Vt aliquid ſaltem in re difficilima definiamus, ſequentia obſeruanda ſunt: I, ſupremum inter omnes Principes & Respub. locum *Romano Pontifici*, vt Eccleſiæ capiti, indubie concedunt omnes Principes & Respublicæ Pontificiæ, nec, quod ſciam, repugnant Proteſtantes: qui, etſi pro capite Eccleſiæ Papam non agnoſcant, tamen pro Principe eum habere non recuſant. An autem Imperator Turcicus & Magnus Dux Moscouiæ, quorum vterque Papæ infenſisſimus eſt, hanc ei prærogatiuam conceſſuri ſint, dubito: II, Inter Reges Chriſtianos primum locum *Imperatori Romano*, eidemque Regi Germanorum, vt capiti orbis Chri-

Christiani, sine vlla tergiuersatione concedunt non solum omnes Christiani Principes & Resp. sed etiam Imperator Turcicus, qui eum etiam Regi Persarum & Magno Mogoli Indiæ præfert: III, Ipse tamen *Imperator Turcicus* non solum par nostro imperatori, sed etiam maior haberi vult: IV, Imperatori quoque par, aut saltem proximus haberi cupit *Magnus Dux Moscouiæ*; sed eum illi honorem ab aliis Regibus & Principibus habitum non memini; vt parem tamen a Regibus honorari constat: V, Nullus Rex prærogatiuam concedit vlli *Reipub. Liberæ*; etsi cum *Dano* & *Suedo* super ea contendisse nuper admodum Legatum *Venetum*, constet: VI, Reges omnes sine dubio præcedunt omnes *Principes non coronatos*, siue regio titulo non gaudentes: VII, Inter reges *Gallo* omnes prærogatiuam concedunt, excepto *Hispano*, qui de ea iam vltra sæculum cum illo contendit; adeo vt nusquam vna compareant horum regum Legati, nisi vbi paritas omnimoda obseruari potest: VIII, *Hispano* omnes cedunt excepto *Anglo*, qui solum *Gallum* priorem agnoscit: IX, *Reliqui, Reges* varie inter se de præcedentia litigant: X, *Respub. Liberæ* (si credimus Petro Baptistæ Burgo *in Aditu, siue prolegomenis ad disceptationem suam de dignitate Genuensis Reipub.*) aliæ, censentur gradu quo Reges, aliæ quo Duces, aliæ quo Principes, aliæque deinceps, iuxta vires & amplitudinem imperii. Addo ego, & antiquitatem heic respici solere: non minus, quam inter Duces & Principes: XI, Idcirco *Respub. Veneta* non solum omnibus *Ducibus* aliisque *Rebuspub. liberis* præferri solet; sed etiam supra quosdam *Reges*, vt *Danum* & *Suedum*, ob regnum Candiæ & Dalmatiæ, quæ hodie, aliaque, quæ olim possedit, eminere affectat: XII, Ei tamen hanc prærogatiuam denegant tum *Reges* omnes, tum etiam olim denegabat

(vt

l. c. (vt e *Petro Messia* refert *Besoldus) Respub. Genuensis*. An ea lis hodie adhuc duret, mihi non constat: XIII, Cum eadem *Veneta Repub.* de prærogatiua contendit etiam *Dux Sabaudiæ*, ob ius regni Cypri, quod sibi arrogat; sed hactenus irrito conatu: XIV, Proximum a Veneta locum, si non parem, affectat *Respub. Genuensis*: ob Corsicæ & Liguriæ, & quædam olim possessa regna; sed reclamante *Duce Sabaudiæ*, ac fortassis & aliis. Sed & *Belgii federati ordines* nuper, si bene memini, litem ei de prærogatiua intendere cœperunt: XV, Iidem *Belgæ* etiam *Ducibus Italiæ*, aliisque *minoribus principibus* vix loco cedent, ob potentiam & ditiones, quas in Africa & India Orientali tenent, iusque, quod in Brasiliam prætendunt: XVI, De reliquis Rebuspub. nullo documento mihi constat, quem ordinem, cum inter sese, tum respectu Principum minorum aut obtineant aut affectent: nisi quod Lucensẽ olim Ferrariæ Ducibus cedere noluisse scio; quod fortassis & aliis denegat. *Heluetică* ceteris minoribus præferri, vix dubito: nescio an & Lucensi: XVII, *Principes Italici* omnes varie de prærogatiua inter se certant, solis fortasse *Mirandulano* & *Monacensi exceptis*: XIIX, Ab exteris tamen reliquis præferuntur, quantum mihi constat, *Sabaudus* & *Florentinus*: ille ob antiquitatem dignitatis Ducalis, titulum regni Cypri & Vicariatum Imperii in Italia: hic ob potentiam & titulum Magni Ducis, cuius respectu, propter coronam olim a Pontifice Cosmo Duci missam, Sabaudo cedere negat: XIX, Idem tamen *Sabaudus* non solum in Germania *Electoribus* & plerisque *Ducibus Imperii*; sed etiam in Hispania Magnatibus Regni inferior habetur: XX, Nec maiore honore, credo, reliqui *Principes Italici* (nisi fortasse *Florentinum* excipias) afficiuntur: sicut nec *Dux Lotharingiæ* & *Slesvvicensis*, itemque *Arausionensis*, *Transsiluanus*,

nuì, Walachiæ & *Moldauiæ Principes*: qui omnes, quem ordinem inter se, & respectu Principum Italicorum obseruent, hoc incertius est, quod raro eorum Legati vna conueniunt: XXI, *Magno Magistro Melitensium* locus inter Principes magis vt Prælato, quam vt Principi conceditur: XXII, *Tartarorum Chanum* super omnes Principes & Respublicas, fortassis etiam supra quosdam reges, pro superbia gentis, locum affectare non dubito: sed eius quoq; Legati vix vnquam cum Christianorum Legatis vno loco vnoque in actu concurrent.

DISSERTATIO III.

De

Religionis, & Rei Litterariæ in Europa eiusque Imperiis statu præsenti.

§. I.

ANtequam de singulis imperiis Diss. I recensitis, seorsim agamus, quædam de statu religionis, & quæ ab eo magnam partem pendet, rei litterariæ, itemque de statu belli ac pacis, qualis nunc in Europa est, breuiter præmittemus: quod nonnulla heic cognitu digna occurrunt, quæ in speciali tractatione satis commode recenseri non possunt.

§. II.

De *Statu religionis* potissimum heic obseruanda sunt *sex*: I, Quænam religiones in Europa reperiantur, & quæ singularum præcipua ac veluti characteristica dogmata sint.

II, Quibus in locis ac imperiis singulæ vigeant: III, Quantum circa religionem & res ac personas sacras possint in Europa imperantes: IV, Quænam religiones imperantibus æquiores iniquioresve sint: V, Quinam sacrorum tum hominum, tum templorum, cœnobiorum, Collegiorum in singulis religionibus sint reditus ac opes: VI, Quatenus in vnaquaque religione personæ sacræ ad functiones ciuiles & negotia reipublicæ admittantur, aut ab iis arceantur.

§. III.

Religiones per vniuersum terrarum orbem vulgo *quattuor* numerantur: *Iudaica*, *Ethnica*, *Christiana* & *Mahumetana*: singulæ rursus in *sectas* suas scissæ. Nam *Gentilium* totidem ferme, immo, si rem recte putamus, plures sunt diuersæ religiones, quam prouinciæ, quas incolunt. *Iudæorum* quoque duo sunt genera, Karræi siue Scripturarii, & Talmudici siue Traditionarii. E *Mahumetanis* alia est Turcarum Indorumque, alia Persarum, alia Abessinorum secta; singulis extremo odio reliquas persequentibus. *Christiani* denique in sectas innumeras hodie scissi sunt.

§. IV.

Has omnes religiones etiam nunc in Europa eiusque Imperiis reperias; cum hoc tamen discrimine, quod Gentilium in Europa quidem ipsa (nam in Africanis, Asiaticis & Americanis ditionibus, ad Europæa Imperia pertinentibus, plurimæ reperiuntur) paucæ; Mahumetanorum non nisi vnica, Turcarum scilicet; Iudæorum vtraque; Christianorum denique pleræque sectæ occurrant.

§. V.

Id quoque discriminis inter religiones illas intercedit, quod aliæ vel in Europa vniuersim, vel in singulis eius Imperiis regnent, ac imperio potiantur; aliæ nonnisi a subditis

ditis colantur, ab Imperio exclusæ. Item, quod aliæ pleno exercitio cultus sui gaudeant, aliæ tantummodo per conniuentiam quandam tolerentur, aut non nisi clam exerceantur.

§. VI.

Iudaicæ religionis præcipua,&, vt ita dicam, characteristica dogmata sunt pertinax negatio aduentus Messiæ, personarumque diuinarum Trinitatis. Reliqua cum orthodoxa veritate pugnantia ferme innumera sunt, post alios prolixe recensita, partim etiam confutata a D. Ioan. Müllero in libro Germanico, quem *Iudaismum* inscripsit; Gisberto Voëtio in *Disputat. de Iudaismo*, quæ in *volum. II Disputationum Theologicarum*, ab eo editarum, exstat, & Ioan. Hoornbeck in *libris pro conuertendis & conuincendis Iudæis*; apud quos & reliqua pleraque ad Historiam Iudaismi pertinentia reperies. Addi possint D. Danhauerus in *Actu I Christeidos pag. 51 & seqq.* & D. Hottingerus in *Historia Ecclesiastica* vnius cuiusque sæculi *sectione III.* De duabus eorum sectis videndus Seldenus in *dissertatione de Anno ciuili & Calendario Veteris Ecclesiæ, siue Reipub. Iudaicæ*, præsertim *cap. 11*, & passim in opere *de Iure Naturali & Gentium secundum disciplinam Ebræorum.*

§. VII.

Gentilium in Europa, eiusque imperiis degentium, cum in singulis prouinciis peculiares, & a reliquis diuersæ sint religiones; earum dogmata commodius in speciali tractatione exponemus.

§. VIII.

Christianorum in vniuersum *duo* sunt *genera*: *Orientales* siue *Græci*, & *Occidentales* siue *Latini*. Vtrique denuo in varias *sectas* diuiduntur. Inter *Latinos* tres sunt *præcipuæ*, *Pontificia*, *Lutherana* & *Caluiniana*: *secundariæ*, nec

tam multos cultores nactæ, magnamque partem e tribus istis prognatæ, ferme plures, quam vt numerus earum iniri possit. Nos tantummodo præcipuas, & quæ per plura imperia sunt diffusæ, heic commemorabimus: reliquis, quæ intra vnius aut duorum imperiorum fines concluduntur, speciali tractationi reseruatis.

§. IX.

Pontificiorum dogmata characteristica præcipua, quibus non solum ab omnibus Christianorum sectis Occidentalibus; sed etiam a Græca Ecclesia (quæ alioqui plures cum Romana errores ac ritus communes habet) discernuntur, hæc ferme sunt: I, imminuta sacrarum litterarum dignitas & auctoritas, negata ipsarum in Ecclesia necessitate, integritate, & in dogmatis ad fidem & mores pertinentibus debita perfectione ac perspicuitate; admistis & in earum canonem receptis libris apocryphis, variis erroribus scatentibus; euecta supra Hebraicos & Græcos fontes vulgata versione Latina, vt infallibili; prohibita eorundem fontium translatione in linguas vernaculas; denegata laicis earum legendarum facultate; denique omni earum auctoritate, genuinoque sensu & interpretatione ab auctoritate Ecclesiæ Romanæ, decretis Pontificum, & scriptis Patrum suspensa: II, Ecclesia Romana sola controuersiarum Theologicarum Iudex infallibilis; semper & quibuslibet visibilis, semper ab vno capite monarchico visibili gubernanda, variisque ordinibus sacris, hierarchiam Ecclesiasticam constituentibus, diuino præcepto distincta; sola denique vera, quia Catholica, antiquissima, amplissima, perpetuo duratura, nunquam defectura, successioneque Episcoporum nunquam interrupta, miraculis, dono prophetiæ, & felicitate temporali nunquam non conspicua: III, Primatus Romani Pontificis, iure di-

diuino ei inde ab initio Ecclesiæ Christianæ concessus, h.e. suprema & monarchica potestas ac iurisdictio, cum spiritualis, in omnes orbis vniuersi Ecclesias, & res ac personas sacras; tum temporalis in omnia Christianorum bona, res, personas: potestas item pro arbitrio condendi nouos articulos fidei, definiendi controuersias sacras, & defunctos, quos velit, in numerum sanctorum allegendi: ius conuocandi & confirmandi concilia generalia, iisque præsidendi: facultas denique per indulgentias remissionem peccatorum, omnium etiam futurorum, in annos plures, quam vitæ humanæ spatium admittit, pro exigua pecuniæ summa, aut leui opera, concedendi: IV, Purgatorium, animis fidelium, per pœnas peccatorum, pro quibus in hac vita nondum satisfecerunt, penitus expurgandis destinatum; & quæ hinc pendent, priuatæ pro defunctis Missæ & orationes: V, Septenarius sacramentorum numerus: VI, Necessitas confessionis auricularis, omnia peccata sigillatim enumerantis: VII, Eucharistia laicis non nisi sub vna specie, calice denegato, danda: VIII, Sacra non aliam, quam Latina lingua, in Ecclesia peragenda: IX denique matrimonium omnibus personis sacris, siue Clericis, omnino & in perpetuum interdictum. In quibus autem a Protestantibus ac plerisque aliis Occidentalibus sectis discrepant, eorum hæc ferme sunt præcipua: I, Adoratio & cultus religiosus hostiis sacris, sanctis demortuis eorumque reliquiis & sacris imaginibus delatus: II, Libero hominis arbitrio nimiæ vires, in spiritualibus etiam, tributæ: III, Iustificatio hominis peccatoris non ex sola fide, sed ex bonis quoque operibus proficiscens: quorum præuisu sicut electi sint fideles, ita & propter ea vitam æternam, tanquam mercedem, sint consecuturi: IV, Satisfactio pro peccatis perfecta hominibus possibilis,

etiam pro alienis: V, Impletio legis vniuersæ possibilis; VI, Fides salvifica solo assensu, non etiam fiducia in Christum definita: VII, Omnium de salute sua incertitudo; VIII, Panis & vini Eucharistici transmutatio in corpus & sanguinem Christi; quæ vt verum sacrificium in Missa offerri volunt: IX, Monachatus, ieiunia, profectiones sacræ & alia innumera, quæ vt media promerendi vitam æternam, vel expiandi peccata, Pontificum auaritia ac tyrannis, aut hominum vanitas excogitauit. Quæ omnia post alios accurate ipsorum Pontificiorum scriptorum verbis recensuit, eque sacris litteris, Doctoribus Ecclesiæ & sana ratione confutauit D. Danhauerus in *Hodomoria Papæa*, & post eum, sed breuius, D. Calouius in *Matæologia Papistica*.

§. X.

Porro inter ipsos Pontificios variæ, vt ita dicam, particulares sectæ sunt iam dudum enatæ, quas heic commemorare nihil attinet. Vnam tamen *controuersiam* præterire non possumus, quæ nostro tempore non parum Ecclesias Pontificias, eiusque doctores exercuit, ac ne nunc quidem plane sopita est. Ea est, quam *Ianseniticam* appellant, a *Cornelio Iansenio, Episcopo Yprensi* in Flandria; cuius liber postumus, *Augustinus* inscriptus, occasionem liti præbuit. Is enim cum in plurimis de prædestinatione & gratia diuina dogmatibus cum Reformatis siue Caluinianis fecisse videretur; quinque illius articulos siue assertiones Iesuitæ potissimum, & mox ipsorum instinctu summus Pontifex damnauit, qui tum erat Vrbanus VIII, paullo post mortuus; cuius tamen Bulla, an. CIƆ IƆC XLI publicata, vt obreptitia, spreta, Louanienses aliique Theologi Belgæ, & plurimi e Sorbonistis Parisiensibus, Ianseniana dogmata strenue tueri conati sunt. Vnde & *Ian-*

Ianfeniftæ cognominati funt. Quibus dum ingentia volumina *Petauius*, *Ripalda*, *Brifacerius* & *Iefuitarum* alii opponunt, acre in Gallia & Belgio certamen ortum & quotannis magnus librorum numerus vtrinque publicatus eft; Ianfeniftis Scholafticam Iefuitarum Theologiam Pelagianismi; his illos hærefeos Prædeftinatianæ & Caluinianismi accufantibus: donec ab anno CIↃ IↃC LIII, quo Innocentii x Papæ noua Bulla (quam poftea confirmauit Alexander VII) denuo Ianfeniana fententia damnata eft, Papæ auctoritate, & potentia Cardinalis Mazarini, fibi aduerfi, non parum quidem presfi Ianfeniftæ, nondum tamen oppresfi funt. Quanquam publicis fe fcriptis tam aperte, vt antea, defendere non audent.

§. XI.

Alia etiam inter Gallos Pontificios abhinc quadriennio nata eft *controuerfia*: cum *Parochi Rothomagenfes* primum, mox & alii, ac cum iis maxima pars *Cleri Gallicani*, *Iefuitarum* & aliorum quorundam Theologorum, *Theologiam moralem & cafualem*, vt impiam, blasphemam, & bonis moribus, fecuritati publicæ, legibusque diuinis & humanis iuribus contrariam, damnare, variisque fcriptis, inter quæ non poftremum eft, quod *Theologia moralis Iefuitarum* infcribitur, infectari cœperunt. De qua ficut & de *controuerfia Arnoldina*, plura dicemus in defcriptione Imperii Gallici.

§. XII.

Quænam fint noftrarum, hoc eft, *Lutheranarum* & Auguftanæ Confesfioni inuariatæ addictarum Ecclefiarum dogmata præcipua, non opus eft heic exponere; cum ea pasfim in fcholis & Gymnafiis, interque rudimenta ftudiorum e *Compendio* Hutteri, *Catechefi* Dieterici, *Exegefi Auguftanæ confesfionis* Menzeri, *Epitome Credendorum* Hun-

nii

nii,similibusque nostrorum Theologorum libellis cognosci addiscique soleant,aut certe debeant. Quod si quis ampliorem eorum cognitionem desideret, eam licebit haurire e *Locis* B. Gerhardi, *Systemate Theologico* D. Brochmanni, vel si qui præterea e nostris eadem perspicuitate & copia de dogmatis Theologicis in vniuersum egerunt.

§. XIII.

Partium in nostris Ecclesiis, post sopitas Serenissimorum Saxonicorum & Lunæburgensium Ducum opera ac iussu controuersias, quæ aliquot *Helmstadiensibus Theologis* cum *Saxonicorum* nonnullis,& quibusdam aliis intercedebāt,nulla hodie,diuino beneficio,nomina supersunt: nisi quod litis illius (quam immerito inter schismata Lutheranæ Ecclesiæ numerasse Micrælium in *Historia Ecclesiastica* etiam ex Reformatis Io. Hoornbeck *in Summa Controuersiarum* censet) reliquiæ quædam adhuc supersint, paucis quibusdam e nostratibus de numero potissimum articulorum, ad salutem creditu necessariorum, deque symboli Apostolici prout verba iacent, sufficientia aut insufficientia, paucisque aliis dogmatis, inter se concertantibus. *Tubingensem* quoque *controuersiam* ab illius Academiæ Theologis resuscitatum iri, fama superioribus annis erat; sed eorum conatus ab aliis, credo, Theologis, Serenissimoque Principe Würtenbergico, in herba suppressi sunt.

p. 519. l. IX, p. 736. edit. 2.

§. XIV.

Superest tertia e primariis Latinorum sectis: *Caluinianorum* scilicet, siue vt ipsi se, cum a Lutheranis distingui volunt, appellant, *Reformatorum*: quanquam etiam hoc nomen nonnulli eorum haud libenter vsurpant; vt Angli Episcopales, qui *Protestantes* vocari malunt. Horum præcipua dogmata, in quibus non quidem ab omnibus se-

ctis

ctis Occidentalibus (quædam enim cum Socinianis, Arminianis aliisque ſectis; vnum atque alterum etiam cum Pontificiis commune habent) ſed ab Eccleſiis Auguſtanæ confeſsioni addictis, itemque a Græcis plerisque hodie disſentiunt, (etſi non ſolum Auguſtanæ confesſionis ſocii multi ipſorum videri velint; ſed etiam Græcæ Eccleſiæ conſenſum pasſim hodie iactitent; ad Cyrilli Lucaris, ante annos paullo plures quam viginti Patriarchæ Conſtantinopolitani, confesſionem Chriſtianæ fidei prouocantes, quam tamen ſucceſſores eius, totæque Græcorum Eccleſiæ paullo poſt ipſius mortem vna cum auctore ſuo anathemate percusſerunt:) ea, inquam, dogmata hæc ſunt: I, Denegata ſacramentis tam antiqui, quam noui Federis communio rei cœleſtis; ac in ſpecie negata præſentia corporis & ſanguinis Chriſti in ſacra cœna, eorumque manducatio & bibitio corporalis: II, Negata maieſtatis diuinæ Chriſto homini, ſiue, vt explicatius dicam, proprietatum diuinæ naturæ, vt omnipræſentiæ, omniſcientiæ, omnipotentiæ & adorabilitatis, humanæ Chriſti naturæ, in diuina ſubſiſtenti, facta communio: III, Gratia DEI particularis in eligendis per abſolutum decretum, nulla præuiſæ ipſorum fidei aut infidelitatis ratione habita, certis tantum hominibus ad vitam æternam, iisdemque ſolis per meritum Chriſti efficaciter redimendis, vocandis & per prædicationem verbi aliaque ſalutis media conuertendis ac regenerandis; reliquis omnibus abſolute ab æterna ſalute, omnia ſalutis media efficacia illis denegando, excluſis. Vnde porro ſequitur duplex, ſibique non minus, quam veritati DEI, contraria voluntas: vna ſcilicet, quam occultam ſiue beneplaciti; altera, quam reuelatam ſiue ſigni vocant: IV, Perpetua ac neceſſaria eorum, qui ſemel vere crediderunt & ſanctificati ſunt, perſeuerantia, adeo,

vt nunquam a vera fide deficere, gratiaque DEI excidere queant: V, Verbi diuini & ſacramentorum efficacia valde imminuta, negata v.g. neceſſitate baptismi, tanquam medii ordinarii & neceſſarii ad conſequendam fidem & ſalutem &c. VI, Seruum hominis arbitrium in rebus ſpiritualibus, eousque a nonnullis extenſum, vt etiam libertatem reſiſtendi vel non reſiſtendi gratiæ diuinæ, ſiue contemnendi vel non contemnendi media ſalutis, ſeipſum excœcandi vel non excœcandi homini adimant. Quos & alios aliquanto leuiores Caluinianorum errores nuperrime pariter ex ipſorum libris ſymbolicis, Harmonia ſcilicet confesſionum, Catechismo Heidelbergenſi, Decretis ſynodi Dordracenæ, & ſcriptis ſimilibus, præcipuisque illorum Doctoribus, ipſis eorum verbis propoſuit, accurateque & prolixe confutauit *D. Danhauerus in Hodomoria Caluiniana.*

§. XV.

Caluinianorum quoque non vnum genus. Differunt enim inter ſe inuicem, cum doctrina, tum modo gubernationis Eccleſiaſticæ & cærimoniis ſacris. Ratione doctrinæ, ſiue credendorum, iam olim diuiſi ſunt in *Supralapſarios & Sublapſarios. Illi* abſolutum DEI de certis hominibus ad ſalutem eligendis, reliquis autem omnibus reprobandis, decretum præceſſiſſe lapſum primorum parentum, & adeoque decreto diuino illos peccaſſe: *hi* poſt lapſum demum id decretum ſubſecutum volunt. Ac Supralaſariorum quidem ſententia etſi in ſynodo Dordracena damnata eſt; nihilo tamen ſecius etiam nunc haud pauci cum in Belgio, tum alibi ei adhærent; adeo vt ante paucos annos Gisbertus Voëtius, Theologus Vltraiectinus, non ſit veritus, publice de cathedra affirmare, tantummodo in gratiam plebis atque vitandi ſcandali cauſſa factum

eſſe

esſe, vt illa ſententia damnaretur; ceterum in ſe veram omnino esſe.

§. XVI.

Aliud, ſed tamen priori quodammodo affine, discrimen peperit certamen, quod eodem circiter tempore, quo inter Pontificios Ianſeniſtica controuerſia nata, inter Moſen Amyraldum & Claudium Teſtardum, Salmurienſis in Gallia Academiæ Theologos, & Fridericum Spanhemium ac Andream Riuetum, Theologos Batauos, huiusque ſocerum Petrum Molinæum, Paſtorem Eccleſiæ Sedanenſis in finibus Galliæ, ſuper decreto prædeſtinationis, & decretorum diuinorum in vniuerſum natura ac immutabilitate, iuſtitia & ſapientia diuinorum conſiliorum, obiecto promisſionum legis Moſaicæ, efficacia mortis Chriſti, ſalute Gentilium, viribus hominis in conuerſione & gratiæ diuinæ vniuerſalitate, obortum eſt. Amyraldus enim & Teſtardus, Ioannis Cameronis, Theologi quondam Galli, veſtigiis inſiſtentes, hæc (ſi credimus Petro Molinæo in *Præfatione ad Paſtores & Presbyteros ſynodorum Nationalium Galliæ* præfixa Tractatui eius Gallico, anno CIↃ IↃC XLIX Geneuæ excuſo, quem *Esclaircisſement des Controuerſes Salmuriennes*, ſiue *declarationem Controuerſiarum Salmurienſium* inſcripſit,) publice docebant atq; tuebantur: I, DEVM velle ſerio ſaluare omnes homines, modo credant; etſi ſciat, eos nec credituros esſe, nec credere posſe, niſi ipſe fidem illis largiatur; quam tamen ſolis electis dare velit: II, Eundem omnibus hominibus, etiam ethnicis, quibus Chriſtus annunciatus non eſt, largiri gratiam vniuerſalem & ſufficientem, ita vt per contemplationem creaturarum, patientiæ diuinæ & benedictionum temporalium ſibi concesſarum, ſpeciem quandam fidei etiam ſine cognitione Chriſti conſequantur: III,

Omnes homines, etiam reprobos, posſe credere, ſi velint, ac ſaluari: Deumque in omnibus hominibus impotentiam credendi ſeque conuertendi naturalem ſanasſe per gratiam quandam peculiarem & efficacem, ita vt non niſi impotentia quædam moralis ſuperſit: IV, DEVM ab æterno ſaluti æternæ ex ſerio & vehementi deſiderio omnes homines deſtinasſe, modo in iis inueniat requiſitam diſpoſitionem, quamuis nosſet omnes homines naturaliter esſe indiſpoſitos: V, Nihilominus eum nolle hominibus omnibus largiri media, ſine quibus ad ſalutem peruenire non posſint, fidem ſcilicet in Chriſtum & prædicationem Euangelii: VI, Eundem tamen eos, quos odit, & ab æterno reprobauit, ſerio & ardenter, etiam poſt decretum de iis reprobandis, diligere, adeoque in tempore ſerio ad media ſalutis inuitare: Chriſtum quoque cum ſerio eos ſaluandi propoſito mortuum esſe, & reſuſcitatum pro eorum ſalute Patrem rogasſe; etſi ſciret ſe minime id obtenturum: VII, Eundem redemisſe per mortem ſuam omnes homines, remisſionemque peccatorum & ſalutem quidem illis, non item gratiæ huius applicationem impetrasſe: VIII, Eundem ſatisfeciſſe pro omnibus omnium hominum peccatis: IX, Eundem æque mortuum esſe pro omnibus, adeoque æque pro Iuda ac pro Petro (in quo tamen disſentiebat ab Amyraldo Teſtardus) X, DEVM ſemper paratum esſe ſaluare omnes homines, atque facere, quod ſuum eſt: XI, DEVM vocare omnes homines vocatione generali & ſufficienti, ſed inefficaci: XII, Duplicem faciebant prædeſtinationem ad ſalutem, vnam generalem, per quam DEVS ex amore generis humani omnes homines ſaluari velit ſub conditione imposſibili, ſi credant, & debito modo ſint diſpoſiti: alteram particularem, nullique conditioni adſtrictam, per quam abſolute & infallibili necesſita-

te

te certis hominibus fidem, per quam necessario saluentur, dare decreuerit; illam *primam*, hanc *secundam misericordiam* vocat Amyraldus: ac priorem hominibus inutilem; DEO tamen vtilem esse, ait: XIII, similiter & duplicem redemtionem faciebant, generalem & specialem; itemque duplicem fidem; vnam indistinctam, quam & Pagani habere possint, etsi in Christum non credant; alteram distinctam, Christianis propriam: XIV, Leges Mosaicas non alias habuisse volebant promissiones, quam terrenas de possidenda perpetuo terra Canaan: XV, Tria pacta constituebant: Naturale, Legale siue Mosaicum & Euangelicum: XVI, Opus regenerationis nostræ tantummodo per moralem quandam suasionem fieri dicebant, &c.

§. XVII.

Hæc dogmata duobus illis Theologis, præsertim Amyraldo, Molinæus, vt dixi, & cum eo ferme Fridericus Spanhemius in tripartito opere *Exercitationum de Gratia vniuersali, eiusque vindiciis*, Andreas Riuetus & Belgarum alii, nonnullique ex Gallis & Anglis tribuebant, ac, vt Pelagiana, aut saltem Semipelagiana, Lutherana, Arminiana, Sociniana & Pucciana, damnabant; eorumque auctores apud synodos Galliæ, vt schismaticos & ἑτεροδόξους deferebant. Amyraldus tamen, cum antea, tum in libello anno CIↃ IↃC XLVI edito, cuius titulum fecit *Fidei Mosis Amyraldi circa errores Arminianorum declaratio*; itemque in *Responsione ad Exercitationes Spanhemii*, & alibi, quædam ex his a se doceri negabat; quædam male ab aduersariis accepta esse querebatur; denique a doctrina Ecclesiarum Reformatarum in synodo Dordracena stabilita nullo modo (nisi fortasse circa vocationem externam) se dissentire profitebatur. Quo factum est, vt in duabus synodis

Galliæ Nationalibus, vna Alensſonienſi an. CIↃ IↃC XXXVII, altera Charentonienſi, anno CIↃ IↃC XLIV, ab ἑτεροδοξίας crimine abſolueretur. Ei poſtmodum in præcipuis, quæ ſe tueri fatebatur, dogmatis adhærebant plerique Theologi Reformati Galli (inter quos præcipui Dauid Blondellus, Ioan. Dallæus, Ioan. Croius, cum quibusdam aliis) atque ex parte nonnulli etiam Germani, vt Brandenburgici, Casſellani & Bremenſes quidam: variisque ſcriptis vtrinque controuerſia hæc diſceptata eſt, donec ante paucos annos opera Principis Tarentini quodammodo componeretur. Sed denuo reſuſcitata eſt, cum anno CIↃ IↃC LV, Ioan. Dallæi *apologia pro duabus Eccleſiarum in Gallia Proteſtantium ſynodis Nationalibus* aduerſus Spanhemii exercitationes olim conſcripta, ſed, vt auctor ipſe *cap. I vindiciarum* ait, vitandæ contentionis ergo presſa & intra priuata ſcrinia concluſa, Amſtelodami, inſcio ac inuito auctore, publicaretur. Ei enim mox in Anglia Petri Molinæi Filius Ludouicus, in Belgio Samuel Mareſius ſeſe oppoſuerunt: quorum poſteriori anno CIↃ IↃC LVII. *vindicias ſuæ apologiæ* oppoſuit Dallæus, mox anno ſequenti a Mareſio in *Exercitationibus decem de gratia*, quas ἐπίκρισιν vocat, & ſubiectis *ſtricturis* in illas vindicias; ac nuperrime a Friderico Spanhemio confutatas. Ceterum Dallæus, cum quo hodie aut omnes aut plerique Galli faciunt, de duabus Hypotheſibus hodie potisſimum controuerti ait; fratrumque Salmurienſium de iis doctrinam his verbis in *ſynopſi apologiæ ſuæ* enunciat: I, *quod DEVS velit omnes homines ſeruari*: II, *Quod Chriſtus pro omnibus aliquo ſenſu ſit mortuus.* In ſpecie autem conatur oſtendere: I, *quod DEVS velit omnes ſeruari, qui verbum eius audiunt vel legunt; quodque Chriſtus pro omnibus iis mortuus ſit, qui verbum diuinum audiunt*: II, *Quod DEVS velit etiam adultos* ſer-

a p. 99. & ſq. ad 366.

seruari, qui verbi expertes, vt pagani, in hoc mundo degunt; & quod Christus pro istis adultis extra verbi diuini notitiam degentibus mortuus sit: III, *Quod & ipsos hominum extra verbi diuini notitiam viuentium liberos infantes, ante rationis vsum ex hac luce ereptos, seruari DEVS suo quodam modo voluerit; & quod adeo Christus pro ipsis suo sensu mortuus sit.* In progressu tamen operis tertium Controuersiæ caput addit, *an scilicet DEVS omnes, quos verbo suo vocat, quique id audiunt, ad salutarem resipiscentiam & fidem ac salutem vocet:* id quod cum sociis pariter affirmat, atque prolixe probat. Dehinc, solutis *parte tertia Apologiæ* aduersariorum obiectionibus, tam e scriptura, quam e ratione petitis, *parte IV*, suam sociorumque suorum sententiam neque cum Semipelagianis, Lutheranis aut Arminianis consentire, nec a synodorum Ecclesiæ Reformatæ decretis dissentire, nec denique nouam ac singularem esse, docet. *Tomo* autem *altero* eiusdem operis eandem fuisse Orthodoxorum ab initio Ecclesiæ vsque ad nostra tempora sententiam, CXX Theologorum Veterum & LXIII recentiorum (qui plerique omnes Reformati fuere,) testimoniis ostendit. *pag. 164. & seqq.*

§. XVIII.

Porro quanquam videri possint, multisque visi sint hi Theologi in doctrina de voluntate DEI, gratiaque diuina & merito Christi cum nostris Ecclesiis facere; res tamen longe aliter se habet; cum reuera vix amplius, quam in quibusdam formulis cum nostrorum doctrina illis conueniat, in re vero ipsa, & iis capitibus, in quibus cardo controuersiæ inter nos & Caluinianos vertitur, plane cum synodo Dordracena consentiant: adeo, vt teste Dallæo, *sanctissime profiteantur ac iurent se synodum Dordracenam amplecti, eique vltro subscribant, paratosque se esse dicant* *p. 569. Apolog.*

cant

cant vel suo etiam sanguine obsignare: idque haud omnino falsum esse, docent varii flosculi doctrinæ Dordracenæ, quos passim in *apologia* Dallæi deprehendas: quales sunt, quod iuxta eundem Dallæum docent, *DEVM non omnibus hominibus parem ad mortis & satisfactionis Christi beneficio*
p. 23. *vtendam gratiam concessisse. DEVM, quia eam vim spiritus, qua credentes ad fidem adducuntur, non omnibus dat, non omnes ex æquo dilexisse, eorumque salutem pariter eodemque voluntatis, etiam antecedentis, gradu non voluisse;*
ibid. *Christum non eodem animo parique voluntate pro omnibus hominibus, sed pro electis peculiari quodam proprioque in eos animo, h.e. non sufficienter tantum, sed etiam efficaciter, mor-*
p. 69. & 93. *tuum esse. Etsi omnes homines vocentur ad salutem, nihilominus tamen quod pauci tantummodo parent, id singulari DEI gratia fieri: quam idcirco consequantur, quod ad salutem ele-*
p. 166. *cti sint. Etsi Paganis data sint quædam adminicula, quæ ad aliquem salutaris notitiæ gradum per se ducant, iisque si quis illorum, per impossibile, bene vsus esset, DEVS vel per Ange-*
Dall. p. 609 Apol. *lum e cœlo missum (* sic enim se opinari profitentur, *) illis manifestaturus fuisset eam sui cognitionem, quæ illo tempore in Ecclesia obtinebat; neminem tamen ex iis resipiscere potuis-*
p. 298. 361. 609. *se. DEVM etiam antecedenti voluntate electos ceteris hominibus prætulisse magisque amasse, quam reliquos; & Christum eo animo eaque efficacia pro iis mortuum, vt non saluari non possint: eosdemque sic singulari ratione a DEO vocari,*
p. 593. *vt eos non obsequi impossibile sit. Vnam esse simplicemque non omnium, sed quorundam, non ad fidem solam, sed ad fidem salutemque: non ex vllo præuisu hominis siue præsenti siue futuro merito vel actu*(adeoque nec fide)*sed ex mero DEI beneplacito, non mutabilem, sed fixam constantemque ac immutabilem electionem.* Quibus adde, quod *non audent dicere,*
p. 606. *Christum esse pro reprobis mortuum, nisi fortasse sensu diuiso*

&

& materialiter (hoc est, vt exponit Dallæus, *pro iis hominibus, qui alia ratione, alioque in DEI decretis momento reprobati sunt, quam qua ratione, quoque momento, a DEO Christum ad mortem destinante, considerati sunt.*) quodque etiam nomen *gratiæ vniuersalis* auersantur &c. Vnde profitetur Dallæus, in doctrina sibi & sociis cum reliquis Caluinianis omnino conuenire, methodique potius, quam dogmatis discrimen esse, dum alii alias hypotheses, quibus dogma suum aduersus heterodoxos defendant, assumunt. Cum tamen eorum aduersarii, præsertim Belgæ, omnes illorum doctrinæ addictos (quos *Salmurienses* & *Hypotheticos* vocant) pro ἑτεροδόξοις habeant, neque ad sacrum ministerium quenquam, qui illis Præceptoribus vsus est, immo etiam, qui non vsus est, admittant, nisi expresse eam damnauerit. *p. 17.* *p. 95. 96. & alibi.*

§. XIX.

Ratione gubernationis Ecclesiasticæ, sacrarumque cærimoniarum, iidem Caluiniani distingui possunt in *mitiores* & *rigidiores*. *Mitiores* voco, qui Hierarchiam Ecclesiasticam ex Episcopis, Presbyteris & Diaconis, &c. constantem, itemque cærimonias sacras, quæ alicubi etiam in nostris Ecclesiis e Papatu retentæ sunt, retinent, aut saltem salua conscientia ac libertate Ecclesiastica retineri posse putant. Quales sunt, qui in Anglia *Episcopales* vocantur. *Rigidiores*, qui non solum omnes Episcopos (a Presbyteris, siue pastoribus distinctos) eorumque regimen, vt Anti Christianum reiiciunt, penesque sola presbyteria & classes ac synodos, aut etiam totam Ecclesiam, regimen Ecclesiasticum esse volunt; sed etiam omnes cærimonias sacras, a nobis adhiberi solitas, altariaque, imagines, musicam organicam &c. vt idololatrica respuunt. Atque hi sunt, qui *Puritani* vulgo vocantur; quod Ecclesiam suam non solum ab omni regimine &

cærimoniis Anti-Christianis, sed etiã ab omnibus grauioribus criminibus puram esse volunt. Horum doctrinam pridem descripsit Anglus quidam in tractatu, cui titulus: *Puritanismus Anglicanus;* sed melius Petrus Gartz, Hamburgensis, in *tractatu Germanico;* qui inscribitur, **Puritanischer Glaubens- vnd Regiments- Spiegel**; & quos ille laudat, *Iacobus*, *Rex Magnæ Britanniæ* in *præfatione* ad Cæsarem, Reges & Principes Europæ, *Dono regio* præfixa, Philalethes quidam in *Commentario de moribus Scotiæ*, Honorius Rheggius siue Georgius Hornius, in *tractatu de moderno Statu Ecclesiæ magnæ Britanniæ*, & Salmasius in *defensione regia c. XI*, Videri potest & Ioan. Hoornbeck *lib. x summæ Controuersiarum Religionis;* vbi non solum dogma-
p. 745. seqq. ta Brovvnistarum peculiaria, sed etiam ea recenset, quæ illi cum Belgicis Ecclesiis, id est, cum reliquis Puritanorum communia habent.

§. XX.

Sunt autem & Puritani non vnius generis: quidam enim, iique longe plurimi, vt Belgæ, Galli, Heluetii omnes, aut pæne omnes, admittunt gradus regiminis Ecclesiastici, ita vt presbyteria classibus, classes synodis subiiciantur: certas quoque precandi formulas admittunt, & Ecclesiæ regimen penes Pastores, Doctores & Presbyteros siue seniores Laicos, vna cum illis presbyteria constituentes, constituunt. Hique a nonnullis *Presbyteriani* appellantur. Alii vero singularum Ecclesiarum regimen independens, nulliusque alterius Ecclesiæ aut cœtus iudicio vel correctioni, multo minus excommunicationi, obnoxium, potestatemque gubernandi Ecclesiam penes eam totam & singula eius membra esse, adeoque omnia negotia Ecclesiastica publice, in facie totius Ecclesiæ, atque ab ea, tractari volunt; nullis certis precan-

candi formulis,ne quidem orationi Dominicæ, alligari se patiuntur:nullos dies festos,præterquam Dominicum,celebrant: nulla templa aut campanas, quibus Pontificii olim vsi sunt, ad sacra sua adhibent: omnium Ecclesiarum fines intra vnius templi aut loci alterius,immo interdum intra vnius domus ambitum,coercent, &c. Hi *Independentes, BroVVnistæ, Separatistæ*, aliisque nominibus, multi etiam *Puritani* in specie,appellantur; ac denuo in varia genera distribui possunt. De quibus omnibus, quoniam vix alibi, quam in ditionibus Anglicanis & Belgicis reperiuntur, in tractatione speciali plenius agemus.

§. XXI.

E secundariis sectis præcipuæ sunt *Socinianorum*, *Arminianorum*, *Anabaptistarum & Enthusiastarum*, siue Fanaticorum. Hæque omnes per varia Europæ imperia sparsæ,reperiuntur. Reliquæ ignobiliores sunt & ferme intra vnius, alteriusque imperii limites sese continent; adeoque commodius in suo quæque Imperio exponentur.

§. XXII.

Socinianorum, siue vt alias vocari solent, *Antitrinitariorum, Neo-Photinianorum, & Nouorum Arianorum* princeps dogma est negata Personarum diuinarum Trinitas, Christi vera DEItas, ac Spiritus S. subsistentia peculiaris. Cetera potiora ferme hæc sunt: I, Negata satisfactio Christi pro peccatis nostris: II, Negatæ promissiones vitæ æternæ fidelibus V. Testamenti factæ: III, Lex cum Euangelio confusa, dum fidem per obedientiam definiunt; IV, DEI præscientia, omnipræsentia, omnipotentia, aliaque attributa diuina negata: V, Negatum peccatum originale, & in infantibus etiam actualia: VI, Libero hominis arbitrio tributa vis sese conuertendi: VII, Negata resur-

rectio corporum nostrorum eiusmodi, vt eodem numero resuscitentur: VIII, Conficta præcepta nouæ Legis Euangelicæ: IX, Baptismi necessitas & efficacia sublata: X, Spreta vocatio ministrorum Ecclesiæ, tanquam non necessaria: XI, Denegatum magistratui summisque potestatibus ius gladii bellique aduersus Christianos alios &c. Quæ & alia plura plenius recensuerunt, simul solide accurateque confutarunt, e nostris Theologis D. Balthasar Meisnerus in *breui consideratione Theologiæ Photinianæ*, & D. Iacobus Martini in *synopsi religionis Photinianæ*, D. Theod. Thummius in *Impietate Photiniana*, & *Tractatu de triplici officio Christi*, D. Iosua Stegmannus in *Photinianismo*, D. Iustus Fevvrbornius in *Anti-Ostorodo* & *Anti Eniedino*; ac nuperrime D. Abrahamus Calouius in *Socinianismo profligato*: e Reformatis post alios Hoornbeck in *Socinianismo confutato*, & Samuel Maresius in *AntiVolkelio*. Quæ ad Historiam sectæ huius pertinent, post alios congessit nuperrime idem Hoornbeck, tum sub initium *Socinianismi refutati*, tum *libro VII*, *operis sæpius laudati*. Confessio fidei ipsorum semel iterumque excusa est in Belgio; sed in ea passim virus & impietatem suam occultant.

§. XXIII.

Sunt autem nec Anti trinitarii vnius generis. Quidam enim & plerique Christum pro nudo homine habent: alii, etsi negant, eum esse DEVM illum æternum, tamen ante mundi primordia fuisse, immo mundum per ipsum conditum esse admittunt. Hique *Ariani* dicuntur. Quidam Christum adorant, sed non cultu diuino: alii plane adorari nolunt. Alia discrimina heic omittimus.

§. XXIV.

Quæ sit *Arminianorum*, siue, vt ipsi se appellant, *Remonstrantium*, aut *Remonstrantico-Reformatorum* doctrina,

na, aliquanto difficilius eſt definire: partim, quod in confesſione ſua, aliiſque ſcriptis, pasſim ſententiam ſuam occultant, neque tam, quid ſibi videatur, declarant, quam Scepticorum more, quæ aliæ ſectæ pro certis affirmant, in dubium vocant: partim, quod ſubinde ſententiam ſuam mutauerint, indies in deterius prolapſi, nec, vbi ſubſiſterent, inuenientes. Initio, & ante Synodum Dordracenam, quæ ipſorum causſa coacta eſt, a Reformatis reliquis non niſi in doctrina de prædeſtinatione & gratia diuina, ſiue in quinque articulis de voluntate DEI omnes homines ſaluandi, de electione præuiſu fidei, reprobatione præuiſu malorum operum facta, de perſeuerantia ſanctorum, deque meriti Chriſti & vocationis diuinæ vniuerſalitate, ſe disſentire profitebantur: in ceteris autem dogmatis, vt de natura DEI, Trinitate & æternitate Iesv Christi, de perfecta ſatisfactione Christi pro peccatis noſtris præſtita, de iuſtificatione hominis coram Deo, de fide ſaluifica, de peccato originali, de certitudine ſalutis, de perfectione hominis in hac vita, ſe ſic ſentire ac credere, vt priſcis Eccleſiæ ſymbolis & Confesſionum Reformatorum harmonia definitum eſt; in conſpectu Dei proteſtabantur. At poſtea multa Socinianorum dogmata aut aperte tueri, aut vt veriſimilia, nec a ſacris litteris diſerte damnata, toleranda dicere; aut ſaltem iisdem, quibus illi, phraſibus & loquendi modis vti cœperunt. Quo pertinent: I, quod negant Dei ſimplicitatem, omnipræſentiam, omniſcientiam, adeoque & cognitionem futurorum contingentium, itemque perſonarum diuinarum Trinitatem, e S. litteris probari posſe: II, Quod doctrinam de SS. Trinitate ad ſalutem creditu neceſſariam esſe, vllamque credentibus eam vtilitatem afferre poſſe, inficiantur: III, Quod ſubordinatio-

nem inter personas diuinas docent, & Patrem supra Filium & Spiritum Sanctum dicunt excellere ordine, dignitate, potestate, periculoseque videri errare, qui Filio & Spiritui Sancto communem naturam diuinam cum Patre esse contendant: IV, Quod dicere vnum esse DEVM & tres personas, si de vnitate numerica essentiæ accipiatur, contradictionem apertam inuoluere; quodque id, quod dicitur, singulas personas non habere suam propriam essentiam, pro mero cerebri hominis figmento habendum, docent: V, Quod negant, electionem ex præuisa fide ac reprobationem ob mala opera ab æterno facta esse; tantumque admittunt confusum quendam conceptum de saluandis credentibus: ipsam auté electionem & reprobationem in tempore demum fieri volunt: VI, Quod negant, quenquam ob peccatum originis damnari; aut illud proprie dici posse peccatum: VII, Quod Christum pro peccatis satisfecisse, non audent asserere: VIII, Quod legem nouam Euangelicam a Christo sancitam admittunt: IX, Quod negant fidem saluificam in Christum sub V.T. aut viguisse, aut præceptam fuisse: X, Quod nolunt, hominem iustificari imputatione iustitiæ Christi in remissionem peccatorum, sed fide, vt est actus ac opus nostrum, obedientiam operum Euangelicorum includens: XI, Quod homines etiam sine cognitione Christi saluari posse affirmant: XII, Quod regenitos absque omni lucta omnia præcepta diuina præstare & implere posse, statuunt: XIII, Quod vocationem ministrorum necessariam esse negant: XIV, Quod baptismum infantum Christi aut Apostolorum præcepto institutum esse, inficiantur: XV, Quod Sacramentorum administrationem cuiuis fidelium concedunt: XVI, Quod S. cœnam tantum ad commemorationem mortis Christi celebrari debere, aiunt: XVII, Quod quæstio-

ſtiones de ſtatu animarum poſt mortem,& reſurrectione corporum eorundem numero, vt ſuperuacaneas, rident; XIIX denique, quod dogmata ad ſalutem neceſſaria paucisſima eſſe, ac ſolummodo tribus hisce capitibus, fide diuinorum promisſorum, obedientia diuinorum præceptorum,&debita ſcripturis reuerentia,comprehendi,adeoque omnes Chriſtianorum cœtus in his conſentientes in vnum Eccleſiæ corpus coire oportere,contendunt. Quæ omnia & alia plura, prolixe enumerant ac refellunt e Reformatis plurimi, inter quos Hoornbeck *lib. VIII, ſummæ Controuerſiarum* præcipue commendat Guilielmum Ameſium *ad collationem Hagienſem* & in *Antiſynodalibus*; Voëtium & Heidanum *aduerſus Catechesin Remonſtrantium*, & Triglandii *Diſputationes Antapologeticas:* quibus addi posſunt Nicolaus Vedelius in *Arcanis Arminianismi*, Ioannes Iunius in *Antapologia*, & Petrus Molinæus in *Anatome Arminianismi.* E noſtris ſolus, quod ſciam, D. Calouius in *Arminianismo* plane penitusque eas controuerſias pertractauit.

§. XXV.

Anabaptiſtarum, ſiue, vt alias a maiore ac vulgatiore eorum parte vocari ſolent, *Mennonitarum* varias opiniones ex propriis ipſorum ſcriptis (quorum catalogum, in procemio exhibent) tanquam in tabula, iusſu Belgicarum aliquot ſynodorum congesſerunt Petrus Iacobi, Auſtroſyluius, & Abrahamus a Dooreslaar in *Corpore Controuerſiarum Anabaptiſticarum*, anno CIↃ IↃC XXXVII, lingua Belgica, loco prodromi ad exſtruendam hinc plenam Anabaptismi confutationem publicato. Sed bene obſerua- *l. V, Summ.*
uit Ioan. Hoornbeck, eorum dogmata tripliciter diſtingui *contr. p. 366.*
debere. Alia enim eſſe communia omnibus Anabaptiſtis; alia ſingularia certis ipſorum ſectis ſiue cœtibus; alia deni-

que

denique propria quorundam Doctorum Anabaptisticorum. De duobus posterioribus dogmatum generibus non est, cur heic soliciti simus. Infinita enim illorum varietas est. Communia autem, e quibus vulgo noti sunt, quinque esse Hoornbeck scribit. Primum oppugnati baptismi infantum; secundum defensi Anabaptismi: tertium negatæ Christi ex matris substantia incarnationis: quartum interdicti ipsis omnis generis iuramenti: & quintum interdicti officii magistratus siue iuris gladii ac belli. Quos errores omnes non tam ex malitia, quam ex imperitia distinguendi ortos esse, ostendere conatur idem Hoornbeck. Ceterum idem *sub finem dicti libri quinti*, vbi controuersias enodat, quas communiter Anabaptistæ Reformatis faciunt, multo plura ipsorum dogmata notat; qualia sunt (vt taceamus ea, in quibus recte nobiscum contra Caluinianos sentiunt) quod I solum N. T. scripturam pro Canone fidei agnoscant: II, Quod nolint de DEO Patre, Filio & Spiritu Sancto vsurpari voces *Personarum* & *Trinitatis*: III, Quod in DEO dicant esse distinctas essentias: IV, Quod negent omnes homines nasci cum peccato originali: V, Quod negent primos homines iustos & sanctos creatos esse; ac, si non peccassent, non fuisse morituros: VI, Quod etiam post lapsum homini tribuant vires liberi arbitrii ad præstandum bonum spirituale sufficientes: VII, Quod diuinam Christi naturam, per vnionem personalem, visibilem, passibilem & mortalem factam esse affirment: VIII, Quod Christum legem Mosis moralem nouis præceptis correxisse atque adauxisse dicant: IX, Quod hominem fidei & conuersioni suæ cooperari statuant: X, Quod hominem eo perfectionis in hac vita peruenire posse credant, vt sit absque omni peccato: XI, Quod ministris Ecclesiæ certum stipendium deberi negent: XII,

l. c. p. 358.

p. 361. seqq.

Quod

Quod peccantes etiam ſine præcedenti admonitione, etſi reſipiſcant, ab Eccleſia excommunicari poſſe; eamque excommunicationem vinculum diuinum & humanum, ſocietatis naturalis, domeſticæ & Politicæ dirimere affirment. Denique XIII, quod hominum animas poſt hanc vitam neque cœleſti beatitudine frui, neque pœnas infernales ſentire; ſed omnes in ignoto aliquo loco vsque ad iudicii diem quieſcere & quaſi dormire dicant. Addunt alii & hæc: I, Eos Chriſti & Spiritus S. Deitatem, Chriſtique officium impugnare: II, Salutem operibus hypocriticis adſcribere: III, Sacramentorum virtutem ac miniſtrorum Eccleſiæ officium eleuare: IV, Polygamiam probare &c. Porro quod eorum mores ac vitam attinet, tantam vitæ ſanctimoniam præ ſe ferunt, vt alios facile in admirationem rapiant; inprimis vero caritatem erga proximum iactant, ac proinde nullos inter ſe mendicos eſſe patiuntur; & ſi quis naufragium aut iacturam fecit, eam communi contributione ex parte reſarciunt. Oſculum pacis & pedum lotionem, tanquam præcepta Chriſtianis omnibus obſeruanda, non aliter, ac ſi ſacramenta eſſent, plerique ipſorum adhibent. Denique ſuos omni macula, omnibus ſecleribus carere volunt; ſcandalum præbentes ſtatim excommunicant. Vnde tot inter ipſos ſectæ natæ ſunt; cum ſuper leui cauſſa interdum ſchisma inter eos oriatur. Sic cum an. CIↃ IↃLXXXVI. emta ab ipſorum Epiſcopo Thoma Benckens in vrbe Franekerana domo, quidam eum bona fide verſatum in ea re dicerent, alii negarent, ſchisma inde natum eſt, & qui Epiſcopum tuebantur, *Domus Emtores*; qui accuſabant, *Contra-Emtores* dicti ſunt. Quibus mox acceſſere tertii, *neutrales* dicti, qui emtionem quidem culpabant, ſed Eccleſiam propterea ſcindi nolebant. Nihilominus Contra-Emtores crudelem *Hoornb. l.c. p. 358.*

in modum excommunicabant emtores. Scripsere contra Anabaptistas plures ex nostris & Reformatis. Inter Reformatos maxime celebrantur præter supra laudatos auctores Corporis Controuersiarum Anabaptisticarum Ioan. Cloppenburgius in *Gangræna Anabaptistica* & Fridericus Spanhemius in *Disputationibus contra Anabaptistas*, Lugduni Batauorum habitis, & nuper Geneuæ recusis. E nostris superiori sæculo Ioan. Wigandus prolixe aduersus eos scripsit.

§. XXVI.

In vniuersum Anabaptistarum alii sunt *Monasterienses* siue *Batenburgici*; alii *Mennonitæ*. Qui posteriores a prioribus in duobus potissimum capitibus differunt. Nam neque vxorum pluralitatem & leues ob caussas ab illis prioribus fieri solitum diuortium; neque spem de futuro instantique alio Christi in terris regno, & admiranda Ecclesiæ per nouam & extraordinariam missionem Spiritus S. restitutione, quam Monasterienses fouebant, approbant. Similiter nec reuelationes, vt illi, iactant, neque turbas & tumultus ab illis excitatos probant. *Mennonitæ* denuo in duas sectas diuisi sunt, vnam *Rigidiorum Excommunicatorum*, qui & *Flandri* ac *Mennonitæ veteres* appellantur: alteram *Mitiorum*, qui etiam *Frisii*, ac a Flandris contumelioso nomine *Borboritæ* vocantur. Illi cum excommunicatis communis vitæ officia obire, edere, mercari, habitare licere negant; eamque ob caussam sæpe vxores a maritis, liberos a parentibus, fratres a fratribus auellunt. Hi moderatiore instituto vsi, laxiore disciplina viuunt, excommunicatosque ab aliis suorum sectis sine rebaptizatione recipiunt. Vtrique post frustra tentatam inter illos anno CIↃ IↃ LXVII conciliationem, tanto se odio inuicem prosequuntur, vt quandoque nec vna ambulare, ede-

edere, aut colloqui, etiam in ſuprema mortis neceſsitate, ſuſtineant. His poſtea acceſsit tertium genus, qui *cœtus vniti* vocantur, quod priorum ſchisma deteſtantur & in vnum aguntur: Belgis die Water-Länders / quod in tractu Hollandiæ Boreali orti ſunt. Sed de his omnibus prolixe Hoornbeck & Spanhemius *in Diſp. I aduerſus Anabaptiſtas*.

§. XXVII.

Enthuſiaſtarum, prout ab Anabaptiſtis diſtinguuntur (nam & his nomen illud olim, cumprimum orti eſſent, tributum legimus) varia, pro ſectarum diuerſitate, ſunt dogmata, pleraque recenſita & confutata a Philippo Marnixio in *lib. Belgico contra Enthuſiaſtas*; eiusque *apologia*; Pinciero in *Antidoto contra Enthuſiaſtas*, & Spanhemio in *Disputationibus contra Anabaptiſtas, a Disputatione XVI, vsque ad XX.* Communia & potiora hæc ſunt: I, Scripturam Sacram non eſſe verum, vnicum atque ſufficiens DEI verbum, nec perfectam, omnibusque ſemper neceſſariam, fidei regulam; ſed eſſe ſimplicem litteram, elementum, alphabetum, ſolis pueris, non adultis & ſpiritualibus, quales ipſi ſint, imperandam aut præſcribendam: II, Eandem ſcripturam S. non eſſe explicandam & intelligendam iuxta verborum ſenſum; ſed iuxta liberum & proprium cuiusque ſpiritum & afflatum; qui ſit verum, internum & ſpirituale DEI verbum, ſcripturæque norma ac iudex; quam proinde nouis, obſcuris, inauditis, ſublimibus, allegoricis, myſticisque terminis & locutionibus exponunt: III, Eſſe homini aliquod ſingulare & proprium ſabbatum, ſiue quietem animæ frequentandam, in qua omnium vacuus in ſe abire, hærere, ac præſtolari debeat cœleſtem a DEO Enthuſiasmum, qui tum ſit certisſimum DEI verbum & Spiritus: IV, homines in ſe ac ſpiritu ſuo

Rr 2 omnia

omnia habere, ac proinde hunc solum, vt omnium credendorum ac faciendorum normam, sequi debere: V, Hoc spiritu actos ita in DEVM rapi, & cum eo vniri, vt deificentur.

§. XXVIII.

In specie huc pertinent (I,) *Dauidioristæ*, sic dicti a *Dauide* quodam *Georgio* Delphensi, litterarum rudi, sed ingenioso homine: cuius historiam videte apud Thuanum *lib. XXII histor.* Micrælium *lib. III hist. Eccl. sect. II p. 666. & seqq. edit. nuperrimæ*, Nic Blesdikium, generum eius, in *historia soceri sui*, cuius partem Iacobus Reuius edidit, Vbbonem Emmium in *libro* Belgico *de spiritu Dauidioristico*, & Hoornbeck *lib. VI summæ Controuers. pag. 387. & seqq.* Hic docebat I, DEVM vltimo se perfectissima reuelatione manifestasse in se, Dauide Georgio, tanquam altero Christo, eoque meliore magisque spirituali, quam fuerit prior; II, Secum in Ecclesia desinere debere omnem cultum religionis externum, prædicationem verbi, sacramentorum aliarumque rerum vsum: III, Angelos non esse substantias spirituales, sed tantum cogitationes ac motus animi; dæmones autem nihil nisi carnis aduersus mentem rebellionem: IV, Vitam æternam, cœlum, extremum iudicium, infernum, intra hominem omnia esse, & heic solummodo, non alibi, exspectanda; V, Peccata omnia singulos palam in Ecclesia confiteri debere: VI, ad perfectionem hominis facere, si omnis partium genitalium pudor deponatur; VII, Polygamiam & bonorum omnium communionem introducendam esse. Refutauit hanc hæresin Vbbo Emmius *duobus libris peculiaribus*, Belgico sermone conscriptis: (II) *Henri-Nicolaitæ*, siue, vt se ipsi appellant, *Familia Charitatis*, orti a quodam Henrico Nicolai, Monasteriensi, qui sub annum Christi CIↃ IↃ LVI noua para-

ra-

radoxa disseminare cœpit, a Gabriele Angelo, vt fingebat, sibi reuelata. Mosi & Christo palam se præponebat, huic fidei, illi spei præconi, se charitatis vtraque maioris doctorem præferendum esse dictitans; quodque non, vt illi, in atrium vel sanctum, sed in sanctum sanctorum penetraret. Quam magnifice de se ipso loqui sit solitus, docet exordium libri, cui titulum fecit *Euangelium Regni*, descriptum ab Hoornbeck. Dogmata eorum, præter *l. c. pag. 394* communia de Enthusiasmo & Deificatione, hæc sunt: I, Externam religionis professionem non esse necessariam, neque pro ea loquendum aut certandum, nedum graue quid patiendum; aut in altero, quamcunque religionem ille teneat, aliquid hoc nomine reprehendendum esse; sed simulandam pro re nata religionem, vt visum, omnique sectæ, etiam falsam religionem docenti, adhæreri posse; denique cum nemine super religionis negotio contendendum: II, Necesse non esse, vt vitam ad regulam vel verbum DEI, aut aliquam disciplinam componamus, id enim Pædagogicum atque seruile nimis esse: III, Suam illam familiam caritatis esse hominum plane perfectorum & deificatorum, qui neque peccent amplius nec a peccato quidquam patiantur; atque ita libere & innocenter inter se viuant, vt etiam denudare sese coram sociis minime eos pudeat: IV, Nullam fore corporum post mortem resurrectionem: sed omnem resurrectionem in hac vita contingere, nec aliam esse, quam ex peccatis, &c. Refutarunt hos Belgico sermone Theodorus Coornhertius, Caspar Greuinchouius; Anglico Henricus Ainsvvorthus, Ioannes Knevvstub, Ioan. Etheringtonius, & in *libro contra Antinomos* Samuel Rhetorfortis: (III,) *Weigeliani*, sic appellati a Valentino Weigelio, verbi diuini Zshopæ in Misnia ministro, homine ambitioso, audaci & nouita-

tis studioso: qui qualicunque Theologiæ & Philosophiæ cognitione abusus e Platonis, Pseudo-Dionysii Areopagitæ, & similium scriptorum, sed maxime ex Mercurii Trismegisti, Theophrasti Paracelsi, Casp. Schvvenckfeldii, & Paulli Lautensacks (Organistæ Norimbergensis,) scriptis, variis libris, circa annum huius sæculi duodecimum in lucem editis, nouam Theologiam, non solum insulsam, absurdam, ac impiam sed etiã blasphemam, cudere, cunctisq; mortalibus sub interminatione æternæ damnationis obtrudere cœpit; omnium scientiarum encyclopædiam perfectissimam sectatoribus suis, sine vlla Grammaticæ, Dialecticæ & linguarum ope pollicitus, omnesque Patres, Doctores, Academias, Scholas, Ecclesias vt Anti-Christianas, spernens atque condemnans; solique sibi & suis donum intelligendi ac interpretandi mysteria sacrarum litterarum tribuens. Dogmata eius alia communia sunt ei cum aliis enthusiastis aut hæreticis, alia propria. Inter communia sunt, scripturam S. esse litteram mortuam, hoc est, obscuram, inefficacem, imperfectam, adeoque lumine naturæ, reuelationibus internis, silentio sabbathico, alloquiisque Angelicis perficiendam: Deum non esse omnipræsentem; in eodem esse varios affectus; nullum esse peccatum originis; legem perfecte impleri posse; solos N.T. ciues, & quidem credentes, a Christo redemtos esse; hominem habere fidem quandam naturalem efficacissimam, & lumen innatum, quod qui sequatur, ambulet in augusta semita ad vitam; sacramenta tantum significare, non autem conferre gratiã, nec necessarium esse aut præceptum eorum vsum; renatos non posse peccare; eosdem cum Christo corporaliter vniri: ore licere negare veram fidem, nec de fide cum quoquam litigandum esse; mortuos ante Christum natum in atrio inferni resur-

re-

rectionem Christi exspectasse,&c. Propria hæc ferme feruntur: Deum esse creaturarum omnium essentiam, facere & creare seipsum; Filium & Spiritum S. esse creaturas; nec ante opus creationis personas in DEO fuisse; secundum terrenum tantummodo modum tres esse temporales personas distinctas, secundum officia & proprietates; at secundum cœlestem modum Patrem esse Filium & SpiritumS. SpiritumS. esse Patrem &Filium; Filium esse ipsum Patrem& SpiritumS Neq; solum filium hominem & filium Mariæ factum esse; sed etiam Patrem&SpiritumS. Spiritum S. ante Christum natum a solo Patre processisse, tantumque ex dimidia parte datum fuisse. Christum duo habere corpora, vnum mortale & visibile ex Maria virgine: (quod tamen non sit Adamicum, aut ex quattuor elementis, vt nostra corpora, constans) alterum cœleste & diuinum, de Spiritu S. assumptum; eundem non redemisse carnem Adamicam, sed solum animam; hominem omnium rerum semina in se habere,& partem boni ac mali; idque esse arborem scientiæ boni & mali in Paradiso. Proinde nullum scibile extrinsecus inferri; sed in nobis latere omnia, indeque excitari. Hunc igitur agrum homini colendum, neque aliud studendum esse, quam id, quod ipse est, & vnde compositus. Eundem constare corpore, anima & spiritu: Corpus e limo terræ, id est, aqua & terra esse; animam ex igne & aëre; spiritum e firmamento; quod vniuersum in se habeat, quemadmodum& omnia elementa, ac insuper cum mente omnia æterna, ac temporalia: homines fideles habere duo corpora, spirituale siue internum,& corporale siue externum; ac etsi externum corpus comburatur; internum tamen illæsum permanere. Cujuslibet hominis natiuitatem suo Planetæ subesse, a quo porro dependeat, qualis ipse sit. Secundum

dum

dum horum planetarum ductum hominem quomodocunque viuere sex hebdomadæ diebus; at septimo, sabbato nimirum, aliam sibi debere natiuitatem constituere ac sequi, & priorem plane abnegare, ac ab eiusmodi cogitationibus & operibus abstinere, quia nemo talis, qualis ex planetis est, in regnum cœlorum admittatur. Nullum enim agricolam, fabrum, minerarium; nullum Doctorem, ICtum, Principem, Aulicum; nullum maritum, vxorem, patrem, filium, fratrem, sororem; nullum Musicum, Astronomum, Medicum, Physicum, Philosophum aut linguarum magistrum; nullum Papam, Cardinalem, Episcopum, Concionatorem, Professorem, Ludimagistrum, monachum, Alchimistam, nautam, venatorem &c. cœlum intraturum, (cum omnes hi alicuius Planetarum, qui tam ad mala, quam ad bona influat, filii sint, neque illorum operæ aliquis in regno cœlorum sit vsus) sed solos pueros & Christianos, nouasque creaturas. Cognoscens cum cognito vniri ac idem fieri realiter ac essentialiter. In schola gratiæ a mente siue fide, qui rationi ac sensui silentium imponit, vniri & combinari realiter duo contraria & contradictoria, non per explicationes aliquas & diuersos respectus aut distinctiones, vt in scholis fieri solet; sed absolute, simpliciter & promiscue, ita vt simul absolute vera sint. Sic v.g. vera esse absolute, DEVM pœnitere alicuius & non pœnitere; eundem esse æternum & non esse æternum; Filium creatum esse & non esse creatum; immo cœlum esse infernum & vicissim &c. Christum esse bestiam illam apocalypticam, cuius numerus 666 & non esse; DEVM & bonum & malum esse, &c. Atque sine hac combinatione nullam perfectam omnium rerum cognitionem obtineri posse. Peccatum nullum esse, nisi infidelitatem. Concupiscentiam, in quam non consentimus, ni-

nihil nocere. Peccatum & accidens esse & substantiam; adeoque hominem & substantialiter & accidentaliter corruptum esse. Omnes infantes in Christum credere. Non iustificari nos imputatione iustitiæ Christi, sed mortificatione membrorum,& substantiali Christi inhabitatione. Hominem per regenerationem adsumere ex Christo carnē plane cœlestem, & immortalem; adeoq; regeneratos cum Christo corporaliter vniri, filiosque DEI esse non adoptiue, sed secundum sanguinem, ex DEO ipso, heredes DEI. Regenerationis impedimenta esse verbi diuini auditionem, cœtuum publicorum frequentationem, & vsum sacramentorum. A DEO non esse petenda corporalia. Ecclesiam non esse in loco certo, non in cœtibus, neque sibi associare Principes. Notas eius non esse verbum & sacramenta. Vbi cœtus visibilis sit, ibi non esse Ecclesiam veram. Non esse purgandam Ecclesiam; non resistendum hæreticis. Omnes in scholis atque Academiis & ab hominibus institutos, omnes item non immediate a DEO vocatos,ad S.ministerium esse ineptos, neque Christum agnoscere, immo nec agnoscere velle. Oportere Theologiæ discipulum omnia dediscere, quæ prius didicit,& in schola silentii ac sabbati erudiri. Omnes synagogas, Academias,Consistoria & concilia secularium principum ope,hostes Christi esse. Ministros Ecclesiæ non debere vni loco affixos esse, nec salaria accipere. Christum non vti opera hominum in remittendis peccatis. Magistratui non esse curandum processum iuris, sed solis Christi regulis nitendum, neque capitis supplicium a quoquam sumendum, aut vectigalia & tributa exigenda; totum autem ius Iustinianeum abrogandum esse. Nec licere Christianis coram magistratu contendere In S. Eucharistia non exhiberi nobis Christi verum, & naturale corpus ex Adamo sumptum, sed nouum ac cœleste. Resurre-

ctionem fidelium futuram quidem in carne Adami, at in ea ad iudicium & vitam æternam illos adductum non iri, sed in nouis & cœlestibus corporibus; damnatorum quoque corpora cnm mundo interitura. Infernum esse in cœlo, & cœlum in inferno: cœlumque & infernum vnum & idem esse. Articulos symboli Apostolici XII esse, totidemque horas mundi; quæ in terra omnes adimplendæ sint, antequam intereat. Hodie nos viuere sub articulo, *sedet ad dextram DEI.* Hunc excepturum alterum: *vnde est venturus iudicatum viuos & mortuos.* Hunc autem non intelligendum esse de nouissimo die & interitu mundi, sed de iudicio Filii. Nam sicuti Pater in primo sæculo mundum diluuio aqueo perdidit; ita Filium in altero sæculo Anti-Christos suos deleturum diluuio sanguineo. Dein secuturum sæculum tertium Spiritus S. quo horrenda ac infernalis generatio, in sanctos superstites insurgens, per diluuium igneum deleri debeat &c. Videatur D. Danhauerus *in Anti-Christo sophia sect. 2. art. 4.* Wendelinus *in præfatione Theologiæ Christianæ*; Hoornbeck *l. c. p. 407. & seqq.* & Bohemus *in Epitome Historiæ Ecclesiasticæ pag. 1012. & seqq.* Refutarunt hanc hæresin Nicolaus Hunnius **in der neuen Paracelsischen vnd Weigelianischen** *Theologia*, & D. Thummius in *Impietate Weigeliana*; e Reformatis Christianus Becmannus in *Exercitationibus Theologicis*, & *peculiari opere*, nondum, quod sciam, edito, Ioan. Hoornbeck in *tractatu de Paradoxis & ἀπεῤῥόξοις Weigelianis*, quem postea *Summæ controuersiarum* inseruit, & prolixissime omnium Ioannes Crocius in *Anti-Weigelio.* Eadem, quæ Weigelius, magnam partem iam ante ab anno superioris sæculi vigesimo sexto docuerat, scriptisque longe plurimis in lucem editis disseminarat Casp. Schvvenckfeldus *ab Ossing*, nobis Silesius; de quo, eiusque dogmatis,
vi-

videndi sunt Bohemus in *Epitome historiæ Ecclesiasticæ p. 972. & seqq.* Osiander *centuria XVI historiæ Ecclesiasticæ lib. II cap. III*, Micrælius in *syntagmate historiæ Ecclesiasticæ lib. III pag. 677.* & Hoornbeck *l. c. p. 438. & seqq.* Aduersus hunc scripsit inter *alios* Io. Wigandus. Parum quoque a Weigelianis discrepabant dogmata ab Esaia Stifelio, eiusque genero, Ezechiele Metho, eodem circiter tempore in Thuringia nostra & vicinis ditionibus disseminata, de quibus videri possunt idem Bohemus *pag. 1024. & seqq.* Micrælius *p. 668. & seqq.* Hoornbeck *pag. 462. & 463.* Scripsere contra Stifelium Nicolaus Hunnius, Weberus & Ioannes Piscator.

§. XXIX.

Pertinent quoque huc IV *Fratres Roseæ Crucis*, vulgo **die Rosenkreutzer**; nomen adepti a quodam Christiano Rosencreuzio, nobili, vt aiunt, Germano, & professione monacho: quem anno Christi CIↃ CCCLXXXIIX natum, sedecim annorum adolescentem, peregrinatione ad sepulcrum Christi suscepta ad magos in Arabia, Ægypto & Barbaria digressum, ab iis secreta quædam secretorum physica, chimica & magica edoctum, ac in Europam reuersum, pro vniuersali reformatione diuini ac humani, vt loquuntur, collegium siue fraternitatem certis legibus instituisse, tandemque centenario maiorem, nullo morbo afflictum, sed spiritu Dei euocante, animam Deo creatori reddidisse, ferunt. Quæ tamen omnia doctissimi quidam viri pro meris figmentis habent, nec vnquam hunc Rosencreuzium in rerum natura fuisse censent. Innotuerunt autem potissimum ab an. huius sæculi XV, annoq; XVII Confessionem ediderunt, in qua inter alia cap. VII profitentur, *Deum decreuisse, mundo ante exitium suum eam veritatem, lucem, & gloriam reddere, quam primus homo Adam in Paradiso*

perdidit. Eodem anno librum alium, *Famam fraternitatis Roseæ Crucis* inscriptum, in quinque diuersis linguis publicarunt; in quo suæ fraternitatis fundationem ac originem tradunt. Cœpitque tum fama illorum per vniuersam Europam longe lateque spargi. Præcipuum istorum dogma est, quod vltimis hisce temporibus omnium rerum perfectam scientiam, vniuersalem medicinam ac longæuitatem beneficio lapidis Philosophici, & summam sæculi felicitatem, & eam denique morum reformationem pollicentur, vt nihil amplius desiderari possit. Itaque & passim socios suos valde longævos celebrant, adeo vt nonnullos ad quingentesimum vsque annum peruenisse dicant, & morum eximiam sanctitatem iactant. Et tamen neque nomina sua, neque loca, quæ incolunt, significant aliis, sed in abdito viuunt docentque, sua, quantum possunt, occultantes. Reuera autem nihil amplius, quam Alchimistæ esse videntur; arti suæ portentosa encomia, stupendosque effectus tribuentes. Vid. Hoornbeck *l. c. p. 434. & seqq.* & denuo *p. 459. 60. & 61.* Scripsit aduersus hoc hominum genus Andreas Libauius aliquot opuscula, vt *Examen Philosophiæ nouæ, Considerationem in famam Fraternitatis, &c.*

§. XXX.

Huc V etiam referendi sunt, qui docent nullam hodie in terris reperiri veram Ecclesiam, sed omnes cœtus visibiles apostaticos esse, adeoque nullibi hodie verum ministerium, vera sacramenta, veram disciplinam Ecclesiasticam, veras & Apostolico instituto conformes conciones haberi. Itaque sæculum exspectant, quo DEVS per Angelum e cœlo cum Euangelio æterno mittendum, & viros Apostolicos extraordinariis donis præditos, pristinum Ecclesiæ statum reducturus sit. Interim vero dum hæc eue-

eueniat, vsu sacramentorum abstinent: concionandi tamen munus promiscue, etiam opificibus aliisque idiotis, permittunt. Tales sunt, qui in Anglia *Quarentes & Exspectantes* vocantur, de quibus plura suo loco. Eandem sententiam tueri conatus est auctor libelli *Ad Legem & Testimonium* inscripti, annoque huius sæculi XLV in Belgio excusi, quem refutarunt Maresius & Hoornbeck Elias item Prætorius, qui anno præcedenti XLIV librum Germanicum *de abusu ministerii in hodierno Christianismo* publicauit, eodem quodammodo inclinasse videtur. Vtrique præiuerat sub finem superioris sæculi Theodorus Coornhertius, Amstelodamensis, cuius opera lingua Belgica conscripta anno 1630. iunctim tribus vastis voluminibus excusa sunt: & ante hos annos XXIV quidam Eusebius Meisnerus Basileensis, cuius ex *Epistolis ad Riuetum* nonnulla adducit Hoornbeck *l.c.p.466.* qui & de tribus reliquis videri potest: de Coornhertio quidem *p. 468. & seq.* de Prætorio *p. 553. & seqq.* de III denique, quem nos primo loco posuimus, *p. 463. & seqq.* totaque illa *apologia pro Ecclesia Christiana non Apostatica*, ipsius libello anno CIϽ IϽC XLVII opposita, & postea secundæ editioni *summa Controuersiarum* inserta *a p. 473. vsque ad 556.*

§. XXXI.

Similes his sunt, qui ab Anglis *Antisectariani* vocantur; qui, præterquam quod pariter omnes Ecclesias visibiles Anti-Christianas, hominesque particularibus Ecclesiis adhærentes, *Sectarios & Babylonicos* vocant; ab articulis fidei, ab Ecclesiis ac Conciliis approbatis abhorrent, idque vnum ad salutem sufficere aiunt, si homo seipsum abneget, id est, se nihili esse sentiat, seque vacuum quid & inane esse animaduertat, omnemque in proposito æterno sufficientiam agnoscat: de cetero parum interesse, vtrum

orthodoxus sit, an hæreticus, schismaticus, Iudæus, Turca, Ethnicus. Illos solos pro sanctis habent, qui omnem egoitatem, tuitatem, meitatem, vt loquuntur, mortificare didicerunt; omnia communia esse debere clamitant: libros omnes a doctissimis hominibus scriptos respuunt, paucis exceptis, e quorum numero sunt Thomas de Kempis, Ioan. Taulerus, *Theologia Germanica*, liber *visio DEI* inscriptus, & ex operibus *Cardinalis Caietani* excerptus, ac præcipue opera Ioannis Böhm, vulgo *Philosophici Teutonici* dicti.

§. XXXII.

Denique ad hanc classem nonnulli reuocant & *Libertinos*, ita dictos, quod nullis verbi diuini regulis, nulli disciplinæ Ecclesiasticæ, aut certæ fidei professioni adstringi; sed sui spiritus arbitrio viuere velint. Horum dogmata, præter ea, quæ cum Enthusiastarum aliis communia habent, iuxta Hoornbeckium hæc sunt: I, Vnicum tantum esse omnium viuentium spiritum, vbiq; diffusum, DEI, qui in creaturis sit & viuat: eoque nec animas nostras proprie esse substantias: nec earum immortalitatem aliud, quam illum DEI in nobis spiritum immortalem: II, Omnia, quæ homo agit, ipsaque adeo mala & peccata quæ dicuntur, esse opus DEI, Deumque ipsorum omnium propriam esse ac formalem caussam: III, Peccatum reuera nihil esse, sed tantum imaginationem siue opinionem, quæ facile euanescat & aboleatur, cum eius nulla amplius habeatur ratio: eoque neminem ob illud improbandum aut iudicandum: IV, Infernum nihil esse, nisi forte malam hominis conscientiam: V, Eam demũ esse veram & spiritualem, quam sequi debeamus, libertatem, si omne discrimen boni & mali tollamus, peccata nihili æstimemus, bona malaque perinde habeamus, nec vlla peccati conscientia tangamur; sed vnus quisque suo se spiritui

l. c. p. 392. & seqq.

ritui ducendum committat. Quæ quidem dogmata parum aut nihil ab Atheismo distant.

§. XXXIII.

His affines sunt *Sceptici*, qui fere omnia in dubium vocant: DEVM asserunt esse essentiam æternam, immensam, gloriosam, idque solum certo sciri, & quidem e lumine naturæ: de cetero incertum esse, an DEVS curet singularia, an in mundo vnquam fuerit, aut sit vlla religio a DEO illo immenso instituta: scripturam S. eodem loco habent, quo historiam Liuii, Taciti, Iosephi Polybii, &c. Magni faciunt scripta Pomponatii, Iordani Nolani, Lucretii, Sexti Empirici & similia. Hi quoque vix ab Atheis differunt.

§. XXXIV.

Postremo & *Antiscripturarii*, vt vocantur, huc pertinent. Hi affirmant, incertum esse, an illæ, quas habemus, scripturæ sacræ sint verum & purum DEI verbum sine erroribus, qui vel per typographorum & librariorum negligentiam irrepserint; vel per fraudem & malitiam hæreticorum inserti sint. Fatentur, olim a Prophetis & Apostolis scriptos fuisse libros diuinos, & infallibilis auctoritatis; ac tale quid in iis, quæ hodie circumferuntur, haberi; sed quid in iis Apostolicum & Propheticum, siue genuinum, quid item heterogeneum, & surreptitium sit, hoc neminem mortalium certo scire posse, adeoque neminem sub pœna peccati obstrictum esse, vt scripturis, prout nunc exstant, fidem habeat, docent.

§. XXXV.

Atque hæc sufficiant de sectis præcipuis Ecclesiæ Latinæ siue Occidentalis. Ex *Orientalibus* nobis præcipue heic commemorandi sunt *Græci*, cum ceteræ eius sectæ in Europa vix vllibi, nisi sparsim, reperiantur. Hi ab omnibus

bus

bus Ecclesiis Occidentalibus in hisce differunt: I, Quod negant Spiritum S. etiam a DEO Filio procedere; hac inprimis ratione inducti, quod inde sequi putant, DEVM Spiritum S. a duplici fonte, siue, vt ipsi loquuntur, a duplici caussa, procedere; concedunt tamen eum a Patre *per Filiũ* procedere: II, Quod omnibus, etiam pueris & infantibus, vsum S. Eucharistiæ permittunt, adeo vt infantium, qui panem & vinum nondum ore assumere possunt, saltem os tangant: III, Quod panem Eucharisticum iunctim cum vino aqua calefacta diluto, aut, si vinum desit, cum mulso vel aqua in cochleari exhibent: IV, Quod etsi sacerdotibus aliisque personis Ecclesiasticis (solis monachis exceptis) coniugium permittunt, eosdem tamen matrimonio altero siue iterato, Laicos etiam quarto prohibent. Immo Laicis etiam ad secundas nuptias transeuntibus pœnam Ecclesiasticam iniungunt; vnoque aut altero anno sacra communione interdicunt; loco illis, vsque dum pœnitentiæ tempus expleuerint, inter audientes & stantes, iuxta canones assignato; similis trigamorum pœna est, si liberis careant, annumque xxx non excesserint. At si liberos e prioribus nuptiis susceperunt, ad quadriennium; si etiam XL annum excesserint, ad quinquenniũ, a sacra communione excludunt; ad quartas vero nuptias transeuntes non solum Ecclesia, sed etiam Rep. eiiciendos censent: V, Quod necessario requirunt in Presbyteris & Diaconis, vt vxorati sint; adeo vt nemo Diaconus ordinetur, nisi aut maritus iam sit, aut saltem sponsus, & quidem cum tali, quæ sit integræ famæ (alias enim non admittitur ad diaconatum) & sacerdos mortua coniuge a sacris obeundis plane arceatur, nisi monasterium ingressus fuerit, iuxtaque regulas viuat. Interim si caste viuat, choro vna cum aliis Ecclesiæ ministris interesse potest: si vero, quod ei liberum

rum

rum est, ad secundas nuptias transierit, nihil amplius cum Clero commune habet: VI, Quod esum sanguinis & animalium suffocatorum tanquam ex præcepto Apostolico abstinent: VII, Quod etsi negent ignem purgatorium, corporeum scilicet; admittunt tamen locum caliginosum, tristem, & calamitosum, in quo animæ post hanc vitam purgentur, antequam ad DEVM accedant; VIII, Quod negant, animas a corporibus separatas aut DEVM in cœlo videre, æternaque beatitudine frui; aut pœnis obnoxias esse, adeoque credunt, liberatas & sanctas animas vsque ad diem iudicii, in alio quodam loco, quem Paradisum vocant, vna cum Angelis placidis; impias vero pariter in diuerso ab inferno loco, vna cum Angelis terribilibus, asseruari. In reliquis dogmatis magnam quidem partem cum Romana Ecclesia illis conuenit. Nam electos a Deo præuisu bonorum operum & fidei prædestinatos aiunt: e calice Eucharistico soli clerici bibunt: sanctos & Angelos, eorumque ac DEI imagines, colunt atque adorant, inprimis Mariam virginem; illorum etiam intercessionem apud Deum efflagitant: pro defunctis orant, ut tolerabiliorem ipsis locum, in quo futurum iudicium exspectent, obtineant: ieiunia statis temporibus seruant: meritis bonorum operum plurimum confidunt; præsertim eleemosynis, sacris ædibus & hominibus collatis: satisfactiones temporales pro peccatis, etiam remissis, imponunt pœnitentibus; sacrificium in Missa offerunt: Episcopos, Archiepiscopos & Patriarchas nullos constituunt, nisi cœlibes &c. Sed nihilo tamen secius omnes (exceptis quibusdam Russis nigris, Poloniæ regno subditis, qui anno Christi CIↃ IↃ XCV die XXIII Decembris per delegatos suos vnionem cum Romana Ecclesia, certis tamen conditionibus, reseruatisque sibi quibusdam articulis,

inierunt ac perinde Romanos Episcopos habent) Romanam Ecclesiam, vt schismaticam & hæreticam, detestantur, Papamque Romanum quotannis sollemniter excommunicant; tria præcipue in eo abominantes, superbiam in arrogando sibi suprematu super reliquas totius orbis Christiani Ecclesias; tyrannidem in persequendis & opprimendis dissentientibus; & arrogantiam in dispensatione de legibus Decalogi. Rident quoque infallibilitatem Romanæ Ecclesiæ, & vim perterrefaciendi Diabolum, abolendique peccata, aquæ lustrali tributam. Orationes ad numerum rosarii eodem loco habent, quo battologiam ethnicorum. Scripturam S. fatentur omnia ad salutem scitu necessaria continere; etsi interim plurimum traditionibus & auctoritatibus Græcorum Patrum tribuunt. Preces publicas & Missas sua lingua, id est, Græca pura peragunt, etsi interim, ob eius desuetudinem, & corruptum sermonem Græcum hodiernum, vulgus non satis eas intelligat. Pane in S. Eucharistia fermentato vtuntur, reiecto azymo, tanquam qui plane non sit panis. Ieiunia sabbati omnia reiiciunt, excepto vnico, quod Pascha antecedit. Eucharistiam omnibus Laicis, etiam pueris & infantibus, sub vtraque specie, vt vulgo loquimur, porrigunt. Indulgentiarum mercaturam abominantur. Peregrinationibus ad loca sacra nullam satisfaciendi pro peccatis vim concedunt. Denique religiosum vsum statuarum sculptarum & fusarum reiiciunt. Nam quod imagines ab iis coli diximus, id de pictis tantum accipiendum est. Taceo ritus sacros, quorum plurimos a Latinis diuersos adhibent.

§. XXXVI.

Esse autem hæc Græcarum, quæ hodie exstant, Ecclesiarum dogmata, constat tum ex ipsorum Græcorum scri-

ſcriptis; qualia ſunt inprimis *Acta Concilii Florentini*, nuperrime ab Anglo quodam edita; Ieremiæ Patriarchæ Conſtantinopolitani *Reſponſa ad Theologos Tubingenſes*, ſuperiori ſæculo ſcripta, & anno Chriſti CIↃ IↃ XXXIV vna cum Würtenbergenſium ſcriptis ad Patriarcham, Wittebergæ excuſa; Chriſtophori Angeli, Græci, libellus *de ſtatu & ritibus hodiernorum Græcorum*, circa annum huius ſæculi VIII Græco ſermone in Anglia conſcriptus, & a Georgio Fhelauio, Dantiſcano, anno CIↃ IↃC LV Latine cum annotationibus Francofurti editus; Cyrilli Berrhœenſis *Patriarchæ Conſtantinopolitani cenſura ſynodalis aduerſus* Cyrilli Lucaris, *Deceſſoris ſui, orientalem confeſſionem Chriſtianæ fidei*, anno CIↃ IↃ XXXIX edita, & poſtea cum confeſſione Lucaris, anno CIↃ IↃ XLV, in Belgio excuſa, a que Leone Allatio ſuo *de conſenſu perpetuo Eccleſiæ Orientalis & Occidentalis* operi inſerta, *lib. III cap. X*; Parthenii, Cyrilli Berrhœenſis ſucceſſoris, *Decretum ſynodale aduerſus Lucarim*, Iaſii primum in Moldauia, an. Chriſti CIↃ IↃ XLII, anno vero ſequenti Pariſiis cum confeſſione Cyrilli excuſum, a que eodem Allatio relatum; tum ex eorum relatione, qui vel inter Græcos vixerunt, vt Petri Bellonii in *tractatu de moribus & religione Græcorum*, & *lib. I obſeru. c. XXXV*, Antonii Poſſeuini in *Relatione de rebus Moſcouiticis*, itemque in *Bibliotheca & Apparatu ſacro*; Edoini Sandys *Relatione de ſtatu religionis cap. XLII*; vel Græcorum, aut eorum, qui inter Græcos vixerunt, fide ſtatum & doctrinam Eccleſiæ Græcæ deſcripſerunt; vt Edoardi Brerevvoodi in *ſcrutinio religionum cap. VI*, Ioan. Iacobi Hulderici in *diſquiſitione de Religione Eccleſiarum Græcanicarum a pag. 42. vsque ad finem*; Chytræi in *tractatu de ſtatu Eccleſiarum in Græcia & Aſia*; Martini Cruſii in *Turco-Græcia*; Bernhardi Varenii in *breui informatione de diuerſis Gen-*

tium religionibus, cum eiusdem *descriptione regni Iaponiæ* edita, *p. 245. & seqq.* Hoornbeck *lib. II Summæ Controuersiarum &c.*

§. XXXVII.

Porro ex iis, quæ diximus, apparet, falsum esse, quod passim Pontificii iactant, quodque ante hos annos XII Leo Allatius vasto volumine *de Ecclesiæ Orientalis atque Occidentalis perpetua consensione*, confirmare conatus est, Græcorum Ecclesias nonnisi in quibusdam ritibus a Latinis discrepare. Quomodo enim in ritibus tantummodo discrepabunt, qui alteros hæreseos & tyrannidos incusant, excommunicant, totque eorum dogmata reiiciunt? qui nullam cum ipsis communionem, ne quidem Politicam, sibi esse volunt? qui in templis, in quibus illi sacra peregerunt, sua peragere, nisi postquam expiata fuerint, verentur? qui denique supremum Papæ dominatum, cui tota religio Pontificia innititur, adeo non admittunt, vt ei hodie ne quidem inter Patriarchas locum esse velint? Id interim negare nolumus, Græcos hodie propius ad Pontificiorum errores accedere, quam olim. Sicut nec illud inficiamur, multos eorum Episcopos, sacerdotes, monachos, aliosque, siue a Iesuitis & monachis Latinis seductos, siue donis aut spe præmiorum allectos, Papæ Romani primatum & supremum in omnes Ecclesias dominium, agnoscere, doctrinamque Pontificiam probare. Sed totam Græcorum Ecclesiam cum Pontificiis eadem sentire, id vero falsissimum est. Quemadmodum & illud, quod ab aliquot annis Reformati iactant, sibi in plerisque dogmatis cum Græcis conuenire, prouocantes ad Confessionem Cyrilli Lucaris, Patriarchæ nuper Constantinopolitani, quæ, vno alteroque capite excepto, tota Caluiniana est. Sed primo eam non esse totius Ecclesiæ Græcæ con-

confessionem, docent tum collatio eius cum scriptis Patriarchae Ieremiae, tum *duae synodi* aduersus eam a duobus Cyrilli successoribus, Cyrillo Berrhoeensi & Parthenio, habitae. Quorum prior, etsi Iesuitarum discipulus fuerit, dicaturque paullo ante mortem professus, in fide Romani Pontificis se moriturum esse, non tamen idcirco negari debet, Graecos Caluinistica dogmata reiicere, totoque pectore abominari. Nam eas synodorum censuras Graecorum doctrinae conformes esse, aliunde constat. Deinde Lucaris ille postremis vitae annis aperte se Caluinianum, inque Caluini fide moriturum esse, confitebatur, vt apparet ex *epistola eius*, an. CIↃ IↃC XXXIV ex insula Tenedo, vbi tum exulabat, ad Antonium Legerum scripta, quam legere est apud Riuetum in *libro contra Petrasanctam c. XI*; Hottingerum *sub fin. Analect.* & Hoornbeck *l. c. Summa Controuers. p. 945.* Eam autem doctrinam in Transsiluania & Geneuae, vbi aliquando substiterat, illum imbibisse, narrabat mihi anno CIↃIↃC XLIX, die 24. Decembris, cum ex Italia in Graeciam, suos a Turcis detentos liberaturus, rediret Nathanaël Archiepiscopus Leucados siue sanctae Maurae. Denique eum Hollandorum opera ad Patriarchatum euectum, in eumque semel iterumque restitutum fuisse, quod eorum legato ad portam Ottomanicam, Cornelio Hagae, promisisset, se Graecas Ecclesias in suam sententiam pertracturum, constans rumor erat, non solum in Italia Galliaque, sed etiam in Belgio, ipsaque Graecia; etiam a Leone Allatio relatus. Etsi Caluiniani accerrime id inficiantur. Quod si tamen alicui ex Occidentalibus sectis consensus Graecorum iactandus est, id aliquanto meliori iure Lutherani facient, cum Ieremias Patriarcha, anno CIↃIↃL XXVIII in *responso secundo ad Tübingenses sub fin.* diserte affirmet. *Graecos & Lutheranos in*

omnibus aut ferme præcipuis concordare; nec vllam aliam dissensionis caussam esse, quam quod Lutherani quædam scripturæ dicta secus interpretentur atque intelligant, quam lumina Ecclesiæ & œcumenici Doctores interpretati sunt. Quod si correxerint, futurum, vt vtrique, DEO iuuante, concordes & vnum idemque de fide sentientes ad gloriam DEI sint.

§. XXXVIII.

Subsunt autem Græci omnes, qui quidem non sunt subiecti Romano Pontifici, aut Nestorianismo, alteriue cuidam hæresi addicti, *quattuor*, vt olim, *Patriarchis*, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, & Hierosolymitano. E quibus *Constantinopolitanus* dignitate primus & *œcumenici* titulo insignis, hodie præesse dicitur omnibus Ecclesiis Græcorum Europæis, (exceptis Moscouiticis, qui nunc sub proprio Patriarcha viuunt) vt Thraciæ, Macedoniæ, Epiri, Græciæ, Bulgariæ, Rasciæ, Seruiæ, Bosniæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Podoliæ, Walachiæ, Moldauiæ, Russiæ nigræ siue minoris, aliarumque prouinciarum Polonicarum; itemque Asiæ minoris siue Natoliæ. (Armenia minore & Cilicia exceptis) & Insularum maris Ægæi, aliarumque Græciam cingentium ad Corsicam vsque. Reliquorum olim latissime extensæ diœceses hodie admodum coarctatæ sunt; partim quod Christianorum Græcorum numerus ob Turcarum tyrannidem pene indies imminuitur; partim quod eas ditiones hodie magnam partem incolunt sectæ Orientales aliæ, quæ suos proprios Patriarchas, eosdem, quos illi, titulos vsurpantes, habent. *Hierosolymitanum* sane hodie nullos ferme Episcopos, nullaque oppida, præter Bethlehemum, vbi adhuc Episcopum reperiri aiebat, sub se habere narrabat mihi supra laudatus Nathanaël Archie-Episcopus Leucados

dos. *Alexandrini* quoque, qui hodie Cairi residere dicitur, miserrimam conditionem esse affirmabat.

§. XXXIX.

Reliquarum sectarum Orientalium vulgo decem potiores numerari solent; *Melchitæ* scilicet siue Syri, *Georgiani*, *Nestoriani* siue Chaldæi, *Moscouitæ* siue Russi, *Indi* siue Christiani S. Thomæ, *Iacobitæ*, *Cophtitæ*, *Armenii*, *Abessini* & *Maronitæ*. Sed *Melchitæ*, *Georgiani* & *Moscouitæ* doctrina fere per omnia, in cærimoniis quoq; sacris magnam partem, cum Græcis consentiunt; tantumque idcirco pro peculiaribus sectis haberi videntur, quod peculiares Patriarchas siue Metropolitas habeant; *Melchitæ* quidem Patriarcham Damasci sedentem, qui *Antiocheni* titulo vtitur; *Georgiani* vero Metropolitam, nulli Patriarcharum obnoxium, in monte Sina habitantem; *Moscouitæ* denique suum Moscuæ degentem, & a M. Moschorum Duce constitui solitum, Patriarcham. *Indi* & *Maronitæ*, si vera sunt, quæ narrantur, hodie Romanæ Ecclesiæ, eiuratis prioribus dogmatis, adhærent. *Cophtitæ* denique & *Abessini* in doctrina, cærimoniisque plane consentiunt, ac vtrique sunt Iacobitæ. Quare hodie quidem non nisi tres præcipuæ Orientalium sectæ a Græcis diuersæ fuerint. Vna *Nestorianorum*, qui sub Patriarcha suo, in vrbe Muzal residente, per Babyloniam, Mesopotamiam, Assyriam, Parthiam, Mediam, totamque Cathaiam latissime diffusi esse dicuntur, (etsi horum quoque pars, sed exigua, Romano Pontifici se subiiciant) altera *Iacobitarum* (quos nonulli *Eutychianos*, sed perperam, vocant, cum Eutychen diserte damnent) pariter in Mesopotamia (vbi in vrbe Caramit Patriarcha ipsorum residet) itemque in Babylonia & Palæstina (vbi Patriarcham Hierosolymis, sed Caramitensi, qui se Antiochenum vocat, subiectum habent) Insulaque Cy-

Cypro; & sub nomine Cophtitarum in Ægypto (vbi in vrbe Cairo Patriarcha ipsorum Alexandrinus habitat) sub Abessinorum denique nomine in vtraque Æthiopia (vbi & ipsi suum Patriarcham habent, quem *Abuna* vocant, quique a Iacobitis quidem, monachis S. Antonii Hierosolymæ degentibus, eligi, a Patriarcha vero Iacobitarum Antiocheno confirmari solet;) viuentium. Tertia denique *Armeniorum*, quorum etsi propria sedes vtraque Armenia (vbi suos Patriarchas habent) cum Cilicia sit; passim tamen per Orientem, magnamque Occidentis partem sparsi reperiuntur, mercaturam exercentes; adeo vt etiam Patriarcham quendam Hierosolymis, & alium prope Aleppum habeant. Sed de his omnibus (exceptis Moscouiticis, de quibus in Imperio Moscouitico agemus,) plura, DEO dante, dicemus in descriptione imperii Turcici, cum nulla earum sectarum, in alio quodam imperio Europæ, notabili aliqua frequentia reperiatur. Interim si quis pleniorem de iis cognitionem desiderat, adeat Brerevvoodum *cap. VII & seqq.* Hoornbeck *pag. 953. & seqq.* Hottingerum *parte V Historiæ Ecclesiasticæ sect. II*; Philippum a sanctissima Trinitate *l. V Itinerarii Orientalis cap. IV, VI, VII, VIII & IX*; Boulayum *in Itinerario*, superiore anno Amstelodami lingua Belgica edito, *part. I cap. XXX & XXXII part. II cap. LVII & LIX & part. III cap. XVI &c.*

§ XL.

Quod *Mahumetanorum* siue Turcarum (vel vt ipsi appellari malunt, Musulmannorum) religionem attinet, ipso Mahumete, eius auctore, affirmante, summa fidei ipsorum consistit in vulgato illo, quod passim tanquam religionis suæ signum ostentant: *non est DEUS præter DEUM illum, & Mahumet DEI Apostolus:* summa vero religiosi eorum cultus in hoc, vt preces constanter sta-

tis

tis temporibus fundant, eleemosynas largiantur, peregrinationes sacras ad certa loca instituant, & mense Ramadan ieiunent. Videantur Eduardi Pocokii *notæ ad Gregorii Abul-Farayi specimen historiæ Arebicæ, pag. 52. & 301.* Alii Turcarum XL articulos religionis Mahumeticæ fundamentales, ac ad salutem consequendam, illorum opinione, necessarios, numerant: quos recenset Hottingerus *lib. II histor. Oriental. cap. III sect. III.* qui & ibidem absolutissimum religionis Mahumeticæ de DEO, prouidentia, Alcarono, officio Mahumetis, iudicio extremo, paradiso, inferno, resurrectione, purgatorio, fide statuque martyrum, compendium ex Arabico quodam libello manuscripto Bibliothecæ Bongarsianæ descripsit: plenius eam declaraturus in Commentariis de Religione Mahumetica, siue Theatro Mahumetico. Ipsis Alcorani Arabici verbis præcipua doctrinæ Turcicæ capita sub certis positionibus complexus est; breui quoque singulis possitionibus subnexa refutatione, Theodoricus Hackspan in libello, cui titulum fecit, *Fides & leges Mahumetis.* Addenda Gisberti Voetii *disputatio de Mahumetismo,* Hoornbecki *totus liber octauus summæ Controuers.* Alios auctores, qui doctrinam Mahumeticam confutarunt, recenset idem Voetius *in Bibliotheca Theologica lib. II cap. V pag. 548. & seqq.* & post eum Hoornbeck *l. c. p. 81. & 82.* Quibus omnino addendus erat *Fortalitii fidei,* ante CC an. a Minorita quodam (Alphonsum de Spiria nominat Athanasius Kircherus *in Obelisco Pamphilio lib. I cap. II*) conscripti, *liber IV,* in quo non solum doctrina & lex Mahumetis cum Christiana religione tum ratione articulorum fidei, tum ratione præceptorum accurate confertur, & confutatur; sed etiam historia Mahumetis, eiusque sectatorum Christianorumque aduersus Saracenos bella & victo-

riæ modusque illos debellandi, prolixe exponuntur. Politices studiosis suffecerit *confusio secta Mahumetanæ* Ioan. Andreæ, sacerdotis Mauri, variis in linguis edita, aut Christophori Besoldi *Consideratio legis & secta Saracenorum*. Ipse *Alcoranus*, qui illis eo loco est, quo nobis Biblia sacra, lingua Arabica, qua conscriptus est, nonnisi manuscriptus (exceptis capitibus, quæ Th. Erpenius & Iac. Golius ediderunt) haberi potest: etsi iamdudum, & ante CXX minimum annos, a Paganino quodam Brixiensi litteris Punicis, hoc est, Arabicis, expressum esse, diserte scribit Theseus Ambrosius in *appendice Introductionis in varias linguas Orientales*, Papiæ anno CIↃIↃXXXIX. excusæ, *fol. 200*; qui & *eiusdem introductionis fol. 84.* quædam ex quarto eius operis quinternione adducit. Eius editionem nouam dudum adornarunt aut moliti sunt Thomas Erpenius, Ludouicus de Dieu, Iacobus Golius, Ioannes Zechendorfius, aliique; sed hactenus irrito conatu. Versiones eius exstant variæ, Latinæ, Germanicæ, Hispanicæ, Italicæ, Belgicæ & Gallicæ. Quarum optima est Gallica, paucis abhinc annis ab Andrea du Ryher edita; etsi paraphrasis potius, quam versio est. Adhibitis enim præstantissimis Arabum commentatoribus, ea, quæ in Alcarano obscura erant, illustrauit, latiusque diduxit is interpres. Sicuti contra Salomon Schvveiggeri versio Germanica compendium potius Alcorani, quam Alcoranum ipsum exhibet. Ne dicam, quod minus fideliter sensum Alcorani exprimit. Quod etiam reliquarum, vna Gallica excepta, vitium est.

§. XLI.

Est autem *Religio Mahumetica* e *Iudaismo & Christianismo* veluti mixta; sic tamen, vt quædam *singularia* partim ab *hæreticis* desumta, partim *suo ex ingenio* excogitata Mahumetes addiderit. A *Iudæis* accepta videntur,

tur, quod diuinarum personarum Trinitatem, Christique Deitatem, acerrime inficiantur; quod legem Mosaicam magni faciunt; quod imagines abominantur; quod carne porcina & suffocato ac sanguine abstinent; quod lotionibus corporis vim expiandi peccata tribuunt; quod certis diei temporibus preces suas fundunt; quod vitam æternam in voluptatibus mundanis consistere putant &c. a *Christianis*, quod Iesvm, vt magnum Prophetam, venerantur; quod Ioannem Baptistam magni faciunt; quod etiam noui Testamenti libros (etsi deprauatos, vt putant) lingua Arabica legunt &c. ab *Hæreticis*, quod non Christum ipsum, sed alium eius loco crucifixum & mortuum esse volunt &c. *Singularia* vero & illorum propria dogmata sunt, quod Mahumetem vltimum & maximum Prophetam, ipsoque Christo maiorem esse volunt; quod diem Veneris loco sabbati feriatum habent; quod vino & lusu abstinere tenentur, &c.

§. XLII.

Sectæ Mahumetanorum duæ sunt celebriores; vna *Osmannitarum*, siue *Sunitarum* vel Sonnitarum, quam Arabes, Turcæ, Indi & Tartari sequuntur: altera *Schaitarum* siue *Keselbaschiorum*, qui a Tartaris & Mogolitis *Rassasis*, a Turcis *Iusbegi* & *Gauri*, id est, hæretici, appellantur. Hanc imperatores Persarum, eorumque magnates & milites sequuntur. Hæ duæ sectæ tanto se inuicem odio prosequuntur, vt Turcæ a se ad Persas deficientes non minus, ac si ad Christianos transiissent, capitis supplicio afficiant; magisque DEO placere dicant, si quis vnum Persam, quam si LXX Christianos interficiat. Præcipua dissensionis caussa est, quod Persæ ex successoribus Mahumetis solum Haly pro legitimo agnoscant ac colant; reliquos vero, qui ante Haly imperarunt, Abubekrum scilicet, Omarem & Osma-

manem, non habeant pro Califis, sed abominentur & damnent. Vid. Hottingerus *lib. II hist. orient. c. VI sub fin.* & Hoornbeck *l. c. p. 88. & seqq.* De aliis eorum sectis quibusdam nobilioribus vid. idem Hottingerus *ab initio dicti cap. VI.*

§. XLIII.

Videamus nunc breuiter, in quibus Europæ imperiis vnaquæque harum religionum hodie vigeat. Vbi in genere notandum est: I, duas tantummodo religiones in Europa, eiusque imperiis, summæ potestatis participes esse, Christianam & Turcicam; hanc quidem in imperio Turcico & Tartarico; illam in reliquis omnibus; duas reliquas iudaicam atque ethnicam, tam longe ab imperio abesse, vt raro aut vix vnquam ad insigniores honores aut dignitates euehantur, qui alterutri earum addicti sunt, nisi religionem suam abnegauerint: II, In iisdem imperiis non nisi tres Christianorum sectas Occidentales, Pontificiam scilicet Lutheranam & Reformatam, vnamque ex Orientalibus Græcam, imperare, ceteras omnes adeo non esse imperii participes, vt illis paucissimis in locis aditus ad honores & magistratus pateat; publicum vero suæ religionis exercitium Occidentalibus quidem secundariis vix alibi, quam in ditionibus Polonicis, Anglicis, Belgicis & vno alteroque Germaniæ loco permittatur: III, Nullam e sectis Occidentalibus secundariis in aliqua prouincia, immo vix in aliqua vrbe ampliore, ad Imperium aliquod Europæum pertinente, solam vigere: IV, Græcos quoque in iis imperiis, vbi non potiuntur summa potestate, & reliquos Orientales Christianos, quemadmodum & Latinos sub Imperio Turcico degentes, vix vllam prouinciam aut vrbem celebriorem solos & sine Turcarum admis-

misſione, inhabitare, niſi quod in Circaſſia, Mengrelia, Georgia, & monte Libano, ſoli habitare dicuntur.

§. XLIV.

In ſpecie *Iudaica religio* hodie toleratur, publiceque cultum ſuum exercet, in multis prouinciis & vrbibus Germaniæ; itemque in Bohemia, Polonia, Lithuania, Rusſia, in multis Italiæ locis, præſertim in ditionibus Romani Pontificis & reipub. Venetæ; tum in Belgio federato, præcipue Amſtelodami, & nunc quoque Roterodami; ſed maxime omnium tum in Græcia, adeo vt Conſtantinopoli & Theſſalonicæ, ad ıↄC M Iudæorum numerari dicantur; tum in Aſiaticis & Africanis Imperatoris Turcici prouinciis, quarum vix vlla eſt, quæ Iudæis careat; præcipue tamen reperiuntur Alepi, Tripoli, Damaſci, in Rhodo Inſula, in Arabia, Alexandriæ, Cairi, Fesſæ, Tremiſenæ & in regno Maroccano; qui poſtremi tamen fere omnes Karæi ſunt.

§. XLV.

Atque hæc de Iudæis, qui ſe tales profitentur, accipi debent, præter quos eſt aliud eorum genus, qui in ditionibus Lutheranorum, vbi Iudaica religio vetita eſt, Chriſtianos ſe ſimulant, & Baptismum recipiunt, ſed nihilominus clam religionem Iudaicam exercent. Vulgo *Chriſtiani noui* & per iocum ac riſum *equites montis Caluariæ* vocantur. De iis *Philippus* a *ſanctisſa Trinitate lib. VI Itinerarii Orientalis cap. VIII* ſcribit, eos plus nocere Chriſtianis, quam notos Iudæos. Cum enim baptizati Chriſtianis annumerentur, iis etiam permitti, vt matrimonia cum veris Chriſtianis, &, quoniam pecuniæ apud Luſitanos cuncta obediunt, etiam cum nobilibus, contrahant. Quo fieri, vt ſiue ſolus pater, ſiue ſola mater, ſanguine Iudaico vel minimum infecti ſint, liberi ſuis paren-

tibus hac in re non tantummodo similes, sed etiam peiores existant; ac nisi inquisitionis sacræ vigilantia, multis eorum quotannis igne traditis, obstaret, facile hanc luem omnes infecturam. Quantum eorum in Christianos odium sit, inde constare, quod ex actis inquisitionis appareat, quosdam eorum, in Parochos assumptos, nunquam vere sacramenta administrasse, sed delusisse suscipientes; medicos quosdam ex eorum numero assumptos, venenatis remediis infirmos necasse, immo aliquos nullum diem transegisse, quin aliquod nocumentum Christianis attulerint, credentes, se in hoc obsequium DEO præstare. In Italia quoque huiuscemodi clancularios Iudæos reperiri, ostendunt, quæ nuperrime Mediolani & Neapoli contigere.

§. XLVI.

Ethnica superstitio siue Idololatria etiam nunc, secus quam multi existimant, maximam Orbis terrarum partem occupat; duas scilicet partes tertias orbis cogniti, tam veteris, quem inhabitamus, quam noui, quem Americam appellamus. Nam Africæ dimidiam circiter partem implet; nempe a promontorio Blanco, latitudinis viginti graduum septentrionalis ad promontorium Bonæ Spei; atque hinc porro ad regionem Mozambicam, XII graduum latitudinis australis, tota ora maritima a gentilibus solis incolitur: nisi quod a Mozambica vsque ad promontorium Corrientes, XXIV graduum latitudinis australis, Turcis; in Regnis Congo, & septentrionalibus partibus Angolæ, Christianis permiscentur. In mediterraneis item Africæ regionibus omnibus inter Nilum & occidentale mare, Æthiopiæ a X gradu latitudinis australis; & hinc porro per totam Æthiopiam versus meridiem ex vtroque latere Nili, ab Orientali Æthiopiæ mari ad Occidentem & vsque ad

ad caput BonæSpei(exceptis partibusCongi & Angolæ regnorum, vbi Christiani; & extremo maris Orientalis a Mozambica versus septentrionem, vbi Mahumetani habitant) inque toto regno, Borno, & bona parte Nubiæ, nulla alia religio reperitur. In Asia iidem gentiles incolunt oram maritimam a flumine Petzora vsque ad oceanum Orientalem. Hinc vsque ad meridionalissimum Indiæ totiusque Asiæ punctum, promontorium Cincapuræ, indeque versus Occidentem vsque ad ostia fluminis Indi(exceptis partibus Indiæ inter Indum & Gangem, vbi Christianis & Mahumetanis permisti sunt) parteque maritima Siam, quam Mauri Mahumetani incolunt, & vrbe Malacca quam Lusitani tenent) item in Mediterraneis plerasque omnes regiones vltra Imaum montem(qui vt totam Asiam in duas partes secat; ita ferme Mahumetanos illius incolas ab idololatris distinguit) sitas: nisi quod versus Austrum alicubi Christianos & Mahumetanos, sed pauciores numero, admistos habent. Insulæ *quoque Orientales*, quarum e regione Sinæ CIↃ CCCC XLVIII; circa Indiam XXVII CIↃ numerantur, quæque simul sumptæ tres quartas Europæ partes æquant, omnes (exceptis paucissimis, quas Arabes, Hispani, Lusitani, & Belgæ tenent) ab Idololatris tenentur; adeo vt etiam Asiæ minimum dimidiam partem occupent. America autem pene tota adhuc idololatrica est, nec nisi in vna septima parte, mox enumeranda, Christianos, eosque gentilibus permixtos, habet. Europæ denique partem L aut LX occupare feruntur.

§. XLVII.

Porro quamuis in ipsa Europa nullibi Imperium Ethnici obtineant; haud pauci tamen, tum in ipsa, tum in aliis ditionibus, Europæis principibus aut rebuspub. subiectis, reperiuntur. In Europa quidem in quibusdam pro-

prouinciis Imperii Suedici, videlicet in Lappia, Biarmia, Carelia, Schrickfinnia & septentrionalibus partibus Finmarchiæ, quæ pene totæ a gentilibus incoluntur. Reliquiæ etiam eorum sparsim in Lithuania, Volhinia & Samogitia, Polonici imperii prouinciis, deprehenduntur. Quod etiam de Liuonia nonnulli affirment. At extra Europam multo plures inueniuntur: I, In variis ditionibus Africanis & Asiaticis, Imperatori Turcico subiectis: II, in parte Russiæ, in extremo septentrione inter Petzoram & Oby fluuios, inque Permia, sub Imperio Magni Ducis Moscouiæ: III, in regnis & Prouinciis Americæ, vicinisque insulis, Hispano subiectis: IV, In maritimis prouinciis Brasiliæ, variisque locis & Insulis littoris Africani & Indiæ Orientalis, Lusitano subditis: sparsim in regionibus Americæ, quas hodie Angli, Galli & Belgæ tenent.

§. XLVIII.

Antequam ab ethnica religione descedam, id quoque monendum est, ea, quæ de proportione eius ad reliquas religiones diximus, tantummodo de ethnicis terræ cognitæ incolis accipienda esse. Nam si terram incognitam Australem (quam orbe nostro si non maiorem, saltem æqualem esse, probabilibus argumentis viri docti colligunt;) itemque terras Polo arctico vicinas & ipsas nondum satis exploratas, annumeremus; ethnica religio multis vicibus reliquas superabit. Nam in omnibus istis religionibus nullam aliam reperiri, credibile, immo pæne certum est.

§. XLIX.

Christiana religio in Africa, Asia & America paucissimis in locis sola reperitur. Quamquam enim in Abessinorum Imperio regnat, tamen in eodem versus Septentrionem & Occidentem idololatris, versus ortum Mahu-

me-

metanis admiſcetur. In inſulis quoque Africæ Occidentalibus, vt Madera, Canariis, Capitis Viridis, S. Thomæ, &c. inque partibus littoris Africani, quas Luſitani tenent, & ex parte exigua Belgæ, plerumque Gentiles aut Mahumetanos, quemadmodum etiam in regnis Congi & Angolæ; in Ægypto Mahumetanos admiſtos habet. In Aſia ſola quidem, in ditionibus quibusdam Moscouiticis in Circasſia, Mengrelia, regione Georgianorum, & monte Libano aut regnat aut ſubeſt; in reliquis vero prouinciis, vbi colitur, (colitur autem in Natolia, Armenia, Syria, Meſopotamia, Perſia, India eiusque inſulis, & nunc etiam in Sina) regno Tunkinenſi fere nusquam ſine alterius admiſtione reperitur, niſi in quibusdam caſtellis, quæ Luſitani, Belgæ aut Hiſpani tenent. In Americæ denique partibus, in quas introducta eſt, munimentis quibusdam exceptis, pasſim ethnicis permiſta eſt. At Europam totam poſſidet, exceptis partibus ſeptentrionalibus, quæ ab idololatris incoli diximus; & orientalibus, quas Tartari aut Turcæ tenent; in quibus tamen illis Chriſtiani intermiſti reperiuntur. In vniuerſum autem Terræ cognitæ partem circiter ſextam obtinere creditur.

§. L.

Quod Imperia Europæa attinet, regnat eadem religio in omnibus eorum prouinciis, (Turcico & Tartarico exceptis) & quidem ferme vbique ſola. Subeſt autem Turcicæ religioni I, in dominiis Turcicis; in Europa quidem a Buda & Raguſa vsque ad vltimos Europæ fines, inque plerisque inſulis maris Ægæi, ea proportione, vt Chriſtiani circiter duas partes tertias incolarum conſtituant. In Aſia vero & Africa multo minori proportione, niſi quod alicubi ſoli degunt: II, In Imperio Tartariæ mi-

Xx noris

noris, ſed exigua multitudine, & vix alibi, quam in Cherſoneſo Taurica.

§. LI.

In ſpecie *Pontificia Religio* regnat in ditionibus Hiſpanicis, Luſitanicis, Gallicis, in omnibus principatibus & Rebuspub. Italiæ, in Sabaudia, Germania, Hungaria, Bohemia, Polonia, Lithuania, in VII Pagis Heluetiæ & ex parte in Rhætia, & apud Stipendiarios Heluetiorum populos, ac apud Appenzellanos & Glaronenſes &c. Subeſt in Hibernia; in partibus Liuoniæ Suedo & Moſcho ſubiectis; in quibusdam locis Borusſiæ; in quibusdam vrbibus & principatibus Germaniæ; in Friſia orientali & nunc etiam Amſtelodami & pasſim in Imperio Turcico: itemque in ditionibus Africanis & Indicis, fœderatis Belgis ſubiectis, in Iamaica Inſula & vrbe Duynkerka, ad Anglos pertinentibus: clam etiam & ſine publico exercitio Religionis, in Dania, Hollandia, ditione Vltraiectina, Transſiluania, &c.

§. LII.

Lutherana regnat in Dania, Norvvegia, Suedia, Liuonia, Holſatia & pluribus ditionibus Germaniæ, vt vtraque Saxonia, Franconia, Thuringia, parte Hasſiæ, Weſtphalia, Marchia Brandeburgica, Pomerania vtraque, Ducatu Wurtenbergico, Comitatu Mompelgardenſi, Marchionatu Durlacenſi, Alſatiæ parte &c. multisque vrbibus Liberis & Imperialibus. Subeſt in Hungaria, Transſiluania, Polonia, Rusſia, Moscouia, in quibusdam locis Belgii fœderati (vt Vltraiecti & in Hollandia) item in quibusdam principatibus ac vrbibus Germanicis: clam etiam Coloniæ Agrippinæ, Venetiis, Patauii; in Anglia, Gallia &c.

§. LIII.

§. LIII.

Caluiniana siue Reformata regnat in omnibus ditionibus Anglicanis, Scoticis & Hibernicis; in omnibus prouinciis Belgii federati, in quattuor pagis, siue potius vrbibus, Heluetiæ, oppidisque & vicis illis subiectis; in Transsiluania; in Repub. Geneuensi; in quibusdam principatibus Germaniæ, vt in Palatinatu inferiori, in Hassia Cassellana, in ditionibus Anhaltinis, (excepta Seruestana,) in prouinciis Electori Brandenburgico subiectis, (in quorum tamen plerisq; incolarum maior pars Lutherani sunt) & ex parte in Westphalia, Rhætia & apud Appenzellanos & Glaronenses, populosque Heluetiorum Stipendiarios &c. Subest in Gallia, Hungaria, Polonia, Dania, Pedemontio, paucisque Germaniæ principatibus ac vrbibus: sine publico exercitio etiam Venetiis, in Sabaudia, Brabantia & alicubi in Imperio Turcico, sed non admodum magna frequentia.

§. LIV.

Secundariæ sectæ supra a nobis enumeratæ, sedem suam potissimum fixere in ditionibus Anglicis & Belgicis, tam in veteri, quam in nouo orbe; itemque in Polonia, Hungaria, Transsiluania & Dantisci in Borussia, ac in ditione Eyderstetensi Holsatiæ. Alibi quidem cum publico exercitio; alibi sine eo. *Anabaptistæ* etiam in Frisia Orientali, Morauia, Hamburgi, & aliis Germaniæ locis repeririuntur.

§. LV.

Græca religio (quæ cultorum per totum orbem multitudine Romanæ, si excipias Catholicos in vtraque India degentes, haud impar esse existimatur) in Europæis quidem Imperiis regnat in Moscouia & Russia alba, in Walachia, Moldauia & apud Cosacos: subest Turcis magna

frequentia in Græcia, Thracia, Macedonia, Epiro, Bulgaria, Rascia, Seruia, Bosnia, Dalmatia, Croatia, Hungaria, inque insulis maris Ægæi, & aliis Græciam cingentibus; minori frequentia in Asia & quibusdam monasteriis Africæ, ac partibus Abessinæ, proximis annis a Turcis occupatis: Polonis in Russia minore siue rubra, Podolia & Lithuania: Tartaris in Chersoneso Taurica: Hispanis in Sicilia & regno Neapolitano: Papæ in vrbe Roma (sed non alii, quam qui caput Ecclesiæ eum agnoscunt) Venetis in vrbe Venetiarum, & littore Dalmatico, aliisque eorum ditionibus, præsertim in insulis eorum iurisdictioni subiectis, &c.

§. LVI.

Ex *Orientalibus* sectis *Melchitæ, Georgiani, Nestoriani, Iacobitæ, Cophtitæ, Abessini* & *Maronitæ* in nullo, quod sciam, imperio Europæo, præterquam Turcico, sedem fixerunt: nisi quod *Maronitæ* Romæ seminarium habent: vbi & quidam ex reliquis, sed paucissimi, nec alii quam Romani Pontificis supremum in Ecclesias omnes dominium agnoscentes, inueniuntur. *Indi* siue *Christiani S. Thomæ* in Insulis Goæ vicinis, & Regi Lusitano subiectis magno numero habitant: *Armenii* vero passim cum in ditionibus Indicis Lusitanorum ac Belgarum; tum in Italia, vt Romæ, Venetiis, & in quibusdam vrbibus M. Ducis Etruriæ, item Vilnæ in Lithuania, habitant.

§. LVII.

Superest *Mahumetana religio*, quæ terræ habitatæ partem V obtinere creditur. Occupauit enim in Africa quidem I, totum littus Oceani Atlantici, a Promontorio viridi vsque ad fretum Gibraltar: II, Totum littus maris mediterranei, a freto Gibraltar vsq; ad Ægyptum, exceptis

pau-

paucis vrbibus, quæ Hispanis & Lusitanis parent: III, Oram sinus Arabici a Suez vsque ad promontorium Guardafu, vnico portu Ercoco, qui Abessinorum est, excepto: IV, a dicto promontorio versus meridiem omne littus maris Æthiopici, vsque ad Mozambicum, ita tamen, vt a Suachen vsque ad Mozambicum, tantum littora teneant Mahumetani, in mediterraneis vero præterquam in regnis Dangali & Adel, ad fretum Babelmandel sitis, sedem non fixerunt; a regno autem Adel, & promontorio Guardafu idololatris permisceantur: V, Maritima insulæ Madagascar & plurimas in Oceano Africano insulas. Atque hæc omnia Imperio Turcico subsunt, dimidiamque partem oræ maritimæ Africanæ comprehendunt. In mediterraneis quoque eiusdem Africæ occupauit eadem religio: VI, Totum, inter Mare mediterraneum & fluuium Nigrum, Continentem quam Nilus lambit, vsque ad insulam Meroen; vltraque Nigrum omnia Nigritarum regna, quæ ille alluit; adeoque totam Barbariam, Biledulgerid, Libyam desertam & regionem Nigritarum; & consequenter totam Africam interiorem a Mari mediterraneo (exceptis quibusdam maritimis partibus versus Mare Atlanticum, a promontorio Blanco versus Austrum, regno Borno, & parte bona regni Nubiæ) hoc est, quattuor nonas totius Africæ partes. In Asia possidet I, totam oram maritimam versus Austrum, a sinu Arabico ad fluuium Indum, cum Regnis Cambaiæ, Bengalæ & quarta parte Malabarum: II, Quidquid ab occidentalibus Asiæ terminis versus orientem vsque ad Imaum montem decurrit, i.e. a Tanai, Ponto Euxino, mari Ægæo, & mediterraneo, dimidiam longitudinem Asiæ: III, Quasdam prouincias vltra Iamaum in Cathaia: IV, Bonam partem in-

ſularum Maldiuarum, omnes fere portus inſulæ Sumatræ, portus Iauæ, Bandæ, Borneo, & Gilolo Inſularum & aliquas e Moluccis, vt regnum Celebes. Immo ſi Varenio in deſcriptione variarum Religionum pag. 23. credimus, Sina & Iaponia exceptis, nulla aut Prouincia aut inſula Aſiæ eſt, quæ non aliquot huius religionis cultores numeret. In Europa nonniſi verſus Orientem reperitur, ſcilicet I, in regionibus inter Tanaim & Boryſthenem ſitis, & quæ ſecundum longitudinem paludis Mæotidis & Ponti Euxini currunt: II, in regionibus omnibus, quas Turcæ tenent, & paucis vicinis.

§. LVIII.

Quod Imperia Europæa attinet, regnat hæc religio nullibi, quam in Turcico & Tartarico: ſubeſt autem Pontificiæ in quibusdam pagis Lithuaniæ prope Vilnam, & nonnullis ditionibus Africanis & Aſiaticis Luſitanorum ac Belgarum; Græcæ in Walachia ac Moldauia, & alicubi in Moscouia. Toleratur etiam Venetiis, ſed ſine exercitio.

§. LIX.

Præter has quattuor vulgo notas religiones feruntur eſſe quædam e duabus earum, aut etiam tribus, mixtæ ac temperatæ. Sic e Chriſtianismo & Mahumetismo mixta dicitur *Religio Curdorum* & *Druſorum*, quorum *illi* montana circa vrbem Mozal, inter Armeniam & Meſopotamiam incolunt; *hi* circa montem Libanum in Syria habitant. E Iudaismo & Chriſtianismo multi compoſitam cenſent *religionem Abesſinorum*, eo, quod circumciſionem, obſeruationem ſabbati, & legum Moſaicarum de cibis illicitis & contaminatione atque expiatione corporis retineant. E tribus compoſita dicitur *Religio Morduitarum*, quæ gens inter Tartaros Precopenſes & Moſchos ortum verſus ſita eſt.

est. Nam si credimus Brerevvoodo in *Scrutinio religionum pag. 99.* baptizantur vt Christiani, circumciduntur vt Mahumetani, idolaque adorant vt Ethnici. Sed *auctor Archontologiæ Cosmicæ p. 466.* negat, eos aut baptizari, aut idola colere, sed affirmare, se viuere secundum leges naturæ, Deumque Creatorem vniuersi adorare. Alexander Guagninus in *Descriptione Moscouiæ*, quosdam eorum Mahumetis sectam amplecti; quosdam in Idololatria perseuerare ait. Mista quoque videtur religio quorundam incolarum Persiæ atque Arabiæ, qui se ipsos *Mendai Iaia*, aut *Mendai* simpliciter, id est, discipulos vocant; ab Arabibus autem *Sobbi* vel *Sabis*, a Lusitanis *Christiani S. Ioannis* appellari solent, etsi vere Christiani non sint. Mahumeti quidem eiusque asseclis, tanquam religionis suæ persecutoribus, infestissimi sunt; Alcoranum tamen, vna cum duobus libris aliis, quorum vnum *Librum Adam*, alterum *Diuan* vocant, pro libro sancto habent: DEVM vnum agnoscunt, cuius filius sit Angelus Gabriel, per quem mundum Adamque & Euam condiderit; Angelos & Diabolos matrimonia inire, suique similes generare credunt; Iesum a Virgine, quæ potu aquæ Iordanis conceperit, natum, & a Ioanne (quem sanctitate & doctrina omnes mortales superasse, vxorem habuisse, tresque filios, non tamen ex illa, sed a Iordane suscepisse inque Persia sepultum esse, perhibent) aqua cœlo delapsa baptizatum, aiunt: Episcopos & Sacerdotes habent, sed nullos alios, quam qui vterum matris aperuerint; panem, vinum & oleum inter se commixta consecrant & distribuunt; gallinas quoque & arietes offerunt: infantes trina immersione baptizant *in nomine DEI primi & vltimi, Domini mundi & Paradisi Rectoris & Creatoris omnium*: matrimonium quoque inituros rebaptizant, & in tribus magnis festis, quæ quotan-

annis celebrant omnes alios. *Curdi* & *Drusi* Turcarum Imperatori; *Abessini* partim eidem; partim suo Imperatori; *Morduitæ* M. Duci Moscouiæ subsunt. *Sobbi* circa Basseram in Arabia deserta potissimum habitant, numero, vt fertur, circiter XV aut XX M. Quidam, sed pauciores, etiam circa Bagdad, præcipuam Chaldææ vrbem, adeoque partim sub Imperatore Turcico, partim sub Persa, partim, & quidem plerique, sub Principe Basseræ viuunt. Sæpius ad Christianos transire conati sunt; sed irrito conatu. Plura de iis videantur apud *Philippum a sanctissima Trinitate lib. VI Itinerarii Orientalis cap. VII & lib. IX c. IV* ac Franc. Boullayum *parte II Itinerarii a cap. XLIV vsque ad L.*

§. LX.

Supersunt ex iis, quæ de statu Religionis obseruanda potissimum esse supra §. II. diximus, quattuor vltima capita: de quibus breuissime dicemus. Quod igitur *potestatem imperantium circa res & personas sacras* attinet, ea maxima est apud *Turcas*, *Græcos* & *Lutheranos*; aliquanto minor apud *Reformatos*; exigua apud *Pontificios* in Gallia, Germania & apud Venetos; vix vlla apud reliquos Pontificios; excepto Pontifice Romano, cuius in omnes res & personas sacras suo imperio subiectas plenissima, in aliorum quoque imperiorum suæ religioni addictorum, Clericos & bona valde ampla est iurisdictio.

§. LXI.

Quantum ad *IV caput*; *Turcarum* religio plane politica, & imperio proferendo adaptata est, vt annotauit inter alios Traianus Boccalinus *Relationum e Parnasso part. I cap. LXIV*; pluribus documentis confirmauit illustris Forstnerus *ad Annalem Taciti IV pag. 343. & seqq.* Facile tamen & sæpe rebellant, siue suæ, siue alienæ religionis

Prin-

Principibus subsint, quoties rebellioni pares se esse credunt. *Iudæi* quamuis vt Christianis omnibus, ita & imperantibus, tanquam a sua religione alienis & oppressoribus, infestissimi sunt; vix vnquam tamen nostris temporibus aliquid aduersus eorum maiestatem ac securitatem tentasse reperiuntur: immo plerorumque gratiam variis artibus sibi conciliare conantur. *Ethnici* quoque, qui sub Christianis Principibus aut Rebusp. degunt, sic satis quiete viuunt: nisi quod in America, & India orientali, Hispanorum ac Lusitanorum, alicubi & Gallorum, Anglorum & Belgarum, imperium nonnunquam excutere nituntur; sed plerunque aut tyrannide præfectorum exacerbati, aut a Christianis rebellibus impulsi. Nullam ex omnibus Religionibus securitati imperantium & tranquillitati imperiorum amiciorem atque accommodatiorem esse, quam *Christianam*, bene quidem aduersus Machiauellum ostendit Besoldus *lib. II, synops. polit. plenioris cap. XI, §. IV & V*; sed tamen id de omnibus eorum sectis verum non est. *Lutheranam* quidem Imperantibus æquissimam esse, nec aduersarii nostri negare audent; vnde rarissimæ inter eos rebelliones. *Græci* quoque & reliqui *Orientales*, modeste satis aduersus superiores suos se gerunt, etiam iis in locis, vbi magna eorum multitudo & potentia. Nam quod Cosaci, Moldaui & Walachi ad rebelliones promti sunt, non a religione, sed ingenio nationum, aut oppressa eorum libertate est. Sed & *Sociniani* ac *Arminiani* in principes suos insurgere aut nolunt, aut non audent. *Anabaptistæ* cum turbis nati, & olim ad seditiones promtissimi, nostro tempore multo modestiores sunt, nisi quod nuper in Anglia semel iterumque res nouas moliri visi sunt, sed irrito conatu. At *Fanaticorum* genus omne imperantibus admodum infestum est; quip-

pe quos omnes pro Antichristis habent. Sed his quoque vires desunt. Magis noxia summis potestatibus est religio *Pontificia*; non solum ob dogmata quædam, maiestati ac securitati imperantium aduersa, a nonnullis Iesuitis aliisque nuper introducta: (qualia sunt, Papæ competere imperium aut directum aut saltem indirectum in omnes Principes Christianos, omniumque Christianorum bona & possessiones, eumque adeo dominia pro lubitu in alios transferre Principes, si hæretici aut sedi Romanæ inobedientes sint, imperio ac ditionibus suis exuere, subditos obedientia ipsis debita exsoluere, iuramenta, quibus se obstrinxerunt, relaxare posse: non esse legitimos Imperatores, Reges aut Principes, qui a Papa excommunicati aut non approbati sint; eoque subditis licitum, illos non solum imperio deiicere, sed etiam occidere siue vi aperta, siue insidiis aut veneno: pacem, quæ inuito Papa & cum Ecclesiæ Romanæ detrimento initur, irritam esse, neque ad eam obseruandam quemquam Catholicorum obstringi: hæreticis non esse seruandam fidem, sed ferro flammaque exstirpandos &c.) sed etiam denegatam, communi Pontificiorum doctrina, imperantibus (quos tantummodo defensores Ecclesiæ, ac sententiæ a Papa latæ executores faciunt) potestatem ac iurisdictionem in res & personas sacras, curam veræ religionis directiuam, ius vocandi Pastores Ecclesiæ, ius sanciendi leges Ecclesiasticas, facultatemque iudicandi de controuersiis fidei & caussis Ecclesiasticis: quæ omnia soli Papæ & Clericis ab eo constitutis (quos nullo modo in rebus ad Ecclesiam pertinentibus a magistratus arbitrio pendere volunt) adscribunt. A qua culpa neque *Caluiniani* plane immunes sunt; quos & ipsos in doctrina de ciuili & Ecclesiastica potestate non parum in summas potestates iniurios esse, clare satis ostendunt,

quæ

quæ haud ita pridem aduersus Nicolaum Vedelium, Pontificias hypotheses in *tractatu de Episcopatu Constantini M.* oppugnantem, scripsere Iacobus Triglandius in *Libello de potestate ciuili & Ecclesiastica*, Guilielmus Apollonius *in tractat. de iure Maiest. circa sacra* & in eiusdem argumenti libellis Iacobus Ræuius & Cabeliauius minister Amstelodamensis. Vid. D. Hulsemannus in *Extensione Breuiarii Theologici c. XX.* & H. Grotius in *tract. de iure summarum potestatum circa sacra.* Adde, quod iam dudum Caluinismus ob varias turbas, quas in Gallia, Belgio, Britannia, Hibernia, Germania & Bohemia dedit, crudelis & sanguinarii ingenii suspicionem de se in optimi cuiusque & pacis amantissimi animo concitauit. Saltem *Puritanos* & inter illos præcipue *Independentes*, summis potestatibus, præsertim Monarchis & optimatibus, infensissimos esse, satis hodie constat. Vid. Petrus Gartz in *tract.* supra laudato *de Puritanismo*, & qui præterea pestilentissimæ hæresis ingenium ex vero descripserunt.

§. LXII.

Quod *reditus sacrorum* tum *hominnm*, tum *Templorum*, *Collegiorum*, *Cænobiorumque* attinet, illi fere amplissimi sunt apud *Pontificios*, maxime in Hispania, Germania; mediocres apud *Lutheranos*, præsertim in Dania & in aliis quibusdam locis; nisi quod Anglorum Episcopi & Canonici, nuper cum rege suo restituti, breui ad pristinas opes redeundi spem habent; tenuissimi apud *Iudæos* & *Gentiles* itemque apud plerosque *Christianos Orientales*; qui ferme omnes partim ex stipe & eleemosynis, partim labore manuum suarum victitant.

§ LXIII.

Ad *deliberationes de Repub. iudicia magistratus, Legationes* & similia Reipub. munia obeunda sacerdotes ac mona-

chi *Græcorum*, aliarumque sectarum *Orientalium* Turcis aut Tartaris subiecti, itemque Theologi ac ministri *Reformati* (excepta Britannia & Hibernia, vbi præcipuus olim Episcopis in Parlamento & aula locus) nunquam, quod sciam; *Lutherani* raro, & vix alibi, quam in Dania & Suedia, vbi inter status regni sunt; *Moschorum* & *Cosacorum* sacerdotes ac monachi aliquando adhibentur: at apud *Pontificios* creberrime Cardinales, Episcopi, Abbates, Monachi & Iesuitæ, præsertim in aula Pontificia & Hispanica, non solum ad præcipuas Reip. functiones togatas; sed etiam ad militares, ipsaque supremi Ducis bellici munia, admouentur.

§. LXIV.

De præsenti *rei litterariæ* in Europa eiusque Imperiis statu cum alia occasione, DEO dante, prolixe agere constituerimus, heic pauca tantum annotabimus: I, Nullibi per orbem terrarum variæ scientiæ & artes accuratius, solidius, clarius & plenius tractantur, quam in *Europa* eiusq; imperiis. Quanquam enim & *Sinæ*, *Persæ* atq; *Arabes* magna diligentia litterarum studia, colant magnoq; viros doctos numero, magnisq; impensis & ingentibus præmiis ornent; varietate tamen eruditionis, & cognitionis perfectione ac soliditate, Europæis multo inferiores sunt: II, In plerisque imperiis Europæis fere omnes artes ac scientiæ non solum peiore loco non sunt, quam fuere superiore sæculo; sed etiam multo maiorem perfectionem consecutæ sunt: præsertim *Theologia*, *Medicina*, *Philologia*, *Historia*, *scientia naturalis*, & *disciplina mathematica*: III, Variarum disciplinarum studia nunc maxime florent in *Gallia*, *Anglia*, *Belgio*, *Italia*, *Germania* & *Hispania*: nam in his & Academiæ Scholæque illustres, & Bibliothecæ omnibus librorum generibus instructæ, & viri denique varia eruditione

ex-

exculti, multo plures quam alibi, reperiuntur: maius quoque in his locis pretium viris doctis statuitur, faciliorque illis ad honores ac opes aditus patet: IV, Non omnia studiorum genera aeque in omnibus illis prouinciis florent; sed alia heic, alia alibi magis florent; sic v. g. *Theologiam Scholasticam* maxime excolunt Hispani, Angli, Belgae & Germani; *exegeticam* Biblicam Germani, Belgae, Angli & Galli; *moralem* & *casualem* Hispani, Itali & Galli; *Patristicam* siue Ecclesiasticam Galli, Angli & Belgae Hispanienses. *Iurisprudentia Romana* potissimum nunc floret in Italia, Germania, Gallia & Belgio; *Medicina* in Italia, Gallia, Anglia, Belgio & Germania; *Philosophia Peripatetica* in Italia, Hispania & Germania; *noua* siue *Antiperipatetica* in Gallia, Belgio federato, & Anglia; *Physica specialior* & *Mathesis* in Italia, Gallia, Anglia & Belgio; *moralis* & *ciuilis Philosophia*, in Gallia, Italia, Hispania & Belgio; *Philologia* denique & *Historia* in Italia, Gallia, Anglia & Belgio: V, Vt olim, ita & hodie, variae inter eruditos *secta* reperiuntur. De *Theologis* iam diximus. Inter *ICtos* proprie loquendo nullae hoc tempore reperiuntur. Inter *Medicos* potiores sunt *Galenica* siue Hippocratica; *Spagyrica* seu Paracelsica vel chimica, & ex his mixta ac temperata, hodieque maxime vigens *Dogmatico-Hermetica* siue Galenico-Paracelsica. Quibus fortasse non male addideris nuper natam *Helmontianam*, quippe longe aliis, quam reliquae omnes, principiis innixam. *Empiricos*, qui quidem hodie sic dicuntur, Medicorum nomine heic non comprehendimus. *Philosophorum* sectae hodie praecipue florentes sunt *Peripatetica*, *Antiperipatetica vulgaris* (ad quam etiam dogmata *Sennerto - Sperlingiana* referimus) *Cartesiana*, *Gassendiana*, &, quae nuperrime in Anglia accessit, *Hobbiana*. *Astronomorum* pro diuersitate

 hy-

hypothesium de systemate mundi, siue ordinis, quem ma-iora mundi corpora inter se tenent, alii *Ptolemaici*, alii *Tychonici*, alii *Copernicani*. Singulorum hypotheses sigillatim dilucide breuiterque exposuit Gassendus *lib. II & III Institut. Astronomic.* His accessere post alii, qui terram quidem in centro mundi reliquerunt, sed tamen diurnum ipsi motum, siue potius gyrationem, adscribunt, vt Origanus, Longomantanus &c. Noua systemata Raimari Vrsi, cuius Gilbertus *lib. II Physiologiæ nouæ cap. X & XX* Ioan. Bapt. Baliani, cuius Ricciolus *lib. III Almagesti cap. V §. V.* & ipsius Riccioli, cuius *eodem loco* meminit; quemadmodum & illud, quod nuperrime finxit Iacobus Coccæus in *Epistola siue Dialogismo Paradoxo de mundi, quæ circumferuntur, systematis, & nouo alio illis certiore*, superiore anno Amstelodami excuso, heic omitto: quoniam nondum, quod sciam, sectatores nacta sunt. *Chronologorum* præcipuæ sectæ sunt *Scaligero-Caluisiana* & *Petauiana*: quæque his nuper accessit, *Hainliniana*, sed a paucis approbata. Sed de his omnibus alibi, vt diximus, plura.

DISSERTATIO IV.

De

Præsenti Belli Pacisque in Europæ Imperiis statu.

§. I.

REstat, vt *de statu belli & pacis* quædam subiiciamus; quem pariter velut vno intuitu complecti, animoque circumferre multum conducet Politices Impe-

periorumque Notitiæ ſtudioſo. Præſertim cum, ex quo tempore per varios tractatus pax ſuperiore anno a Potentisſimis Europæ Principibus ac Rebuspub. concluſa, ſuisque Britanniæ Rex reſtitutus eſt, facies rerum in Europa plurimum immutata ſit.

§. II.

Cunctis Europæ Principibus ac Rebusp. cum vicinis aliisque tum Europæ, tum reliquarum orbis partium, populis ac principibus aut bellum aut pax eſt. Nam, vt bene *Cic. Philip. VIII inter bellum & pacem nihil eſt medium. Bellum* autem heic voco quodcunque certamen armorum aduerſus populos aut cœtus, quos pro hoſtibus habemus, ſuſceptum; ſiue exteri & ſui iuris ſint, ſiue nobis ſubiecti ac rebelles. Neque intereſt in præſenti, iuſte an iniuſte; ſolenniter & cum debitis cærimoniis, an ſine illis ſuſceptum ſit: quemadmodum nec, vtrum actu exerceatur, an ad certum tempus, ſiue pro arbitrio partis vnius, ſiue mutuo partium conſenſu, cesſet. Bellum enim ſtatus, non actionis aut operationis, nomen eſt. Quare & induciæ, niſi aliunde conſtet, eas paci æquiualere, (quales fuere, quas Henricus VII Angliæ Rex cum Iacobo Scotorum Rege iniuit, vid. Verulam. in *hiſtor. Henrici VII*) ad belli tempora pertinent, vt oſtendit Grotius *l. III de I. B. & . c. XXI, §. I & II.* Vnde tacitus eas *belli commercia* vocat. *Hiſt. III, 70, 4.*

§. III.

Pax eſt cum omnibus illis, quibus cum non eſt bellum, ſiue antea fuerint hoſtes, ſiue non fuerint. In ſpecie & maxime *cum ſociis & federatis*; dein *cum amicis*, hoc eſt, quibus cum fedus quidem non habemus, amicitiam tamen colimus & commercium habemus; poſtremo cum illis, *cum quibus* (vt ait Pompon. ICtus *L. poſtliminii V §. II D. de captiu. & poſtlim.*) *neque amicitiam, neque hoſpitium,*

ne-

neque fedus amicitiæ causſa factum habemus. Quanquam enim hoc poſtremum genus *auctor iuris & iudicii fecialis, ſiue iuris inter gentes part. I, ſect. VII §. IV inimicos* vocet, interque eos principes populosque referat, *quibus lis eſt vel contentio cum aliis :* duas tamen ob causſas ei asſentiri non posſimus. Primo namque ICtus *d. l. Poſtlim.* diſerte negat, eos hoſtes esſe, ex eoque, quod liber homo noſter ab iis captus ſeruus eorum fit, adeoque eo etiam caſu poſtliminium datum eſt, colligit, in pace quoque poſtliminium datum esſe. Deinde vox *inimici* vſu & conſuetudine loquendi ſemper odium & perſecutionem inuoluit. Quæ tamen ab eiusmodi populis non ſolum abesſe posſunt, ſed etiam ſæpe abſunt. Et interim negari nequit, non tantum olim a Græcis ac Romanis eiusmodi populos quoad aliquos belli effectus inſtar hoſtium habitos; ſed etiam hodie pro talibus, cum a Turcis aliisque barbaris gentibus, tum interdum ab Hiſpanis, Luſitanis & Belgis, præſertim in nouo orbe Indiaque Orientali, haberi.

§. IV.

Bella, quibus Principes & Resp. Europæ, poſt concluſam Pacem Hiſpano-Gallicam, Suedo-Polonicam & Dano-Suedicam, etiam nunc implicantur, *in ipſa quidem Europæ ſeptem* omnino reperio, quorum primum & antiquisſimum eſt *Hiſpano-Luſitanicum*, ab anno CIƆIƆCXLI quo Luſitanorum ab Hiſpanis defectio penitus erupit, inter Philippum IV Hiſpaniæ, & Ioannem IV eiusque filium, Alphonſum Henricum, Portugalliæ Reges, in finibus Andaluſiæ, Extremaduræ, Caſtiliæ & Galliciæ, exiguis vtrinque copiis dubio Marte, tentatum potius, quam geſtum: proximo tamen vere ab Hiſpanis, ſi euentura ſunt, quæ iam alterum annum iactant ac minantur, magnis viribus inſtaurandum, inque ipſam Luſitaniam transferendum.

Quod

Quod si futurum est, verentur multi, vt Lusitania, diuitiis magis, quam viris abundans, subque rege adolescentulo, non minus motibus internis, quam vi externæ obnoxia, præterea, dum Gallorum ope se destitutam, neque spem pacis cum Belgis ineundæ vllam sibi reliquam videt, paullatim nutans, sustinendis Hispanorum viribus part sit, si maxime Maurorum auxilia accesserint: nisi fortassis Angli Suedique, quorum multum interest, Lusitaniam seruari, suppetias ei, quas sperare videtur, ferant.

§. V.

Alterum est *Turco-Venetum,* quod anno CIↃ IↃC XLV Ibrahim, Imperator Turcicus, Venetis, quod nauem, cum concubina sua ac filiolo Meccam petituram, a Melitensibus captam in Candia recepissent, vendique passi essent, quodque mox sibi, Melitam insulam, vt aiebat, obsessuro, receptum in portu Sudæ denegassent, in Candia & Dalmatia intulit, iisdemque in regnis, & aliquot insulis Archipelagi, magno feruore continuat filius eius, Mahumetes IV, cuius tamen impetum Serenissima Respub. a Melitensibus, & nuper etiam a Gallis adiuta, hactenus fortiter feliciterque sustinet; sæpius in ipso egressu profligatis classibus Turcicis, vrbeque Candia, regni metropoli, cum quibusdam oppidis & castellis, sibi tum in Candia, tum in Dalmatia reliquis (nam pleraque Turcæ tenent) strenue defensis; insulis etiam aliquot minoribus Turcæ ereptis. Immo nuper Turcas plane Candia pellere conata est Gallorum ope; audacius tamen, quam felicius: idem vt videtur, denuo ausura hoc anno, si Gallus, Papa & Florentinus, ac fortassis & alii, satis suppetiarum miserint: nisi si fortasse Turcæ, omnes copias suas congregantis, totique Christiano orbi bellum minitantis, ingens apparatus eorum consilia interuertat.

§. VI.

Tertio loco pono *Lusitano-Belgicum*, paullo post initas inter vtrumque populum inducias(quod an. CIƆ IƆC XLI factum est,) a Lusitanis instauratum, Belgis primo Recifa & Parayba, decennio post tota Brasilia, cum milite & commeatu a suis destituti essent, pulsis. Quod tamen damnum Belgæ aliquot vrbibus & castellis in orientali India Lusitanis ereptis compensarunt. In qua parte orbis nunc potissimum bellum hoc geritur. Nam in Brasilia ex eo tempore nihil memorabile gestum est. In Europa nihil amplius, quam quod subinde naues aliquot mercatoriæ in oceano Occidentali captæ aut euersæ sunt, præsertim a Belgis.

§. VII.

Quartum est *Moscho-Polonicum*, ab Alexio magno Moschorum Duce anno CIƆ IƆC LIV, assumtis in societatem belli Cosacis rebellibus, qui se illi subiecerant, Coronæ Polonicæ in Lithuania & Podlachia illatum, atque magna vtrinque contentione, ad Polonorum partes accedentibus Tartaris, continuatum; donec sub finem superioris anni pluribus Moschorum exercitibus captis aut profligatis, Cosacisque denuo ad obsequium Coronæ Polonicæ reductis, pacis spes apparere cœpit: in quam tanto facilius consensuri videntur Poloni ac Moschi, quanto maior vtrisque a Turcis ac Tartaris metus est.

§. VIII.

Biennio post anno scilicet CIƆ IƆC LVI ortum est nouum bellum, cui quintus locus debetur, nempe *Moscho-Suedicum*; cum magnus Moschorum Dux Alexius subito Suedos, qui Lithuanorum patrocinium susceperant, in Liuonia adoriretur; captisq; aliquot vrbibus & castellis, totaque pene Liuonia subacta, ipsam vrbem Rigam diu, sed irri-

irrito conatu, obsideret. Hoc bellum circiter biennio abhinc propter triennales inducias (proximo Martio finiendas) intermissum potius, quam compositum est; creduntur que Suedi, elapso induciarum tempore, ad illud maiore apparatu ac vi redituri, nisi communis a Turcis & Tartaris metus eos ad pacem cum Moscho ineundam, aut saltem inducias prorogandas, impulerit.

§. IX.

Nouissimum bellorum, quæ hodie geruntur, est *Turco-Transsiluanicum*, quo ante biennium, & quod excurrit, conniuentibus, immo approbantibus, ac fortassis & instigantibus, Cæsare ac Polono, Imperator Turcicus Georgium Ragozium, Transsiluaniæ Principem, caussatus eum contra interdictum suum Suedis in Polonia opem tulisse, reuera, vt Transsiluania (cui, quemadmodum & Walachiæ ac Moldauiæ, dudum inhiabat) potiretur, principatu deiectum adortus est: substituto in eius locum Achatio Barczaio, quem vi in principatum introducere annitebatur. Restitit fortiter, a Walachis & Moldauis adiutus, Ragozius, vsque dum superiore anno gloriosa morte occubuit; quam mox insecuta est Waradini, munitæ vrbis & veluti clauis Hungariæ ac Poloniæ, per Turcas occupatio. Quibus nihilosecius Transsiluanorum plurimi, ductu cuiusdam Iemini Ianosch, vna cum parte Walachorum (nam partem eorum aliam Turcæ nunc adhærere nunciatur) etiam nunc fortiter resistunt: suntque, qui capto, vt fertur, Barczaio eiusque fratribus occisis breui pacem sperent; prudentioribus interim verentibus, ne ista occasione atrox bellum Hungariæ vicinisque Germaniæ ac Poloniæ ditionibus incumbat. Cui amoliendo nullum præsentius remedium, quam Christianorum Principum concordia est. Cuius fama sicut nuper Imperatorem Turcicum ad maiorem

armorum apparatum concitauit; ita si constantem esse deprehenderit, vix erit, vt Hungariæ aut Imperatori Augustissimo bellum inferat.

§. X.

His bellis adiungendum est septimum, antiquius quidem superioribus omnibus & fere perpetuum, sed tamen annis proximis, occasione Turco-Veneti, maiori cum feruore gestum; videlicet *Turco-Melitense*. Nam equitibus Melitensibus semper bellum cum Turca fuit; nuper autem maxime exarsit, postquam eorum caussa, vt diximus, Veneti a Turca impetiti sunt; Melitensibus non solum Turcicas naues, quotiescunque occasio est, rapientibus aut euertentibus, sed etiam sæpius terras hostiles deprædantibus.

§. XI.

Atque hæc in ipsa Europa Principibus ac Rebuspub. Europæis bella mutuo intercedunt. Quæ *extra Europam* nonnulli eorum gerunt; de iis ob locorum distantiam nobis Germanis parum certi compertum est. Dicemus tamen, quantum nobis constat, breuiter. Igitur post renouatam inter Hispanos & Anglos, interque eosdem Anglos & Lusitanos, pacem *bella* supersunt I, *Imperatori Turcico;* primum *cum Persa*, perpetuo ipsius hoste in Chaldæa & vicinis ditionibus limitaneis: dein subinde *cum nonnullis Asiæ & Indiæ regulis*, aut tributariis aut vicinis; denique *cum Hispanis & Lusitanis* in Arabia & India Orientali: II, *Regi Hispaniæ*, tum in *America* cum gentibus barbaris, partim sibi subiectis, sed subinde rebellantibus, partim adhuc liberis, & suo imperio vicinis: tum in *Asia* & *insulis eius* cum Turcis & aliquot regulis Indorum ac Lusitanis: III, *Regi Portugalliæ in Brasilia* cum Tapuiis & aliis gentibus

bus Americanis; *in Africa* cum aliquot Regulis Nigritarum; *in Asia* denique cum Belgis, Turcis, Persis, & multis Indorum regibus: IV, *Societati Indiæ Orientalis Belgarum fœderatorum* Imperio subiectæ, *in nouo Belgio & India Orientali* eiusque insulis; itemque *in regno Angolæ* in Africa, partim cum barbaris illorum locorum incolis, partim cum Lusitanis. Gallorum & Anglorum in noua Francia & vicinis Americæ regionibus certamina, quoniam bellorum nomine vix digna sunt, heic non memoro. Quemadmodum nec rebelliones Basſarum Asiaticorum & Christianorum Peloponnesiorum aduersus Turcam; aut Proregis Mexicani aduersus Hispanum; quod incertus de illis rumor tantum, nec vlla fide digna relatio nobis suppetat.

§. XII.

Ex dictis apparet, quinam Europæ Principes, & quænam Respub. hodie bello distineantur. Principes scilicet hi: *Imperator Turcicus*; *M. Dux Moscouiæ*; *Reges Hispaniæ, Lusitaniæ, Poloniæ & Suediæ*; *Principes Transsiluaniæ, Walachiæ & Moldauiæ, Chanus Tartariæ minoris & Principes Melitensium. Respublicæ* vero nonnisi duæ, *Veneta* & *Belgica*. Quorum tamen omnium imperiorum non cunctæ ditiones, sed tantummodo quædam, quæ *belli sedes* sunt, Martis violentiam experiuntur. Tales sunt in Europa quidem I, *Hispaniæ prouinciæ Occidentalissimæ*, iis in partibus, vbi Castiliæ & Portugalliæ regna se mutuo tangunt; Andalusia scilicet, Extremadura, Castilia, Gallicia & Portugallia: II, *Liuonia*, præsertim qua parte nuper a Moschis occupata est: III, *Lithuania*: IV, *Vicinæ prouinciæ Poloniæ*, vt Volhinia, Russia nigra &c. V, *Transsiluania*: VI, *Dalmatia*: VII, *Insu-*

la Candia: VIII, *Græciæ*, ſtricte ſic dictæ, præſertim Moreæ ſiue Peloponneſi *ora maritima*, cum aliquot *inſulis Archipelagi*: IX, *Moſcouiæ* partes vicinæ Lithuaniæ & Tartariæ Precopenſi. Quibus in locis extra Europam hodie Mars pedem fixerit, in tanta locorum diſtantia relationumque paucitate, plene & diſtincte nobis non conſtat. Itaque heic tacere malumus, quam incerta, nec ſatis explorata, tradere.

§. XIII.

Atque hinc porro conſtat, in quibus Europæ imperiis atque prouinciis hodie pax floreat. Omnibus enim illis regnis ac principatibus Europæ, quorum ſuperiore §. mentionem non fecimus, omnibusque Rebuspublicis liberis, præter duas ibidem nominatas, cum aliis omnibus Principibus ac Rebuspublicis, pax, cum pleriſque amicitia, cum nonnullis etiam fedus ac ſocietas intercedit: niſi quod Rex Galliæ, Papa, Dux Sabaudiæ, Magnus Dux Florentiæ & Reſpublica Genuenſis, quoniam nuper Venetos partim milite & claſsibus; partim pecunia iuuerunt, quodammodo in ſocietatem belli veniſſe videntur. Similiter omnes prouinciæ præter eas, quas in eodem §. recenſuimus, adeoque etiam multæ ex iis, quarum principes bello impliciti non ſunt, etſi non omnino ab oneribus militaribus, rapinis militum & aliis belli incommodis; a vi tamen hoſtili liberæ & hactenus tutæ ſunt. Quanquam interim nonnullæ alioqui nullo iuſto bello inuolutæ, interdum aut leuibus irruptionibus vicinorum diuexantur, vt Hungariæ pars Imperatori ſubiecta; aut internis motibus ac ſeditionibus, ſed hactenus inualidis, concutiuntur, vt Syria & Natolia, ac in America (ſi vera ſunt, quæ narrantur) regnum Mexicanum; aut denique latronum piratarumque inuaſiones ſen-

ſentiunt, præſertim Turcicas & Barbaricas, quibus hodie tota Septentrionalis Maris mediterranei, hoc eſt, Dalmatiæ, Siciliæ, Italiæ, Galliæ & Hiſpaniæ, ora maritima, vicinæque inſulæ, vna cum omnibus nauibus mare illud nauigantibus, ſunt obnoxiæ.

§. XIV.

E quo vlterius licet cognoſcere, quanto meliore loco nunc ſint res Europæ, quam fuere ab hinc ſesquianno, cum pene tota bellis flagraret. Nam cum proximis annis e duodecim imperiis regiis, ſuperius enumeratis, nullum omnino; e principatibus XVI nonniſi IV; e liberis Rebuspub. tantummodo VI, belli expertes fuerint: hodie, inſigni DEI beneficio, imperia regia quidem VI, ſed tria nonniſi leuiter; ſtatus vero minorum Principum non plures quam V, Respub. autem liberæ non niſi duæ, bello diſtinentur. Similiter cum eo tempore e XXXI prouinciis Europæis (tot enim eodem loco numerauimus) XXII, etſi quædam ex parte tantum, belli iniurias & vim hoſtilem expertæ ſint; hodie nonniſi VIII §. XII enumeratæ, nec tamen totæ aut vbique, hoſtem ſentiunt.

§. XV.

Quanquam autem, vt oſtendunt, quæ diximus, pæne tota Europa hoc tempore pace gaudeat, ac vix alibi, quam vbi barbaras gentes attingit, & cum illis, bello diſtineatur; tamen ob varias prætenſiones aut rationes ſtatus, quibus nonnulli Principes ac Respub. nituntur, iactaque discordiarum ſemina, & hinc inde gliſcentes diſſenſiones, plures verentur, ne breui noua alibi bella excitentur. Primo quidem inter *Germanicum & Turcicum Imperatores*, ob inuaſam ab hoc Tranſiluaniam, nuper a Ragozio filio patrisque vidua patrocinio illius concreditam, vimque nonnul-

nullis Hungariæ locis intentatam, & mox, vt videtur, tam commoda occasione oblata, maiore cum impetu inferendam: II, Inter eundem *Turcam* & *Regem Galliæ*, ob latas ab hoc Venetis suppetias; huiusq; legatum Constantinopoli iniuriose habitum: III, Inter *Reges Hispaniæ* & *Magnæ Britanniæ*, ob interclusam spem restituendæ vrbis Duynkerkæ & Insulæ Iamaicæ, superioribus annis Hispano ereptarum, fedusque cum Lusitano breui, vt creditur, pangendum: IV, Inter eundem *Hispanum* & vicinos *Mauros*, veteres Hispanorum hostes, a Lusitanis, nisi aliunde auxilium accipiant, hauddubie evocandos, atque aduersus Hispanum concitandos: V, Inter *Regem Poloniæ* & *Electorem Brandenburgicum*, cum ob memoriam offensarum veterum, tum ob nouas de vrbe Elbinga aliasque dissensiones: VI, Inter *Papam* & *Duces Parmensem* ac *Mutinensem*, ob ereptas pridem illi quidem ditiones Castri & Roncigionis: huic vero vallem Comachiam, ac nuperrime adscriptis Cameræ Apostolicæ, elapso redemtionis termino, vtrisque ditionibus, spem omnem earum redimendarum dictis Ducibus præcisam. Quibus facile se iuncturus videtur *M. Dux Etruriæ*, nuper circa prætensiones in quasdam vltimi Ducis Vrbinatis, soceri sui, ditiones pariter repulsam passus: in cuius belli societatem, si quidem exorietur, verisimile admodum est, etiam *Gallum* & *Hispanum*, rerum Italicarum arbitros, venturos.

§. XVI.

Atque hæc de apertis dissensionibus ac inimicitiis, quæ aut iam in bellum eruperunt, aut breui erumpere posse creduntur, dicta sunto. Præter has autem sunt aliæ occultiores, & quæ sub specie externæ amicitiæ sæpe numero etiam inter consanguineos & affines, immo inter federatos fouentur: quas proinde credibile est, vbi occasio se-

sa-

fatis commoda obtulerit aut obtulisse videbitur, in mutua bella exarsuros esse. Sunt autem eiusmodi *odia* & *occultæ inimicitiæ* I, inter *Gallos* & *Hispanos*, a centum amplius annis potentiæ æmulos, & naturali quodam gentium odio sibi inuicem infestos; ob facilitatem inuadendi ditiones Hispanicas, variasque in eas Gallorum prætensiones &c. II, Inter eosdem *Gallos* & *domum Austriacam* in Germania, ob similem potentiæ æmulationem, & huius cum Hispaniæ Regibus cognationem: III, Inter *Regem Galliæ* & *Principes* ac *Respub. Italiæ*, ob metum potentiæ & dominationis Gallicæ, memoriamque calamitatum a Gallis sibi inflictarum: IV, inter *Catholicos* & *Protestantes Germaniæ Principes*, quod hi ob religionem semper illos, aut saltem illorum plerosque, sibi infestos esse sciunt; illi, quoties occasio se offert, hos opprimere cogitant: V, inter *Suedos* & *Danos*, iam a multis sæculis sibi mutuo infestos, nuperque nouis bellis magis adhuc acerbatos: VI, Inter *Polonos* & *Suedos*, cum alias ob caussas, tum præcipue recordatione nuperi inter eos belli: VII, Inter *Austriacos* & *Suedos*, ob nuperum bellum Germanicum, damnaque illis eo illata: VIII, Inter *Polonos* & *Cosacos*, ob crebras vtrinq; iniurias, & horum leuitatem ac perfidiam: IX, Inter *Rempub. Genuensem* & *Gallos*, ob veteres Gallorum in eam Remp. prætensiones: X, Inter *Ducem Sabaudiæ* & *Remp. Geneuensen*, in territorio illius sitam & olim ei subiectam: XI, Inter *Duces Sabaudiæ* & *Mantuæ* ob nuperas iniurias, & certamen de Vicariatus imperii Romani in Italia: XII, Inter *Heluetios Catholicos* & *Protestantes*, quorum dissensiones nuperæ nondum plane sopitæ, imo ab Hispanis foueri creduntur: XIII, Inter *Ducem Lotharingiæ* & *regem Galliæ*, ob ditiones illi a Gallo ereptas, variasque hinc inde offensas: XIV, inter *Reges Galliæ* & *An-*

 gliæ,

gliæ, tum ob prætensiones Anglorum in Galliam, æmulationem potentiæ & alias caussas; tum ob ereptum nuper Principi Arausionensi, Regis Angliæ sororis filio, principatum.

§. XVII.

Firmior, & magis fida *amicitia* esse creditur inter *federatas prouincias Belgii*: inter *Heluetios* eorumque socios, *Rempub. Geneuensem, Valesios, Rhætos & vrbes* aliquot *Imperiales* eo federe comprehensas; inter *Hispanum* & *domum Austriacam* in Germania; inter *Gallos* & *Suedos*; inter eosdem *Suedos* & *Anglos*; inter *Suedos* & *Lusitanos*; quamdiu tamen ab Hispanico iugo liberi manent; inter *Gallum* & *Sabaudum*; inter *Hispanum* & *Genuenses*; inter *Moschum* & *domum Austriacam*; inter eundem *Moschum* & *Danum*; inter *Anglos* & *Lusitanos*; inter *Belgas* & *Electorem Brandeburgicum*; ac inter *Hispanum* & *Principes Respublicas Italiæ*; inter *eundem* & *Heluetios Catholicos*; inter *Gallos* & *Heluetios Reformatos*; inter *domum Austriacam* & *Bauaricam*, aliosque, quorum amicitia mutuis vtilitatibus, metuve insignis detrimenti, sustinetur. Caussas de singulis suo loco reddemus; quemadmodum & conditiones federum, quæ quidem nobis compertæ sunt. Nunc autem huic tractationi finem BONO cum DEO imponimus.

IN-

⁂

INDEX.

Bel-

Di-

Grœn

Ma-

de-

Ob-

P.

Ri-

Te-

FINIS.

